

Татарстан Республикасы

Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгы

**Лениногорск урманчылыгының
урман хужалыгы регламенты**

Казан, 2013 ел

Боерык

22.10.2013

№571/21-осн

Казан ш.

**Лениногорск урманчылыгының урман хужалыгы регламентын раслау
хакында**

Россия Федерациясе Урман кодексының 87 статьясының 2 өлеше,
2008 елның 22 маенда кабул ителгән “Татарстан Республикасында урманнардан
файдалану турында” 22-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының 3
статьясының 3 өлешендәге 1 пункты нигезендә,

боерык бирәм:

1. Лениногорск урманчылыгының урман хужалыгы регламентын расларга.
2. Мәгълүмати технологияләрне үстерү секторы житәкчесенә (М.В. Киселев) әлеге боерыкны теркәү һәм бастырып чыгаруны техник яктан тәэмин итәргә.
3. Юридик бүлек башлыгына (М.В. Зайцева) әлеге боерыкны дәүләт теркәвенә алу һәм Татарстан Республикасы Юстиция министрлыгының Рәсми хокукый мәгълүмат порталында (PRAVO.TATARSTAN.RU) рәсми төстә бастырып чыгару өчен Татарстан Республикасы Юстиция министрлыгына жибәргә.
4. Финанс, бухгалтерлык исәбе һәм контрольлеге бүлеге башлыгына (А.К. Ганиева) әлеге боерыкны татар теленә тәржемә итүгә бәйле булган чыгымнарны финанслауны тәэмин итәргә.
5. Әлеге боерык үтәлешен контрольдә тотуны үз жаваплылыгымда калдырам.

Министр в.б.

Х.Г. Мусин

Эчтәлек

КЕРЕШ.....	5
Россия Федерациясенең закон чыгару актлары.....	6
Урман хужалыгы регламентын төзү буенча мәгълүмати база.....	13
1 БҮЛЕК. ГОМУМИ МӘГЪЛҮМАТЛАР.....	15
1.1. Урманчылыкка кыскача сыйфатлама.....	15
1.2 Урманнардан файдалануның рөхсәт ителгән төрләре.....	32
2 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН РӨХСӘТЛЕ ФАЙДАЛАНУНЫҢ НОРМАТИВЛАРЫ, ПАРАМЕТРЛАРЫ ҺӘМ ВАКЫТЛАРЫ, УРМАННАРНЫ САКЛАУ, ЯКЛАУ ҺӘМ ЯҢАДАН ҮСТЕРҮ БУЕНЧА НОРМАТИВЛАР.....	38
2.1 Үзагач эзерләгәндә урманнардан рөхсәтле файдалану нормативлары (диләнке хисабы), параметрлары һәм вакытлары.....	38
2.2. Урманнардан чәер эзерләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	86
2.3 Урманнардан агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыю өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	90
2.4 Урманнардан азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәре жыю өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	104
2.5 Урманнардан аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләре башкару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	111
2.6. Урманнардан авыл хужалыгы алып бару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	113
2.7. Урманнардан фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген башкару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	120
2.8 Урманнардан рекреация эшчәнлеген башкару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	121
2.9 Урманнардан урман плантацияләре булдыру һәм аларны эксплуатацияләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	133
2.10 Урманнардан жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләре һәм дару үләннәре үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	134
2.11 Урманнардан урман үсентеләренен утырту материалларын (үсентеләр, чәчкәннәр) үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	135
2.12 Урманнардан жир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын чыгару урыннарын эшләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	137

2.13 Урманнардан сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корымалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	140
2.14 Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	142
2.15 Урманнардан үзагач һәм башка төрле урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары.....	150
2.16 Урманнардан дини эшчәнлек өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вактыра.....	150
2.17 Урманнарны саклау, яклау һәм яңадан үстерүгә карата таләпләр.....	151
2.18 Урманнардан урман үсә торган зоналар һәм урманлы районнар буенча файдалануга карата таләпләрнең үзенчәлекләре.....	224
3 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘҮЛӘР.....	225
3.1 Урманнардан максатчан файдалану төрләре буенча чикләүләр.....	225
3.2 Урман кишәрлекләренең махсус саклана торган төрләре буенча чикләүләр.....	227
3.3 Урманнардан файдалану төрләре буенча чикләүләр.....	231

КЕРЕШ

Әлеге урман хужалыгы регламенты – Лениногорск урманчылығы урманнарыннан файдалануны, аларны саклауны, яклауны һәм яңадан үстерүне тормышка ашыру өчен нигез булып тора.

Урман хужалыгы регламенты 04.12.2006 ел, №200-ФЗ Россия Федерациясе Урман кодексының (алга таба – РФ УК) 87 статьясының 7 өлеше нигезендә, "Урман хужалыгы регламентлары составын, аларны эшләү тәртибен, аларның гамәлдәге вакытын һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибен раслау турында" 04.04.2012 ел, №126 Рослесхоз боерыгы белән расланган программа буенча эшләнә.

Урман хужалыгы регламенты урманчылыкның территориясенә, урман үстерү шартларына карата кулланылучы урманнарны комплекслы үзләштерүнең нормативлары һәм параметрлары жыелмасын үз эченә ала һәм урман кишәрлекләренең хокукый тәртибен билгели.

Урман хужалыгы регламенты урманчылык чикләрендә урманнардан файдалану, саклау, яклау, яңадан торгызуны гамәлгә ашыручы граждандар һәм юридик затлар тарафыннан мәжбүри үтәлгә тиешле (РФ УК 87 ст. 6 ө.).

Урман хужалыгы регламентында урманчылык чикләрендә урнашкан урманнарға карата, РФ УК 87 статьясының 5 өлеше нигезендә, түбәндәгеләр аныклана:

– РФ УК 25 статьясы нигезендә билгеләнүче урманнардан файдалануның рөхсәт ителгән төрләре;

– агач кисентеләренең яшьләре, диләнке хисабы, урманнардан файдалану вакытлары һәм алардан рөхсәтле файдалануның башка параметрлары;

– РФ УК 27 статьясы нигезендә урманнардан файдалануны чикләү;

– урманнарны саклау, яклау, яңадан торгызуға карата таләпләр;

Урманнардан файдалануның төрләре буенча ел саен мөмкин булган файдалану күләмнәре урман хужалыгы регламентының гамәлдәге вакыты өчен билгеләнгән һәм түбәндәгеләрне тәмин итәргә тиешле:

– урманның кеше сәламәтлегенә өчен әйләнә-тирәлеккә булдыручы, су саклаучы, яклаучы, санитар-гигиена һәм башка файдалы үзлекләрен саклау һәм көчәйтү;

– жәмгыятьнең урманнарға һәм урман ресурсларына булган ихтияжларын канәгатьләндерү буенча урманнарны күпмаксатлы, рациональ, өзлексез, бетермичә куллану;

– урманнарның токым составын һәм сыйфатын яңадан үстерү, яхшырту, аларның продуктлылыгын, саклануын һәм яклануын арттыру;

– урман фонды жирләреннән рациональ файдалану;

– бердәм техник сәясәт нигезендә урман хужалыгын алып баруның нәтижелелеген арттыру, фән, техника һәм алдынгы тәҗрибә казанышларын куллану;

– биологик төрлелеген, тарихи-мәдәни һәм табигый мирас объектларын саклау.

Түбәндәрәк аларга нигезләнеп урман хужалыгы регламенты булдырылган норматив-хокукий, норматив-техник, методик закон документларының исемлеге китерелә:

Россия Федерациясенә Закон чыгару актлары

2006 елның 4 декабрдәгә 200-ФЗ номерлы Россия Федерациясә Урман кодексы (алга таба – РФ УК).

2006 елның 3 июндәгә 74-ФЗ номерлы Россия Федерациясә Су кодексы (алга таба – РФ СК).

2001 елның 25 октябрдәгә 136-ФЗ номерлы Россия Федерациясә Жир кодексы (алга таба – РФ ЖК).

1994 елның 30 ноябрдәгә 51-ФЗ номерлы Россия Федерациясә Гражданнар кодексы (алга таба – РФ ГК).

1992 елның 21 февралдәгә "Жир асты байлыклары турында" 2395-1 номерлы Россия Федерациясә Законы (алга таба – "Жир асты байлыклары турында" РФ Законы).

1994 елның 21 декабрдәгә "Янгын куркынычсызлыгы турында" 69-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – "Янгын куркынычсызлыгы турында" ФЗ).

1995 елның 14 мартындагы "Махсус сакланучы табигый территорияләр турында" 33-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 33-ФЗ номерлы Федераль закон).

1995 елның 24 апрелдәгә "Хайваннар дөнъясы турында" 52-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 52-ФЗ номерлы Федераль закон).

1995 елның 26 декабрдәгә "Геодезия һәм картография турында" 209-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 209-ФЗ номерлы Федераль закон).

1997 елның 19 июлдәгә "Пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турында" 109-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 109-ФЗ номерлы Федераль закон).

1997 елның 26 сентябрдәгә "Намус иреге һәм дини берләшмәләр турында" 125-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 125-ФЗ номерлы Федераль закон).

2007 елның 24 июлдәгә "Күчәмсез милекнең дәүләт кадастры турында" 221-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 221-ФЗ номерлы Федераль закон).

1999 елның 31 мартындагы "Россия Федерациясендә газ белән тәэмин итү турында" 69-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 69-ФЗ номерлы Федераль закон).

2001 елның 18 июндәгә "Жир төзелмәсе турында" 78-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 78-ФЗ номерлы Федераль закон).

2002 елның 10 гыйнварындагы "Әйләнә-тирә мохитне саклау турында" 7-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 7-ФЗ номерлы Федераль закон).

2003 елның 26 мартындагы "Электр энергиясә турында" 35-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 35-ФЗ номерлы Федераль закон).

2003 елның 07 июлдәгә "Элемтә турында" 126-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 126-ФЗ номерлы Федераль закон).

2006 елның 04 декабрдәге "Россия Федерациясе Урман кодексын гамәлгә кертү турында" 201-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 201-ФЗ номерлы Федераль закон).

1997 елның 17 декабрдәге "Орлыкчылык турында" 149-ФЗ номерлы Федераль закон (149-ФЗ номерлы Федераль закон).

2009 елның 24 июлендәге "Ау һәм аучылык ресурсларын саклау һәм Россия Федерациясенең аерым закон актларына үзгәрешләр кертү турында" 209-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – 209-ФЗ номерлы Федераль закон).

Аларны жайга салу Россия Федерациясе Урман кодексы һәм аларны жайга салучы норматив-хокукый актлар белән каралган хокукый мөнәсәбәтләр (01.01.2013 елга карата).

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексы белән каралган	Норматив актлар
1	2	3
Россия Федерациясе Хөкүмәте актлары		
59 ст.	Сирәк һәм юкка чыгу куркынычы янаган урман үсемлекләрен саклау	"Россия Федерациясенең Кызыл китабы турында" 19.02.1996 ел, № 158 РФ Хөкүмәте карары
91 ст. 7 ө.	Дәүләт урман реестрыннан өзәмтәләр бирүгә түләү күләме һәм аны тотып калу тәртібе	"Дәүләт урман реестрыннан өзәмтәләр бирүгә түләү күләме һәм аны тотып калу тәртібе турында" 03.03.2007 ел, № 138 РФ Хөкүмәте карары
100 ст. 2 ө., 81 ст. 38 п.	Урман законнарын бозу нәтижәсендә урманнарغا китерелгән зыянның күләмен исәпләп чыгару таксалары һәм методикалары	"Урман законнарын бозу нәтижәсендә урманнарغا китерелгән зыян күләмен исәпләп чыгару турында" 08.05.2007 ел, № 273 РФ Хөкүмәте карары
96 ст. 6 ө. 81 ст. 36 п.	Дәүләт урман контролен һәм күзәтчелеген башкару тәртібе	"Федераль дәүләт урман күзәтчелеген (урман сагын) гамәлгә ашыру турында нигезләмә раслау турында" 22.06.2007 ел, № 394 РФ Хөкүмәте карары
50 ст. 3 ө.	Зат, затлар төркеме тарафыннан эзерләнергә тиешле максималь үзагач күләме	"Зат, затлар төркеме тарафыннан эзерләнергә тиешле максималь үзагач күләмен билгеләү турында" 22.06.2007 ел, № 395 РФ Хөкүмәте карары
73 ст. 4 ө. 81 ст. 27 п.	Федераль милектә булган урман кишәрлеге арендасы буенча урман ресурслары күләме берәмлеге өчен түләү ставкалары һәм урман кишәрлеге мәйданы берәмлеге өчен түләү ставкалары	"Федераль милектә булган урман кишәрлеге арендасы буенча урман ресурслары күләме берәмлеге өчен түләү ставкалары һәм урман кишәрлеге мәйданы берәмлеге өчен түләү ставкалары турында" 22.05.2007 ел, № 310 РФ Хөкүмәте Карары
44 ст.	Су объектын файдалануга тапшыру турында карар эзерләү һәм кабул итү тәртібе	"Су объектын файдалануга тапшыру турында карарны эзерләү һәм кабул итү тәртібе турында" 30.12.2006 ел, № 844 РФ Хөкүмәте карары.

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексы белән каралган	Норматив актлар
1	2	3
45 ст.	Урманнарны линияле объектлар төзүдә файдалану	"Россия Федерациясенен элемтә линияләрен һәм корылмаларын саклау кагыйдәләрен раслау турында" 09.06.1995 ел, № 578 РФ Хөкүмәте карары
76 ст. 3 ө. 81 ст. 30 п.	Федераль милектәге жирләрдә эзерләнүче диләнкеләр күләменен берәмлеге өчен түләү ставкалары (урман утыртмаларын сату–алу килешүе өчен)	"Федераль милектә булган урман кишәрлеге арендасы буенча урман ресурслары күләме берәмлеге өчен түләү ставкалары һәм урман кишәрлеге мәйданы берәмлеге өчен түләү ставкалары турында" 22.05.2007 ел, № 310 РФ Хөкүмәте Карары
55 ст. 3 ө.; 81 ст. 17 п.	Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләре (шул исәптән урман утыртмаларын кисү тәртібе, 16 ст. 3 ө.)	"Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен раслау турында" 29.06.2007 ел, № 414 РФ Хөкүмәте Карары
53 ст. 4 ө.; 81 ст. 16 п.	Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре (шул исәптән урман утыртмаларын кисү тәртібе, 16 ст. 3 ө.)	"Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен раслау турында" 30.06.2007 ел, № 417 РФ Хөкүмәте Карары; "Урманнарны янғынга каршы кору турында" 16.04.2011 ел, № 281 РФ Хөкүмәте Карары; "Урманнарда урман янғыннары нәтижәсендә барлыкка килгән гадәттән тыш хәлләрне бетерү буенча көчләрне һәм янғын сагы бүлекчәләре чараларын жәлеп итү кагыйдәләрен раслау турында" 05.05.2011 ел, № 344 РФ Хөкүмәте Карары "Урман янғыннары нәтижәсендә барлыкка килгән гадәттән тыш хәлләр турында" 17.05.2011 ел, № 376 РФ Хөкүмәте Карары; "Урман янғыннарын сүндерү планын һәм аның формасын эшләү һәм раслау кагыйдәләрен раслау турында" 17.05.2011 ел, № 377 РФ Хөкүмәте Карары; "Урманнарда һәм урман янғыннарында янғын куркынычы турындагы мәгълүматларның дөреслеген контрольдә тоту кагыйдәләрен раслау турында" 18.08.2011 ел, № 687 РФ Хөкүмәте Карары
22 ст. 3 ө.	Урманнарны үзләштерү өлкәсендә өстенлекле инвестиция проектлары исемлеген эзерләү һәм раслау тәртібе	"Урманнарны үзләштерү өлкәсендәге өстенлекле инвестиция проектлары турында" 30.06.2007 ел, № 419 РФ Хөкүмәте Карары
6 ст.	Урманнар урнашкан жирләренң категорияләре	"Урман фонды жирләрен башка төр (бүтән) категория жирләренә күчерү турында документлар составы һәм аларны эзерләү тәртібе турында" 28.01.2006 ел, № 48

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексы белән каралган	Норматив актлар
1	2	3
		РФ Хөкүмәте Карары
105 ст. 7 ө.	Урман–парк зоналарының, яшел зоналарның функция зоналарын билгеләү	"Урман-парк зоналарының функция зоналарын, урман-парк зоналарының, яшел зоналарның мәйданын һәм чикләрен билгеләү турында нигезләмә раслау турында" 14.12.2009 ел, №1007 РФ Хөкүмәте Карары
13 ст.	Урман инфраструктурасы	"Саклык урманнары, эксплуатация урманнары һәм резерв урманнары өчен урман инфраструктурасы объектлары исемлеген раслау турында" 2012 елның 17 июнендәге №1283-р РФ Хөкүмәте Әмернамәсе
Россия Федерациясе Табигый ресурслар министрлыгы актлары (РФ ТРМ)		
62 ст. 3 ө. 81 ст. 21 п.	Урман торгызу кагыйдәләре	"Урман торгызу кагыйдәләрен раслау турында" 16.07.2007 ел, №183 боекык
64 ст. 3 ө. 81 ст. 23 п.	Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре (шул исәптән урман утыртмаларын кисү тәртибе, 16 ст. 3 ө.)	"Урманнарны карап торы кагыйдәләрен раслау турында" 16.07.2007 ел, №185 боекык
103 ст. 6 ө. 81 ст. 40 п.	Махсус сакланучы табигый территорияләрдә урнашкан урманнарны файдалану, саклау, яклау, яңадан торгызу үзенчәлекләре	"Махсус сакланучы табигый территорияләрдә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, яңадан үстерү үзенчәлекләрен раслау турында" 16.07.2007 ел, №181 боекык
Федераль урман хужалыгы агентлыгы (Рослесхоз) боекыклары		
88 ст. 2 ө.	Урманнарны үзләштерү проектының составы һәм аны эшләү тәртибе	"Урманнарны үзләштерү проектының составын һәм аны эшләү тәртибен раслау турында" 29.02.2012 ел, №69 боекык
104 ст. 2 ө. 107 ст. 4 ө.	Су саклау зоналарында урнашкан урманнарны, табигый һәм башка объектларны яклау функциясен үтәүче урманнарны, кыйммәтле урманнарны, һәм шулай ук махсус яклана торган урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, яңадан үстерү үзенчәлекләре	"Су саклау зоналарында урнашкан урманнарны, табигый һәм башка объектларны яклау функциясен үтәүче урманнарны, кыйммәтле урманнарны, һәм шулай ук махсус яклана торган урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, яңадан үстерү үзенчәлекләрен раслау турында" 14.12.2010 ел, №485 боекык
15 ст. 3 ө.	Урман үсү зоналары һәм урманлы районнар	"Россия Федерациясенен урман үсү зоналары исемлеген һәм Россия Федерациясенен урманлы районнары исемлеген раслау турында" 09.03.2011 ел, №61 боекык
86 ст. 5 ө.	РФ субъектының урман	"Россия Федерациясе урман планының

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексы белән каралган	Норматив актлар
1	2	3
	планы составы һәм планы эзерләү тәртибе	типлаштырылган формасын һәм составын, аны эзерләү тәртибен раслау турында" 5.10.2011 ел, №423 боерык
87 ст. 7 ө. 81 ст. 34 п.	Урман хужалыгы регламентларының составы, аларны эшләү тәртибе, аларның гамәлдәге вакыты һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибе	"Урман хужалыгы регламентларының составын, аларны эшләү тәртибен, аларның гамәлдәге вакытын һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибен раслау турында" 04.04.2012 ел, №126 боерык
81 ст.	Урманнарны саклык категорияләре буенча аеру	"Урманнарны кыйммәтле урманнарга, эксплуатацияләнүче урманнарга, резервтагы урманнарга кертү буенча вакытлы күрсәтмәләренә раслау турында" 26.08.2008 ел, №237 боерык
15 ст. 4 ө.	Кисентеләрнең яше	"Кисентеләрнең яшен билгеләү турында" 19.02.2008 ел, №37 боерык
29 ст. 5 ө. 81 ст. 1 п.	Диләнке хисабын исәпләп чыгару тәртибе	"Диләнке хисабын исәпләп чыгару тәртибе турында" 27.05.2011 ел, №191 боерык
29 ст. 9 ө. 81 ст. 4 п.	Үзагач эзерләү кагыйдәләре (шул исәптән урман утыртмаларын кисү тәртибе, 16 ст. 3 ө.)	"Үзагач эзерләү кагыйдәләрен раслау турында" 01.08.2011 ел, №337 боерык
39.1 ст.	Урман үсемлекләренең утырту материалларын үстерү	"Урманнардан урман үсемлекләренең утырту материалларын (үсентеләрне, чәчкеннәрне) үстерү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында" 19.07.2011 ел, №308 боерык
45 ст.	Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану	"Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында" 10.06.2011 ел, №223 боерык
43 ст.	Урманнардан жир асты байлыкларын геологик өйрәнүне башкару һәм файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен файдалану	"Урманнардан жир асты байлыкларын геологик өйрәнүне башкару һәм файдалы казылма ятмаларын эшләү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында" 27.12.2010 ел, №515 боерык
31 ст.	Чәер эзерләү	"Чәер эзерләү кагыйдәләрен раслау турында" 24.01.2012 ел, №23 боерык
91 ст. 9 ө.; 81 ст. 35 п.	Дәүләти урман реестрын алып бару тәртибе	"Дәүләти урман реестрын алып бару турында" 30.05.2011 ел, № 194 боерык; "Дәүләти урман реестрын алып бару рәвешләрен раслау турында" 15.02.2012 ел, №194 боерык
32 ст.	Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу	"Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу турында" 05.12.2011 ел, №512 боерык
39 ст.	Жимешле, жиләкле декоратив урман үсемлекләрен үстерү	"Урманнардан жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексы белән каралган	Норматив актлар
1	2	3
		өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында" 05.12.2011 ел, № 510 боерык
34 ст.	Азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үсемлекләрен эзерләү	"Азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен эзерләү кагыйдәләрен раслау турында" 05.12.2011 ел, №511 боерык
40 ст.	Фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру буенча урманнардан файдалану	"Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру буенча файдалану кагыйдәләрен раслау турында" 23.12.2011 ел, №548 боерык
41 ст.	Рекреация эшчәнлеген башкару өчен урманнардан файдалану	"Урманнардан рекреация эшчәнлеген башкару өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында" 21.02.2012 ел, №62 боерык
104 ст. 105 ст.	Су саклау зоналарында урнашкан урманнардан, табигый һәм башка объектларны яклау функциясен үтәүче урманнардан, кыйммәтле урманнардан, һәм шулай ук махсус яклана торган урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнардан файдалану	"Су саклау зоналарында урнашкан урманнардан, табигый һәм башка объектларны яклау функциясен үтәүче урманнардан, кыйммәтле урманнардан, һәм шулай ук махсус яклана торган урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, янадан үстерү үзенчәлекләрен раслау турында" 14.12.2010 ел, №485 боерык
49 ст. 3 ө. 81 ст. 14 п.	Урманнардан файдалану буенча хисап рәвеше һәм аны тапшыру тәртибе	"Урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, янадан үстерү, урман үрчетү турында хисапларның рәвешләрен һәм аларны тапшыру тәртибен билгеләү турында" 14.02.2012 ел, №47 боерык
60 ст. 2 ө. 81 ст. 20 п.	Урманнарны саклау һәм алардан файдалану буенча хисап рәвеше һәм аны тапшыру тәртибе	"Урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, янадан үстерү, урман үрчетү турында хисапларның рәвешләрен һәм аларны тапшыру тәртибен билгеләү турында" 14.02.2012 ел, №47 боерык
63 ст. 2 ө. 81 ст. 22 п.	Урман үрчетү кагыйдәләре	"Урман үрчетү кагыйдәләрен раслау турында" 10.01.2012 ел, №1 боерык
66 ст. 2 ө. 81 ст. 25 п.	Урманнарны янадан үстерү һәм урман үрчетү турында хисап рәвеше, аны тапшыру тәртибе	"Урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, янадан үстерү, урман үрчетү турында хисапларның рәвешләрен һәм аларны тапшыру тәртибен билгеләү турында" 14.02.2012 ел, №47 боерык
89 ст. 1 ө.	Урманнарны үзләштерү проектының дәүләт һәм муниципаль экспертизасы тәртибе	"Урманнарны үзләштерү проектының дәүләт һәм муниципаль экспертизасы тәртибен раслау турында" 22.12.2011 ел, №545 боерык
26 ст. 3 ө. 81 ст. 3 п.	Урман декларациясенә рәвеше, аны тутыру һәм тапшыру тәртибе	"Урман декларациясе турында" 17.01.2012 ел, №18 боерык

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексы белән каралган	Норматив актлар
1	2	3
77 ст. 5 ө. 81 ст. 31 п.	Дәүләт яки муниципаль милектәге урман утыртмаларын сату-алу килешүләрен эзерләү һәм төзү тәртибе, һәм урман утыртмаларын сату-алу килешүенен үрнәк рәвеше	"Дәүләти һәм муниципаль милектәге жирләрҙә урнашкан урман утыртмаларын сату-алу килешүләрен эзерләү һәм төзү тәртибен, һәм Урман утыртмаларын сату-алу килешүенен үрнәк рәвешен раслау турында" 26.07.2011 ел, № 318 бoерык
74 ст. 5 ө. 29 һәм 28 п. 81 ст.	Дәүләти яки муниципаль милектәге урман кишәрлеге арендасы килешүен эзерләү һәм төзү тәртибе, һәм урман кишәрлеге арендасы килешүенен үрнәк рәвеше	"Дәүләти яки муниципаль милектәге урман кишәрлеге арендасы килешүен эзерләү һәм төзү тәртибен, һәм урман кишәрлеге арендасы килешүенен үрнәк рәвешен раслау турында" 26.07.2011 ел, № 319 бoерык
38 ст.	Урманнардан авыл хужалыгын алып бару өчен файдалану	"Урманнардан авыл хужалыгын алып бару өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында" 05.12.2011 ел, №509 бoерык
26 ст. 6 ө. 81 ст. 2 п.	Үзагачын эзерләү рөхсәт ителмәгән агачларның һәм куакларның төрләре (токимнары) исемлеге	"Үзагачын эзерләү рөхсәт ителмәгән агачларның һәм куакларның төрләре (токимнары) исемлеген раслау турында" 05.12.2011 ел, №513 бoерык
46 ст. 3 ө. 81 ст. 13 п.	Урманнардан үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләре	"Урманнардан үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында" 12.12.2011 ел, № 517 бoерык
53 ст. 4 ө.; 81 ст. 16 п.	Урманнарда янғын һәм санитар иминлек кагыйдәләре	"Урманнарда янғын куркынычсызлыгын яисә санитар иминлекне тәмин итү максатларында гражданның урманнарда булуын һәм аларга транспорт чараларының үтеп керүен, урманнарда билгеле бер эш төрләрен үткәрүне чикләү тәртибен раслау турында" 03.11.2011 ел, №471 бoерык "Урманнарны янғынга каршы кору турында" 27.04.2012 ел, №174 бoерык "Урманнарның табигый янғын куркынычы классификациясен һәм, урманнардагы һава торышына карап, табигый янғын куркынычы классификациясен раслау турында" 05.07.2011 ел, № 287 бoерык
67 ст. 68 ст.	Урман коруны үткәрү кагыйдәләре	"Урман кору күрсәтмәсен раслау турында" 12.12.2011 ел, №516 бoерык.
	Санитар-тернәкләндерү чараларын үткәрү буенча күрсәтмә, Зарарлы организмнар чыккан урыннарны юк итү һәм бетерү буенча күрсәтмә, Урманнарны патологик яктан	"Методик документларны раслау турында" 29.12.2007 ел, №523 бoерык.

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексы белән каралган	Норматив актлар
1	2	3
	мониторинглауны проектлау, оештыру һәм алып бару буенча күрсәтмә һәм Урманнарны патологик тикшеренүләрне планлаштыру, оештыру һәм алып бару буенча күрсәтмә	
Татарстан Республикасының норматив-хокукый актлары		
82, 83 ст.		2008 елның 22 маендагы "Татарстан Республикасында урманнардан файдалану турында" 22-ТРЗ номерлы ТР Законы; 2009 елның 16 мартындагы "Татарстан Республикасының Урман планын раслау турында" ПУ-146 номерлы ТР Президенты Указы "2011-2014 елларда Татарстан Республикасы Урман хужалыгын үстерү" озак вакытлы максатчан программасын раслау турында" 29.04.2011 ел, № 355 ТР МК Карары

Урман хужалыгы регламентын төзү буенча мәгълүмати база

- Урман хужалыгы регламентын эшлэгәндә түбәндәгеләрдән файдаланылды:
- законнар, методик һәм норматив документлар нигезендә яшь класслары ысулы белән башкарылган 2012 елның урманкору материаллары;
 - жир корылышы материаллары;
 - Татарстан Республикасы урман хужалыгы идарәсе органнарының исемлек һәм статистика хисаплылыгы;
 - РФ Юстиция министрлыгында теркәлгән норматив-хокукый актлар.
- Россия ТРМ урман хужалыгы регламентларына үзгәрешләр кертү тәртибе ачыкланды. Үзгәрешләрне кертү түбәндәге очракларда рөхсәт ителә:
- урман торышы һәм структурасы буенча урман корылышын яисә махсус тикшеренүләрне уздырганда ачыкланган үзгәрешләр;
 - урман мөнәсәбәтләре өлкәсендәге гамәлдә булган норматив-хокукый актлардагы үзгәрешләр;
 - Россия Федерациясе законнарында каралган бүтән очракларда.

Аларны Урман кодексына ярашлы торышка китерү өчен түбәндәге гамәлләр башкарылды:

- 01.01.2013 елга карата дәүләти урман реестры күрсәткечләре нигезендә урманчылыкның майданы билгеләнде.

- урманчылык кишәрлекләре буенча урманнарда рөхсәтле файдалану төрләре билгеләнә;
- эзерләнгәннең күләме (диләнке хисабы), өлгергән һәм картайган утыртмаларны сайланма һәм тоташ кисүләрдә урманнарны рөхсәтле файдалануның параметрлары һәм вакытлары хисапланды;
- урманнарны карап тотканда, санитар-сәламәтләндерү чараларын үткәргәндә урта яшьле, өлгереп килүче утыртмаларны кискәндә эзерләнүче үзгәч күләмнәре хисапланды;
- урманнарда чәер эзерләү буенча рөхсәтле файдалануның нормативлары, параметрлары һәм вакытлары билгеләнә;
- агач булмаган урман ресурсларын эзерләү буенча урманнарда рөхсәтле файдалануның нормативлары, параметрлары һәм вакытлары билгеләнә;
- азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу буенча урманнарда рөхсәтле файдалануның нормативлары, параметрлары һәм вакытлары билгеләнә;
- аучылык хужалыгын алып бару һәм аучылык белән шөгыйльләнү, авыл хужалыгын алып бару буенча урманнарда рөхсәтле файдалануның нормативлары, параметрлары һәм вакытлары билгеләнә;
- урманнарда рөхсәтле файдалануның нормативлары, параметрлары һәм вакытлары, урманнарны саклау, яклау һәм яңадан торгызу нормативлары билгеләнә;
- урманнарда максатчан билгеләнеш төрләре, махсус якланучы кишәрлек төрләре буенча файдаланудагы чикләүләрнең нормативлары, куллану төрләре буенча чикләүләр билгеләнә;
- урманнарның максатчан билгеләнеше буенча бүлгәләнешенә карап, картографик материалларга үзгәрешләр кертелә.

Әлеге урман хужалыгы регламенты 19.03.2009 ел, №151 Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты Карары белән расланды.

Урман хужалыгы регламенты 10 елга (2019 елның мартына кадәр) кадәрге вакытка эшләнә.

Регламентны эшләүче булып түбәндәгеләр санала:

ФГУП "Рослесинфорг" "Поволжский леспроект" Казан экспедиция филиалы, 420087, Казан ш., Г. Кутуй ур. – 155 а (2008 елның 18 февралендәге 64 номерлы дәүләт контракты).

Үзгәрешләр кертүче оешмалар турында белешмәләр:

2010 елда – ФГУП "Рослесинфорг" Казан филиалы, 420087, Казан ш., Г. Кутуй ур. – 155 а (2010 елның 29 октябрендәге 441 номерлы дәүләт контракты).

2013 елда – "Ульяновсклеспроект" җаваплылыгы чикләнгән җәмгыять, Ульянов ш., Орлов ур., 21 а, тел. (8422) 72-79-29 (2012 елның 25 декабрендәге 815 номерлы дәүләт контракты).

1 БҮЛЕК. ГОМУМИ МӘГЪЛУМАТЛАР

1.1. Урманчылыкка кыскача сыйфатлама

1.1.1. Урманчылыкның исеме һәм урнашкан урыны

Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгының Лениногорск урманчылыгы (алга таба – Урманчылык) Татарстан Республикасының көньяк-көнчыгыш өлешендә Лениногорск һәм Бөгелмә муниципаль районнары территорияләрендә урнашкан.

Урманчылыкның конторасы Лениногорск шәһәрләндә, республиканың башкаласы Казаннан 340 чм ераклыкта һәм иң якин Бөгелмә тимер юл станциясеннән 30 чм ераклыкта урнашкан.

Урманчылыкның почта адресы: 423250, Татарстан Республикасы, Лениногорск ш., Чайковский ур., урманчылык.

1.1.2. Урманчылыкның һәм кишәрлек урманчылыкларының гомуми майданы

01.01.2013 елга карата Урманчылыкның гомуми майданы – 52837 га, шул исәптән кишәрлек урманчылыклары буенча:

Түбән Чыршылы – 11588 га;

Зэй-Каратай – 8902 га;

Иске Куак – 9106 га;

Шөгәр – 10316 га;

Лениногорск – 12925 га.

1.1.3. Урманчылык территориясен муниципаль берәмлекләр буенча бүлгәләү

Урманчылык территориясен муниципаль берәмлекләр буенча бүлгәләү 1.1.3 таблицада китерелә.

1.1.3 таблица

Урманчылыкның структурасы

№ п/п	Урман кишәрлекләренең исеме	Административ район (муниципаль берәмлек)	Гомуми майданы, га
1	2	3	4
1.	Түбән Чыршылы	Лениногорск	11588
2.	Зэй-Каратай	Лениногорск	8902
3.	Иске Куак	Лениногорск	9106
4.	Шөгәр	Лениногорск	10316
5.	Лениногорск	Лениногорск	11965
		Бөгелмә	960
	Кишәрлек урманчылыгы буенча жәмгысе:		12925
	Урманчылык буенча барлығы:		52837
	шул исәптән районнар буенча:	Лениногорск	51877
		Бөгелмә	960

Урманчылыкның урман фонды төньяктан Әлмәт урманчылыгы, төньяк-көнбатышта – Кәләй урманчылыгы, көнбатышта – Чирмешән урманчылыгы, көнчыгышта – Бөгелмә урманчылыгы һәм көньякта Самара өлкәсе белән чиктәш.

1.1.4. Татарстан Республикасының Урманчылык территориясе аерып күрсәтелгән схематик картасы

Татарстан Республикасының Урманчылык территориясе аерып күрсәтелгән схематик картасы № 1 карта-схемада күрсәтелгән.

1.1.5. Урманчылык урманнарын урман үсү зоналарына һәм урманлы районнарга бүлү

Федераль урман хужалыгы агентлыгының "Россия Федерациясенең урман үсү зоналары исемлеген һәм Россия Федерациясенең урманлы районнары исемлеген раслау турында" 09.03.2011 ел, №61 боекы белән расланган урман үсү районнарына бүлү нигезендә, урманчылык территориясе Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала зонасының урман-дала районына кертелгән (1.1.5 таблица).

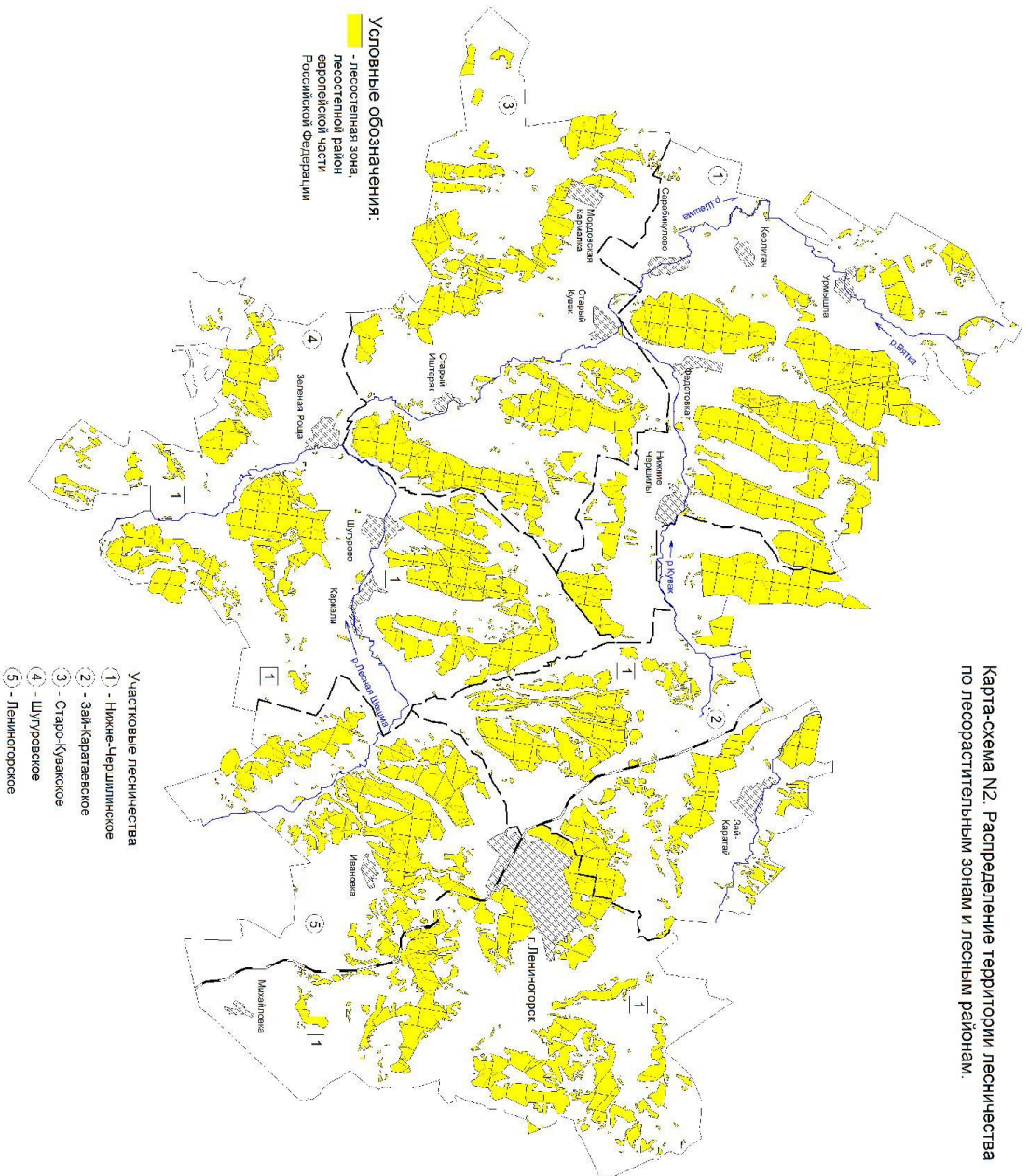
1.1.5 таблица

Урманчылык урманнарын урман үсү зоналарына һәм урманлы районнарга бүлү

№ п/п	Урман кишәрлекләренең исеме	Урман үсү зонасы	Урманлы район	Урман кварталлары исемлеге	Майданы, га
1	2	3	4	5	6
1.	Түбән Чыршылы	Урман-дала зонасы	Россия Федерациясенең Европа өлешендәге Урман-дала районы	1 – 127	11588
2.	Зэй-Каратай	Урман-дала зонасы	Россия Федерациясенең Европа өлешендәге Урман-дала районы	1 – 117	8902
3.	Иске Куак	Урман-дала зонасы	Россия Федерациясенең Европа өлешендәге Урман-дала районы	1 – 113	9106
4.	Шөгәр	Урман-дала зонасы	Россия Федерациясенең Европа өлешендәге Урман-дала районы	1 - 142.	10316
5.	Лениногорск	Урман-дала зонасы	Россия Федерациясенең Европа өлешендәге Урман-дала районы	1 - 161.	12925
	ЖӘМГЫСЕ:				52837

Урманчылык территориясенең Урманчылык территориясен һәм урман үсү зоналары һәм урманлы районнар буенча кишәрлек урманчылыкларын аерып күрсәткән схематик картасы № 2 карта-схемада күрсәтелгән.

Карта-схема N2. Распределение территории лесничества по лесорастительным зонам и лесным районам.

1.1.6. Урманнарны максатчан билгеләнеше һәм саклык урманнары категорияләре буенча бүлү

Урманнарны максатчан билгеләнеше һәм кварталлар яки аларның өлешләре буенча саклык урманнарына бүлү, һәм шулай ук саклык һәм эксплуатация урманнарын бүлү чыгаруга нигезләр 1.1.6.1 таблицада китерелгән.

1.1.6.1 таблица.

Урманнарны максатчан билгеләнеше һәм саклык урманнары категорияләре буенча бүлү

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яисә аларның өлешләренең номерлары	Мәйданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлүнең нигезләре
1	2	3	4	5
Барлыгы урманнар			52837	РФ Урман кодексы, РФ Су кодексы, 04.12.2006 ел, №201-ФЗ Федераль закон, "Урманнарны кыйммәтле урманнарга, эксплуатация урманнарына, резерв урманнарына кертү буенча вакытлыча күрсәтмәләрне раслау турында" 26.08.2008 ел, №237 Рослесхоз боерыгы, 12.12.2011 ел, № 516 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урман корылышы инструкциясе.
Саклык урманнары, барлыгы			23594	
Су саклау зоналарында урнашкан урманнар	Түбән Чыршылы	73, 87 квартал өлешләре	3	
	Зэй-Каратай	16, 19-21, 48, 50, 52, 54-55, 57, 58, 79, 83, 86, 89, 91-92 квартал өлешләре	122	
	Иске Куак	33, 40, 42, 50, 66 квартал өлешләре	66	
	Шөгәр	37, 42-44, 46-48, 50, 53, 85, 90, 91, 99, 101, 102, 104, 111, 129 квартал өлешләре	134	
	Лениногорск	67, 74, 76, 78, 79, 84, 102, 105, 110, 116, 154 квартал өлешләре	66	
Барлыгы:			391	
Табигый һәм башка төр объектларны саклау функциясен үтәүче урманнар, барлыгы			8932	
дәвалау-савыктыру жирлекләренең һәм курортларның (таулы-санитар) санитар сак округларының беренче, икенче һәм өченче зоналарында урнашкан урманнар	Иске Куак	47, 48, 67-70, 72, 74-77, 79-99, 105, 106, 108-112 квартал өлешләре	2995	
	Шөгәр	5, 7, 13, 31, 32, 38-40, 49, 54, 56 квартал өлешләре	700	
	Барлыгы		3695	
Россия Федерациясе субъектлары милкендә булган, гомуми кулланылыштагы тимер юл, гомуми кулланылыштагы	Түбән Чыршылы	21-23, 25-27, 29-30, 33-34, 37, 57, 66, 68-70, 83-84, 121 квартал өлешләре	477	04.12.2006 ел, №201-ФЗ Федераль закон, 14.07.1944 ел, №14537 СССР ХКС эмернамәсе һәм 31.12.2003 ел, №702 ТР МК Карары белән расланган Гомуми
	Зэй-Каратай	22, 30, 37, 40, 44, 48-50, 53-54, 57-59, 65,	357	

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яисә аларның өлешләренең номерлары	Мәйданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлүнүең нигезләре
1	2	3	4	5
федераль автомобиль юллары, гомуми кулланылыштагы автомобиль юллары буйларындагы саклык урман полосалары		78-80, 82, 83, 92, 101-102, 111 квартал өлешләре		файдаланудагы автомобиль юллары исемлеге нигезендә
	Иске Куак	10, 37-39, 56-57, 60, 61, 63 квартал өлешләре	246	
	Шөгәр	41, 45, 50, 55, 62, 63, 80, 90 квартал өлешләре	151	
	Лениногорск	2, 8, 13, 22-24, 31, 62, 76, 78, 88, 94, 95, 97, 103, 105, 110, 113, 116, 136, 138, 153, 154, 156 кварталлар, 61, 69, 70, 77, 89, 90, 122, 155, 159 квартал өлешләре	1278	
Барлығы:			2509	
урман-парк зоналары	Зэй-Каратай	-	-	04.12.2006 ел, №201-ФЗ Федераль закон, 1968 елның 6 августындагы №30 һәм 1974 елның 3 апрелендәге №15 СССР МС эмернамәсе, 1945 елның 15 апрелендәге №6183-р СССР ХКС эмернамәсе, 1955 елның 2 августындагы №1431-р СССР МС эмернамәсе, 17.08.2012 ел, №1448-р ТР МК эмернамәсе нигезендә
	Лениногорск	16, 17, 29, 30, 37, 38, 39, 40, 41, 49 кварталлар, 8, 18, 19 квартал өлешләре	988	
	Барлығы:		988	
яшел зоналар	Зэй-Каратай	66-77, 104-105 кварталлар	1102	04.12.2006 ел, №201-ФЗ Федераль закон, 1968 елның 6 августындагы №30 һәм 1974 елның 3 апрелендәге №15 СССР МС эмернамәсе, 1945 елның 15 апрелендәге №6183-р СССР ХКС эмернамәсе, 1955 елның 2 августындагы №1431-р СССР МС эмернамәсе, 17.08.2012 ел, №1448-р ТР МК эмернамәсе нигезендә
	Лениногорск	32, 57, 58, 59, 63 кварталлар, 8, 31, 52, 53, 54, 61, 137, 138, 139 квартал өлешләре	638	
	Барлығы:		1740	
Кыйммәтле урманнар, барлығы:			14461	
эрозиягә каршы көрәш урманнары	Зэй-Каратай	27- 29, 35, 38, 39, 41-43, 45, 46, 99 кварталлар, 30, 37, 40, 44, 78-80, 82,83 квартал өлешләре	1541	04.12.2006 ел, №201-ФЗ Федераль закон, 11.01.1979 ел, №554 СССР МС карары, 16.06.2010 ел, №232 "Татарстан Республикасы
	Шөгәр	137 квартал	41	

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яисә аларның өлешләренең номерлары	Мәйданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлүнүең нигезләре
1	2	3	4	5
	Барлыгы:		1582	территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында" Рослесхоз боерыгы
кеше аз йөри торган ярымдала, урман-дала, урман-тундра зоналарында, далаларда, тауларда урнашкан урманнар	Түбән Чыршылы	1-17, 85, 99-100, 105-117 кварталлар	1780	04.12.2006 ел, №201-ФЗ Федераль закон, 28.11.1980 ел, №1981-р РСФСР МС эмернамәсе, "Татарстан Республикасы территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында" 16.06.2010 ел, №232 Рослесхоз боерыгы
	Зэй-Карагай	23-26, 31-34, 36, 47, 56, 61-64, 81, 93-98, 100, 103, 106-110, 112-117 кварталлар, 65, 101, 102, 111 квартал өлешләре	1730	
	Иске Куак	1-5, 11-32, 53, 54, 59, 71, 73, 100-104, 107, 113 кварталлар	1899	
	Шөгәр	1-4, 6, 8-12, 14-30, 89, 117-120, 138-142 кварталлар	1146	
	Лениногорск	1, 3-7, 9-12, 14, 15, 20, 21, 25-28, 33-36, 42-48, 50, 51, 55, 56,60, 68, 71, 72, 104, 106, 114 , 115, 117-121, 123-135, 140-152, 157, 158, 160, 161 кварталлар, 2, 13, 22-24, 62, 136, 138, 139, 153, 156 квартал өлешләре	6134	
	Барлыгы		12689	
Эксплуатация урманнары	Түбән Чыршылы	18-20, 24, 28, 31, 32, 35, 36, 38-56, 58-65, 67, 71, 72, 74-82, 86, 88-98, 101-104, 118-120, 122-127 кварталлар, 21-23, 25-27, 29, 30, 33, 34, 37, 57, 66, 68-70, 73, 83-84, 87,121 квартал өлешләре	9328	04.12.2006 ел, №201-ФЗ Федераль закон, 23.04.1943 ел, №430 СССР ХКС эмернамәсе, "Татарстан Республикасы территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында" 16.06.2010 ел, №232 Рослесхоз боерыгы
	Зэй-Карагай	1-15, 17-18, 51, 60, 84, 85, 87, 88, 90 кварталлар, 16, 19-22, 48-50, 52-55, 57-59, 86, 89, 91, 92 квартал өлешләре	4050	
	Иске Куак	6-9, 34-36, 41, 43-46, 49, 51, 52, 55, 58, 62, 64 , 65, 78	3900	

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яисә аларның өлешләренең номерлары	Мәйданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлүнең нигезләре
1	2	3	4	5
		кварталлар, 10, 33, 37-40, 42, 50, 56-57, 60, 61, 63, 66 квартал өлешләре		
	Шөгөр	33-36, 57-61, 64-79, 81-84, 86-88, 92-98, 100, 103, 105-110, 112-116, 121-128, 130-136 кварталлар, 37, 41-48, 50-53, 55, 62-63, 80, 85, 90, 91, 99, 100, 102, 104, 111, 129 квартал өлешләре	8144	
	Лениногорск	64-66, 73, 75, 80-83, 85-87, 91-93, 96, 98, 99-101, 107-109, 111, 112 кварталлар, 67, 74, 76, 78-79, 84, 88, 94-95, 97, 102, 103, 110, 113 квартал өлешләре	3821	
	Барлығы:		29243	

Урманнарны максатчан билгеләнеше һәм саклык урманнары категорияләре буенча бүлү 1.1.6.2 таблицада күрсәтелгән.

Урманнарны максатчан билгеләнеше һәм саклык урманнары категорияләре буенча бүлү

мәйданы, га

Кишәрлек урманчылыгы	Барлыгы урманнар	Саклык урманнары, барлыгы	Шул исәптән саклык урманнары категорияләре									Эксплуатация урманнары
			су саклау зоналарында урнашкан урманнар	табигый һәм башка төр объектларны саклау функциясен үтәүче урманнар, барлыгы	шул исәптән:			кыйммәтле урманнар, барлыгы	шул исәптән:			
					дәвалау-савыктыру жирлекләренең һәм курортларның (таулы-санитар) санитар сак округларының беренче, икенче һәм өченче зоналарында урнашкан урманнар	гомуми файдаланудагы т/юл, гомуми файдаланудагы федераль а/ю, гомуми файдаланудагы РФ субъектлары милкендә булган а/ю буйларында урнашкан саклык урман полосалары.	яшел зоналар		урман-парклар	эрозиягә каршы көрәш урманнары	кеше аз йөри торган ярымдала, урман-дала, урман-тундра зоналарында, далаларда, тауларда урнашкан урманнар	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Түбән Чыршылы	11588	2260	3	477	-	477	-		1780	-	1780	9328
Зэй-Каратай	8902	4852	122	1459	-	357	1102		3271	1541	1730	4050
Иске Куак	9106	5206	66	3241	2995	246	-		1899	-	1899	3900
Шөгәр	10316	2172	134	851	700	151	-		1187	41	1146	8144
Лениногорск	12925	9104	66	2904	-	1278	638	988	6134	-	6134	3821
Барлыгы*	52837	23594	391	8932	3695	2509	1740	988	14271	1582	12689	29243
Барлыгы**	52837	22104	-	7643	3695	1220	1740	988	14461	1772	12689	30733

* "Татарстан Республикасы территориясендә урманнарны кыйммәтле урманнарға, эксплуатация урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында" 16.06.2010 ел, № 232 Рослесхоз боерыгы нигезендә

** 01.01.2013 карата урман фонды исәбе күрсәткечләре нигезендә (чираттагы тапкыр урманкоруны үткәргәндә күрсәткечләр аныклауны таләп итә)

1.1.7. Урманчылык территориясенең урман фонды жирлэре составындагы урман һәм урман булмаган жирлэрнең сыйфатламасы

1.1.7 таблица

Урманчылык территориясенең урман фонды жирлэре составындагы урман һәм урман булмаган жирлэрнең сыйфатламасы

Жирлэрнең категорияләре	Урманчылык буенча барлыгы	
	Мәйданы, га	%
1	2	3
Жирлэрнең гомуми мәйданы	52837	100,0
Урманлы жирлэр - барлыгы	49958	94,6
Урман үсемлекләре белән капланган жирлэр - барлыгы	49319	93,3
Шул исәптән: урман культуралары	7901	15,0
Урман үсемлекләре белән капланмаган урманнар - барлыгы	705	1,3
шул исәптән:		
- тоташмаган урман культуралары	326	0,6
- урман питомниклары; плантациялэр	9	
- табигый аралыклар		
- урман торгызу фонды, барлыгы	304	0,6
шул исәптән:		
- көеклэр	-	-
- кисү	180	0,3
- аланлыклар, ташландык урыннар	124	0,2
Урмансыз жирлэр - барлыгы	2879	5,4
шул исәптән:		
- сөрүлеклэр	49	0,1
- печән чабу урыннары	384	0,7
- утлавыклар	106	0,2
- сулар	29	0,1
- юллар, агач кисеп салынган юллар	384	0,7
- утарлар һ.б.	39	0,1
- сазлар	10	-
- комлыклар	-	-
- башка жирлэр	1846	3,5

1.1.8. Булган махсус сакланучы табигый территорияләрнең һәм объектларының, аларны оештыру, экологик челтәрләрен үстерү, биотөрлелеген саклау буенча планнарының сыйфатламасы

Алга таба санап үтелгән территорияләрнең (кишәрлекләрен) хокукый режимы РФ УК 103 ст. белән билгеләнә. Әлеге жирләр әйләнештән чыгарылган яки әйләнештә чикләнгән (РФ ЖК 27 ст.).

Махсус сакланучы табигый территорияләрдә, шул исәптән урманнарны файдалану, саклау, яклау һәм яңадан үстерү өлкәсендә тыелган яисә рөхсәт ителгән эшчәнлекнең конкрет төрләре РФ ЖК, РФ УК, "Махсус сакланучы табигый территорияләр турында" 14.03.1995 ел, № 33-ФЗ Федераль закон, һәм шулай ук аларны үтәү өчен чыгарылган Татарстан Республикасы норматив-хокукый актлары белән билгеләнә.

Аларда хужалыкны алып бару режимы түбәндәгеләрне тыя:

табигый процессларга кешенең теләсә нинди йогынтысы тыелган кишәрлекләрдәге урман утыртмаларын кисү;

әгәр бу махсус сакланучы табигый территорияләрнең чикләрендә каралган функция зоналарының хокукый режимы белән башкасы каралмаган булса, урман утыртмаларын тоташ кисү;

жирләрне теләсә нинди файдалануга бүлү;

теләсә нинди коммуникацияләрне салу;

территорияне төзеп тутыру, чүпләү яисә иске-москы белән тутыру;

терлек куу, йөртү, печән чабу;

файдалы казылмалар табу;

биосфера полигоннарыннан гайре, урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратларын куллану;

автотранспортны кертү һәм туктатып тору;

туристлык тукталышларын кору, учаклар ягу;

агач булмаган урман ресурсларының түбәндәге үсемлек төрләрен эзерләү һәм жыеп алу: РФ Кызыл китабына һәм Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгәннәрне;

жимешле, жыләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үсемлекләрен үстерү;

кирәкмәгән агачларны кисү һәм башка төр кисүләр әлеге территорияләр өчен билгеләнгән режимда башкарыла.

Дини, урман торгызу эшчәнлеген башкару рөхсәт ителә.

Ау, авыл хужалыгын алып бару, фәнни-тикшеренү, мәгариф, рекреация эшчәнлеген башкару, урман плантацияләрен булдыру, жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, ятмаларны эшләп чыгару, сусаклагыч һәм башка төр су объектларын төзү һәм эксплуатацияләү әлеге территорияләр өчен билгеләнгән режим нигезендә чикләнә.

Урманчылык территориясендә махсус сакланучы, кабатланмас урман үстерү һәм биологик үзенчәлекләргә ия булган табигый территорияләр бар (1.1.8 таблица).

Махсус сакланучы табигый территорияләр исемлеге

№ п/п	Табигать һәйкәленең, тыюлыкның һәм башка махсус сакланучы объектларның исеме. Бүлөп чыгаруга нигез	мәйданы, га	Урнашу урыны, киш. урманчылыгы, квартал, бүлендек	МСТТ профиле	Кыскача сыйфатлама һәм хужалык алып бару режимы
1.	"Дала" ("Степной") дәүләт табигый заказнигы 12.10.2000 ел, №730 ТР МК Карары, 2008 елның 22 гыйнварындагы №27 ТР МК Карары.	1380	Зәй-Каратай 35кв., 100 бүлендек 48-49, 55. Иске Куак, 19 кв., бүлендек: 14-18, 59 кв., 100 бүлендек 13. Шөгәр 24, 60, 61, 117-118, 120, 137-142, 25 кв., бүл.: 1-10, 26 кв., бүлендек: 4-6, 28 кв., бүлендек: 10-22, 29 кв., бүлендек: 14-20, 22-23, 25 кв., бүлендек: 2-11, 24; 26-32. Лениногорск 10, 20 кв., бүлендек: 1-10, 112, 113, 118, 119, 122-124, 159-160 кварталлар	Комплекслы	ТР Кызыл китабына кертелгән үсемлекләрнең, хайваннарның, кошларның табигый резерваты.

Заказникның территориясе гомуми мәйданы 5830,28 гектар булган 31 дала һәм урман-дала жирләреннән гыйбарәт.

Кишәрлекләр урнашкан Лениногорск районы рельефы буенча республикада иң югары урнашканнардан санала. Максималь билгеләр (340 м) Бөгелмә-Бәләбәй һәм Шөгәр калкулыктарының күпсанлы өске плато калдыктарына туры китерелгән, ә минималь билгеләре Чишмә елгасы кисеменә (90 м тирәсе) туры килә. Рельеф биеклекләренең амплитудасы 250 м житә. Елгаларның үзәннәре төгәл чагылдырылган асимметрия белән сыйфатлана. Су бүлү киңлекләре аз күләмдә чүпләнгән өслекләрдән гыйбарәт.

Туфрак капламында туфракларның илледән артык төре, төрчәсе һәм төрлелеге исәпләнә. Мәйданнарның күп өлеше селтеләнгән һәм уртача көлсуланган селтеләнгән кара туфрак белән капланган, алар 568 чм² тәшкит итә яки райондагы авыл хужалыгы жирләренең 50%ын диярлек биләп тора; мәйданның 20 % ын карбонатлы кара жирләр алып тора һәм бары тик 8,5%ында гына куәтле һәм уртача куәтле типик кара жирләр бар.

Өслеккә чыга торган иң борынгы токымнар булып Түбән Пермь известь катламы санала (Шөгәр һәм Кәркәле авыллары арасындагы заказник жирләре). Уфа ятмаларының чыгышы тар полоса булып Чишмә һәм Урман Чишмәсе елгаларының уң сөзәклегә буйлап сузыла. Башка елгаларның үзәннәре буйлап

өске Пермьның Түбән Казан утырмалары шәрәләнә. Субүләрләр югары Казан утырмалары белән өелгән, ә иң югары урыннар - татар яруссы утырмалары белән.

Киң яфраклы урманнар имәнле, өрәңгеле, юкәле һәм каенлы, карама, усак катнашмалы утырмалардан гыйбарәт. Яшь урманы - миләш һәм чикләвек куагы, зелпе, эт шомырты. Урманнарның үләнле капламы бик мул һәм киң таралган жылдәк, күкебаш, юа, сәрдә, йолдызак, урман кыңгыравы белән сыйфатлана. Борынгыдан сакланып калган, далага әверелгән наратлык урманы рәвешендәге наратлыклар очрый, аларның капламында куаклыклар, болын-даладагы төрле кыяклы үсемлекләр бик мул, аларның составында түбәндәге сирәк очрый торган һәм сакланучы төрләр бар: кара жимешле кызылча, Гмелин тәңкә яфрагы, каурый кылган һәм матур жибәләй, тар яфраклы кояшсыман һ.б. Мондый наратлыклардагы гомуми флористик исемлектә 81 төр.

Сакланып калган дала кишәрлекләре далаланган болыннардан гыйбарәт. Кылганлы һәм кылганлы-солычалы болыннар көньяк экспозициядәге субүләр платоларның текә ярларындагы аерым өлешләренә алып торалар. Рус йогырты, яшел клубника, Маршалл тимьяны, каурый кылган, солыча, кылган өстенлек итә. Югары күп тамырлы үсемлекләрнең ТР Кызыл китабына кертелгән сирәк төрләренән кыяклы суган, озын яфраклы тургай тарысы, сары ялмача очрый.

Куаклы, болынлы һәм ташлы даланың фрагментлары яхшы жылытыла һәм яктыртыла, алар флористик күптөрлелекнең киң спектрын (110нан артык төр) яктырта һәм сирәк һәм саклана торган үсемлек төрләренә туплану урыны булып тора. ТР Кызыл китабына кертелгән 27 төр теркәлгән, шул исәптән икесе 1 статуска ия – Геннинг кәвәне һәм сары мәтрүшкә яфраклы тубылгы куагы.

Көньяк экспозициядәге таш чәчелгән сөзәклекләрнең үсемчелек капламы һәм сирәкләнгән агачлыклары булган көньяк-көнчыгыш сөзәклекләр флористик төрлелекнең киң спектрын яктырта. Югары күп тамырлы үсемлекләрнең 90 төре билгеле, шул исәптән 22се саклана торган төрләр. Республика өчен элегрәк билгеле булмаган төр табылган – Ледебур муллабашы.

Педобионтларның (туфрак мезофаунасы) тыгызлыгы 95,0дән 262,5 данә/м² кысаларында тирбәлә. Яңгыр суалчаннары (27,5-168,5 данә/м²; 28,9-64,2%), бөжәкләр (18,5 -62,6%) һәм күбаяклар (10,0-33,5 данә/м²; 6,2-16,9%) өстенлек итә, ташлы сөзәклекләрдән кала (2,6%, 2,5 данә/м²). Бөжәкләр арасында түбәндәгеләр күпсанлы: каты канатлыларның имагосы (стафилинидлар, бызылдавыклар, амбар коңгызлары, шырталык коңгызлар) һәм аларның кортлары. Туфрак мезофаунасының иң зур байлыгы төрле үләнле-кыяклы болыннарында Дала Зәе елгасы үзәнендә күзәтелә. Герпетобий (жир өстендә терлеклек итүче умырткасызлар) нигездә бөжәкләрдән (41,7-97,8%) һәм үрмәкүчсыманнардан (13,8-57,1%) гыйбарәт, далаланган сөзәкләрдән кала (2,2%). Бөжәкләр арасында туры канатлылар һәм коңгызлар күп. Герпетобионтларның чагыштырмача күләме зур түгел, 1,4 тән алып тәүлегенә 54,7данә/10 тоту тәшкил итә. Тәңкә канатлылардан кызыл китап төрләре билгеле - зур тал яфракашар коңгызы, адмирал, аю-күбәләк, элпәканатлылардан - пластинтешле төклетура һәм йонеллюс төклетура.

Заказникның төрле кишәрлекләрендә көзгә чорда кошларның 27дән алып 68гә кадәр төре күзәтелгән. Ачык кинлекләрдә терлеклек итүчеләрнең нигезен кыр

тургае биләп тора, күп булмаган күләмдә түбәндәгеләр бар: сары чәперчек, бытбылдык, кыр карчыгасы, кыр атчыгы. Урманнарда көзгә чорда тереклек итүчеләрнең нигезен гаичка тәшкил итә. ТР Кызыл китабына кертелгән кошларның 6 төре теркәлгән: үләксәшар, кыр карчыгасы, болын карчыгасы, колаклы ябалак, күбаяклы ябалак, сары корташар.

Хужалык әһәмиятенә ия булган имезүчеләрдән үр куяны, төлке, сирәгрәк янутсыман эт, дала көзәнә киң таралган. Заказник составына кертелүче, элеккеге "Чыршылы байбак колониясе" Тһ территориясендә Европа байбагы тереклекләренәң югары тыгызлыкта булуы зур кызыксыну уята. Колониядә 2000 кадәр байбак исәпләнә һәм ул ТР буенча иң эреләрдән санала. Вак имезүчеләр 7 төрдән гыйбарәт, аларның нигезен гадәти кыр тычканнары (30,19%), кече урман тычканы (26,28%) һәм кыр тычканнары (21,95%) тәшкил итә. ТР Кызыл китабына кертелгәннәрдән дала тычканы һәм Эверсманн әрләне билгеле.

Заказник территориясе дала жирләренәң генофондын һәм биотөрлелеген саклауда аерым бер әһәмияткә ия, һәм шулай ук фәнни-белем алу һәм экологик яктырту эшчәнлегә өчен зур әһәмияткә ия.

Махсус сакланучы табигый территорияләренә саклау һәм карап тоту буенча оештыру һәм техник чараларны үтәү буенча киңәшләр.

1. Махсус сакланучы табигый территорияләренәң (МСТТ) чикләрен жирлектә периметры буенча Жирләренә ызанлау буенча күрсәтмәләр, М., 1996 ел таләпләре нигезендә кисәткәч һәм мәгълүмати билгеләр белән билгеләргә тәкъдим ителә.

2. Мәгълүмати билгеләренәң эчтәлегә:

- МСТТ төгәл атамасы;
- МСТТ мәйданы;
- МСТТ урнашу схемасы;
- МСТТ территориясендә табигатътән файдалану режимы;
- МСТТ саклау йөкләнгән оешманың атамасы һәм координаталары.

3. Әгәр дә МСТТ категориясе һәм аңа ярашлы булган табигатътән файдалану режимы әлегә территориядә туризм булдыруга мөмкинлек бирә икән, туристлар тарафыннан китерелүче зарарны локальләштерү максатларында туристлык маршрутын салуны максатлы дип саныбыз, аннан файдалануны оптимальләштерү өчен аны маркаларга тәкъдим итәбез.

4. Маршрутны маркалауның вариантлары:

- агачларның кәүсәләренә төсле полосалар яисә тамгалар салу;
- пиктограммалы һәм номерлар белән агач баганалар урнаштыру;
- аңа юнәлеш күрсәтүче уқлар ясап, агач кәүсәләренә лентаның очларынан гади йозак итеп беркетелә торган киң алюминий ленталар урнаштыру;
- принтер аша кәгазь битенә чыгарып, полимер пленкага ламинацияләп, аркылы борыска беркетеп, металл торбага ($d = 25-30$ мм) эретеп ябыштырып һәм грунтка кагып кертәп, мәгълүмат урнаштыру.

5. Грунт яхшы дренажланган очракта, махсус сукмаклар ясау таләп ителми, биредә тапталу нәтижәсендә тотрыклы һәм декоратив үсемлек катламы

формалаша. Киресенчә булганда, сукмактан файдаланганда травма алу куркынычын киметү өчен, сукмакларны жайлаштырырга тәкъдим итәбез.

Туристлык маршрутлары өчен жәяүлеләр сукмакларын жайлаштыру вариантлары:

- сукмакларның дренажи булмаганда яисә тиешле күләмдә булмаганда, гади генә су үткәрә торган корылмалар һәм ясалма өслекләр кирәк, алар сыйфатында вак таш, мартен шлагы, асбест житештерүдән калган калдыклар һ.б. кулланылырга мөмкин.

- әгәр дә маршрут сөзәк тау бите аша уза икән, аны баскыч белән тәэмин итәргә кирәк, ул тау битендәге үсемлекләр капламын тапталудан саклаячак, һәм шулай ук маршрутны эксплуатацияләүне жайлырак итәчәк.

6. Аеруча кеше күп килә торган МСТТ территориясендә халыкның ялы өчен махсус корылмалар оештыру тәкъдим ителә.

7. Каты көнкүреш калдыклары жыелу проблемасын хәл итү өчен килүчеләрне сукмакларны һәм тукталышларны чүпләмәү буенча телдән, һәм шулай ук мөгълүмати баганалар аша мөгълүматлаштырырга кирәк. Азык-төлек калдыкларын бивак учакларында яндырырга киңәш ителә, консерв банкаларын тишеп кадарга, пыяла һәм пластик тараны үзең белән алып китәргә яисә аның өчен махсус корылган сыешлыкларга ташларга, соңгыларының МСТТ территориясендә булуын алдан ук карарга кирәк.

8. МСТТ чүпләнүне булдырмас өчен транспорт бүлеп бирү һәм МСТТ территориясендә жыелган чүпне үз вакытында чыгаруны тәэмин итү максатка ярашлы.

9. МСТТ территориясендә паспорт категориясе һәм таләпләре нигезендә хужалык эшчәнлегә чикләнә, һәм шулай ук табигый комплексларга һәм үсемчелек һәм хайваннар дөньясы объектларына, мәдәни мирас объектларына зарар китерә алырдай теләсә нинди эшчәнлек тыела.

10. Икътисади һәм социаль үсеш планнарын һәм перспективаларын, жир, урман корылышы һәм район планировкасы схемаларын эшлөгәндә МСТТ территориясе мәжбүри тәртиптә исәпкә алына.

11. Әлеге табигать һәйкәленә расланган үрнәкле паспорт булдырыла, аның бер нөсхәсе МСТТ саклау йөкләнгән оешмада саклана.

12. МСТТ территориясендә хайваннар дөньясы, сирәк һәм югала баручы үсемлек төрләре һәм кабатланмас үсемчелек бергәлегә объектларын саклау таләпләре гамәлдә булган РФ законнары нигезендә үтәлгә тиеш.

1.1.9. Булган урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларының, урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларның, әлеге объектларны төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү буенча чараларның территориаль планлаштыру документларында каралган сыйфатламасы

1.1.9.1 Урман инфраструктурасы объектлары

Урман инфраструктурасы объектларына урман юллары, урман саклыкханәләре һәм урманнарны саклау, яклау һәм янадан үстерү өчен

кулланылучы башка объектлар, асылда квартал урман юллары, чик линияләре, квартал һәм күрсәтмә баганалар, урман хужалыгы билгеләре керә.

Саклык урманнары, эксплуатация урманнары һәм резерв урманнары өчен урман инфраструктурасы объектлары исемлеге 17.07.2012 ел, №1283-р РФ Хөкүмәте эмернамәсе белән расланган.

Россия Федерациясе Урман кодексының 13 статьясы нигезендә урман юллары урманнардан теләсә нинди файдалану төрләрендә булдырылырга мөмкин.

Бар булган урман юлларының сыйфатламасы 1.1.9.1 таблицада китерелгән.

1.1.9.1 таблица

Урман юлларына сыйфатлама

Юлларның төрләре	Юлларның озынлыгы, чм						
	Барлыгы	Урман хужалыгы (типлар буенча)				Агач ташу буенча	гомуми кулланылыштагы
		1	2	3	Жәмгысе		
1	2	3	4	5	6	7	8
Юллар, ш.и. барлыгы:	357	3	52	165	220	1	136
автомобиль:	357	3	52	165	220	1	136
каты түшәмәле	14	0	0	0	0	0	14
грунтлы,	343	3	52	165	220	1	122
ш.и. ел дәвамында хезмәт итүче	30	2	1	1	4	0	26

Урман юлларының озынлыгы 357 чм, урман ызаннарыныкы – 798 чм, жирдән катнаш файдаланучылар белән чикләренекә – 806 чм.

Булган урман инфраструктурасы объектларыннан агач кисеп салынган квартал юллары һәм янгынга каршы чокырлар 87,8 чм буена 400-450 данә күләмендә багана кисүне һәм квартал баганаларын куюны таләп итә.

1.1.9.2 Урман эшкәртү инфраструктурасы

Урман эшкәртү инфраструктурасы (эзерләнган үзагачны, биоэнергетика объектларын һәм башкаларны эшкәртү объектлары) үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен булдырыла. Россия Федерациясе Урман кодексының 14 статьясы нигезендә саклык урманнарында урман эшкәртү инфраструктурасын булдыру тыела.

1.1.9.3 Урман инфраструктурасын булдыруга бәйле булмаган объектларны урман фонды жирләрендә Россия Федерациясе Урман кодексының 21 статьясына нигезләнеп төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү түбәндәгеләр өчен рөхсәт ителә:

- 1) жир асты байлыктарын геологик өйрәнү буенча эшләрне башкаруга;
- 2) файдалы казылма ятмаларын эшләрне чыгаруга;
- 3) сусаклагычлардан һәм башка ясалма су объектларыннан, һәм шулай ук гидротехника корылмаларыннан һәм махсуслаштырылган портлардан файдалануга;

4) электртапшыру линияләрен, элемтә линияләрен, юлларны, торбаүткәргечләрне һәм башка линияле объектларны файдалануга;

5) үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү;

6) рекреация эшчәнлегә башкаруга;

7) дини эшчәнлек башкару;

Жир асты байлыкларын геологик өйрәнү һәм файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару буенча эшләрне башкаруга бәйле объектлар, тиешле эшләрне башкару вакытлары тәмамланганнан соң жир асты турындагы законнар нигезендә консервацияләнергә яисә бетерелергә тиеш.

Гидротехника корылмалары су законнары нигезендә консервацияләнергә яисә бетерелергә тиешле.

Агачларны, куаклыкларны, лианаларны, шул исәптән гражданнарның иминлеген һәм тиешле объектларның эксплуатациясе өчен кирәкле шартларны булдыруны тәмин итүгә юнәлдерелгән сак зоналарында һәм санитар-яклау зоналарында кисү түбәндәге максатларда рәхсәт ителә:

1) жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләрне башкаруга;

2) файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгаруга;

3) сусаклагычлардан һәм башка ясалма су объектларыннан, һәм шулай ук гидротехника корылмаларыннан һәм махсуслаштырылган портлардан файдалануга;

4) электртапшыру линияләрен, элемтә линияләрен, юлларны, торбаүткәргечләрне һәм башка линияле объектларны файдалануга;

Урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, реконструкцияләү һәм (яки) эксплуатацияләү буенча файдаланылган жирләр рекультивацияләнергә тиешле.

Урманчылык территориясендә урман инфраструктурасын булдыруга бәйле булмаган чираттагы объектлар бар:

ЛЭП - 60,5 чм;

нефтьүткәргечләр - 383,1 чм.

газүткәргечләр - 5,1 чм;

элемтә линияләре - 2,2 чм.

бүтән трассалар - 7,2 чм;

1.1.10 Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча квартал саен бүлүнең карта-схемасы

Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча квартал саен бүлүнең бар булган һәм проектанучы махсус сакланучы табигый территорияләрнең һәм объектларның, урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларының, урман инфраструктурасын булдыруга бәйле булмаган объектларның урнашуы урыны күрсәтелгән карта-схемасы № 3 карта-схемада китерелә.

1.2. Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре

Урманнардан файдалану урман мөнәсәбәтләрендә катнашучы булып саналган гражданның, юридик затлар тарафыннан башкарыла (РФ УК 4 ст.). Шулай ук вакытта, аның нигезендә урманнарны файдалану, саклау, яклау һәм яңадан үстерү экологик система кебек яисә табигый ресурс кебек урман төшенчәсеннән гамәлгә ашырылуы РФ УК 5 ст. чыгып; урман динамик рәвештә кире торгызылуы һәм трансформациягә бирелүче табигый ресурс буларак карала.

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре РФ УК 25 ст. билгеләнгән.

Урман кишәрлекләре түбәндәге бер яисә берничә максатларда файдаланылырга мөмкин:

- 1) үзагач эзерләү;
- 2) чәер эзерләү;
- 3) агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу;
- 4) азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үсемлекләрен жыеп алу;
- 5) эшчәнлек төрләрен аучылык хужалыгы өлкәсендә башкару;
- 6) авыл хужалыгын алып бару;
- 7) фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген башкару;
- 8) рекреация эшчәнлеген башкару;
- 9) урман плантацияләре булдыру һәм аларны эксплуатацияләү;
- 10) жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү;
- 11) урман үсемлекләренен утырту материалларын (үсентеләрне, чәчкәннәрне) үстерү;
- 12) жир асты байлыklarын геологик өйрәнү, файдалы казылмаларның чыганаclarын эшләү буенча эшләр башкару;
- 13) сусаклагычлар һәм башка ясалма су объектлары, һәм шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсулаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү;
- 14) линияле объектлар төзү, реконструкцияләү, эксплуатацияләү;
- 15) үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү;
- 16) дини эшчәнлек башкару;
- 17) РФ УК 6 статьясының 2 өлеше нигезендә билгеләнгән башка төрләре.

Урманчылык территориясендә кварталларга бүлгәләнгән урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре 1.2 таблицада күрсәтелгән.

1.2 таблица

Урманчылык территориясендә урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгы исеме	Кварталларның һәм аларның өлешләренен исемлеге	Мәйданы, га
1	2	3	4
Үзагач эзерләү	Түбән Чыршылы	Урман үсемлекләре белән капланган жирләр, 1-127 кв.	10885
	Зәй-Каратай	Урман үсемлекләре белән капланган жирләр, 1-117 кв.	8143
	Иске Куак	Урман үсемлекләре белән капланган жирләр, 1-113 кв.	8663

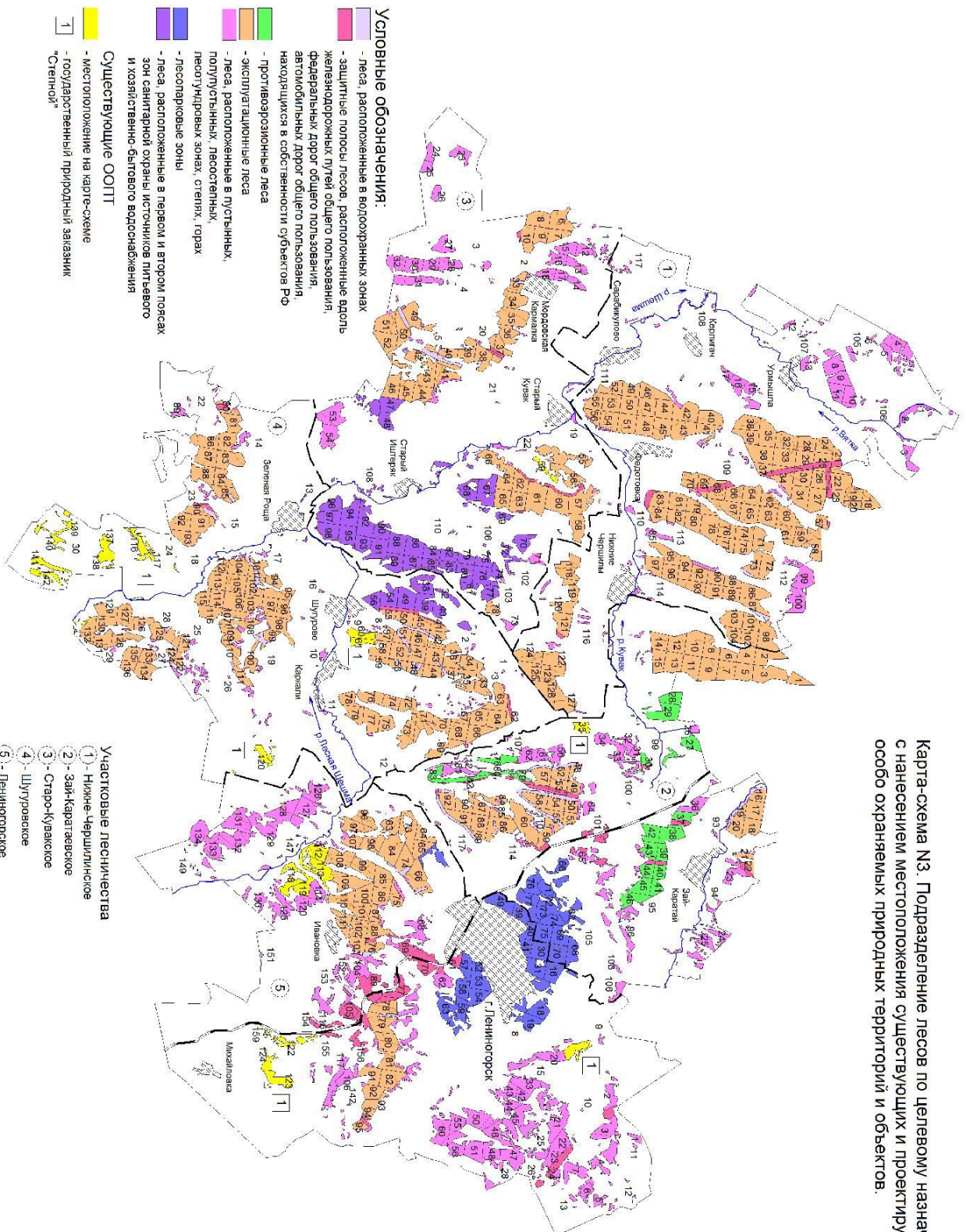
Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгы исеме	Кварталларның һәм аларның өлешләренең исемлеге	Майданы, га
1	2	3	4
	Шөгөр	Урман үсемлекләре белән капланган жирләр, 1-142 кв.	9765
	Лениногорск	Урман үсемлекләре белән капланган жирләр, 1-161 кв.	11003
	Барлыгы		48459
Чәер эзерләү	Түбән Чыршылы	18-20, 24, 28, 31, 32, 35, 36, 38-56, 58- 65, 67, 71, 72, 74-82, 86, 88-98, 101-104, 118-120, 122-127 кварталлар, 21-23, 25- 27, 29, 30, 33, 34, 37, 57, 66, 68-70, 73, 83-84, 87, 121 квартал өлешләре	9328
	Зэй-Каратай	1-15, 17-18, 51, 60, 84, 85, 87, 88, 90 кв, 16, 19-22, 48-50, 52-55, 57-59, 86, 89, 91, 92 квартал өлешләре	4050
	Иске Куак	6-9, 34-36, 41, 43-46, 49, 51, 52, 55, 58, 62, 64, 65, 78 кв, 10, 33, 37-40, 42, 50, 56-57, 60, 61, 63, 66 квартал өлешләре	3900
	Шөгөр	33-36, 57-61, 64-79, 81-84, 86-88, 92-98, 100, 103, 105-110, 112-116, 121-128, 130- 136 кварталлар, 37, 41-48, 50-53, 55, 62- 63, 80, 85, 90, 91, 99, 100, 102, 104, 111, 129 квартал өлешләре	8144
	Лениногорск	64-66, 73, 75, 80-83, 85-87, 91-93, 96, 98, 99-101, 107-109, 111, 112 кв, 67, 74, 76, 78-79, 84, 88, 94-95, 97, 102, 103, 110, 113 квартал өлешләре	3821
	Барлыгы:		29243
Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-161 кв.	12925
	Барлыгы		52837
Азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-161 кв.	12925
	Барлыгы		52837
Аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен башкару	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-65, 78-103, 106-117 кв.	7800
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-18, 20-28, 33-36, 42-48, 50-51, 55-56, 60-62, 64-136, 138-161 кварталлар, 138, 139 квартал өлешләре	11299
	Барлыгы		50109
Авыл хужалыгын алып бару (умартачылык һәм печән чабудан гайре)	Түбән Чыршылы	1-72, 74-86, 88-127 кв., 73, 87 кв. өлешләре	11585
	Зэй-Каратай	1-15, 17-18, 22-47, 49, 51, 53, 56, 59-65, 78, 80-82, 84-85, 87-88, 90, 93-103, 106- 117 кварталлар, 16, 19-21, 48, 50, 52, 54- 55, 57, 58, 79, 83, 86, 89, 91 - 92 квартал	7678

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгы исеме	Кварталарның һәм аларның өлешләренең исемлеге	Майданы, га
1	2	3	4
		өлешләре	
	Иске Куак	1-32, 34-39, 41, 43-49, 51-65, 67-113 кв., 33, 40, 42, 50, 66 квартал өлешләре	9040
	Шөгөр	1-36, 38-41, 45, 49, 51-52, 54-84, 86-89, 92-98, 100, 103, 105-110, 112-128, 130- 142 кварталлар, 37, 42-44, 46 – 48, 50, 53, 85, 90, 91, 99, 101, 102,104, 111, 129 квартал өлешләре	10182
	Лениногорск	1-18, 20-28, 33-36, 42-48, 50-51, 55-56, 60-62, 64-66, 68-73, 75, 77, 80-83, 85-101, 103-104, 106-109, 111-115, 117-137, 140- 153, 155-161 кварталлар, 67, 74, 76, 78, 79, 84, 102, 105, 110, 116, 138, 139, 154 квартал өлешләре	11233
	Барлығы		49718
<i>- умартачылык һәм печән чабу</i>	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-65, 78-103, 106-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-18, 20-28, 33-36, 42-48, 50-51, 55-56, 60-62, 64-136, 138-161 кварталлар, 138, 139 квартал өлешләре	11937
	Барлығы		51849
Фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген башкару.	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-161 кв.	12925
	Барлығы		52837
Рекреация эшчәнлеген башкару	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-161 кв.	12925
	Барлығы		52837
Урман плантацияләрен булдыру һәм аларны эксплуатацияләү	Түбән Чыршылы	18-20, 24, 28, 31, 32, 35 , 36, 38-56, 58- 65, 67, 71, 72, 74-82, 86, 88-98, 101-104, 118-120, 122-127 кварталлар, 21-23, 25- 27, 29, 30, 33, 34, 37, 57, 66, 68-70, 73, 83-84, 87,121 квартал өлешләре	9328
	Зэй-Каратай	1-15, 17-18, 51, 60, 84, 85, 87, 88, 90 кв, 16, 19-22, 48-50, 52-55, 57-59, 86, 89, 91, 92 квартал өлешләре	4050
	Иске Куак	6-9, 34-36, 41, 43-46, 49, 51, 52, 55, 58, 62, 64 , 65, 78 кв, 10, 33, 37-40, 42, 50, 56-57, 60, 61, 63, 66 квартал өлешләре	3900
	Шөгөр	33-36, 57-61, 64-79, 81-84, 86-88, 92-98, 100, 103, 105-110, 112-116, 121-128, 130- 136 кварталлар, 37, 41-48, 50-53, 55, 62- 63, 80, 85, 90, 91, 99, 100, 102, 104, 111, 129 квартал өлешләре	8144
	Лениногорск	64-66, 73, 75, 80-83, 85-87, 91-93, 96, 98,	3821

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгы исеме	Кварталларның һәм аларның өлешләренең исемлеге	Майданы, га
1	2	3	4
		99-101, 107-109, 111, 112 кв, 67, 74, 76, 78-79, 84, 88, 94-95, 97, 102, 103, 110, 113 квартал өлешләре	
	Барлығы:		29243
Жимешле, жиләкле, декоратив урман һәм дару үләннәрен үстерү	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-161 кв.	12925
	Барлығы		52837
Урман үсемлекләренең утырту материалларын (үсентеләрне, чәчкеләрне) үстерү	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-161 кв.	12925
	Барлығы		52837
Жир асты байлыklarын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләр чыгару буенча эшләргә башкару	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-65, 78-103, 106-117 кв.	7800
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-18, 20-28, 33-36, 42-48, 50-51, 55-56, 60-62, 64-136, 138-161 кварталлар, 138, 139 квартал өлешләре	11299
	Барлығы		50109
Сусаглагычлар һәм башка ясалма су объектлары, һәм шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсулаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-161 кв.	12925
	Барлығы		52837
Электр тапшыру линияләрен, элементә, юл, торбаүткәргеч линияләрен һәм башка линияле объектларны төзү, реконструкцияләү, эксплуатацияләү	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-65, 78-103, 106-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-18, 20-28, 33-36, 42-48, 50-51, 55-56, 60-62, 64-136, 138-161 кварталлар, 138, 139 квартал өлешләре	11937
	Барлығы		51849
Үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү	Түбән Чыршылы	18-20, 24, 28, 31, 32, 35, 36, 38-56, 58- 65, 67, 71, 72, 74-82, 86, 88-98, 101-104, 118-120, 122-127 кварталлар, 21-23, 25- 27, 29, 30, 33, 34, 37, 57, 68-70, 73, 83-84, 87 квартал өлешләре	9328
	Зэй-Каратай	1-15, 17 -18, 51, 60, 84, 85, 87, 88, 90 кв, 16, 19-22, 48-50, 52-55, 57-59, 86, 89, 91, 92 квартал өлешләре	4050
	Иске Куак	6-9, 34-36, 41, 43-46, 49, 51, 52, 55, 58, 62, 64, 65, 78 кв, 10, 33, 37-40, 42, 50, 56-57, 60, 61, 63, 66 квартал өлешләре	3900
	Шөгөр	33-36, 57-61, 64-79, 81-84, 86-88, 92-98, 100, 103, 105-110, 112-116, 121-128, 130-	8144

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгы исеме	Кварталларның һәм аларның өлешләренең исемлеге	Мәйданы, га
1	2	3	4
		136 кварталлар, 37, 41-48, 50-53, 55, 62-63, 80, 85, 90, 91, 99, 100, 102, 104, 111, 129 квартал өлешләре	
	Лениногорск	64-66, 73, 75, 80-83, 85-87, 91-93, 96, 98, 99-101, 107-109, 111, 112 кв, 67, 74, 76, 78-79, 84, 88, 94-95, 97, 102, 103, 110, 113 квартал өлешләре	3821
	Барлығы		29243
Дини эшчәнлек башкару	Түбән Чыршылы	1-127 кв.	11588
	Зэй-Каратай	1-117 кв.	8902
	Иске Куак	1-113 кв.	9106
	Шөгөр	1-142 кв.	10316
	Лениногорск	1-161 кв.	12925
	Барлығы		52837

Карта-схема №3. Подразделение лесов по целевому назначению с нанесением местоположения существующих и проектируемых особо охраняемых природных территорий и объектов.

2 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН РӨХСӘТЛЕ ФАЙДАЛАНУ НОРМАТИВЛАРЫ, ПАРАМЕТРЛАРЫ ҺӘМ ВАКЫТЛАРЫ, УРМАННАРНЫ САКЛАУ, ЯКЛАУ ҺӘМ ЯҢАДАН ҮСТЕРҮ НОРМАТИВЛАРЫ

2.1. Үзагач эзерлэгәндә урманнарда рөхсәтле файдалану нормативлары (диләнке хисабы), параметрлары һәм вакытлары

Урманнарны үзагач эзерләү өчен файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 29, 30 статьялары, 01.08.2011 ел, № 337 Рослесхоз боерыгы белән расланган Үзагач эзерләү кагыйдәләре белән регламентлана.

Үзагач эзерләү эшкуарлык эшчәнлегенә максатларында гражданнар, юридик затлар тарафыннан, һәм шулай ук гражданнар тарафыннан - шәхси максатларда (жылыту, төзелмәләр торгызу һ.б. өчен) башкарылырга мөмкин.

Эшкуарлык эшчәнлегенә максатларында үзагач эзерләү урман кишәрлегенә арендага килешүе нигезендә башкарыла.

Татарстан Республикасы законнарында каралган искәртмәле очрактарда, дәүләт ихтыяжларын тәмин итү һәм муниципаль ихтыяжлар өчен урман утыртмаларын сату-алу килешүләре нигезендә үзагач эшкәртү рөхсәт ителә.

Урман кишәрлегенә арендага килешүе 10 елдан 49 елга кадәр вакытка төзелә.

Шәхси максатларда үзагач эзерләү урман утыртмаларын сату-алу килешүләре нигезендә башкарыла.

Үзагач эзерләү эксплуатация урманнарында һәм саклык урманнарында башкарыла.

Аларның циклендә урманнарны агач булмаган урман ресурсларын эзерләү өчен рөхсәт ителгән кварталлар исемлегенә 1.2 таблицада күрсәтелгән.

Үзагач эзерләү буенча түбәндәгеләрне кисү рөхсәт ителә:

- өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын;
- һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кискәндә, урманнарны карап тотканда, урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән, картайган урман утыртмаларын;

- Россия Федерациясе Урман кодексының 13, 14 һәм 21 статьялары белән каралган объектларны төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә теләсә нинди яшьле урман утыртмаларын.

Өгәр дә сайланма кисүләр үзләренә эйләнә-тирәлекне булдыру, су саклау, санитар-гигиена, сәламәтләндрү һәм башка файдалы функцияләрен югалта баручы, саклык урманнарының максатчан билгеләнешен һәм алар тарафыннан башкарылуы файдалы функцияләрен саклауны тәмин итүче урман утыртмаларын алмаштырырга ирек бирмәсә, саклык урманнарда тоташ кисүләр башкарыла.

Урман утыртмаларын һәр диләнкедә кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау һәм эзер үзагачны алып чыгу урман кишәрлеген үзагач эзерләү максатларында файдаланучы зат тарафыннан, урман декларациясе нигезендә декларацияләнгән чор башланган көннән 12 ай эчендә, яисә үзагачны урман утыртмаларын сату-алу килешүе нигезендә эзерләгән очракта, – урман утыртмаларын сату-алу килешүендә билгеләнгән вакыт эчендә башкарыла.

Диләнке хисабын артып китүче күләмдә, һәм шулай ук кисентеләренә яшен бозып үзагач эзерләү тыела.

Күрсәткечләр	Барлыгы		Шул исәптән тулылыклар буенча											
	га	мең м3	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3 – 0,5	
			га	мең. м3	га	мең. м3	га	мең. м3	га	мең. м3	га	мең. м3	га	мең. м3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	20													
- тамыр		1,7												
- ликвид		1,4												
- эшлекле		0,7												
Хужалык секциясе: усак														
Хисапка барлыгы кертелде	260	51,9	1	0,2	19	4,5	18	5,0	137	28,3	72	12,3	13	1,6
Гомуми запастан уртача сайлап алу проценты		47		50		50		50		50		30		100
Бер тапкырда кисеп ташлана торган запас	260	24,4	1	0,1	19	2,3	18	2,5	137	14,2	72	3,7	13	1,6
Уртача кабатланучанлык чоры	10													
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	26													
- тамыр		2,4												
- ликвид		2,0												
- эшлекле		0,8												
Кисүләрнең ысулы буенча жәмгысе:														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	63													
- тамыр		5,4												
- ликвид		4,6												
- эшлекле		2,2												
шул исәптән каты яфраклы														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	17													
- тамыр		1,3												
- ликвид		1,2												
- эшлекле		0,7												
йомшак яфраклылар														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	46													
- тамыр		4,1												
- ликвид		3,4												
- эшлекле		1,5												
Сайланма кисүләр														
Хужалык секциясе: каенлы														
Хисапка барлыгы кертелде	12	2,2									11	2,1	1	0,1
Гомуми запастан уртача сайлап алу проценты		18									15			100
Бер тапкырда кисеп ташлана торган запас	12	0,4									11	0,3	1	0,3

Күрсәткечләр	Барлыгы		Шул исәптән тулылыклар буенча											
	га	мең м3	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3 – 0,5	
			га	мең. м3	га	мең. м3	га	мең. м3	га	мең. м3	га	мең. м3	га	мең. м3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Урманчылык буенча барлыгы														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	147													
- тамыр		9,8												
- ликвид		8,2												
- эшлекле		4,2												
шул исәптән, эзлекле кисүләр:														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	100													
- тамыр		8,0												
- ликвид		6,8												
- эшлекле		3,5												
шул исәптән каты яфраклы														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	53													
- тамыр		3,8												
- ликвид		3,3												
- эшлекле		2,0												
йомшак яфраклылар														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	47													
- тамыр		4,2												
- ликвид		3,5												
- эшлекле		1,5												
шул исәптән, сайланма кисүләр:														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	47													
- тамыр		1,8												
- ликвид		1,4												
- эшлекле		0,7												
шул исәптән каты яфраклы														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	25													
- тамыр		0,8												
- ликвид		0,7												
- эшлекле		0,4												
йомшак яфраклылар														
Ел саен ясалучы диләнке хисабы	22													
- тамыр		1,0												
- ликвид		0,7												
- эшлекле		0,3												

Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын тоташ кисүнең диләнке хисабы 2.1.1.2 таблицада китерелә.

Хужалык секциясе һәм өстенлек итүче токым	Урман белән капланган жирләр, га	Шул исәптән яшь төркемнәре буенча:						Өлгәргән һәм карта йган утыртмалар запасы, дис. м3	Эксплуатация фондының 1 гектар уртача запасы, м3	Тамыр массасының уртача артым, дис. м3.	кисентене яше	Исәпләп чыгарылган диләнке хисаплары, га					Кабул итүгә тәкъдим ителүче диләнке хисабы					Эксплуатация фондын куллану еллары саны	Утыртмаларның күзалланган калдыгы, га	
		яшь урман	урта яшьле		өлгәреп килүче	өлгәргән һәм карта йган						тигез итеп файдаланудагы	2 нче яшьле	1 нче яшьле	интеграль	торышы буенча	мәйданы, га	тамыр запасы, дис. м3	ликвидта				өлгәреп килүче	өлгәргән һәм карта йган
			барлыгы	хисапкартлар		барлыгы	шул исәптән карта йган												барлыгы	шул исәптән эшлекле	ликвидтан эшлекле %ы			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
Каты яфр.	2736	693	1020	347	434	589	3	92,1		7,2							59	9,3	8,2	4,9			330	434
Йомшак яфраклый	9420	1155	1677	1301	2492	4096	244	823,5		35,7							400	80,7	68,1	28,9			1301	2588

2.1.2. Урманнарны карап тотканда урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган урман утыртмаларыннан үзагач алуның ел саен мөмкин булган күләме

Урманнарны карап тотканда урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган урман утыртмаларыннан үзагач алуның ел саен мөмкин булган күләме 2.1.2.1 таблицада китерелә.

2.1.2.1 таблица

Урманнарны карап тотканда урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган урман утыртмаларында диләнке хисабы (үзагач алуның ел саен мөмкин булган күләме)

№ п/п	Күрсәткечләр	Бер. үлч.	Урманнарны карап тотуның төрләре						Жәм-гысе
			сирә-гәйтү-ләр	аркылы узу өчен кисүләр	яңарту кисүләр-ре	форма-сын үзгәртеп кисүләр	реконстр укция кисүләр	бер-бер агачлар-ны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Максатчан билгеләнеше: саклык урманнары									
Токымы: нарат									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>233</u> 54,2	<u>25</u> 9,1					<u>258</u> 63,3
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	10-15	15-20					
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	23	3					26
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	1,00	0,14					1,14
	ликвидлы	мең. м3	0,76	0,12					0,88
	эшлекле	мең. м3	0,51	0,09					
Токымы: чыршы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>2</u> 0,3						<u>2</u> 0,3
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	8-10						8-10
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	-						-
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	-						-
	ликвидлы	мең. м3	-						-
	эшлекле	мең. м3	-						-
Токымы: карагай									
1.	Урманчылык таләпләре	га	<u>3</u>						<u>3</u>

№ п/п	Күрсәткечләр	Бер. үлч.	Урманнарны карап тотуның төрләре						Жәмгысе
			сирә-гәйтү-ләр	аркылы узучу өчен күсләр	яңарту күсләре	форма-сын үзгәртеп күсләр	реконструкция күсләре	бер-бер ағачлар-ны күсү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	буенча ачыкланган фонд	мең. м3	0,9						0,9
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	10-15						10-15
3.	Ел саен файдаланылуучы күләм:								
	мәйданы	га	-						-
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	-						-
	ликвидлы	мең. м3	-						-
	эшлекле	мең. м3	-						-
Ылыслылар жәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	238 55,4	25 9,1					263 64,5
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылуучы күләм:								
	мәйданы	га	23	3					26
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	1,00	0,14					1,14
	ликвидлы	мең. м3	0,76	0,12					0,88
	эшлекле	мең. м3	0,51	0,09					0,60
Токымы: биек кәүсәле имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	6 0,5	7 1,2					13 1,7
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	10-15	15-20					
3.	Ел саен файдаланылуучы күләм:								
	мәйданы	га	1	1					2
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,01	0,02					0,03
	ликвидлы	мең. м3	0,01	0,02					0,03
	эшлекле	мең. м3	-	0,01					0,01
Токымы: түбән кәүсәле имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3		25 4,3	70 11,5			6 0,1	101 15,9

№ п/п	Күрсәткечләр	Бер. үлч.	Урманнарны карап тотуның төрләре						Жәмгысе
			сирә-гәйтүләр	аркылы узу өчен кисүләр	яңарту кисүләре	форма-сын үзгәртеп кисүләр	реконструкция кисүләре	бер-бер ағачлар-ны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	-	1	29			9	39
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	-	0,04	1,44			0,29	1,77
	ликвидлы	мең. м3	-	0,03	1,08			0,25	1,36
	эшлекле	мең. м3	-	0,02	0,62			0,11	0,75
Токымы: усак									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>37</u> 3,2	<u>134</u> 18,6	<u>124</u> 26,4			<u>20</u> 0,5	<u>315</u> 48,7
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	8-12	10-15	10			10	
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	4	13	13			2	
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,10	0,54	1,26			0,05	
	ликвидлы	мең. м3	0,07	0,46	1,03			0,04	
	эшлекле	мең. м3	0,04	0,28	0,41			0,02	
Токымы: нектарлы юкә									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>194</u> 27,3	<u>689</u> 167,3	<u>309</u> 79,1			<u>1</u> -	<u>1193</u> 273,7
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	8-12	10-15	10			10	
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	19	69	30			-	118
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,48	3,13	2,65			-	6,26
	ликвидлы	мең. м3	0,29	2,51	1,64			-	4,44
	эшлекле	мең. м3	0,16	1,25	0,73			-	2,14
Йомшак яфраклылар жәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>235</u> 31,0	<u>837</u> 188,2	<u>722</u> 233,0			<u>108</u> 3,4	<u>1902</u> 455,6
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	23	83	72			11	189

№ п/п	Күрсәткечләр	Бер. үлч.	Урманнарны карап тотуның төрләре						Жәм-гысе
			сирә-гәйтү-ләр	аркылы узучу өчен кисүләр	яңарту кисүләр-ре	форма-сын үзгәртеп кисүләр	реконстр укция кисүләр	бер-бер ағачлар-ны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,58	3,71	5,35			0,34	9,98
	ликвидлы	мең. м3	0,36	3,00	3,75			0,29	7,40
	эшлекле	мең. м3	0,20	1,55	1,76			0,13	3,64
Саклык урманнары буенча барлыгы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>485</u> 87,5	<u>894</u> 202,8	<u>792</u> 944,5			<u>114</u> 3,5	<u>2285</u> 1238,3
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	48	89	79			11	227
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	1,60	3,96	5,58			0,34	11,48
	ликвидлы	мең. м3	1,14	3,21	3,95			0,29	8,59
	эшлекле	мең. м3	0,71	1,68	1,90			0,13	4,42
Максатчан билгеләнеше: эксплуатация урманнары									
Токымы: нарат									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>183</u> 36,0	<u>167</u> 47,7	<u>28</u> 9,4			<u>2</u> -	<u>380</u> 93,1
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	10-15	15-20	10			10	
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	18	18	2			-	38
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,67	0,81	0,16			-	1,64
	ликвидлы	мең. м3	0,51	0,69	0,14			-	1,34
	эшлекле	мең. м3	0,34	0,48	0,10			-	0,92
Токымы: чыршы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>52</u> 6,5	<u>3</u> 0,6					<u>55</u> 7,0
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	8-10	10-15					
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	4	-					4
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең.	0,15	0,01					0,16

№ п/п	Күрсәткечләр	Бер. үлч.	Урманнарны карап тотуның төрләре						Жәмгысе
			сирә-гәйтү-ләр	аркылы узу өчен кисүләр	яңарту кисүләр-ре	форма-сын үзгәртеп кисүләр	реконструкция кисүләр	бер-бер ағачлар-ны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		м3							
	ликвидлы	мең. м3	0,11	0,01					0,12
	эшлекле	мең. м3	0,07	-					0,07
Токымы: карагай									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>1</u> 0,2						<u>1</u> 0,2
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	10-15						
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	-						-
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	-						-
	ликвидлы	мең. м3	-						-
	эшлекле	мең. м3	-						-
Ылыслылар жәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>236</u> 42,7	<u>170</u> 48,3	<u>28</u> 9,4			<u>2</u> -	<u>436</u> 100,4
2.	Кабатланучанлык чоры	ел						-	
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	22	18	2				42
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,82	0,82	0,16			-	1,80
	ликвидлы	мең. м3	0,62	0,70	0,14			-	1,46
	эшлекле	мең. м3	0,41	0,48	0,10				0,99
Токымы: биек кәүсәле имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>109</u> 13,1	<u>40</u> 7,3					<u>149</u> 20,4
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	10-15	15-20					
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	11	5					16
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,30	0,12					0,42
	ликвидлы	мең.	0,19	0,11					0,30

№ п/п	Күрсәткечләр	Бер. үлч.	Урманнарны карап тотуның төрләре						Жәмгысе
			сирә-гәйтүләр	аркылы узу өчен кисүләр	яңарту кисүләре	формасын үзгәртеп кисүләр	реконструкция кисүләре	бер-бер ағачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		м3							
	эшлекле	мең. м3	0,08	0,05					0,13
Токымы: түбән кәүсәле имән									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>12</u> 1,0	<u>12</u> 1,8	<u>45</u> 7,3			<u>4</u> 0,1	<u>73</u> 10,2
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	10-15	15-20	10			10	
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	1	1	5			-	7
	сайлана торган запас:								0
	тамыр	мең. м3	0,02	0,03	0,17			-	0,22
	ликвидлы	мең. м3	0,01	0,02	0,15			-	0,18
	эшлекле	мең. м3	-	0,01	0,10			-	0,11
Токымы: өрәңге									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>10</u> 1,0	<u>18</u> 2,4					<u>28</u> 3,4
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	10-15	15-20					
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	1	2					3
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,02	0,05					0,07
	ликвидлы	мең. м3	0,02	0,04					0,06
	эшлекле	мең. м3	0,01	0,02					0,03
Каты яфраклылар жәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>131</u> 15,1	<u>70</u> 11,5	<u>45</u> 7,3			<u>4</u> 0,1	<u>250</u> 34,0
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	13	8	5				26
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,34	0,20	0,17				0,71
	ликвидлы	мең. м3	0,22	0,17	0,15				0,54
	эшлекле	мең.	0,09	0,08	0,10				0,27

№ п/п	Күрсәткечләр	Бер. үлч.	Урманнарны карап тотуның төрләре						Жәм-гысе
			сирә-гәйтү-ләр	аркылы узучу өчен кисүләр	яңарту кисүләре	форма-сын үзгәртеп кисүләр	реконструкция кисүләре	бер-бер ағачлар-ны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		м3							
Токымы: каен									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>11</u> 1,1	<u>64</u> 9,2	<u>75</u> 2,2		<u>116</u> 20,5		<u>150</u> 12,5
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	8-15	10-15	10		10		
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:								
	мәйданы	га	1	7	7		12		15
	сайлана торган запас:		0,02	0,19	0,21		0,67		0,42
	тамыр	мең. м3	0,01	0,17	0,19		0,57		0,37
	ликвидлы	мең. м3	-	0,10	0,09		0,40		0,19
	эшлекле	мең. м3							
Токымы: усак									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>17</u> 1,6	<u>181</u> 25,5	<u>404</u> 87,2			<u>17</u> 0,6	<u>619</u> 114,9
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	8-12	10-15	10			10	
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:								
	мәйданы	га	2	18	40			2	62
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,05	0,67	3,77			0,06	4,55
	ликвидлы	мең. м3	0,04	0,57	3,26			0,06	3,93
	эшлекле	мең. м3	0,01	0,35	2,30			0,02	2,68
Токымы: нектарлы юкә									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>220</u> 36,1	<u>2356</u> 638,3	<u>969</u> 255,6			<u>9</u> 0,2	<u>3554</u> 930,2
2.	Кабатланучанлык чоры	ел	8-12	10-15	10			10	
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:								
	мәйданы	га	22	237	98			1	358
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,77	12,27	8,57			0,02	21,63
	ликвидлы	мең. м3	0,46	9,83	5,83			0,02	16,14
	эшлекле	мең. м3	0,25	4,90	3,22			0,01	8,38

№ п/п	Күрсәткечләр	Бер. үлч.	Урманнарны карап тотуның төрләре						Жәмгысе
			сирә-гәйтүләр	аркылы узу өчен кисүләр	яңарту кисүләре	форма-сын үзгәртеп кисүләр	реконструкция кисүләре	бер-бер ағачлар-ны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Йомшак яфраклылар жәмгысе									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	248 38,8	2601 673,0	1489 363,3			101 3,0	4439 1078,1
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылучы күләм: мәйданы	га	25	262	150			10	447
	сайлана торган запас: тамыр	мең. м3	0,84	13,13	13,01			0,29	27,27
	ликвидлы	мең. м3	0,51	10,57	9,66			0,27	21,01
	эшлекле	мең. м3	0,26	5,35	5,92			0,12	11,65
Эксплуатация урманнары буенча барлыгы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	615 96,6	2841 732,8	1562 380,0			107 3,1	5125 1212,5
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылучы күләм: мәйданы	га	60	288	157			10	515
	сайлана торган запас: тамыр	мең. м3	2,00	14,15	13,34			0,29	29,78
	ликвидлы	мең. м3	1,35	11,44	9,95			0,27	23,01
	эшлекле	мең. м3	0,76	5,91	6,12			0,12	12,91
Урманчылык буенча барлыгы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	1100 184,1	3735 935,6	2354 1559,9			221 6,6	7410 2686,2
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылучы күләм: мәйданы	га	108	377	236			21	742
	сайлана торган запас: тамыр	мең. м3	3,60	18,11	18,92			0,63	41,26
	ликвидлы	мең. м3	2,49	14,65	13,91			0,56	31,61
	эшлекле	мең. м3	1,47	7,59	7,97			0,25	17,28
шул исәптән ылыслылар									

№ п/п	Күрсәткечләр	Бер. үлч.	Урманнарны карап тотуның төрләре						Жәм-гысе
			сирә-гәйтү-ләр	аркылы узучу өчен кисүләр	яңарту кисүләре	форма-сын үзгәртеп кисүләр	реконструкция кисүләре	бер-бер ағачлар-ны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>474</u> 98,1	<u>195</u> 57,4	<u>28</u> 9,4			<u>2</u> -	<u>699</u> 164,9
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	45	21	2			-	68
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	1,82	0,96	0,16			-	2,94
	ликвидлы	мең. м3	1,39	0,82	0,14				2,35
	эшлекле	мең. м3	0,92	0,57	0,10				1,59
каты яфраклы									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>143</u> 16,2	<u>102</u> 17,0	<u>115</u> 18,8			<u>10</u> 0,2	<u>370</u> 52,2
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	15	11	12			-	38
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	0,36	0,31	0,40			-	1,07
	ликвидлы	мең. м3	0,24	0,26	0,35			-	0,85
	эшлекле	мең. м3	0,09	0,12	0,24			-	0,45
йомшак яфраклылар									
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>483</u> 69,8	<u>3438</u> 861,2	<u>2211</u> 596,3			<u>209</u> 6,4	<u>6341</u> 1533,7
2.	Кабатланучанлык чоры	ел							
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:								
	мәйданы	га	48	345	222			21	636
	сайлана торган запас:								
	тамыр	мең. м3	1,42	16,84	18,36			0,63	37,25
	ликвидлы	мең. м3	0,87	13,57	13,41			0,56	28,41
	эшлекле	мең. м3	0,41	6,90	7,68			0,25	15,24

16.07.2007 ел, № 185 Россия ГРМ боерыгы белән расланган Урманнарны карап тоту кагыйдәләре нигезендә урманны карап тоту буенча кисүләргә башкаруның яшь чорлары 2.1.2.2 таблицада күрсәтелгән.

Урманны карап тоту буенча кисүләрнең яшь чорлары

Урманны карап тоту буенча кисүләрнең төрләре	Урман утыртмаларының яше, ел				
	Кисентенең яше зур булганда үсенте бирүче агач токымыннан барлыкка килгән орлыклы һәм беренче генерацияле ылыслыларның һәм каты яфраклыларның		Кисентенең яше зур булганда башка агач токымнарының		
	100 яшьтән артык	100 яшьтән кимрәк	60 яшьтән артык	50 - 60 яшь	50 яшьтән кимрәк
1	2	3	4	5	6
Тонькландырулар	10 кадәр	10 кадәр	10 кадәр	10 кадәр	5 кадәр
Тазартулар	11 – 20	11 – 20	11 – 20	11 – 20	6 – 10
Сирәгәйтүләр	21 – 60	21 – 40	21 – 40	21 – 30	11 – 20
Аркылы кисүләр	60 артык	40 артык	40 артык	30 артык	20 артык

16.07.2007 ел, №185 Россия ТРМ боерыгы белән расланган Урманнарны карап тоту кагыйдәләре белән билгеләнгән күпчелекне тәшкит итүче һәр токым буенча үсеп китүчәнлек шартларының типларын, карап тотканчыга кадәр составы буенча утыртмаларның төркемен, бонитет классларын күрсәтеп, карап тоту буенча кисү режимының нормативлары, караганнан соң чыбылдыкның минималь тоташлыгы, агачлар саны яисә массасы буенча сайлап алу проценты 2.1.2.3 таблицада китерелгән.

2.1.2.3 таблица

Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала районында урманнарның типик төркемнәре буенча төп урман булдыручы токымнарның урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән, картайган утыртмаларын карап тоту кисүләрнең режим нормативлары

Урман утыртмаларының кисүгә кадәр составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Сирәгәйтү		Аркылы кисүләр		Кисентенең яшенә (өлгергән өлгенә) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Нарат утыртмалары							
1.1. Чиста һәм яфраклылар кушылмасы 2 берәмлеккә кадәр булган нарат утыртмалары	мүкле (III-IV)	8-10	0,9 0,7	15-20 10-15	0,9 0,8	10-15 15-20	8С2Б
	нарат жыләкле (II-I)	5-10	0,8 0,6	20-25 10-12	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) С (1-2) Б
	катлаулы (I-Ia)	5-10	0,8 0,6	20-30 10-12	0,8 0,7	20-25 15-20	(9-10) С (1+) Б

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Сирәгәйтү		Аркылы кисүләр		Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максат- чан состав
			карап тотканчыга кадәр ябалдаш- ның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчы- га кадәр ябалдаш- ның минималь тоташлы- гы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	Кабатла нучанлы -гы (ел)	караганна н соң	Кабатлан учанлы- гы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
	кара жыләкле (I-II)	5-10	0,9 0,7	20-25 10-12	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) С (1-2) Б
	озын мүкле (III)	8-10	0,9 0,7	15-20 10-15	0,9 0,8	10-15 15-20	8С2Б
1.2. Составыда нарат өстенлек итүче наратлы- яфраклы (5-7 нарат, 3-5 яфраклы)	мүкле (III-IV)	4-7	0,9 0,7	20-30 10-15	0,9 0,8	15-20 15-20	(7-8) С (2-3) Б
	нарат жыләкле (II-I)	3-6	0,7 0,5	30-40 10-15	0,7 0,6	25-30 15-20	(8-9) С (1-2) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,7 0,4	30-45 10-15	0,7 0,5	25-35 15-20	(8-10) С (0-2) Б
	кара жыләкле (I-II)	3-6	0,7 0,5	30-40 10-15	0,7 0,5	25-35 15-20	(7-9) С (1-3) Б
	озын мүкле (III)	4-7	0,8 0,6	20-30 10-15	0,8 0,6	20-25 15-20	(6-8) С (2-4) Б
1.2.1. Составыда 3-4 берәмлек нарат һәм 6-7 яфраклы булган нарат нарат-яфраклы	нарат жыләкле (II-I)	3-5	0,7 0,5	30-50 10-15	0,7 0,5	25-40 15-20	(6-8) С (2-4) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,7 0,4	30-50 10-15	0,7 0,5	25-40 15-20	(6-9) С (1-4) Б
	кара жыләкле (I-II)	3-5	0,7 0,5	30-45 10-15	0,8 0,6	25-35 15-20	(6-8) С (2-4) Б
	озын мүкле (III)	4-6	0,8 0,6	25-35 10-15	0,8 0,6	20-30 15-20	(5-7) С (3-5) Б
1.3. Яфраклы-наратлы (агачлар тиешле күләмдә булган очракта яфраклылар 7 берәмлектән артык, наратлар 3 берәмлектән кимрәк)	нарат жыләкле	3-5	-	-	-	-	(5-8) С (2-5) Б
	катлаулы	3-5	-	-	-	-	(6-9) С (1-4) Б
	кара жыләкле	4-6	-	-	-	-	(5-8) С (2-5) Б
	озын мүкле	4-7	-	-	-	-	(4-7) С (3-6) Б
2. Чыршы утыртмалары							
2.1. Чыршы утыртмалары: чиста һәм яфраклылар кушылмасы 2 берәмлеккә кадәр булган	катлаулы (Ia-I)	8-10	0,8 0,7	15-25 8-12	0,8 0,7	15-20 10-20	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара жыләкле (I-II)	8-10	0,8 0,7	15-20 8-10	0,8 0,7	15-20 10-20	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда урнашкан (II-III)	8-10	0,8 0,7	15-20 8-10	0,8 0,7	15-20 10-20	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2. Чыршылы-яфраклы, составында чыршылар күбрәк булган: 5-7 чыршы һәм 3-5 яфраклы	катлаулы (Ia-I)	6-8	0,7 0,5	30-40 10-12	0,7 0,6	25-35 10-15 (20)	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара жыләкле (I-II)	6-8	0,7 0,5	20-35 10-12	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда урнашкан (II-III)	6-8	0,7 0,6	20-35 10-12	0,7 0,6	20-30 10-15	(8-9) Е (1-2) Б

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрge составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Сирәгәйтү		Аркылы кисүләр		Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максат- чан состав
			карап тотканчыга кадәр ябалдаш- ның минималъ тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчы- га кадәр ябалдаш- ның минималъ тоташлы- гы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	Кабатла нучанлы -гы (ел)	караганна н соң	Кабатлан учанлы- гы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
						(20)	(Ос)
2.2.1. Составыда 3-4 берәмлек чыршы һәм 6- 7 яфраклы булган чыршылы-яфраклы	катлаулы (Ia-I)	4-6	0,7 0,5	30-50 8-12	0,7 0,5	30-40 10-15 (20)	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара жыләкле (I-II)	4-6	0,7 0,6	25-35 8-10	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда урнашкан (II-III)	4-6	0,7 0,6	25-35 8-10	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.3. Яфраклылар чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы булган яфраклы- чыршылы	катлаулы (Ia-I)	4-6	чикл. юк 0,4	чикл. юк 6-10	чикл. юк 0,5	чикл. юк 8-12	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара жыләкле (I-II)	4-6	чикл. юк 0,5	30- 40/100 8-10	чикл. юк 0,6	30- 40/100 8-12	(7-8) Е (2-3) Б (Ос)
	елга буенда урнашкан (II-III)	4-6	-	-	-	-	(>4) Е (<6) Б (Ос)
3. Имән утыртмалары							
3.1. Саф чиста һәм 2 берәмлеккә кадәр башка токым катнашындагы имән утыртмалары	Яңа юкәле- чикләвекле имәнлекләр (II-I)	10-15	0,8 0,6	25-35 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, башка ток.
	Яңа имәнлекләр (III-II; IV)	10-15	0,8 0,7	20-35 10-15	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, башка ток.
	Дымлы эре үләнле имәнлекләр	10-15	0,8 0,7	20-35 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, башка ток.
	Имәнлекләре дымлы юкәле (III-IV; II)	10-15	0,8 0,7	20-30 10-15	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, башка ток.
	Елга буендагы - эре үләнле имәнлекләр (II-III)	10-15	0,8 0,7	20-30 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(8-9) Д 1-2 Кара зирек, башка ток.
3.2. 5-7 берәмлек составында имән күпчелек тәшкит иткән катнаш утыртмалар (йомшак яфраклы һәм каты яфраклы токымнар белән)	Яңа юкәле- чикләвекле имәнлекләр (II-I)	4-6	0,7 0,5	30-40 10-15	0,8 0,6	20-35 15-20	(7-9) Д (1-3) Лп, Яс, Е
	Яңа имәнлекләр (III-II; IV)	4-6	0,7 0,6	25-35 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, башка

1	2	3	Сирэгәйтү		Аркылы кисүләр		8
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	
			4	5	6	7	ток.
	Дымлы эре үләнле имәнлекләр (II-III; I)	4-6	0,7 0,6	30-35 10-15	0,8 0,6	20-30 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, башка ток.
	Имәнлекләре дымлы юкәле (III-IV; II)	4-6	0,7 0,6	25-35 10-15	0,8 0,6	20-25 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, башка ток.
	Елга буендагы - эре үләнле имәнлекләр (II-III)	4-6	0,7 0,6	25-35 10-15	0,8 0,7	20-30 15-20	(7-9) Д 1-3 Кара зирек, башка ток.
3.2.1. 3-4 берәмлек составында имән катнашулы катнаш утыртмалар	Яңа юкәле-чикләвекле имәнлекләр (II-I)	3-5	0,7 0,5	30-50 7-12	0,7 0,6	25-40 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, башка ток.
	Яңа юкәле-күрәнле имәнлекләр (III-II; IV)	3-5	0,7 0,5	30-40 7-12	0,7 0,6	25-30 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, башка ток.
	Дымлы эре үләнле имәнлекләр (II-III; I)	3-5	0,7 0,5	30-40 7-12	0,7 0,6	25-35 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, башка ток.
	Имәнлекләре дымлы юкәле (III-IV; II)	3-5	0,7 0,5	30-40 7-12	0,7 0,6	25-35 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, башка ток.
	Елга буендагы - эре үләнле имәнлекләр (II-III)	3-5	0,7 0,5	30-50 7-12	0,7 0,6	25-40 10-15	(6-7) Д 3-4 Кара зирек, башка ток.
3.3. Йомшак яфрагылар күпчелек тәшкил иткән һәм составында кимендә 3 берәмлек имән, әмма имән өстенлек итүче агачлыкларны формалаштыру өчен житәрлек күләмдә агачлары булган катлаулы утыртмалар	Яңа юкәле-чикләвекле имәнлекләр (II-I)	2-4					(5-7) Д (3-5) башка ток.
	Яңа юкәле-күрәнле имәнлекләр (III-II; IV)	2-4					(4-7) Д (3-6) башка ток.
	Дымлы эре үләнле имәнлекләр	2-4					(4-7) Д (3-6) башка ток.
	Имәнлекләре дымлы юкәле (III-IV; II)	2-4					(4-7) Д (3-6)

1	Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Сирәгәйтү		Аркылы кисүләр		Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максат- чан состав
				карап тотканчыга кадәр ябалдаш- ның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчы- га кәдәр ябалдаш- ның минималь тоташлы- гы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
				караганнан соң	Кабатла нучанлы -гы (ел)	караганна н соң	Кабатлан учанлы- гы (ел)	
2	3	4	5	6	7	8		
							башка ток.	
	Елга буендагы - эре үләнле имәнлекләр (II-III)	2-4					(4-7) Д (3-6) Кара зирек, башка ток.	
4. Каен утыртмалары								
4.1. Каен утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токымнар катнашында	нарат-жиләкле- чәчбайлы (II-I)	10-12	>0,8 0,7	20-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С	
	катлаулы вак үләнле (II-I)	8-12	>0,8 0,7	20-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С (Е)	
	кара жиләкле - вак үләнле (II-III)	8-12	>0,8 0,7	20-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С (Е)	
	озын мүкле (III-IV)	12-15	>0,8 0,7	20-25 8-10	0,8 0,6	20-25 10-15	(8-10) Б (0-2) С	
	катлаулы киң яфраклы (Ia-I)	8-10	>0,8 0,7	25-35 8-10	0,8 0,6	25-35 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (С)	
	кара жиләкле-киң яфраклы (I-II)	8-10	>0,8 0,7	25-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (С)	
	Елга буендагы - эре үләнле (II-III)	8-10	>0,8 0,7	20-25 8-10	0,8 0,7	20-25 10-15	(8-10) Б (0-2) Е	
4.2. Каенлы-усаклы утыртмалар, башка токымлы	катлаулы вак үләнле (II-I)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) С (0-+) Ос	
	кара жиләкле-вак үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) С (0-+) Ос	
	катлаулы киң яфраклы (Ia-I)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) Е, С (0-+)Ос	
	кара жиләкле-киң яфраклы (I-II)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (0-+) Ос	
	елга буендагы - эре яфраклы (II-III)	6-8	0,8 0,7	20-30 10-15	0,7 0,6	20-30 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (0-+) Ос	
4.3. Каенлы-чыршылы (каен чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы - чыршының икенче ярусы яки яшь	катлаулы киң яфраклы (Ia-I)	4-6	0,8 0,6	20-35 10-15	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е	

1	2	3	Сирэгәйтү		Аркылы кисүләр		8
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	
Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел					Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максатчан состав
агачы булган)	кара жиләкле-киң яфраклы (I-II)	4-6	0,8 0,7	20-30 10-15	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
	Елга буендагы - эре үләнле (II-III)	4-6	0,8 0,7	20-30 10-15	0,7 0,6	25-30 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
5. Усак утыртмалары							
5.1. Усак утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токымнар катнашында	катлаулы вак үләнле (II-I)	10-15	0,8 0,6	30-40 8-12	0,8 0,6	30-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
	кара жиләкле - вак үләнле (III-II)	10-15	0,8 0,6	25-35 8-12	0,8 0,7	25-30 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
	катлаулы киң яфраклы (Ia-I)	8-12	0,8 0,6	30-40 8-12	0,8 0,6	30-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б
	кара жиләкле-киң яфраклы (I-II)	8-12	0,8 0,6	25-35 8-12	0,8 0,7	25-30 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б
	елга буендагы - эре яфраклы (II-I)	8-12	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	25-30 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
5.2. Усаклы-чыршылы (усак чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы - икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киң яфраклы (Ia-I)	4-8	0,7 0,5	30-40 10-12	0,7 0,5	30-40 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
	кара жиләкле-киң яфраклы (I-II)	4-8	0,8 0,6	30-35 10-12	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б II яр. (Пдр) 10Е
	елга буендагы - эре яфраклы (II-I)	4-8	0,8 0,6	30-35 10-12	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
6. Юкә утыртмалары							
6.1. Күпмаксатлы билгеләнелешле утыртмалар, шул исәптән үзагач алу өчен							
6.1.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм күп булмаган күләмдә башка токымдагылар кушылмасы белән (2	юкәлекләр катлаулы вак үләнле (II-III)	10-15	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	15-20 10-15	(8-10) Лп (0-2) С, Е, башка ток.
	кара жиләкле - вак	10-15	0,8	20-25	0,8	15-20	(8-10) Лп

1	2	3	Сирэгәйтү		Аркылы кисүләр		8
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	
Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	4	5	6	7	Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максатчан состав
берәмлеккә кадәр)	үләнле (III-IV)		0,7	8-12	0,7	10-15	(0-2) С, Е, башка ток.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	10-15	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	15-25 10-15	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, башка ток.
	кара жиләкле - киң үләнле (II-III)	10-15	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	15-20 10-15	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, башка ток.
6.1.2. Составында юкәләр күпчелек булган катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-30 8-12	0,8 0,7	20-25 10-15	(7-10) Лп (0-3) С, Е, башка ток.
	кара жиләкле - вак үләнле (III-IV)	6-8	0,8 0,6	25-30 8-12	0,8 0,7	20-25 10-15	(7-10) Лп (0-3) С, Е, башка ток.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	6-8	0,8 0,6	25-35 8-12	0,8 0,6	20-30 10-15	(7-10) Лп (0-3) Е, Д, башка ток.
	кара жиләкле - киң үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-30 8-12	0,8 0,7	20-25 10-15	(7-10) Лп (0-3) Е, Д, башка ток.
6.2. Умартачылык максатларында үстерелүче утыртмалар (нектарлы секция)							
6.2.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм күп булмаган күләмдә башка токымдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	юкәлекләр катлаулы вак үләнле (II-III)	5-7	0,7 0,5	20-30 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	10 Лп башк. ток. бер..
	кара жиләкле - вак үләнле (III-IV)	6-8	0,7 0,5	20-30 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	10 Лп башк. ток. бер..
	катлаулы киң үләнле (I-II)	5-7	0,7 0,5	20-35 8-12	0,6 0,4	20-40 10-15	10 Лп башк. ток. бер..
	кара жиләкле - киң үләнле (II-III)	6-8	0,7 0,5	20-30 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	10 Лп башк. ток. бер..
6.2.2. Составында юкәләр күпчелек булган катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	4-6	0,6 0,5	20-35 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	(9-10) Лп (0-1) б.т.
	кара жиләкле - вак үләнле (III-IV)	4-6	0,6 0,5	20-35 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	(9-10) Лп (0-1) б.т.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	4-6	0,6 0,6	20-40 8-12	0,6 0,4	20-40 10-15	(9-10) Лп (0-1)

Урман утыртмаларының кесүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Сирәгәйтү		Аркылы кесүләр		Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кесү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кесү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	Кабатланучанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
							б.т.
	кара жыләкле - киң үләнле (II-III)	4-6	0,6 0,5	20-35 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	(9-10) Лп (0-1) б.т.
7. Зирек утыртмалары							
7.1. Саф һәм составында башка йомшак яфраклы токимнар булган кара зирек утыртмалары	Елга буендагы - эре яфраклы кара зирек куаклары (II-I)	10-15	0,8 0,7	20-25 8-10	>0,8 0,8	15-25 10-15	(7-10) Кара зирек (0-3) Е, Д
	Сазлыклы-эре-үләнле кара зирек куаклары (III-II)	10-15	0,8 0,7	20-25 8-10	>0,8 0,8	15-25 10-15	10 К. зир., башка ток. берәм.
7.2. Составында кара зирек күпчелек булган һәм башка кыйммәтле токимнар булган катнаш утыртмалар	Елга буендагы - эре яфраклы кара зирек куаклары (II-I)	8-10	0,8 0,6	20-30 8-10	0,8 0,7	20-25 10-15	(6-8) К. зир., (2-4) Е. Д, башка ток.
8. Тирек утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токимнар катнашындагы тирек утыртмалары		2-4	0,8 0,7	15-30 5-8	0,9 0,7	20-35 7-10	
9. Өянке утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токимнар катнашындагы өянке утыртмалар		3-4	0,8 0,7	20-30 5-7	0,8 0,7	15-20 7-8	

Искәрмәләр:

1. Кесүләрнең максималъ ешлык проценты тоташлыгы (тулылыгы) 1,0гә тигез булган утыртмалар өчен китерелгән. Тоташлыкның (тулылыкның) түбәнрәк күрсәткечләрендә, тотрыклылыкның кесәк кимү куркынычы булганда һәм башка начар шартларда, һәм шулай ук техник коридор челтәрле кишәрлекләрен карауны үткәргәндә кесүләрнең ешлыгы, әлбәттә, кими.

2. Запас буенча техник коридорларны 5-7%ка кесеп чыкканда һәм кирәкмәгән агачларны күп күләмдә юк итәргә кирәк булганда ешлыкны арттыру рәхсәт ителергә мөмкин.

2.1.3. Барлык төр кесүләрдә диләнке хисабы (ел саен алып ташларга мөмкин булган үзагач күләме).

Барлык төр кисүләрдә диләнке хисабы (ел саен алып ташларга мөмкин булган ұзагач күләме).

Мәйданы - га, запасы - мең. м3.

Хужалыклар	Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларында ұзагач әзерләү			Урманнарны карап тотканда урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән, картайган урман утыртмаларын кискәндә ұзагач әзерләү			Һәлак булган һәм зарарланган утыртмаларны кискәндә, санитар-савыктыру чараларын үткәргәндә ұзагач әзерләү			Агач кисеп юллар салганда һәм янгынга каршы жимерек урыннар ясаганда һәм аларны чистартканда ұзагач әзерләү			Барлығы		
	мәйданы	Запасы		мәйданы	Запасы		мәйданы	Запасы		мәйданы	Запасы		мәйданы	Запасы	
		ликвидлы	эшлекле		ликвидлы	эшлекле		ликвидлы	эшлекле		ликвидлы	эшлекле		ликвидлы	эшлекле
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ылыслы				68	2,4	1,6	34	1,2	0,8	1	0,1	0,1	103	3,6	2,5
Каты яфраклы	137	12,2	7,3	38	0,9	0,5	39	0,8	0,4				214	13,8	8,1
Йомшак яфраклы	469	72,3	30,7	636	28,4	15,2	469	9,8	0,1				1574	110,5	46,0
Жәмгысе:	606	84,5	38,0	742	31,6	17,3	542	11,7	1,2	1	0,1	0,1	1891	127,9	56,6

2.1.4. Кисентелэрнең яше

Урман утыртмалары кисентелэрнең 19.02.2008 ел, №37 "Кисентелэрнең яшен билгеләү турында" Рослесхоз боерыгы белән расланган яшьләре 2.1.4 таблицада китерелгән.

2.1.4 таблица

Утыртма кисентелэрнең яше

Урман үсү зонасы	Урманлы район	Урман булдыручы токым	Бонитет классла-ры	Кисентелэрнең яше, ел	
				Саклык урманнары	Эксплуатация урманнары
1	2	3	4	5	6
Урман-дала зонасы	Россия Федерациясенең Европа өлешендәге Урман-дала районы	Нарат, карагач, чыршы	Барлык бонитетлар	101-120	81-100
		Орлыклык имән, корычагач	Барлык бонитетлар	121-140	101-120
		Үренте бирүче имән, өрәңге, элмә, карама	III һәм аннан югары	71-80	61-70
			IV һәм аннан түбән	61-70	51-60
		Баллы юкә	Барлык бонитетлар	81-90	81-90
		Каен, кара зирек, юкә	Барлык бонитетлар	71-80	61-70
		Усак, кара тирәк	Барлык бонитетлар	51-60	41-50
		Тирәк (культуралар)	Барлык бонитетлар	36-40	35-35

2.1.5. Өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисүнең төп оештыру-техник элемент параметрлары

Үзагач әзерләүгә таләпләр 01.08.2011 ел, №337 Рослесхоз боерыгы белән расланган Үзагач әзерләү кагыйдәләре белән билгеләнгән (2.1.5.1 таблица).

2.1.5.1 таблица

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисүнең төп оештыру-техник элемент параметрлары

№ п/п	Үзагач әзерләү параметрлары	Саклык урманнары	Эксплуатация урманнары
1	2	3	4
Россия Федерациясенең Европа өлешендәге Урман-дала районы			
1.	Сайланма кисүләрнең ешлыгы, процентлары: бик зәгыйфь зәгыйфь уртача уртача-югары югары бик югары (сайланма санитар кисүләр өчен)	10 кадәр 11-20 21-30 31-40	10 кадәр 11-20 21-30 31-40

№ п/п	Үзагач эзерлөү параметрлары	Саклык урманнары	Эксплуатация урманнары
1	2	3	4
		41-50 51-70	41-50 51-70
2.	Сайланма кисүләр буенча диләнкеләрнең чик майданы, га: ирекле-сайланма кисүләр төркемле-сайланма кисүләр тигез-эзлекле кисүләр төркемле-эзлекле итеп кисүләр полоса аша эзлекле итеп кисүләр	25 15 15 10 5	50 30 30 25 15
3.	Тоташ кисүләр буенча диләнкеләрнең чик майданы, га: нарат, карагач чыршы, ак чыршы орлыктан торгызылгандагы имән үрентедән торгызылгандагы имән һәм башка каты яфраклылар йомшак яфраклылар		5 5 2,5 10 10
4.	Тоташ кисүләр буенча диләнкеләрнең чик киңлеге, м: нарат, карагач чыршы, ак чыршы орлыктан торгызылгандагы имән үрентедән торгызылгандагы имән һәм башка каты яфраклылар йомшак яфраклылар		50 50 100 100 100
5.	Тоташу вакытлары, ел: нарат, карагач чыршы, ак чыршы орлыктан торгызылгандагы имән үрентедән торгызылгандагы имән һәм башка каты яфраклылар йомшак яфраклылар		4 4 4 4 2
6.	Диләнкеләрнең киңлегендә 1 чм карата хисаплаганда кисеп ташланганнарның күләме 50 м кадәр 51-150 м кадәр 151-250 м кадәр 250 югары		4 артык түгел 3 артык түгел 2 артык түгел 1
7.	Түбәндәге майданлы диләнкеләрдә төяү пунктлары буенча гомуми майдан: 10 гектардан артык, диләнке майданыннан проценты: сайланма кисүләрдә тоташ кисүләрдә 10 га һәм аннан азрак: алга таба торгызу шарты белән тоташ кисүләрдә, га башта торгызу шарты белән тоташ кисүләрдә, га эзлекле кисүләрдә, га сайланма кисүләрдә, га үзагачның сезонара запасларын булдыру өчен 10 гектардан артык, процент туфракка зыян салынып, процент	3 артык түгел 0,25	3 артык түгел 5 артык түгел 0,40 кадәр 0,30 0,30 0,25 15 артык түгел 3 артык түгел

№ п/п	Үзагач эзерлөү параметрлары	Саклык урманнары	Эксплуатация урманнары
1	2	3	4
8.	Дилэнкедәге сөйрәмә жир трассаларының һәм юлларының, дилэнке майданынан процент майданы: сайланма кисүләрдә тоташ кисүләрдә күп операцияле техника кулланып	15 артык түгел	15 артык түгел 20 артык түгел 30 кадәр

Өлгереп житмәгән урман утыртмалары арасында урнашкан, дилэнкеләрнең билгеләнгән күләмнәрен 1,5 тапкырдан да ким булмаган күләмдә артып китүче урмантаксалы бүлендекләр тулысы белән кисүгә билгеләнә.

Аренда хокукларында яисә даими (вакыты чикләнмәгән) файдаланулы урман кишәрлекләрендәге урманнардан рациональ файдалануны, үзләренең әйләнә-тирәлекне булдыручы, су саклау, санитар-гигиена, сәламәтләндерү һәм башка файдалы функцияләрен югалта баручы урман утыртмаларының табигый структурасын торгызуны һәм дәвам иттерүне тәмин итү максатларында аерым дилэнкеләрнең майданнары тоташ кисүләргә барышында арттырылырга мөмкин, әмма 1,5 тапкырдан да артыграк күләмдә түгел.

Дилэнкедә урманнарны ясалма торгызган вакытта яисә хужалык буенча кыйммәтле токымнарның үрентеләрен саклаганда дилэнкенең теләсә кайсы ягы буйлап тоташу вакытын кимендә 2 ел билгеләү рөхсәт ителә.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын сайланма кискән вакытта дилэнкеләрнең тоташу вакытлары билгеләнми.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын 30 һәм аннан артыграк процентлы интенсивлык белән сайланма кискән вакытта дилэнкеләр тоташканда, алар өлгергән, картайган урман утыртмаларын тоташ кисү дилэнкеләренә тоташып торганда, өлгергән, картайган урман утыртмаларын тоташ кисүдәге кебек үк тоташу вакытлары билгеләнә.

2.1.6. Урман тибына карап кисү ысуллары һәм урман торгызу методлары

2.1.6 таблица

Урман типлары һәм урман торгызу ысуллары

№ п/п	Урман тибы, үсеп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь агачлыklары	Куаклыklары	Капламы		Торгызылуы	Житештерү утыртмалары	Кисү тибы	Кисү ренц ысулы урман торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Наратлы урман типлары												
1.	Ак мүкле наратлык (С бел.) ТУМ: А1, А0 Бонитет 3.(4). Кору наратлык	10С	Чүлле чүплек өслекләре	Аз күләмдә көлсу комсыл коры Гориз. А1 юк	Наратлы сирәк микротүбәнлекләрдә зәгыйфь.	Юк яки сирәк өянкелек, буяу куагы, артыш	Песи тәпичәсе, аю табаны сольбаш сарыкныкы, микротүбәнлекләрдә арчан	Тоташ болан мүгеннән, плевроциум Шребер таплары белән	Начар яки юк	Барлыкка килмиләр	Мүкле	ГАДИ УРТ. Л/к Е.з.
2.	Нарат жиләкле наратлык (С бр.) ТУМ: А2 Бонитет: 2 – 3 Яңа наратлык	10С + Б 9С 1Б	Югар. рельеф тигез яисә азрак дулкынлы	Аз күләмдә алтынсу, комлы яңа туфрак - тирән комнар	Наратлы төркөмле куе ышанычлы	Сирәк - миләш, эт шомырты артыш өянкелек	Төп фон - яхшы үсеш алган нарат жиләге, чәчбай, арчан, гади алтын камчы, плаун	Яшел мүк таплары белән, кайчакта мөйд. 40-50%ын каплай урыны белән лишайник	Канәгатьләндерерлек, нарат һәм каен белән	Каенлы Бонитет 2.(3).	Чәчбайлы	ПР СР Е.з Л/к
3.	Арчанлы наратлык (С вер.) ТУМ: А1, А2 Бонитет: 2 – 3 Яңа наратлык	10С + Б	Сөзәк чүл таулыклары яки тигез югар. урыннар	Аз күләмдә көлсу комсыл коры яки яңа	Сирәк наратлы	Сирәк: артыш өянкелек	Арчан, нарат жиләге гади алтын камчы жир. чәчбай	Түбәндәге таплар белән: яшел мүкләр, кладонияләр яки юк	Канәгатьләндерерлек, нарат һәм каен белән	Каенлык чәчбайларныкы. Бонитет 2.(3).	Чәчбайлы	ПР СР Е.з Л/к

№ п/п	Урман тибы, үсеп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь ағачлыктары	Куаклыклары	Капламы		Торгызылуы	Житештерү утыртмалары	Кисү тибы	Кисүлә рнең ысулы урман торгыз уысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
4.	Кара жиләкле наратлык (С ч.) ТУМ: А3 Бонитет: 2 (3) Дымлы наратлык	9С 1Б + Ос	Түбән. батынкы урыннар сөзәк. түб. өл. Микрорельефы калкулыклы яки дулк.	Уртача һәм күп күләмде көлсу комсыл дымлы 1-2 м тирәнлектә глей билгеләре белән	Сирәк, кайчак урт. куелькта, чыршылы, тәрәзәләрдә нарат, каен	Сирәк, миләш эт шомырты, тал сирәгрәк артыш	Кара жиләк, микроюгар. нарат жиләге	Яшел мүкләр, микротүбән лекләрдә кәккүк житене, кайчак сфагнум	Канәгатьләндерерлек, нарат һәм чыршы белән	Каенлы Бонитет 2(3), Сирәк Ос бонитет 3(2)	Ак чәчәклы	ПР СР Е.з Л/к
5.	Наратлык ала камышлы (С мол.) ТУМ: А3 Бонитет: 2 – 3 Дымлы наратлык	8С 2Б + Е, Ос 1 ярустагы чыршы	Түбән. тиг. авырл. агым белән, тир. булм. түб. сөзәклек. чокырлары	Бик каты көлсу яисә торфлы-көлсу глей тамгалары белән	Сирәк, наратлы һәм каенлы чыршы катнашмалы	Сирәк: сынучан эт шомырты, көлсыман тал, миләш	Күе: молия, кара жиләк, нарат жиләге, майник, седмичник, камышсыман чәчбай, кара абага, арчан	Уртача куелькта яки күе, кайчак сфагнум таплы	Канәгатьләндерерлек, нарат һәм чыршы белән	Каенлы-ала камышлы һәм ак чәчәклы-төрле-үләнле Бонитет 2, 3	Ак чәчәклы	ПР СР Е.в. Л/к
6.	Озын мүкле наратлык (С д.) ТУМ: А4 Бонитет: 3 (4) Дымлы наратлык	10С + Б берәм. Е	Яссы батынкылыклар сазлык буйлары, кайчак сөзәклекләрдә түбән өлешләре, калкулыклы микрорельеф	Каты алтынсу, комлы, кайчак катл. бел. Ортштейн, кайчак торфлы дымлы якын урн. грунт сулары бел.	Сирәк наратлы һәм каен белән чыршы катнашмалы	Сирәк - тал, эт шомырты кайчак миләш	Кассандра, күк жиләк, түбәнекләрдә сазанак, мамыкбаш, калкулыкларда кара жиләк, мүк жиләге	Яшел мүкнең микроюгарылыкларында кәккүк житене, түбәнлекләрдә сфагнум	Канәгатьләндерерлек. Нарат, каен белән Янгыннардан соң каен белән	Каенлы Бонитет: 3 (4)	Озын мүкле (ак чәчәклы)	СР Е.в.
7.	Сфагнумлы наратлык (С сф) ТУМ: А5 Бонитет: 5 (4, 5а)	10С берәм. Б	Сазланган батынкылыклар Микрорельефы калкулыклы	Торфлы яисә торфлы-глейлы комлы, ком белән түшәлә торган Өсл. яисә 0,5 м кадәр тирәнлектә грунт	Сирәк, наратлы	Юк яки талдан, сирәк	Чалгы саплары, акчыл, мамыкбаш, кассандра, мүк жиләге, күк жиләк, сазанак	Сфагнум, югарылыкларда кәккүк житене	Канәгатьләндерерлек нарат белән	Барлыкка килмиләр	Сфагнумлы	СР Е.в.

№ п/п	Урман тибы, үсөп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь ағачлыктары	Куаклыклары	Капламы		Торгызылуы	Житештерү утыртмалары	Кисү тибы	Кисүләрнең ысулы урман торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Юеш наратлык			сулары								
8.	Майниклы-нарат жыләкле наратлык (С м.бр.) ТУМ: В2 Бонитет: 1 (2) Яңа ярлы туфракта үсүче наратлык	9С1Б-Ос, Е кайчак чыршыдан 2 ярус бар	Нәзберек югарылыктар, тигез яссылык, сөзәклекләр	Азрак алтынландырылган комлы, балчык кисәкчекләре катнашында, комсыл, яңа	Чыршыдан 2 ярус булганда сирәк чыршылы. Чыршы ярусы булмаганда куе һәм уртача куелыктагы чыршылы	Сирәк артыш, миләш, сирәгрәк эт шомырты	Мүк жыләге, майник, урман чәчбае, кара абага, жир жыләге, яран. Кызыл бөрлегән, линнея, каеш яфрагы, солыбаш, золотарник, кара жиләк	Уртача һәм аз үскән, күпчел. яшел мүкләр	Канәгатьләндерерлек түгел Б тиз томалану аркасында	Каенлы Бонитет 1 (1а), Усаклы Бонитет 2 - 3	Чәчбайлы	ПР СР Е.з Л/к
9.	Кара абагалы наратлык (С орл.) ТУМ: В2 Бонитет: 1 – 2 Яңа ярлы туфракта үсүче наратлык	8С 2Б +Ос, Е	Тигез яссылык, сөзәклекләр, зур булмаган югарылыктар	Аз күләмдә алтынландырылган тузанлы-комлы яисә комсыл, яңа	Төркемле, наратлы һәм каенлы	Сирәк яисә урт. куелыкта - артыш, сынучан арчан, миләш, тал, өянкелек	Кара абага, камышсыман чәчбай, майник, чәчле ожика, кара жиләк, нарат жыләге	Яшел мүкләрнең сирәк таплары (гипнум, дикранум)	Канәгатьләндерерлек, нарат һәм чыршы белән	Кара абагалы каенлык Бонитет: 1 (1а)	Чәчбайлы	ПР СР Е.з Л/к
10.	Юкәлекле наратлык (С лпк.) ТУМ: В2 Бонитет: 1 (2) Яңа ярлы туфракта үсүче наратлык	8С 2Б + Е + Ос	Тигез югарылыклы яссылык	Кәсле-көлсу комсыл яңа 1,5 м тирәндәге грунт сулары	Сирәк чыршылы	Урт. куелыкта яисә юкә күп булган куе, аз күләмле зелпеле, миләшле, эт шомыртлы, кабар ағачлы	Ландыш, жир жыләге, тайтояк, каеш яфрагы, кара жиләк, күкебаш, сирәгрәк кара абага, мүк жыләге	Юкә яисә бик аз гына чагыла	Йомшак яфраклыларга алмашынып	Каенлы усаклы Бонитет 1, 2	Кыяклы	СР Л/к
11.	Наратлык үләнле (С тр.) ТУМ: В2	8С 2Б берәм. Ос, Е, Л һәм Е кайчак	Сөзәклекләр һәм жиңелчә түбән төшкән тигезлекләр	Комсыл һәм балчыксыл кәсле-көлсу яңа һәм дымлы, әмма су	Тәрәзәләрдә сирәк чыршылы нарат, каен,	Сирәк сынучан эт шомырты, миләш	Кара жиләк, мүк жыләге һәм мул үләнле, майник, кызыл бөрлегән,	Яшел мүкләр һәм күккүк житене	Гадәттә Б һәм Ос алмашынып	Каенлык 1 - 2(3). Усаклылар 2 - 3	Кыяклы	СР Л/к

№ п/п	Урман тибы, үсеп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь ағачлыктары	Куаклыклары	Капламы		Торгызылуы	Житештер утыртмалары	Кисү тибы	Кисүлә рнең ысулы урман торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Бонитет 1 - 2(3). Яңа ярлы туфракта үсүче наратлык	0,1 кадәр		агынтысыннан башка	усак кайчак булмый.		ландыш, седмичник, кара абага, линнея					
12.	Майниклы-кара жиләкле наратлык (С м.ч.) ТУМ: В3 Бонитет: 1 (2) Дымлы чыршылык	1 ярус: 8С1Ос1Б 2 ярус: 10Е кайчак булмый.	Түбән төшкән тигез дулкынлы микрорельеф	Уртача көлсу комсыл, балчык катламнары белән	Чыршылы, гадәттә 2 яруска житә	Сирәк - артыш, миләш	Мул: кара жиләк, мүк жиләге, майник, кара бөрлегән, ландыш, талакдар, кара абага, линнея	Яшел мүкләр, күккүк житене	Гадәттә Б һәм Ос алмашынып	Каенлы Бонитет: 3	Ак чөчәккы	ПР СР Е.3 Л/к
13.	Кара тирәкле-сфагнумлы наратлык (С ос.сф) ТУМ: В5 Бонитет: 4 Юеш катнаш наратлык	7С3Б берәм. Е чыршы түбән үсә торган мүк белән эленгән	Йомык сөзәк чокырлар һәм саз тирәләре, түмгәкле микрорельеф	Торфлы юеш	Юк яисә сулган чыршыдан, каеннан, нараттан	Юк яки сирәк - эт шомырты, зәңгәрсу, лапланд, озын тал, түмгәкләрдә артыш	Кара тирәклекләр, күк жиләк, сазлы агартма, мүк жиләге, саз бишьяфрак, чыккы үлән, гади вербейник, саз йогырты, кайчак калкулыкларда кара жиләк, нарат жиләге	Сфагнумнан тоташ	Вақытлыча каенга алмашынып яки алмашынып чыга. Янып бектән торфлы көекләр сазлана	Каенлы Бонитет: 4 – 5	Сфагнумлы Озын мүкле (ак чөчәккы)	СР Е.3
14.	Юкәле наратлык (С лп.) ТУМ: С2 Бонитет: 1 - 1а (2) Яңа	7С1Е 1Б1Лп + Ос берәм. П юкә керергә мөмкин төп яссылыкка	Тигез югарылыклы яссылык һәм сөзәк тау битләре	Кәсле-аз күләмдә көлсу, жиңелчә балчыксыл кайчак тамгалы катламнар белән яки балчыксыл катламнарга яқын	Сирәк яки Е	Урт. куелыктагы яки куе юкә өстенлек итүче, аз күләмдә зелпе, миләш,	Ландыш, жир жиләге, кара жиләк, каеш яфрагы, урман чөчбае, сәрдә, тайтояк, йолдызак,	Юк яки бик сирәк яшел мүк чыбылдыгы ннан гайре	Канәгатьләндерерлек токымнарның каен һәм усака алмашынуы белән	Юкәле, каенлы, усаклы Бонитет: 1 – 2	Кыяккы (сәрдәле)	СР Л/к

№ п/п	Урман тибы, үсеп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь агачлыктары	Куаклыклары	Капламы		Торгызылуы	Житештер утыртмалары	Кисү тибы	Кисүлә рнең ысулы урман торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	чыршылык			урнашып		артыш, сирәгрәк кабар, эт шомырты, өрәнге	икеяфраклы келәнчел, күкебаш сирәк кара абага, нарат жиләге					
15.	Имәнле наратлык (С дуб) ТУМ:С2 Бонитет: 1 - 1а Яңа чыршылык	8С1Д1Б+Ос яки 1 ярус: 10С 2 ярус: Д һәм Лп дан	Болын өстендәге террасалар һәм биек урыннар	Чирәмле-аз күләмдә алтынсу комсыл яки балчыксыл	Имән, сирәк кенә нарат	Яхшы үскән, чикләвек куагы, балан, өрәнге, кабар агачы, юкә	Мул: Сәрдә, йолдызак, күкебаш, келәнчел, кыяклылар	Юк	Имән үрент. белән яки йомшак яфраклыларга алмашынып яраттыла	Каенлы Бонитет: 1 – 2 Усаклы Бонитет: 2 – 1	Чикләвек куаклы (сәрдәле)	СР Л/к
16.	Кымызыклы наратлык (С к.) ТУМ: С3 Бонитет: 1 – 2 Дымлы чыршылык	7С1Е 1Б1Ос 1-5 берәм. Е һәм яфраклылар Кайчак Е дан 2 ярус	Тигез биек ясылык, гадәттә субүләрләрдә, кайчак чыбылдыклы иңкүлекләренә өскә өлешләре	Кәсле-аз күләмдә көлсу комсыл яки жиңелчә балчыксыл	Урт. куельктагы чыршылы, ышанычлы тәрәзәләрдә нарат үсентеләре очрый	Сирәк, миләш, зелпе, эт шомырты, сирәк кабар агачы, чикләвек куагы, гөлжимеш	Сирәк яки урт. куельктагы Кымызык күп булган, майник, каеш яфрагы, кара жиләк, аз күләмдә урман чәчбае, кызыл бөрлегән, сәрдә, ландыш, тайтояк, каеш яфрагы	Яшел мүкләр	Йомшак яфраклы токымнарга алмашынып, кайчак чыршы үрентесе хисабына	Каенлы Бонитет: 1 – 2 Усаклы Бонитет 1 - 1а Сирәк Е - 2	Кырлыганлы, эре яфраклы (Сәрдәле)	ПР СР Е.3 Л/к
17.	Елга буендагы наратлык (С пр.) ТУМ: В4, С4 Бонитет: 3 (2) Дымлы наратлык яки чыршылык	7С1Е 1Б1Ос	Елгаларга һәм елга буйларына таба сөзәклекләр	Кәсле-аз күләмдә көлсу, комлы һәм комсыл глей. билгеләре белән	Сирәк - чыршы, тәрәзәләрдә нарат, каен	Урт. куельктагы яки сирәк шомырт, карлыган, юкә	Мул - сәрдә, урман наратбашы, абага, тубылгы	Юк яки аз үскән кәккүк житене, калкулыклар да яшел мүкләр	Яфраклыларга алмашынып	Каенлы Бонитет 3	Тубылгылы	СР Е.3

№ п/п	Урман тибы, үсөп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь ағачлыктары	Куаклыктары	Капламы		Торгызылуы	Житештер утыртмалары	Кисү тибы	Кисүлә рнең ысулы урман торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Чыршылы урман типлары												
18.	Нарат жиләкле наратлык (Е бр.) ТУМ: В2 Бонитет 6 2 - 3. Яңа ярлы туфракта үсүче наратлык	7Е2С 1Б 7Е2Б 1С	Яссы югарылыклар һәм яссы сөзәклекләр	Уртача көлсу комсыл яки жиңелчә балчыксыл	Сирәк, төркөмле Чыршылы, кайчак нарат катнашмалы	Юк яки сирәк, миләш, артыш, эт шомырты	Нарат жиләге, кара жиләк, каеш яфрак, кызыл бөрлегән, аеруча мул туфрактарда сирәк кымызлык, йолдызак, ландыш	Яшел мүкләр	Йомшак яфраклыларга алмашынып нарат катнашмалы орлыклыктар булганда	Каенлы Бонитет: 1, 2; Усаклы Бонитет: 1 – 3	Чәчбай	СР ПР Л/к Е.3
19.	Кара жиләкле чыршылык (Е ч.) ТУМ: В3 Бонитет: 2 (3) Дымлы чыршылык	8Е1С 1Б+ Ос сель С һәм яфрактар токомында 4 берәм. кадәр.	Түбәнәйгән тигезлекләр һәм калкулыкларның түбән өлешләре Микрорельеф дулкынлы һәм калкулыклы	Урт. алтынсу комсыл яки жиңелчә балчыксыл еш кына гл. билгеләре белән	Сирәк һәм урт. куелыктагы чыршылы, төркөмле	Юк яки сирәк, миләш, эт шомырты	Кара жиләк, каеш яфрак, аеруча бай, С3 - С4 күчүче туфрактарда ландыш, микробиоклекләрдә кымызлык, йолдызак, нарат жиләге	Кәккүк житене, сфагнум түбәнлекләрендә, яшел мүк өслекләрендә яруслы мүк	Канәгатьләндерерлек, йомшак яфраклыларга алмашынып	Усак Бонитет: 2 Каен Бонитет: 2, 1	Ак чәчәк	ПР СР Е.3 Л/к
20.	Чыршылык Озын мүкле (Е д.) ТУМ: В4 Бонитет: 3 (4) Дымлы катнаш наратлык	8Е2Б + катнашма белән С дан 4 берәм. кадәр.	Тигез түбән. урыннар, яссы чокырлар саз буйлары калкулыкларның түб. өл. чокырлар	Урт. алтынсу комсыл яки торфлы-алтынсу гл. гориз. белән. балчык түшәмле	Сирәк чыршылы	Сирәк: балан, тал, эт шомырты, артыш, кайчак булмый.	Шарсыман кыяк, урман наратбашы, каеш яфрак, сазанак, агартма, озын ак чәчәк, чәчбай, калкулыкларда кара жиләк, нарат жиләге	Кәккүк житене, сфагнум түбәнлекләрендә, яшел мүк калкулыкларында	Канәгатьләндерерлек алмашынып яфрактарга	Каенлы усаклы Бонитет 3	Озын мүкле (ак чәчәк)	СР Е.3
21.	Сфагнумлы чыршылык (Е сф.) ТУМ: В5	8Е1С 1Б катнашма С, Б Тигез	Чокыр-чакырлы, тигез түбәнлекләр,	Торфлы глейлы балчыксыл	Бик сирәк яки сирәк чыршылы, тәрәзәләрдә	Юк яки талдан, сирәк	Наратбаш, күк жиләк, кыяклылар, калкулыкларда	Тоташ сфагнумнан, калкулыкларда кәккүк	Канәгатьләндерерлек, токомнар алмашыны	Сирәк, каенлы-наратлы, Бонитет: 4	Сфагнумлы	СР Е.3

№ п/п	Урман тибы, үсөп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь ағачлыктары	Куаклыклары	Капламы		Торгызылуы	Житештер утыртмалары	Кисү тибы	Кисүлә рнең ысулы урман торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Бонитет: 4, 5 (5а) Юеш катнаш наратлык	булмаган	м/рельеф калкулыклы		каен, нарат катнашмасы		кара жиләк, нарат жиләге	житене, сирәк яшел. Мүкләр	п Торфлары янып беткән көекләр, сазлыкка әверелдерәләр			
22.	Юкәле Чыршылык (Е лп.) ТУМ: С2 Бонитет: 1 – 2 Яңа чыршылык	6Е1П 1Б1Лп 1Ос юкә керергә мөмкин нарат чыбылдыгына	Тигез, жинелчә югарылыклы, ясси сөзәклекләр	Уртача аз күләмдә көлсу, балчыксыл	Төркемле, чыршы, ак чыршы, кайчак усак һәм каен катнашында, тәрәзәләрдә, юкәнең куе чатыры булмаганда, 2 ярус тәшкил итә	Уртача куелькта яки куе - юкә, миләш, зелпе, эт шомырты, кабар, балан, карлыган	Кин яфраклы үләннәр, сәрдә, кайчак кызыл бөрлегән, кымызлык, майник, абага, талакдар	Юкә яки аз күләмдә үсеш алган яшел мүкләр	Канәгатьләндерерлек нигездә наратка алмашынып, сирәк юкәгә	Усак, каен, юкә Бонитет: 1 - 16	Кыяклы (сәрдәле)	ПР СР Е.з Л/к
23.	Юкәлекле Чыршылык (Е лпк.) ТУМ: С2 Бонитет: 2 (1) Яңа чыршылык	8Е1С 1Б+ Ос	Тигез жиңелчә югарылыклы	Кәслесулыккөлсу балчыксыл яңа	Төркемле, чыршы, кайчак каен һәм усак катнашмалы ак чыршы	Уртача куелькта яки куе - юкә, миләш, зелпе, эт шомырты, кабар агачы, балан	Кин үләнле үләннәр, кымызлык, күкебаш, сәрдә, абага, түбәнлекләрдә кара жиләк	Яшел мүкләр аз үсеш алган	Канәгатьләндерерлек, йомшак яфраклыларга алмашынып	Каенлы усаклы Бонитет: 2 – 1	Кыяклы	ПР СР Е.з Л/к
24.	Кымызлык чыршылык (Е к.) ТУМ: С3 Бонитет 1.(2). Дымлы чыршылык	7Е2Ос 1Б + П берәм. С, Лп	Бүлемтекләрдәге биеклекләр һәм ясси калкулыклар. М/рельеф жиңелчә дулкынлы	Уртача алтынсу балчыксыл, балчык белән түшәл торган	Сирәк чыршылы ак чыршы катнашында, юкәле кырыйларда усак катнашмалы	Сирәк - миләш, эт шомырты, бүре курысы, зелпе, юкә	Кымызлык, майник, абага, талакдар, себерке кыяк, сәрдә, таштояк, каш яфрак; сирәгрәк чәчбай, төркем-төркем	Яшел мүкләр	Канәгатьләндерерлек, йомшак яфраклыларга алмашынып, кайчакта - чыршы	Каенлы усаклы Бонитет: 1 – 2	Эреүләнле, кырлыганлы, куралыклы (сәрдәле)	ПР СР Е.з Л/к

№ п/п	Урман тибы, үсеп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь агачлыктары	Куаклыклары	Капламы		Торгызылуы	Житештерү утыртмалары	Кисү тибы	Кисүләренң ысулы урман торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
							кара жиләк		үсентеләре хисабына			
25.	Чыршылы елга буендагы (Е пр.) ТУМ: С4 Бонитет: 3 (2) Дымлы чыршылык	7Е2Б 1Ол+Ос, Лп катнашмалы Л. 5 берәмл. кадәр. Чыршы	Елга, елгачык буйлары агымсулы дымланып торулы	Үләнле-алтынсу, торфлы-глейлы, балчыксыл яки комсыл	Сирәк, кайчак урт. куельктагы, төркөмле Сирәк юкә, зирек катнашмалы	Урт. куельктагы яки сирәк шомырт, карлыган, миләш, юкә	Мул, тубылгы күпчелек тәшкитә, кычыткан, абага, сирәгрәк сәрдә, урман наратбашы, зеленчук, бохар кынасы, себерке кыяк, кашыклык үлән	Юк яки аз үскән, кәккүк житене, сирәк сфагнум, калкулыклар да яшел мүкләр	Чыршы үрентеләре хисабына яки йомшак яфраклыларга алмашынып	Усаклы зирекле каенлы Бонитет: 1 – 3	Тубылгылы	ПР СР Е.з
26.	Чыршылык имәнле (Е имән) ТУМ: Д2, 3; С2, 3 Бонитет 1.(2). Яңа чыршылык	7Е1Д 2Ос+Б, Лп	Биекләндерелгән ясылык һәм жиңелчә таулыклар	Уртача һәм бик аз күләмдә көлсу, балчыксыл	Чыршы, имән, юкә, сирәк	Куе, чикләвек куагы, зелпе, кабар, юкә	Киң яфраклы үләннәр	Юк	Канәгат. йомшак яфраклыларга алмашынып яки үсенте хисабына	Каенлы усаклы Бонитет 1 - 2.	(Сәрдәле)	ПР СР Е.з Л/к
Имән утыртмалары												
27.	Имәнлек өрәңгеле-юкәле-сәрдәле яңа (Д сн) ТУМ: Д2 Бонитет: 3 Яңа имәнлек	6Д2Ос 1Б1Лп	Биеклекләрдәге субүләр һәм яссы калкулыклар	Соры урман һәм кәсле-көлсу балчыксыл яки комсыл балчык белән түшәләр торган	Сирәк яисә урт. куельктагы, юкә, каен, имән, урыны белән өрәңге, корычагач	Урт. куелькта, миләш, чикләвек куагы, кагар агачы, юкә	Сәрдә, йолдызак, таштояк, сырмавык, кыңгырау чәчәк, ландыш, миләүшә, кашыклы абага күкебаш	Юк	Йомшак яфраклыларга алмашынып	Лп, Кл, Ос, Б Бонитет: 2 (1)	(Сәрдәле)	СР Л/к
28.	Имәнлек чыршылы-юкәле (д е. лп)	7Д 2Е 1Б+ Ос	Тигез	Соры урман жиңелчә-алтынсу, балчыксыл	Сирәк, имән, усак	Сирәк, чикләвек куагы, кабар агачы	Сизелерлек мул, нигездә киң яфраклы үләннәр	Юк	Йомшак яфраклыларга алмашынып	Лп, Б Ос, Е Бонитет 1 - 2.	Кырлыганлы	урт. Л/к

№ п/п	Урман тибы, үсөп китү урынындагы шартларның типтары бонитет классы	Утыртмаларн ың уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь агачлык лары	Куаклыклары	Капламы		Торгызылу ы	Житештер ү утыртмала ры	Кисү тибы	Кисүлә рнең ысулы урман торгыз у ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	ТУМ: Д3 Бонитет 3 Дымлы имәнлек								п			
29.	Өрәнгеле- юкәле, абагалы имәнлек (д кл. п.) ТУМ: Д3 Бонитет: 2 – 3 Дымлы имәнлек	8Д1Ос 1Б берәм. Лп, Кл, Вяз, Ил	Сөзәклекләре ң түбән өлеше	Соры урман уртача алтынсу, балчыксыл	Имәннән, каеннан, усақтан, корычагачта н төркемле	Урт. куелькта, чикләвек куагы, кабар агачы, балан, эт шомырты, шомырт, карлыган	Күе. Абага, сәрдә, таштояқ, сырлавык, кырлы борчак, кымызлык, күкебаш, йолдызак, миләүшә, урман кысыр тигәнәге, ике өйле, яран	Юк	Усақка, каенга һәм юкәгә алмашка	Лп, Кл, Б, Ос Бонитет 1 - 2.	Тубылгылы ы	СР Л/к
30.	Тугайлы тубылгылы имәнлек (Д пмт.) ТУМ: Д4 Бонитет: 3 (2) Дымлы имәнлек	6Д 2Б 2Ос +Е, Лп	Елга үзәннәре	Кәсле-болынлы балчыксыл	Сирәк яки урт. куельктагы, имән, каен, усақ	Сирәк, яки урт. куельктагы - эт шомырты, шомырт, тал, зелпе, гөлжимеш карлыган	Кин яфраклы үләннәр: себерке кыяқ, абага, тубылгы, кычыткан, сәрдә, яран, казаяқ, кысыр тигәнәк	Юк	Канәгатьлә ндерерлек, имән һәм йомшак яфраклы токымнарн ың яшь агачлары белән	К. зирек, каенлы- усақлы Бонитет 1 - 3.	Кыяклы	СР Е.з
Чыршылы урман типлары												
31.	Кыяклы каенлык (Б ос.) ТУМ: С4 Бонитет: 4, 5 Дымлы чыршылык	Каен нарат һәи чыршы катнашында	Тигез түбәнләнделер гән иңкүлекләр һәм калкулыклы өслекле сазланган елга үзәннәре	Торфлы-глейлы балчыксыл, ләмле - торфлы	Сирәк, зирек, каен	Сирәк талдан, эт шомыртыннан	Кыяклылар, бишьяфрак, тавык үләне, тубылгы	Сфагнум, кәккүк житене, югарылыкла рда яшел мүкләр	Каен һәм зирек яшь агачлары белән	Зирекле Бонитет 4 – 5	Кыяклы	СР Е.з

№ п/п	Урман тибы, үсеп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь агачлыklары	Куаклыklары	Капламы		Торгызылуы	Житештерү утыртмалары	Кисү тибы	Кисүләренң ысулы урман торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кара зирекле урман типлары												
32.	Зиреклек (Зир.) ТУМ: С5, Д5 Бонитет 2 (3,1). Юеш зиреклек (торф катламы һәм сазлыklар булмаганда, бонитет 1)	7Олч 3Б +Ос катнашма Б һәм Ос төрле, кайчак юк	Сазланган тугайлар һәм акрын агучы су агынтысы белән саз тирәләре	Ләмле-торфлы кәсле-көлсу, глейлы, балчыксыл, 10 см кадәр торф катламы яки бөтенләй юк	Сирәк - зирек, кайчак каент һәм усак катнашмалы	Сирәк - тал, кайчак шомырт, карлыган, юкә	Бишьяфрак, тавык үләне, тубылгы, күрән, югарылыкларда сәрдә, кашыклык үлән, абага, кычыткан очрый	Юк	Зирек, каен һәм усак шытымнары белән	Сирәк каенлы Бонитет 2.(3).	Кыяклы	СР Е.3
Тал утыртмалары урманнарының типлары												
33.	Тугайлыктагы таллык (Т пм.) ТУМ В3 Бонитет 3 - 4(2). Тугайлык	10 Ив	Елгалы һәм елгачыклы тугайлыklар	Төрле механик составлы	Юк	Юк	Сирәк болын үләнле	Юк	Канәгатьләндерерлек, яшь тал куаклары булган	Барлыкка килми	Тубылгылы	СР Е.3
Антропоген урман типлары												
34.	Киптерелгән наратлык (Ст. ос.) ТУМ: А2 - А4 В1 - В3 Бонитет 3 - 4. Торфлык киптерелгән	9С1Б + Ос	Киптерелгән торфлыklар	Торфлы-глейлы	Наратлы сирәк	Сирәк - тал эт шомырты	Кассандра, түбәнлекләрдә сазанак, калкулыklарда кара жиләк, мүк жиләге	Кәккүк житене, микроюгарылыкларда яшел мүкләр	Канәгатьләндерерлек, нарат һәм чыршы белән	Билгеле түгел	Тубылгылы	СР Е.3
35.	Киптерелгән каенлык (Б т.ос.) ТУМ: С2 - С4	762Ос 1С + Ол	Киптерелгән торфлыklар	Торфлы-глейлы	Нарат сирәк	Тал, эт шомырты, балан	Кара жиләктән, мамыкбаштан, кыяктан, куян йоныннан,	Кәккүк житене	Каен белән канәгатьләндерерлек	Билгеле түгел	Тубылгылы	СР Л/к

№ п/п	Урман тибы, үсеп китү урынындагы шартларның типлары бонитет классы	Утыртмаларн ың уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Яшь агачлык лары	Куаклыклары	Капламы		Торгызылу ы	Житештер ү утыртмала ры	Кисү тибы	Кисүлә рнең ысулы урман торгыз у ысулы
							Үләнле	Мүкле, лишайник				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Бонитет: 2-3 (4) Киптерелгән торфлык						ярышниктан сирәкләнгән					

2.1.7. Үзагач эзерлэгәндә урманнардан файдалану вакытлары һәм башка мәгълүматлар

Урман утырмаларын һәр диләнкедә кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау һәм эзер үзагачны алып чыгу урман кишәрлеген үзагач эзерләү максатларында файдаланучы зат тарафыннан, урман декларациясе нигезендә декларацияләнгән чор башланган көннән 12 ай эчендә, яисә үзагачны урман утыртмаларын сату-алу килешүе нигезендә эзерләгән очракта, – урман утыртмаларын сату-алу килешүендә билгеләнгән вакыт эчендә башкарыла.

Урман утыртмаларын кисүнең, үзагач саклауның һәм алып чыгуның әлеге пунктта күрсәтелгән вакытларын озынайту күрсәтелгән таләпләрне үз вакытында үтәүгә юл калдырмаган начар һава шартлары барлыкка килгән очракта рөхсәт ителә.

Урман утыртмаларын кисүнең, үзагач саклауның һәм алып чыгуның вакытлары урманнан файдаланучы затның язмача гаризасы буенча, вәкаләтле орган тарафыннан 12 айдан да артмаган күләмдә арттырылырга мөмкин.

Үзагач эзерлэгәндә:

а) елга һәм чишмә үзәннәрен сөйрәмә жир трассалары һәм урман юллары сыйфатында куллану рөхсәт ителми;

б) диләнке чикләрендә урман утыртмаларын, үсемчелек катлавын һәм туфрактарны зарарлау, урманнарны сәнәгать һәм башка калдыктар белән чүпләү рөхсәт ителми;

в) юлларны, күперләргә һәм агач кисеп салынган юлларны, һәм шулай ук киптерүче челтәргә, юл, гидромелиоратив һәм башка корылмаларны, су агымнарын, чишмәләргә, елгаларны саклау мөһим;

г) өемнәргә (кисеп ташланган һәм диләнкедә калдырылган агачларны исәпкә алып) һәм кисеп ташланган асылынып төшкән агачларны калдыру, саклап калынырга тиешле яшь агачны зарарлау яисә бетерү тыела;

д) чик, квартал, диләнке һәм башка баганаларны һәм агачлардагы һәм агач төпләрендәгә билгеләргә, ярлыктарны һәм номерларны бетерү яисә зарарлау тыела;

е) кисүгә тиешле булмаган һәм Россия Федерациясенә Үзагач эзерләү кагыйдәләргә һәм урман законнары нигезендә сакланырга тиешле агачларны, шул исәптән орлык бирү чыганактарын һәм полюс агачларын кисү һәм зарарлау тыела;

ж) рөхсәт ителгән вакыты (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) тәмамланганнан соң үзагач эзерләү, һәм шулай ук файдалану хокукы туктатылганнан соң яисә тәмамланганнан соң үзагач эзерләү рөхсәт ителми;

з) билгеләнгән вакытка (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) үзагачны алып чыкмыйча диләнкедә калдыру рөхсәт ителми;

и) диләнке эшләп чыгаруның технологик картасында каралмаган урыннарда үзагач чыгару, тарттыру рөхсәт ителми;

к) диләнке чистарту буенча эшләргә үтәмәү яисә үз вакытында үтәмәү рөхсәт ителми;

л) сөйрәмә жирләрдән һәм төяү майданнарыннан кала туфрактарның өске ундырышлы катламын юк итү рөхсәт ителми;

Үзагач эзерлэгәндә Россия Федерациясә Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән зат төрләргә сакланырга тиешле.

"Үзагачын эзерләү тыелган агачларның һәм куаклыklarның төрләре (токимнары) исемлеген раслау турында" 05.12.2011 ел, №513 Рослесхоз боерыгы белән расланган исемлектәге агач һәм куак төрләреннән (токимнарыннан) үзагач эзерләү рөхсәт ителми.

Урманнарның биотөрлелеген арттыру максатларында үзагач эзерләгәндә диләнкеләрдә теләсә кайсы яруста аерым кыйммәтле һәм алар төркемендәге агачлар (карт агачлар, куышлы, кош оялары булган, һәм шулай ук оя кору һәм вак жанварларга качу урыны һ.б. өчен яраклы агачлар) сакланырга мөмкин.

Үзагач эзерләү максатларында урман кишәрлеге майданының кисү өчен билгеләнгән өлешә (алга таба – диләнке) аерып алына, һәм шулай ук урман утыртмаларының сан һәм сыйфат сыйфатламалары һәм эзерләүгә тиешле үзагачның күләмен билгеләүче таксация ясала. Диләнкеләрне аерып алганда жирлектә диләнкеләрнең чикләре билгеләнә һәм тамгалана, сайланма кисүләрдә киселергә тиешле агачлар билгеләнә.

Диләнкене аерып алу һәм таксацияләү түбәндәгеләр тарафыннан башкарыла:

- урман кишәрлекләре арендасы килешүләре нигезендә үзагач эзерләүче гражданныр һәм юридик затлар;

- аларга даими (озак вакытлы) файдалануга тапшырылган урман кишәрлекләрендә үзагач эзерләүче федераль дөүләт учреждениеләре;

- Россия Федерациясә Урман кодексының 82-84 статьялары нигезендә билгеләнгән вәкаләтләре кысаларында дөүләт хакимияте органнары, жирле үзидарә органнары, урман утыртмаларын сату-алу килешүләре нигезендә үзагач эзерләү өчен гражданныр һәм юридик затлар.

Кисүләренң төрле формаларында диләнкеләрне аерып алу урман кварталы кысаларында, кагыйдә буларак, карсыз чорда башкарыла. Урмантаксация бүлендекләре тулысынча кисүгә юнәлдерелә, әгәр дә аларның майданы Үзагач эзерләү кагыйдәләрендә билгеләнгән диләнкеләрнең чик күләмнәрен артып китмәсә.

Эксплуатация урманнарындагы өлгергән, картайган урман утыртмаларын кискәндә диләнкегә урман таксациясә бүлемтекләре кысаларында гомуми майданы 3 гектардан артып китмәүче өлгергән һәм картайган урман бүлендекләре дә кертелергә мөмкин.

Урман кварталында кисүгә өлгергән урман утыртмаларын бер үк вакытта берничә катнаш урман таксацияләү бүлемтеге бирелергә мөмкин, әмма аларның суммар майданы, урман утыртмаларының иң күп токымы өчен билгеләнгән диләнке зурлыгыннан артмаска тиеш.

Урман үсентеләрен кисүләр сайланма кисүләр яки тоташ кисүләр рәвешендә башкарыла.

Сайланма кисүләр тиешле жирләрдә яисә жир кишәрлекләрендә агачларның һәм куакларның бер өлешен кисүдән гыйбарәт (Россия Федерациясә Урман кодексының 17 статьясындагы 2 өлешә).

Аерым агачлар һәм куаклар яисә агачларның һәм куакларның төркемнәре урманнары торгызу өчен саклап калдырылып, тиешле жирләрдә яисә жир кишәрлекләрендә урман утыртмаларын кисү тоташ кисүләр дип атала (Россия Федерациясә Урман кодексының 17 статьясындагы 3 өлешә)

Үзагач эзерләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә тоташ кисүләр әлеге урман кишәрлекләрендә урманнарны торгызу шарты белән генә рөхсәт ителә (Россия Федерациясе Урман кодексының 17 статьясындагы 5 өлеше).

Киселүче агачларның холкына һәм кисүләрнең технологиясенә карап, Урманчылыкта өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисүнең түбәндәге төрләре башкарылырга мөмкин: ирекле-сайланма, төркемле-сайланма, төркемле-эзлекле (чокыр-чокыр), полоса аша эзлекле, озаклап-эзлекле кисүләр.

Ирекле-сайланма кисүләрдә майдан буйлап тигез рәвештә беренче чиратта зарарланган, картайган, акрын үсүче өлгергән агачлар киселә, әмма бу чакта агач токымнарын торгызу тәэмин ителергә, урманның яклау һәм мохит барлыкка китерү сыйфатлары сакланырга тиеш. Әлеге кисүләрдән соң аяк өсләгә агачларның тулылыгы 0,5тән түбәнрәк булмаска тиеш.

Төркемле-сайланма кисүләр төркемле-төрле яшьтә булган урман утыртмаларына карата башкарыла, аларда картайган һәм өлгергән агачлар, урман диләнкесендә урнашуларына карап, төркем-төркем киселә. Киселүче төркемнәрнең майданы 0,01дән 0,5 гектарга кадәр тәшкил итә.

Тигез-эзлекле кисүләрдә бер үк яшь классындагы аяк өсләгә агачлар диләнкедә икенче ярустагы урман утыртмаларын һәм шытып чыккан утыртмаларны кисү барышында башлангыч яисә юлдаш урманнарны торгызуны тәэмин итеп, тигез генә сирәкләү юлы белән берничә мәртәбә башкарыла. Тигез-эзлекле кисүләр шулай ук яшәү көче басымчакланган шытып чыккан үсентеләре биек һәм уртача тулылыктагы, өлгерү дәрәжәсе төрле булган, агач токымнары белән барлыкка китерелгән аяк өсләгә агачларда, катнаш урман утыртмаларында (ылыслы-яфраклы, усаклы-каенлы һ.б.) башкарыла.

Кисүләрне беренче тапкыр башкарганда аяк өсләгә агачларның тулылыгы 0,5кә кадәр кими. Үсентеләр булмаганда яисә аларны барлыкка китерү өчен яшь үсентеләр житәрлек булмаганда, тиешле үсеш шартларында тигез-эзлекле кисүләр вакытында урманны торгызуга ярдәм чаралары башкарыла.

Оя-оя үсентеләр булган урыннарда ике яшь классы дэвамьнда шытып чыгуачы агачлар төркем-төркем (чокыр-чокыр) берничә мәртәбә киселә (шулай ук аларның тагын шытып чыгуачылары тәэмин ителә) торган төркемле-эзлекле (чокыр-чокыр) кисүләрдә бер үк яшьтәге урман утыртмаларында яшь үсентеләр төркемләп урнаштырыла. Өлгергән агачларны кисү эзлекле итеп, 30-40 ел дэвамьнда оя-оя үсентеләр булган урыннарда 0,01дән алып 1,0 гектарга кадәрге майданнарда (чокырларда) 3-5 тапкыр башкарыла.

Озаклап-эзлекле итеп кисүләр, әлеге шартларда тотрыклы булып кала торган, өлгереп житмәгән, эксплуатация күләмнәренә житкән агачлар өлешен икенче алымга калдырып, ике тапкырда төрле яшьтәге урман утыртмаларында башкарыла. Беренче тапкырдан соң аерым тулылык куе төстәге ылыслы урманнарда 0,5 тән һәм ачык төстәге ылыслы урман утыртмаларында 0,4 тән ким булмаска тиеш. Кисү алымнарын кабатлау чоры - 30-40 елдан соң.

Полоса аша акрынлап кисүләрне уздырганда агач биеклегеннән артмаган киңлектәге билгеле бер тәртиптә чиратлаша торган полосаларда бер яшь классындагы агачлар дүрт тапкырда киселә, ә имәнлекләрдә - киләчәктә имәннең урман культураларын агачның икеләтелгән биеклегендә булдыру шарты белән киселә. Кисүнең мондый төре бер үк яшьтәге жилгә чыдам, яхшы дренажланган туфракта үсүче (беренче чиратта йомшак яфраклыларда, кыйммәтле

токымнарның икенче ярусы һәм яшь үсентеләр булган) урман үсентеләренә карата башкарыла.

Полоса аша кисүләр кискән вакытта тотрыклылыгын югалтучы агачларга карата кулланылмый.

Тигез-эзлекле, төркемле-эзлекле (чокыр-чокыр), кара полосалы эзлекле, озак итеп-эзлекле кисүләрнең соңгысы бары тик диләнкедә яшәргә яраклы, урман утыртмаларын формалаштыруны тәмин итә алырдай йомык яшь урманны формалаштырганнан соң гына башкарыла.

Кисү башкарылган урыннарны кисенте калдыкларыннан чистарту үзагач әзерләү белән берлектә башкарыла.

2.2. Урманнардан чәер әзерләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Урманнарны чәер әзерләү өчен файдалану РФ УК 31 статьясы, 24.01.2012 ел, №23 Рослесхоз боекыгы белән расланган Чәер әзерләү кагыйдәләре белән регламентлана.

Чәер әзерләү ылыссы үсентеләрнең кайрыларына кирт салу, чәерне саклау һәм аны урманнан читкә чыгару рәвешендәге эшкуарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт.

Гражданнар, юридик затлар чәер әзерләүне урман кишәрлеге арендасы килешүе нигезендә гамәлгә ашыра.

Урман кишәрлеге арендасы килешүе 10 елдан 49 елга кадәр вакытка төзелә.

Чәер әзерләү үзагач әзерләүгә билгеләнгән урманнарда башкарыла.

Кирт салуга өлгергән һәм картайган урман утыртмалары тапшырыла:

- I - IV бонитет класслы нарат утыртмалары;
- I - III бонитет класслы чыршы утыртмалары;
- I - III бонитет класслы карагай утыртмалары;
- I - III бонитет класслы урта яшьле, өлгереп килүче һәм өлгергән ак чыршы утыртмалары.

Кирт салуга яраклы дип сәламәт, сизелерлек житешсезлекләре булмаган түбәндәге диаметрлы кәүсәле агачлар санала: 20 см һәм аннан артмаган наратлар һәм карагайлар, 24 см һәм аннан артмаган чыршылар.

Сәламәт, кәүсәсенә диаметры 16 сантиметрдан алып 20 сантиметрга кадәр булган нарат һәм карагай агачлары кирт салу өчен кисәренә кимендә 2 ел кала тәкъдим ителергә мөмкин.

Түбәндәгеләргә кирт салу тыела:

- аларны бетергәнчегә хәтле зарарлы организмнар чыганакларындагы урман утыртмаларына;
- урман янгыннары, зарарлы организмнар һәм башка тискәре факторлар нәтижәсендә зарарланган һәм зәгыйфьләнгән урман утыртмаларына;
- Россия Федерациясе законнары нигезендә үзагач әзерләү максатында өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын тоташ яки сайланма кисүләр рөхсәт ителмәгән урманнардагы урман утыртмаларына;

– даими дилэнке кишэрлекләрәндә, урман-орлыклык плантацияләрәндә, генетик резервацияләрәдә урнашкан урман утыртмаларына, һәм шулай ук полюс агачларына, орлыклыкларга, орлык чәчәклекләрәнә һәм полосаларына.

Кирт салуга түбәндәгеләр жәлеп ителергә мөмкин:

– агачлар составында урман утыртмаларындагы гомуми үзагач запасының 40 процентыннан азрак нарат катнашмалы урман утыртмалары;

– сазлыклы туфрактардагы IV бонитет класслы һәм V бонитет класслы нарат утыртмалары;

– наратлы аралыктар;

– үз билгеләнешен үтәгән нарат орлыклыклары, орлыклык полосалары һәм чәчәклекләрә;

– сайланма кисүгә билгеләнгән нарат агачлары;

– 2-3 гектарга кадәр майдан биләүче урман утыртмалары.

Кирт салуның 10-15 еллык вакытын тәшкит итәрлек өлгергән һәм картайган нарат утыртмалары житеп бетмәгәндә, өлгереп килүче, кирт салганнан соң кисү яшенә житәчәк һәм кисүгә билгеләнәчәк агачларга кирт салу рөхсәт ителә.

2.2.1. Агачларга кирт салу фонды

Урманчылыкның агачларга кирт салу Урманчылыкта юк (2.2.1 таблица).

2.2.1 таблица

Агачларга кирт салу фонды

мәйданы, га

№ п/п	Күрсәткеләр	Кирт салу		
		урманнарның максатчан билгеләнеше		
		Саклык урманнары	Эксплуатация урманнары	Жәмгысе
1	2	3	4	5
1.	Кирт салуга яраклы булган өлгергән һәм картайган утыртмалар барлыгы:	-	2	2
1.1	Алардан:			
	- кирт салуга жәлеп ителмәгән	-	2	2
	- кирт салу буенча отышлы түгел		2	2
2.	Кирт салу буенча ел саен алына торган күләм	-	-	-

2.2.2. Кирт салу төрләре

Кирт салу төрләре:

– гади кирт салу

– А һәм Б төркемнәрәнә караган чәер чыгару стимуляторлары белән кирт салу

– хлорлы известь белән кирт салу

– күкерт кислотасы белән кирт салу

Кирт салу төрлөрө

Кирт салу төрлөрө, стимулятор	Кирт салу категориялэре
1	2
Гади кирт салу	I, II, III
А һәм Б төркемнэренэ караган чээр чыгару стимуляторлары белэн кирт салу	I, II, III
Хлорлы известь белэн кирт салу	I, II
Күкерт кислотасы белэн кирт салу	
50% лы куертылган эчкелтем белэн	I
75% лы куертылган эчкелтем белэн	II

2.2.3. Агачтагы каррлар күлэме һәм, агачның диаметрына карап, каррлар арасындагы каешлар киңлеге

Төрле категориядэге кирт салу өчен агач кәүсэлэрендэге каррлар арасында каешларның гомуми киңлеге һәм каррлар күлэме 2.2.3.1 таблицада китерелгән

2.2.3.1 таблица

Төрле категориядэге кирт салу өчен агач кәүсэлэрендэге каррлар арасында каешларның гомуми киңлеге һәм каррлар күлэме

Агач кәүсәсенен 1,3 метр биеклектэге диаметры, см	I категория		II категория		III категория	
	агач кәүсәсендэге каррлар саны, данэ	каррлар арасындагы каешларның гомуми киңлеге, см	агач кәүсәсендэге каррлар саны, данэ	каррлар арасындагы каешларның гомуми киңлеге, см	агач кәүсәсендэге каррлар саны, данэ	каррлар арасындагы каешларның гомуми киңлеге, см
1	2	3	4	5	6	7
20	1	20	1	30	-	-
24	1-2	20	1-2	30	-	-
28	1-2	20	1-2	30	1	28
32	1-2	20	1-2	32	1	32
36	1-2	20	1-2	36	1	36
40	1-2	24	1-2	40	1	40
44	2	24	2	44	1	44
48	2	24	2	48	1	48
52	2	30	2	52	1	52
56	2	30	2	56	1	56
60	2	30	2	60	1	60
60 артык	2-3	40	2-3	Агач кәүсәсенен диаметрына тигез	2	Агач кәүсәсенен 1/2 диаметрына тигез

Күкерт кислотасы ярдәмендэ кирт салганда чээр чыгару стимуляторы буларак каррлар арасындагы каеш киңлеге 4 см арта.

Урман утыртмаларын соңгы тапкыр кисү елында бер карр арасындагы каешны 10 см дан ким булмаган киңлектә калдырып, кирт салу рөхсәт ителә.

Каррлар агач кәүсәсе буйлап тигез урнаша. Әгәр дә каррларны тигез итеп урнаштыру мөмкин булмаса, каррлар арасындагы каешның минималь киңлегенә 10 см дан ким булмаска тиеш. Каррлар арасындагы каешлар агачның бары тик сәламәт өлешендә генә урнаштырылырга тиеш.

15 таблицада күрсәтелгәннәргә карата каррлар арасындагы каешларның билгеләнгән гомуми киңлеген яки каррларның киңлеген киметү рөхсәт ителми.

Нарат урман утыртмаларына кирт салганда чәер чыгару стимуляторларын файдаланырга рөхсәт ителә. Бер кирт салу чоры дәвамында бер үк агачларда чәер чыгаруның төрле стимуляторларын файдалану рөхсәт ителми.

Чәер чыгару буенча барлык стимуляторлар актив матдәләренә һәм аларның төрле концентраттагы катнашмаларының судагы эретмәсә рәвешендә кулланыла. Хлорлы известь паста рәвешендә кулланыла. Күкерт кислотасы сыек хәлдә, капрон яисә каолин белән куертылып кулланыла.

Чәер чыгару стимуляторлары аларны куллану буенча күрсәтмәләргә катгый нигезләнеп кулланылырга тиеш.

Сазланган туфрактарда үсеп киткән нарат урман утыртмаларына һәм зәгыйфьләнгән нарат урман утыртмаларына кирт салганда күкерт кислотасын куллану рөхсәт ителми.

Күкерт кислотасы ярдәмендә кирт салынуучы нарат урман утыртмалары кирт салу вакыты узу белән кисүгә тапшырылырга тиешле.

Күкерт кислотасы белән кирт салганда беренче һәм һәр кирт салу чорында 3-4 мм тирәнлектә күкерт кислотасын кулланмыйча гына саклык кисемнәре ясалырга тиеш.

Туктатып торунуң, яңарту адымының, яңарту һәм буразна тирәнлекләренә мөмкин булган чик күрсәткечләре 2.2.3.2 таблицада күрсәтелгән.

2.2.3.2 таблица

Туктатып торунуң, яңарту адымының, яңарту һәм буразна тирәнлекләренә мөмкин булган чик күрсәткечләре

Кирт салу төре, стимулятор	Кирт салу категориясе	Туктатып тору кимендә, тәүлек	Яңарту адымы артмаган, мм	Яңарту тирәнлегенә артмаган, мм	Буразна тирәнлегенә артмаган, мм
1	2	3	4	5	6
Гади кирт салу	I	2	15	6	8
	II-III	3	15	4	6
А һәм Б төркемнәренә караган чәер чыгару стимуляторлары белән кирт салу	I	3	20	4	6
	II-III	4		4	6
Хлорлы известь белән кирт салу	I	7	30	4	6
	II	10	40	4	6
Күкерт кислотасы белән кирт салу 50% лы куертылган каолин белән	I	7	40	2	3
	II	14	50	2	3

Кирт салу төре, стимулятор	Кирт салу категориясе	Туктатып тору кимендә, тәүлек	Яңарту адымы артмаган, мм	Яңарту тирәнлеге артмаган, мм	Буразна тирәнлеге артмаган, мм
1	2	3	4	5	6
75% лы куертылган каолин белән					

Сайланма кисүләргә билгеләнгән нарат урман утыртмаларына беренче кисүгә кабул ителгәнче 5 ел алдан кирт салына. Нарат урман утыртмаларына кирт салу озынлыгы кисүләр арасындагы чор озынлыга бәйле, әмма 15 елдан артып китә алмый.

Сайланма киселергә тиешле төрле яшьле нарат урман утыртмаларында беренче кисүгә кадәр 10 елдан алдан кирт салынырга тиеш. Шул ук вакытта беренче кабул итүдә киселергә тиешле агачларга гына кирт салынырга тиеш.

2.2.4. Урманнарны чәер эзерләү өчен файдалану вакытлары

Нарат утыртмаларына кирт салу вакыты 15 елдан артмаска тиеш.

Кирт салу озынлыгына һәм нарат урман утыртмаларының кисүгә тапшырылу вакыты житүгә карап, кирт салу өч категория буенча башкарыла:

I категория буенча – 1-3 елдан соң киселергә тиешле нарат урман утыртмаларына;

II категория буенча – 4-10 елдан соң киселергә тиешле нарат урман утыртмаларына;

III категория буенча – 11-15 елдан соң киселергә тиешле нарат урман утыртмаларына.

Категорияләр буенча кирт салу озынлыгы 11.1 таблицада китерелгән.

2.2.4 таблица

Кирт салу озынлыгы

Кирт салу вакыты, ел	Кирт салу чоры, эксплуатация башыннан бирле үткән еллар	Кирт салу вакыты, ел	Кирт салу категориясе
1	2	3	4
15	1 дән 5 нче буйлап	5	III
	6 нчыдан 12 нче буйлап	7	II
	13 дән 15 нче буйлап	3	I
10	1 дән 7 нче буйлап	7	II
	8 дән 10 нче буйлап	3	I

Нарат утыртмалары бер категориядән икенчесенә күчкәндә кирт салуның технологик параметрлары үзгәрә.

2.3. Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу буенча урманнарны файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Урманнарны агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу өчен файдалану РФ УК 32 ст. һәм "Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу кагыйдәләрен раслау турында" 05.12.2011 ел, №512 Рослесхоз боерыгы, "Татарстан Республикасында урманнардан файдалану турында" 22.05.2008 ел, №22-ТРЗ Татарстан Республикасы Законы белән Регламентлана.

Агач булмаган урман ресурсларына түмәрләр, каен тузы, агач һәм куак кайрылары, чыбык-чабык, ботаказык, чыршы, ак чыршы, нарат ботаклары, чыршылар һәм (яки) яңа ел бәйрәме өчен башка ылыслы агач токымнары, мүк, урман түшәмәсе, камыш, кыяклылар һәм шуңа охшаш урман ресурслары керә.

Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу гражданнар, юридик затлар тарафыннан эшмәкәрлек максатларында, һәм шулай ук гражданнар тарафыннан - шәхси кирәк-яраклар өчен башкарыла.

Эшкуарлык эшчәнлегенә максатларында агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу урман кишәрлегенә арендасы килешүе нигезендә башкарыла.

Урман кишәрлегенә арендасы килешүе 10 елдан 49 елга кадәр вакытка төзелә.

Үз кирәк-яракларың өчен агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу ирекле һәм бушлай башкарыла.

Аларның чикләрендә урманнардан агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу рөхсәт ителгән кварталлар исемлегенә 1.2 таблицада күрсәтелгән.

Урман кишәрлегенә арендасы килешүе яки урман утыртмаларын сату-алу килешүе буенча үзгәч эзерләгәндә кисүдән калган агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу өстәмә килешү төзүне таләп итми һәм урманнан файдалануның аерым төре булып саналмый.

Россия Федерациясенең Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән, "Наркотик һәм психотроп матдәләр турында" 08.01.1998 ел, №3-ФЗ Федераль закон нигезендә наркотик матдәләр булып саналучы, һәм шулай ук алардан үзгәч эзерләү рөхсәт ителми торган агач һәм куак төрләре (токымнары) исемлегенә кертелгән үсемлек төрләрен агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу буенча куллану тыела.

Урман кишәрлекләрен агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу өчен арендаучы гражданнар һәм юридик затлар түбәндәгеләргә хокуклы:

- урманнардан аренда килешүе шартлары нигезендә файдаланырга;
- урман инфраструктурасын булдырырга (урман юллары, урман саклыкханәләре һәм башкалар);
- бирелгән урман кишәрлекләрендә эвеслекләр һәм башка вакытлы төзелмәләр урнаштырырга;
- аларны гамәлгә ашыру Россия Федерациясенең урман законнары таләпләренә каршы килмәгән башка хокукларга ия булырга.

Урман кишәрлекләрен агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу өчен арендаучы гражданнар һәм юридик затлар түбәндәгеләрне бурычлы:

- урманнарны үзләштерү проектын төзүгә;
- урманнардан урманнарны үзләштерү проекты һәм әлегә урман хужалыгы регламенты нигезендә файдаланырга;
- урман кишәрлегенә арендасы килешүе шартларын үтәргә;

– гражданның сәламәтлегенә, әйләнә-тирә мохиткә зарар китерүгә юл куймаска;

– урманнардан туфрак эрозиясен булдырмый торган, урманнарның торышына һәм аларны торгызуга, һәм шулай ук су объектларына һәм башка табигый объектларга тискәре йогынтыны булдырмый торган яисә чикли торган ысуллар ярдәмендә файдаланырга;

– урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен, урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен, һәм шулай ук урманнарны карап тоту кагыйдәләрен үтәргә;

– урманнарда санитар иминлек булдыру максатларында санитар-сәламәтләндерү чараларын башкарырга (һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисәргә, урманнарны чүп-чардан, пычраклардан һәм башка тискәре йогынтылардан чистартырга);

– ел саен урман декларациясе тапшырырга;

– квартал саен тапшырыла торган 1-ВЛ, 1-ОЗЛ һәм 1-ИЛ хисапларын тапшырырга;

– Россия Федерациясе законнары белән каралган башка йөкләмәләрен үтәргә.

2.3.1. Урманнардан агач булмаган урман ресурсларын төрләре буенча әзерләү һәм жыеп алу өчен файдалану нормативлары (ел саен мөмкин булган күләмнәре) һәм параметрлары

Агач булмаган урман ресурсларын әзерләү һәм жыеп алу буенча урманнардан рөхсәтле файдалануның ел саен мөмкин булган күләмнәре 2.3.1.1 таблицада китерелгән.

2.3.1.1 таблица

Агач булмаган урман ресурсларын әзерләү буенча урманнардан рөхсәтле файдалану параметрлары

№ п/п	Агач булмаган урман ресурсы төре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен мөмкин булган әзерлек күләме
1	2	3	4
1.	Каен тузы	т	20
2.	Агачларның кайрысы, мунчала	т	0,5
3.	Озын корыган ботак	т	8
4.	Ботак азык (каен, юкә, усак)	т	25
5.	Чыршы һәм нарат ботаклары (нарат)	т	14,5
6.	Чыршылар һәм (яки) яңа ел бәйрәмнәре өчен башка ылыслы токым агачлары	мең данә	0,7
7.	Мунчала	т	8,5

Агач булмаган урман ресурсларының классификациясе (Сударев һәм б. 1991 ел) нигезендә ресурслар 3 төркемгә бүлгәләнә, алар барлыкка килү (әзерләү) урыны, ресурсны исәпкә алу (бәяләү) ысулы, файдалану холкы белән аерылалар (2.3.1.2 таблица).

2.3.1.2 таблица

Агач булмаган урман ресурсларының классификациясе

Агач булмаган урман ресурслары	Билгеләмә, ГОСТ, ОСТ, ТУ
1	2
Агач биомассасы компонентлары (диләнке калдыклары)	
Калын ботаклар	Агач нигезендә 3 см артык юанлыктагы кәүсәдән чыгучы агачланган ян үсентеләр, ГОСТ 17462-84
Нечкә ботаклар	Агач нигезендә 3 см һәм аннан азрак юанлыктагы агач ботакларыннан чыгучы агачланмаган ян үсентеләр, ГОСТ 17462-84
Агачларның яшел өлеше	Ылыслар, яфраклар, бөреләр һәм агач-куак үсемләренең агачланмаган үрентеләре, түбәндәгеләрдән гайре: эт шомырты, агулы сумаха, бүре жиләге, кара аю баланы, еламсар тал, чикләвек, бук, кабар агачы, имән, чикләвек куагы - нигезендә 1 см кимрәк юанлыкта, ГОСТ 21769-84
Чыршы, каен, юкә, башка токым кайрылары	Үзагачны каплаучы кәүсәнең, калын ботакларның, нечкә ботакларның тышкы өлеше, ГОСТ 17462-84
Нарат, башка токымнарның түмәр ұзагачы	Сәнәгать эшкәртүе һәм ягулык рәвешендә куллану өчен билгеләнгән агачның тамыр өлеше һәм тамырлары, ГОСТ 17462-84.
Озын корыган ботак	Агачларның 4 см кадәрге юанлыктагы нечкә кәүсәләре, ТУ 463-8-766-79.
Урманнардан исән чакта файдалану ресурслары	
Чәер	Сумалалы матдә, ылыслы агачларны жәрәхәтләгәндә бүленеп чыга, ОСТ 13-428-82
Баррас	Куеланган (каткан) чәер - түбән бонитетлы нарат утыртмаларын киртләгәндә бүленеп чыгучы төп продукт, ОСТ 13-197-84
Чыршы чәере	Ябышучан (уалучан) чыршы чәере, кәүсәләр зарарланганда бүленеп чыга, ТУ 13-284-80
Башка урман ресурслары	
Тал һәм башка токым үсентеләре	Жиһаз үрү, әзерләү өчен (ТУ56-44-86), дуплау матдәләрен (ГОСТ 6663-74) әзерләү өчен кулланылуы агач-куак токымнары үсентеләре һ.б.ш.
Яңа ел чыршылары	ТУ 56 РСФСР 41-81

Чыгарылган ұзагачның 1000 м³ карата агач булмаган урман ресурсларыннан беренчел алынган продукцияне хисаплау мисалы 2.3.1.3 таблицада китерелгән.

Алып чыгылган ұзагачның 1000 м3 алынган агач булмаган беренчел продукция (хисаплау мисалы)

Агач булмаган урман ресурстары	Табиғый чағылыштағы нормативлар, м3		Беренчел продукция	Продукция беремлегенә карата чимал тотылу нормасы	Ресурслардан табиғый чағылыштағы продукциянең чагыштырмача күләме, %	
	калдыктар барлыкка килүдән (потенциаль ресурстар)	кулланырга яраклы (икътисади яктан мөмкин булган ресурстар)			потенциаль	икътисади яктан мөмкин булган
1	2	3	4	5	6	7
Калын ботаклар	110	24	Технологик чимал, м3	1,3	84,6	18,5
Нечкә ботаклар	90	20	Агач яшеллеге, т	2,7-3,3	30,0	6,7
Кайры	100	70	Дуплау кайрысы, т	2,1-3,6	39,2	24,8
Агач төпләре	30	15	Нарат агачы төбе, т	5,4	5,6	2,8
Озын корыган ботак	110	77	Төрле токымлы һәм озынлыктагы корыган ботаклар, м3	1,1	100,0	70,0

Агачның яшел өлеше – яңа килеш азык (ботаказык) яки терлекчелек өчен витаминлы азык продуктлары эзерләү буенча чимал сыйфатында кулланылуы ылыслар, яфрактар (бөреләр) һәм төрле агач һәм куак токымнарының 0,8 см кадәр диаметрлы агачланмаган ботаклары (үсентеләре).

Техник яшеллек – агачның яшел өлешенең эшкәртү өчен кулланылуы масса өлеше. Агач яшеллегенең гомуми массасыннан наратта ул 35%, чыршыда – 50%, каенда – 20 % тәшкил итә.

Ылыслы яшеллек запасларын билгеләү. Агач яшеллеген эзерләү агачларны кисү нәтижәсендә аударылган барлык яшь төркемнәрендәге утыртмалар буенча башкарыла. Агач яшеллеген диаметры ($d=1,3$ м) кимендә 18 см булган үсеп утыручы өлгергән өлешеннән агач кәүсәсенең 30% озынлыгында нәзек ботакларын кисеп алу юлы белән эзерләү рөхсәт ителә.

Агач (техник) яшеллеге запасларын билгеләүне региональ норматив-белешмә таблицасын кулланып башкаралар.

1 гектардагы техник яшеллек запасын билгеләү өчен әлеге утыртманың 1 гектарга карата агачларының уртача санын һәм аларның юанлык баскычлары буенча урнашуын белергә кирәк. Әгәр дә андый белешмәләр булмаса, 0,5 гектар күләмендә кулланып карау мәйданнарын ясарга кирәк һәм, агачларны санап, 1 гектар буенча һәр юанлык баскычындагы агачларның уртача санын ачыктарга. Килеп чыккан санга бер агачтан чыккан техник яшеллекне тапкырлап, 1 гектар

буенча запасны ачыкыйлар, ә аннан соң чимал базасының барлык майданы буенча ресурсларын да. Хисап эшләрән алып барганда шулай ук 1 м³ карата билгеле агач токымының кәүсә массасыннан чыгучы уртача техник яшеллекне дә исәпкә алырга мөмкин.

Кабык, ылыслар, үзагачлар, органик булмаган һәм органик агач яшеллеге кушылмалары ГОСТ 21769-84 таләпләренә туры килергә тиеш.

Азык максатларында агач яшеллеген әзерләгәндә эт шомыртын, бүре жиләген, аю баланын, еламсар таллыкны, кабар агачын, имәнне куллану тыела.

Нарат һәм чыршы ботаклары запасларын билгеләү. Ак чыршы, нарат һәм чыршы ботакларының запасларын билгеләү 2.3.1.4, 2.3.1.5 региональ норматив-белешмә таблицаларыннан файдаланып башкарыла.

2.3.1.4 таблица

Нарат ботаклары массасы

D=1.3 м, см	Бер нарат агачыннан ылыслы ботаклар массасы, кг, биеклек разрядына карап				
	Ia	I	II	III	IV
1	2	3	4	5	6
12	13	12	11	10	9
16	20	18	17	15	14
20	28	25	23	21	19
24	34	31	29	27	25
28	41	38	36	32	29
32	48	44	41	37	34
36	54	48	46	42	38
40	61	56	51	48	43
44	66	60	57	52	47
48	72	67	61	56	52
52	77	72	66	60	56
56	82	76	70	66	59

2.3.1.5 таблица

Чыршы ботаклары массасы

D=1.3 м, см	Бер нарат агачыннан ылыслы ботаклар массасы, кг, биеклек разрядына карап				
	Ia	I	II	III	IV
1	2	3	4	5	6
8	10	9	8	7	7
12	21	18	16	15	13
16	38	31	44	24	20
20	63	53	29	37	31
24	86	72	60	50	42
28	125	104	80	67	56
32	150	126	105	88	67
36	195	163	125	104	87
40	229	192	146	123	103
44	269	224	172	144	110
48	289	239	200	167	128
52	331	276	232	177	148

Нарат түмәре сагызы дип өлгергән нарат түмәренең һәм тамырларының чәерле матдәләрен алу буенча чимал буларак кулланыла торган сәламәт өлеше атала. Агачларны кискәннән соң түмәрләр тора-бара чери башлый. Черү процессы иң беренче чиратта сагызы аз булган түмәр өлешенә тия. Сагызлы матдәләр агачка черүгә каршы тотрыклылык бирә. Башта түмәрнең тышкы ягы һәм вак тамырлары чери. Түмәрнең аз сагызлы өлеше черү процессы бер үк вакытта түмәр сагызы эзерләү өчен киләчәктә куллану жәһәттеннән түмәрнең өлгерү процессы да була.

Түмәрнең өлгергәнлеге торышына карап билгеләнә. Түмәрнең тышкы ягы черегәч һәм төп өлешеннән жиңел аерыла башлагач, түмәрне куллану өчен өлгергән дип санарга була. Өлгергән түмәрләр аралауга һәм чистартуга жиңел бирелә. Түмәр өлгергән вакытта ул сагызлы матдәләргә байый, сагызы азрак булган түмәрләр тизрәк череп бетә. Әйттик, 15 елдан соң түмәр сагыз эзерләү өчен өлгергән дип санала, бу вакытта диләнкедә барлык түмәрләрнең 70% тирәсе кала. Әгәр дә эзерлек эшләре 25 елдан соң алып барылса, ул вакытта элекке диләнкедә түмәрләрнең башлангыч саныннан нибары 40% тирәсе генә сакланып калачак. Иң эре һәм сагыз матдәләре иң югары булган түмәрләр кала.

Агачны кискәннән соң, түмәрнең жирдә булган вакытына карап, яңа (5 яшькә кадәрге) өлгереп килүче (5-10 яшь) һәм өлгергән (10 яшьтән олы) түмәрләрне аерып чыгаралар.

Нарат сагызының өлгерү процессы туфрак-климат һәм урманчылык факторларына бәйле һәм, кагыйдә буларак, 10-15 елга кадәр дәвам итә. Көнъяк районнарда өлгерү тизрәк бара, төньякта – акрынрак. Коры туфракларда, житәрлек дымы булган туфракларга караганда, өлгерү акрынрак бара.

Киселгән жирләрдә барыннан да бигрәк эре үзәкле түмәрләр озаграк саклана, андый түмәрләрнең саны кисеп ташланган агач сыйфатламасына бәйле.

Түмәр сагызы запасларын билгеләү. Түмәр сагызын эзерләү буенча чимал базасы буларак түбәндәгеләр хезмәт итә:

– яңа һәм коры туфраклары белән торгызылмаган нарат кисентеләре;

– нарат агачлары киселгән урыннардагы 13 яшькә кадәрге, I-IV бонитет класслы, тулылыгы 0,3-0,7 булган ылыслы утыртмалары белән һәм 0,3-0,8 булган яфраклы утыртмаларындагы ылыслы һәм яфраклы яшь агачлар, махсус сакланучы урыннардан кала;

– нарат кисүләрендә 4-5 яшьлек үсеп китү мөмкинлеге 40-50% булган урман культуралары (ябалдашлары кушылмаган культуралар) һәм 6-12 яшьлек 0,4-0,6 тулылыгы булган, рәт аралары киңлеге 2,5 метрдан артык;

– I-IV бонитет класслы ревизия чорындагы нарат диләнкеләре.

1 гектарга эзерләргә рөхсәт ителә торган түмәрләр саны (данә) урман культуралары булуга һәм аларның торышына карап билгеләнә.

Эзерләп куелучы түмәрләр саны:

1. 0,5 метрга кадәр биеклекле:	5 меңгә кадәр. данә/га	175
	5-8 меңгә кадәр. данә/га	100
2. 0,5-1,5 метрга кадәр биеклекле:	3 меңгә кадәр. данә/га	100
	3-5 меңгә кадәр. данә/га	75
	5 меңнән артык. данә/га	-

3. 1,5 метрдан артык биеклекле:	5 меңгә кадәр. данә/га	50
	5 меңнән артык. данә/га	-

Табиғый чыгышлы яшь агачлары белән берлектә яфраклы токымнарны кисеп ташлау:

1 метрга кадәр биеклекле:	чикләүләрсез
3 метрдан биегрәк булган каенлыктар:	100
1,5-3 метрдан биек булган каенлыктар:	125

Урманнарның коры дала типларының алда китерелгән категорияләрендәге урманнарға таксация уздыру барышында 20дән артык чыршысы булган наратлыктарны кисүнең күптән узган һәм 1 гектарга кимендә 50 түмәр булса, түмәр сагызын исәпкә алына. Шул ук вакытта 1 гектарга түмәрләр саны, түмәрләрнең уртача диаметры һәм сагызлылыкның өлгерү классы (киселгәннән соң узган вакыт) исәпкә алына. Түмәр сагызының өлгергәнлек класслары 2.3.1.6 таблицада китерелгән.

2.3.1.6 таблица

Түмәр сагызының өлгергәнлек классы

Кисүдән соң үткән чор, ел.	Өлгергәнлек классы	Нарат агачы төбенен сыйфатламасы	Агач төпләренең өлгергәнлек классының тышкы билгеләре
1	2	3	4
1-5	I	Яшь	Төчлегән череми һәм үзәк белән бербөтенне тәшкил итә
6-10	II	Өлгереп килүче	Төчлегән күп яки аз дәрәжәдә черегән, түмәрнең жир өстендәге өлешендә үзәгеннән көч белән аерыла, жир астында - аерылмый.
11-15	III	Өлгергән	Төчлегән сизелерлек черегән һәм үзәгеннән жиңел аерыла.
16-20	IV	Картайган	Төчлегән тулысынча черегән, үзәк чери башлаган

1 гектарга түмәрләр саны сынау майданчыкларында тоташ санау, ленталы санау яисә исәпкә алу адымнары юлы белән билгеләнә (21 түмәр арасындагы аралар буенча билгеләнә торган уртача ераклык буенча).

Түмәр сагызы ресурслары, түмәрләрнең саныннан һәм диаметрыннан чыгып, региональ норматив-белешмә таблицаларны исәпкә алып билгеләнә.

Нормаль юкә агачларының 1 гектарынан мунчала чыгышы 2.3.1.7 таблицада күрсәтелгән.

2.3.1.7 таблица.

Нормаль юкә агачларының 1 гектарынан мунчала чыгышы

Уртача диаметры, см	Агачларның тулылыгы							
	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
1	2	3	4	5	6	7	8	9
16	53	58	62	64,6	65,4	66,4	67	67,5
18	48,8	51,2	54,8	57	57,8	58,6	59,2	59,6
20	42	45,9	49,1	51,2	51,3	52,6	53,4	53,5
22	38	41,6	44,5	45,3	46,9	47,6	48	48,4
24	34,9	38,2	40,9	42,6	43,1	43,8	44,2	44,5
26	31,8	34,8	37,2	38,9	39,3	39,9	40,3	40,6

28	29,4	32,2	34,4	35,9	36,3	36,9	37,2	37,5
30	27,1	29,7	31,7	33,1	33,5	34	34,3	34,6

Искәрмә. Мунчала запаслары кисүгә тапшырылуы утыртмалар өчен билгеләнә, түбәндәге формула буенча: $V=0,1KxMxL$, биредә V – мунчала чыгышы; K – утыртмадагы юкә составы коэффициенты; M – утыртма запасы; L – 1 м³ юкәдән мунчала чыгышы (таблица күрсәткече).

Агач үсентеләренең күп кенә төрләренең кабыгы дуплау сыйфатында күн сәнәгатендә кулланыла. Үсемлек рәвешендәге дуплау матдәләре арасында тал кайрысы беренче урыннарның берсен алып тора. Тал кайрысы белән эшкәртелгән күн эластик, йомшак һәм югары механик сыйфатларга ия була.

Талның кайбер төрләре (ак, кәжә, уалучан, әйлән-бәйлән, кызгылт) кайрысыннан йонны, ефәкне, лайка күнен, житен һәм мамык жепләрен буяу өчен буяулар эзерлиләр, салицил һәм гликозид алалар. Талның яшь кайрысы капчык материалы, баулар, шпагат эзерләү өчен кулланыла.

Тал кайрысының дуплау матдәләре – таннидлар – билгеле бер эрү ноктасы булмаган аморф (кристаллик булмаган) катышмалар. Таннидлар күләменен проценты зуррак булган саен, кайрының да дуплау матдәсе буларак сыйфаты югарырак була.

Кайрыдагы таннидлар саны асылда талның төренә бәйле. Таннидлыкка тәэсир итүче факторлар – үсемлекнең яше, талда кайрының урнашкан жире, эзерләү сезоны, үсү урыны шартлары.

Агач рәвешендәгеләрдән иң кыйммәте булган таллар арасында кәжә, уалучан, биек, саз һәм биш яфрак таллар санала, алар кайрысында таннидлар 8% алып 12%ка кадәр. Агач-куак рәвешендәгеләрдән таннидлар иң күп булганы – өчъяфрак, коры кайрылы, соры һәм йонлач таллар. Кайрысында 7% азрак таннидлар булганнарда кайрысыз төркем кертелә.

Иске һәм бөкеләнгән кайрыда, бер еллык яшь ботаклардагы кайрылар кебек үк таннидлар бик аз була. Төрләрнең күбесе өчен таннидлар 4 елдан алып 15 елга кадәр яшьтәге талларга хас. Кәүсәнең аскы өлешендәге кайрыда таннидлар өске өлешеннән күбрәк була.

Суты йөргәндә талда таннидлар кышкыга караганда шактый күп була, тал кайрысында дуплау матдәләренең иң күп күләме суты иң интенсив йөргән чакта – май башыннан алып июль уртасына кадәр була.

Таннидлар күләменә тал үсентеләренең кайда үсеп чыгулары да тәэсир итә. Уңдырышлырак туфрактар дуплау матдәләре туплануга китерә.

Каен тузы эзерләүне исәпкә алу һәм аның үзенчәлекләре. Туз ике төрдә эзерләнә. Сутлы килеш – үсеп утыручы агачлардан һәм шомарткыч ярдәмендә (ышкып алу) – каенның аскы өлешеннән, утыннардан һәм аударылган агачлардан. Үсеп утыручы агачлардан туз эзерләү, кисү башлангыч 1-2 ел кала, урман бүлемтегендәге агачлардан рәхсәт ителә, моңа диаметры 12 см дан ким булган һәм фанер эзерләү өчен билгеләнгән махсус сортлы агачлар керми.

Үсеп утыручы агачлардан каен тузы салдыру язгы чорда, агачның кайры астына һәм материалга китә торган өлешенә зыян китермичә генә, гомуми биклегенә яртысына кадәр башкарыла.

Аударылган агачлардан һәм корыган агачлардан шомарткыч ярдәмендә каен тузы эзерләү урман фондының бөтен территориясә буенча елы буена башкарылырга мөмкин.

Эзерләнгән каен тузы сыйфаты “Дегет житештерү өчен каен тузы” ТУ 13-707-83 туры килергә тиеш. 1 м³ кәүсәле ұзагачтан чыгуы каен тузы кг 2.3.1.8 таблицада китерелә.

2.3.1.8 таблица

1 м³ кәүсәле агачтан туз чыгышы, килограммнарда

Сортиментларның исеме	Диаметры, см	Туз чыгышы	
		Яңа алынган рәвештә	Жиңел-коры килеш
1	2	3	4
Эре	26 һәм аннан артык	6,3	3,8
Уртача	14-24	7,2	4,3
Вак	13	2,2	1,3
Утын	13 һәм аннан артык	2,2	1,3

Тал кайрысының чимал базасы елга үзәннәрендәге һәм дымлы урыннардагы куаклы үзәннәренә, сазланган урманнардагы, ягни дымлы житкән һәм ундырышлы туфраклы урыннардагы табигый таллыктардан гыйбарәт.

Тал кайрысын эзерләү кайрысында дуллау матдәләре 7% ким булмаган талларда башкарыла (дымлылык 16%).

Агачсыман таллар: кәжә талы – кайрының таннидлыгы 16%; уалучан, бишьяфрак – 10%.

Куаклыктар: соры, миндальсыман – кайрының таннидлыгы 17%; көлсыман, колаклы – 11; куе кызыл – 9.6; рус талы – 7-15; чыбыклы – 10; йонлач – 11; озын яфраклы, кара тал – 10.5; лапландия талы – 8-14; киң яфраклы – 11%. Түбән таннидлы таллар: ак тал һәм еламсар тал – кайрының таннидлыгы 6-7%.

Тал кайрысы эзерләү өчен 5 һәм аннан да олырак яшьле тал куаклары, 15 һәм аннан да зуррак яшьле тал агачлары яраклы. Ұзагач запасы кимендә 5 м³/га булган алда күрсәтелгән тал төрләре исәпкә алынырга тиешле.

Яңа киселгән 1 м³ агачтан тал кайрысы уртача 65 кг чыга.

Тал кайрысы запасларын билгеләү, 1 гектарга тал ұзагачы запасыннан чыгып, 2.3.1.9 таблица нигезендә башкарыла.

2.3.1.9 таблица

1 гектарга тал ұзагачы запасыннан чыгып, коры тал кайрысы массасы

Күләме меңнәрчә йөз,	Кабык-кайры массасы, т сан бүлекләре буенча				Күләме меңнәрчә йөз,	Кабык-кайры массасы, т сан бүлекләре буенча			
	меңнәрчә	йөзләрчә	дистәләрчә	берәмекләр		меңнәрчә	йөзләрчә	дистәләрчә	берәмекләр

дистә һәм бер. запас санында м3	Тал куаклыклары				дистә һәм бер. запас санында м3	Агачсыман таллар				
	1	2	3	4		5	6	7	8	9
1	70	7	0,7	0,1	1	60	6	0,6	0,1	
2	140	14	1,4	0,1	2	119	12	1,2	0,1	
3	210	21	2,1	0,2	3	178	18	1,8	0,2	
4	280	28	2,8	0,3	4	238	24	2,4	0,2	
5	350	35	3,5	0,4	5	298	30	3,0	0,3	
6	420	42	4,2	0,4	6	357	36	3,6	0,4	
7	490	49	4,9	0,5	7	416	42	4,2	0,4	
8	560	56	5,6	0,6	8	476	48	4,8	0,5	
9	630	63	6,3	0,6	9	536	54	5,4	0,5	

Мисал: 10 гектар майданлы бүлемтектә куаклы талдан үзагач запасы - 175 м3/га. Жиңел-корыган кайрының авырлығы, таблица нормативларыннан чыгып, түбәндәгегә тигез: $7+4,9+0,4=12,3$ т/га; $12,3$ т/га*10 га=123 т.

Чыршы кайрысын исәпкә алу

Дуплау матдәләрен алу максатында чыршы кайрысын эзерләү диләнкеләрдә чыршыларны кисү чорында, сут бирү вакытында, 20 см кадәр диаметрлы өлгергән һәм картайган утыртмаларга карата башкарыла. Эзерләнгән 1 м3 чыршы үзагачыннан уртача 40 кг дуплау кайрысы чыга.

2.3.2. Урманнарда агач булмаган урман ресурсларын жыеп алу өчен файдалану вакытлары

Түмәр сагызын эзерләү теләсә нинди максатчан билгеләнештәге, ул утыртмаларга, яңа үсеп килүче һәм яшь агачларга зарар китерә алмый торган урманнарда рөхсәт ителә.

Түмәр сагызын эзерләү ысулы (кул белән, трактор белән, шартлатып һ.б.) аренда килешүендә күрсәтелә.

Эрозиягә каршы урманнарда; су объектлары ярларындагы, тау һәм чокыр сөзәклекләрендәге ярсаклагыч һәм туфраксаклагыч урман кишәрлекләрендә, һәм шулай ук 0,8-1,0 тулылыклы яшь агачлардан түмәр сагызы эзерләү рөхсәт ителми.

Туз эзерләү кисү өчен бүлеп бирелгән үсеп утыручы агачлардан кисәргә 1-2 ел кала (фанер төбәнәге һәм махсус сортимент эзерләү өчен билгеләнгән агачлардан гайре), шулай ук сайланма һәм тоташ кисү уздырылган башка диләнкеләрдәге яңа киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

Үсеп утыручы агачлардан туз эзерләү язгы-жәйге һәм көзгә чорда төп кабыкка зыян китерелмичә башкарыла. Шулай ук вакытта эзерләү өчен кулланыла торган күсәненң өлеше агачның гомуми биоклегенә яртысынан артмаска тиеш.

Корыган һәм ауган агачлардан туз эзерләү ел дәвамында башкарыла.

Агачларны туз эзерләү өчен кисү тыела.

Кабык һәм кайры эзерләү ел дәвамында агачларны һәм куакларны кисү белән берлектә башкарыла. Тал кайрысы язгы-жәйге чорда эзерләнә.

Тал кайрысы эзерләү өчен 5 һәм аннан да олырак яшьле тал куаклары, 15 һәм аннан да олырак яшьле тал агачлары яраклы.

Корыган ботакларны эзерләү Юан очының диаметры 4 см кадәр булган киселгән нәзек агач кәүсәләре, шулай ук агачларның киселгән ботак очлары, юан һәм нечкә ботаклары чыбык-чабык була. Чыбык-чабык ике категориягә бүленә: 2-4 м һәм 4 метрдан да артыграк.

Ботаказык эзерләү. Ботаклардан терлек азыгы дип 1,5 см кадәр калынлыктагы, кайбер яфраклы һәм ылыслы агачларның яшь ботакларыннан эзерләнгән һәм терлек азыгы буларак кулланыла торган урман материалына әйтәләр.

Ботаказык эзерләү өчен яфраклы (каен, усак, чаган, чикләвек, юкә, тирәк, корычагач һәм башкалар) һәм ылыслы (асылда чыршы) токым ботаклары кулланыла. Ботаклардан терлек азыгы эзерләү өчен нигездә жәй көне яфракларының яшь ботаклары кулланыла, ылыслылар – кыш көннәре.

Ботаклардан терлек азыгы эзерләү сайланма һәм тоташ урман кисүләре барышында гамәлгә ашырыла.

Ак чыршы, нарат, чыршы ботакларын эзерләү бары тик сайланма һәм тоташ урман кисүләре барышында диләнкедә киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

Яңа ел бәйрәмнәре өчен чыршылар һәм (яисә) бүтән ылыслы агачлар эзерләү беренче чиратта махсус плантацияләрдә, чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман хужалыгы юлларында һәм яшь үсентеләргә саклау таләп ителми торган башка майданчыкларда) рөхсәт ителә.

Үзагач эзерләгән вакытта яңа ел бәйрәмнәре өчен чыршылар һәм (яисә) бүтән ылыслы агачларны эзерләү, шул исәптән киселгән агачларның очларыннан рөхсәт ителә.

Мүк, коелган яфраклар катламын, урмандагы аяк асты япмасын, камыш эзерләү төзелеш, шулай ук авыл хужалыгы терлекләре өчен азык һәм асларына салу материалы сыйфатында ярдәмче материал буларак һәм компост эзерләү өчен аларны куллану максатларында башкарыла. Аларны эзерләгәндә әйләнә-тирә мохиткә зыян китерелмәскә тиеш.

Мүкне эзерләү һәм жыеп алу вакытлары аренда килешүендә күрсәтелә.

Бензопычки ярдәмендә мүк эзерләү бары тик Урманчылык хезмәткәрләре контролендә генә башкарыла.

Урмандагы аяк асты япмасын жыю бер үк майданда биш елга бер мәртәбә генә рөхсәт ителә. Урмандагы аяк асты япмасын жыю өлешчә, бөтен катламын алмыйча гына гамәлгә ашырылырга тиеш.

Урмандагы аяк асты япмасын жыю, бу елда коелачак яфраклар һәм ылыс, шулай ук япма табигый ашлама хасил итсен өчен, жәй азагында, эмма яфраклар коела башлаганчы ук башкарылырга тиеш.

Урманнардагы табигый һәм башка объектларны саклау функциясен башкаручы катламнарны жыеп алу тыела.

Урман кишәрлекләрендә агачларны эзерләү (казып алу) I яшь классындагы ылыслы утыртмаларда, I һәм II яшь классындагы яфраклы утыртмаларга карата гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлекләренең өстәмә урманчыгында куакларны эзерләү (казып алу) уртача куелыктагы яисә бөтенләй куе булган урманчыкта яки эзерләнә торган токым бик күп булган өлештә башкарыла. Эзерләнә торган төрнең калган куаклары саны бер гектарга кимендә 1000 данә булырга тиеш.

Чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман хужалыгы юлларында, печән чабу урыннарында, электр үткәргеч линияләрдә, су баскан зоналарда, автомобиль юлларына бүлөп бирелгән полосаларда, торбаүткәргечләрдә һәм яшь үсентеләрне саклау таләп ителми торган башка мәйданчыкларда), шулай ук сайланма яисә тоташ урман кискәндә диләнкеләрдә киселгән агачлардан яфраклы токымнардан (каен, усак, тал һ.б.) мунча себеркесе, себерке һәм кисәкләргә турау өчен ботаклар һәм куаклыктар эзерләнә.

Агач яшеллеген эзерләү. Агач яшеллегенә яфраклы һәм ылыслы токымнарның яфрактары, бөреләре, ылыслары һәм нигезендә диаметры 8 мм кадәр булган яңа чыккан ботаклары керә.

Ылыслы-витаминлы он житештерү өчен үзагач яшеллеген эзерләү бары тик сайланма һәм тоташ урман кисүләре барышында диләнкедә киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

Ак чыршы маен житештерү өчен агач яшеллеген (пихта ботакларын) эзерләү өлгергән пихта үсентеләрендә язгы-жәйге чорда диаметры кимендә 18 см булган үсеп утыручы агачлардан тере ябалдашының бары тик 30%ы озынлыгында гына үткен корал белән кисеп алу юлы белән кулдан эзерләү рөхсәт ителә. Бу чакта ботаклар кыеклап яисә тип-тигез итеп, тирәсен мунчалалатмыйча гына киселергә, ботакларның агачта калдырылган өлешенең озынлыгы кимендә 30 см ким булмаска тиеш.

Ак чыршы ботакларын бер үк урман утыртмалары буенча эзерләү 4-5 елдан соң гына рөхсәт ителә.

Гражданнар тарафыннан үз ихтыяжлары өчен агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыю тәртибе.

Нарат, чыршы һәм пихта ботакларын эзерләү, бары тик урман үсентеләрен кисү белән шөгыйльләнүче затлар (урманнардан файдаланучылар) белән килештереп кенә, урман үсентеләрен кисү урыннарында киселгән агачлардан гына рөхсәт ителә.

Тал кайрысы киселгән агачлардан, бары тик урман үсентеләрен кисү белән шөгыйльләнүче затлар белән килештереп кенә, язгы-жәйге чорда эзерләнә. Үсеп утырган агачлардан кайры каезлау тыела.

Корыган һәм дымлы каеннардан туз эзерләү ел дәвамында башкарыла. Үсеп утырган каеннардан каен тузы эзерләү бары тик агымдагы елда киселергә тиешле агачлардан бары тик урман үсентеләрен кисү белән шөгыйльләнүче затлар белән килештереп кенә башкарыла.

Мунча себеркесе, себерке һәм кисәкләргә турау өчен, шулай ук терлек азыгына ботаклар һәм куаклыктар эзерләү чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм яшь үсентеләрне саклау таләп ителми торган башка мәйданчыктарда), шулай ук янгынга каршы, урман хужалыгы һәм урман эзерләү билгеләнгән ведомство юлларының бүлөп бирелгән полосасында, урман үсентеләрен кисү белән шөгыйльләнгән затлар белән килештереп, урман хужалыгы чараларын гамәлгә ашырганда киселгән агачлардан башкарыла.

Яңа ел бәйрәмнәре өчен чыршылар һәм (яисә) бүтән ылыслы агачлар эзерләү чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман хужалыгы юлларында һәм яшь үсентеләрне саклау таләп ителми торган башка мәйданчыктарда) рөхсәт ителә. Эзерләү урыннары вәкаләтле орган белән язма рәвештә килештерелә.

Эшләнә торган диләнкеләрдә урман утыртмаларын кисүче затлар белән килештереп, үзагач эзерләгән вакытта, шул исәптән киселгән агачларның очларынан яңа ел бәйрәмнәре өчен чыршылар һәм (яисә) бүтән ылыслы агачларны эзерләү рөхсәт ителә.

Мүк, урмандагы аяк асты япмасын жыю, бу елда коелачак яфраклар һәм ылыс шулай ук япма хасил итсен өчен, жәй азагында, эмма яфраклар коела башлаганчы ук, бер үк мәйданда жыйганда вәкаләтле орган белән килештерү буенча биш елга бер мәртәбә рөхсәт ителә. Урмандагы аяк асты япмасын жыю өлешчә, бөтен катламын алмыйча гына гамәлгә ашырылырга тиеш.

Урмандагы аяк асты япмасын жыю, бу елда коелачак яфраклар һәм ылыс, шулай ук япма табигый ашлама хасил итсен өчен, жәй азагында, эмма яфраклар коела башлаганчы ук башкарылырга тиеш.

Үз ихтияжларың өчен агач булмаган урман ресурсларының аерым төрләрен эзерләгәндә һәм жыйганда урман кишәрлекләрен файдалануга карата “Татарстан Республикасында урманнардан файдалану турында” 22.05.2008 ел, № 22-ТРЗ ТР Законы белән билгеләнгән таләпләр:

Туз эзерләү кисү өчен бүлөп бирелгән үсеп утыручы агачлардан кисәргә 12 ел кала (фанер төбәнәге һәм махсус сортимент эзерләү өчен билгеләнгән агачлардан гайре), шулай ук сайланма һәм тоташ кисү уздырылган башка диләнкеләрдәге яңа киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

Үсеп утыручы агачлардан туз эзерләү язгы-жәйге һәм көзгә чорда төп кабыкка зыян китерелмичә башкарыла. Шулай ук вакытта эзерләү өчен кулланыла торган кәүсәнәң өлеше агачның гомуми биеклегенә яртысынан артмаска тиеш.

Корыган һәм ауган агачлардан туз эзерләү ел дэвамында башкарыла.

Агачларны туз эзерләү өчен кисү тыела.

Кабык һәм кайры эзерләү ел дэвамында агачларны һәм куакларны кисү белән берлектә башкарыла.

Чыбык-чабык эзерләү агач материалы эзерләү һәм урманнарны карау кагыйдәләре нигезендә башкарыла.

Ел дәвамында ботаклардан терлек азыгы эзерләү өчен агач-куак токымнары кулланыла.

Ботаклардан терлек азыгы эзерләү сайланма һәм тоташ урман кисүләре барышында гамәлгә ашырыла.

Ак чыршы, нарат, чыршы ботакларын эзерләү бары тик сайланма һәм тоташ урман кисүләре барышында диләнкедә киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

2.4. Урманнарда азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәре жыеп алу өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу өчен урманнарда файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 34, 35 статьялары, 05.12.2011 ел, №511 Рослесхоз боерыгы белән расланган Азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу кагыйдәләре, "Татарстан Республикасында урманнарда файдалану турында" 22.05.2008 ел, № 22-ТРЗ Татарстан Республикасы Законы белән регламентлана.

Азык-төлек урман ресурсларына кыргый үсүче жимешләр, жиләкләр, чикләвекләр, гөмбәләр, орлыклар, каен суты һәм башка урман ресурслары керә.

Азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу гражданның, юридик затлар тарафыннан эшмәкәрлек максатларында, һәм шулай ук гражданның тарафыннан - шәхси кирәк-яраклары өчен башкарыла.

Эшкүарлык эшчәнлегенә максатларында азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу урман кишәрлегенә арендага килешүгә нигезендә башкарыла.

Урман кишәрлегенә арендага килешүгә 10 елдан 49 елга кадәр вакытка төзелә.

Үз ихтыяжлары өчен азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәргә жыю ирекле һәм бушлай башкарыла.

Аларның чикләрендә урманнарда азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу рөхсәт ителгән кварталлар исемлегенә 1.2 таблицада күрсәтелгән.

Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән, "Наркотик чаралар һәм психотроп матдәләр турында" 08.01.1998 ел, №3-ФЗ Федераль закон нигезендә наркотик чаралар дип танылган кыргый үсүче үләннәргә һәм гөмбәләргә эзерләү һәм жыю тыела.

Урман кишәрлекләрен азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен эзерләү һәм жыеп алу буенча арендага алучы гражданның һәм юридик затлар түбәндәгеләргә хокуклары:

- урманнарда арендага килешүгә шартлары нигезендә файдаланырга;
- урман инфраструктурасын булдырырга (урман юллары, урман саклыкханәләре һәм башкалар);
- бирелгән урман кишәрлекләрендә киптергечләр, гөмбә кайнаткычлар, саклыкханәләр һәм башка вакытлы төзелмәләр урнаштырырга;
- аларны гамәлгә ашыру Россия Федерациясенен урман законнары таләпләренә каршы килмәгән башка хокукларга ия булырга.

Урман кишәрлекләрен азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен эзерләү һәм жыеп алу буенча арендаучы гражданныр һәм юридик затлар түбәндәгеләргә хокуклы:

- урманнарны үзләштерү проектын төзөргә;
- урманнан урманнарны үзләштерү проекты һәм әлеге урман хужалыгы регламенты нигезендә файдаланырга;
- урман кишәрлеге арендаһы килешүе шартларын үтөргә;
- гражданнырның сәламәтлегенә, әйләнә-тирә мохиткә зарар китерүгә юл куймаска;
- урманнан туфрак эрозияһен булдырмый торған, урманнарның торышына һәм аларны торгызуға, һәм шулай ук су объектларына һәм башка табиғый объектларға тискәре йогынтыны булдырмый торған яисә чикли торған ысуллар ярдәмендә файдаланырга;
- урманнарда янғын куркынычһылығы кагыйдәләрен, урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен, һәм шулай ук урманнарны карап тоту кагыйдәләрен үтөргә;
- урманнарда санитар иминлек булдыру максатларында санитар-сәламәтләндерү чараларын башкарырга (һәлак булған һәм зарарланған урман утыртмаларын кисәргә, урманнарны чүп-чардан, пычраклардан һәм башка тискәре йогынтылардан чистартырга);
- ел саен тапшырыла торған урман декларацияһен, һәм шулай ук урманнан файдалану буенча һисап, урманнарны билгеләнгән тәртиптә саклау һәм яклау буенча һисап тапшырырга;
- Россия Федерацияһе законнары белән каралған башка йөкләмәләренә үтөргә.

2.4.1. Урманнан азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен төрләре буенча эзерләү һәм жыеп алу өчен файдалану нормативлары (ел саен мөмкин булған күләннәре) һәм параметрлары

Азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәрен жыю буенча урманнан рөхсәтле файдалану буенча ел саен мөмкин булған күләннәре 2.4.1 таблицада китерелгән.

2.4.1 таблица

Азык-төлек урман ресурсларын эзерләгәндә һәм дару үләннәрен жыеп алганда урманнан файдалану параметрлары

№ п/п	Азык-төлек урман ресурслары, дару үләннәре төре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен мөмкин булған эзерлек күләме
1	2	3	4
Азык-төлек ресурслары			
1.	Жиләкләр: нарат жиләге	т	-
	мүк жиләге	т	-
	күк жиләк	т	-
	кура жиләге	т	1,5
	жир жиләге	т	0,5

№ п/п	Азык-төлек урман ресурстары, дару үлөттөрө	Үлчөү берәмлеге	Ел саен мөмкин булган эзерлек күлөме
1	2	3	4
	кара жылөк	т	-
	кызыл бөрлегән	т	-
	милөш, шомырт	т	3,0
	Жөмгысе:	т	5,0
2.	Гөмбөлөр: ак	т	1,0
	майлы	т	10,0
	ал гөмбө	т	10,0
	кызыл гөмбө	т	5,0
	каен гөмбөсе	т	5,0
	гөреждө	т	2,0
	этөч гөмбөсе	т	-
	баллы гөмбө	т	10,0
	Жөмгысе:	т	42,0
3.	Агач сутлары: каен	т	150,0
Дару чималы			
4.	Сары мөтрүшкө, икөйле кычыткан, ландыш, аю табаны, дару ромашкасы, акбаш, эт тигәнөге, канлы үлөн, пөси үлөнө, сөдөп гөле, лапчатка, үги ана яфрагы, кыр наратбашы һ.б.	т	0,13 (көры көө)
5.	Ку гөмбөсе	т	1,0

Жилөклөрнөң, гөмбөлөрнөң һәм дару чималларының 60% уңышы жирле халык тарафыннан үзлөштөрөлө.

2.4.2. Эзерлөү һәм жыеп алу вакытлары.

Кыргый үсүче жимешлөрнө һәм жилөклөрнө эзерлөү катгый рөвөштө билгелөнгән вакытларда башкарыла. Кыргый үсүче жимешлөрнө һәм жилөклөрнө эзерлөү вакытлары уңышның массакүлөм өлгерү вакыты житүгө бөйле.

Жимеш бирүче ботакларны һәм агачларны жимеш эзерлөү өчен кисү тыела.

Чиклөвеклөр эзерлөү. Чиклөвеклөрнө эзерлөү вакытлары аренда килешүөндө күрсөтелө. Урман кишәрлекләре чиклөвек эзерлөү өчен арендага бирелгән затлар чиклөвек бирүче утыртмаларның саклыгын тәэмин итө.

Чиклөвеклөрнө эзерлөгөндө агачларны һәм куакларны кисү, һәм шулай ук агачларны һәм куакларны зарарлый торган ысулларны куллану тыела.

Гөмбөлөрнө эзерлөү аларның ресурстарын саклауны тәэмин итүче ысуллар белән башкарылырга тиеш.

Гөмбөлөрнө гөмбөлөгө белән өзөп алу, гөмбөлөрнө жыеп алганда мүкнө һәм урман түшәмөсен әйлөндөрү, һәм шулай ук картайган гөмбөлөрнө юк итү тыела.

Гөмбөлөрнөң иң киң таралган төрлөрө, жыеп алу вакыты һәм урыннары 2.4.2.1 таблицада күрсөтелгән.

Гөмбэлэрнең иң киң таралган төрлөрө, жыеп алу вакыты һәм урыннары

Гөмбэлэрнең атамалары	Жыеп алу вакыты	Жыеп алу урыны
1	2	3
Кәжә гөмбэләре	Апрель–май	Нарат урманнарында урман киселгән, янгын булган, комлы туфраклы урыннарда
Кәжә гөмбэләре	Апрель–май	Нарат һәм карагай урманнарында, куаклыкларда
Ак гөмбә	Июнь–сентябрь	Нарат, чыршы, каен һәм имән урманнарында
Сары гөмбә	Август–сентябрь	Сирәк шытып чыккан нарат һәм чыршы урманнарында
Ал гөмбә	Июнь–октябрь	Барлык урманнарда да, эмма иң күп очракта карагай урманнарында
Каен гөмбәсе	Июнь–октябрь	Каен булган бөтен жирдә үсә
Кызыл гөмбә	Июль–сентябрь	Яшь усаклыкларда һәм усак катнашмалы катнаш урманнарда
Майлы гөмбә	Июнь–октябрь	Наратлыкларда һәм вак яшь наратлыкларда (культураларда)
Моховик	Июнь–сентябрь	Нарат урманнарында нечкә торфлы-комлы туфракларда
Баллы гөмбә	Август–октябрь	Нарат һәм карагай токымлы, бигрәк тә зирек агачлары төпләрендә
Этәч гөмбәсе	Июнь–сентябрь	Каен, ылыслы һәм катнаш урманнардагы дымлы урыннар
Валуй	Июль–октябрь	Барлык урманнарда да
Гөреждә	Июль–октябрь	Яфраклы һәм юкә һәм чикләвек куаклары булган катнаш урманнарда
Дуңгыз гөмбә	Июнь–октябрь	Ылыслы һәм яфраклы урманнарда кырпуларда, юл буйларында, паркларда
Йөнтәс гөмбә	Июль–октябрь	Катнаш һәм каен урманнарында
Ачы гөмбә	Май–октябрь	Нарат урманнарында дымлы урыннарда
Шампиньон	Июль–сентябрь	Яшелчә, жиләк-жимеш бакчаларында, паркларда, болыннарда, көтүлекләрдә, чүплекләрдә

Дару үләннәрен эзерләү үсемлекләрнең һәм чимал запасының үз вакытында торгызылуын тәэмин итәрлек күләнмәрдә рөхсәт ителә.

Бер үк аланда (урман жирендә) дару үләннәре чималын кабат жыю бары тик конкрет үсемлек төренең чимал запасы тулысынча торгызылганнан соң гына рөхсәт ителә.

Дару үләннәренең кайсы да булса төре өчен кабат эзерләү вакытлары турында белешмә булмаганда түбәндәгеләргә таянып эш итәргә мөмкин:

– берьяллык үләннәренң чәчәк өлешен, жир өстендәге органнарын ("үлән") бер үк аланда эзерләү 2 елга бер башкарыла;

– күпьяллык үләннәренң жир өсте органнарын ("үлән") – 4-6 елга бер тапкыр;

– дару үләннәренең күпчелек төрләренең жир өсте органнарын – 15-20 елга бер тапкырдан да ешрак түгел.

Төп дару үләннәре, аларны эзерләү урыннары һәм вакытлары 2.4.2.2 таблицада күрсәтелгән.

2.4.2.2 таблица

Төп дару үләннәре

Үләннәрнең исеме	Эзерләнә торган өлешләре	Эзерләү вакыты, ай	Эзерләү урыны
1	2	3	4
Сазанак	Өске яшь ботаклары яфраклары һәм жимешләре белән бергә	Август-сентябрь	Нарат утыртмалары каплаган дымлы һәм юеш урыннарда
Еламсар каен	Бөреләре	Март-апрель	утыртма буенча
Ком меңьяфрагы	Чәчәкләре	Июль-август	Болын кырыйлары, калку урыннар, ярлар, коры мүклекләр һәм ак мүклекләр һәм коры наратлыклар
Жете кызыл дүләнә	Чәчәкләре һәм жимешләре	Май, август-сентябрь	утыртма буенча
Гади нарат жиләге	Яфраклары	Апрель-май	Нарат жиләге наратлыклары
Дару үләнә булган пәси үләнә	Тамырлары	Апрель, сентябрь-октябрь	Нарат жиләге аланнары
Өчьяфрак	Яфраклары	Май-август	Урман авызлары, болыннар, печәнлекләр, түбән урыннар, дымлы урыннар
Елан үләнә	Тамыры	Май-сентябрь	Урман авызлары, болыннар, печәнлекләр, түбән урыннар, дымлы урыннар
Борычлы тау үләнә	Жир өстендәге өлеше	Июль-сентябрь	Юеш һәм дымлы каен утыртмалары, түбәнлектәге сазлык, сазланган печәнлекләре
Язгы утчәчәк	Жир өстендәге өлеше	Май-сентябрь	Дымлы сирәкләнгән утыртмалар, үзәннәрдәге болыннар
Биек сары чәчәк	Тамырлары	Май, сентябрь	Дымлы урман авызлары, үзәннәр, аланнар
Дарулык кандала	Чәчәк ату чорында өске өлеше	Июнь-июль	Коры болыннар, көтүлекләр, ярлар
Гади имән	Кайры	Апрель-июль	утыртма буенча
Дарулык сыбызгы үлән	Чәчәк атмаучы нөсхәләренең тамырлары	Апрель, сентябрь-октябрь	Үзәннәр, елга буйларындагы утыртмалар
Гади мәтрүшкә	Үләнә	Июль-август	Ачыклыклар, печәнлекләр, яфраклы урманнар
Эт шомырты	Жимешләре	Август-сентябрь	Ачыклыклар, печәнлекләр, яфраклы урманнар
Тишек яфраклы сары мәтрүшкә	Үләнә	Июль-август	Ачыклыклар, печәнлекләр Урман ачыклыклары һәм болыннар
Ак алтынбаш	Үләнә	Июль-август	Ачыклыклар, печәнлекләр Урман ачыклыклары һәм болыннар
Гади балан	Кайрысы, жимешләре	Август-сентябрь	Үзәнлекләр, урман авызлары
Икеөйле кычиткан	Яфраклары	Май-сентябрь	Үзәнлекләр, бушлыклар, дымлы һәм юеш урыннарда сирәкләнгән урманнар
Дарулык кан үләнә	Тамырлары	Август-сентябрь	Үзәннәрдәге сирәкләнгән урыннар, болыннар
Зирексыман эт шомырты	Кайры	Март-май	Елга буйларындагы һәм ярлардагы яфраклы урманнар

Үләннәрнең исеме	Өзәрләнә торган өлешләре	Өзәрләү вақыты, ай	Өзәрләү урыны
1	2	3	4
Сары эт шомырты	Тамыры	Май-октябрь	Сулыклар
Май ландышы	Чәчәк ату чорында үләне	Май-июнь	Яфраклы һәм катнаш урманнар
Калган	Тамыры	Апрель, сентябрь-октябрь	Яфраклы урманнар, ачыклыклар
Вак яфраклы юкә	Чәчәкләре	Июнь-июль	утыртма буенча
Үги ана яфрагы	Яфраклары	Май-июль	Сазланган печәнлекләр
Гади кура	Жимешләре	Июль-август	Киселгән урыннар, сирәкләнгән утыртмалар
Гади артыш	Күркә-жиләкләре	Сентябрь-октябрь	Ылыслы утыртмалары куаклыкларында
Дару тузганагы	Тамырлары	Май-октябрь	Печәнлекләр, көтүлекләр, ташландык урыннар, ачыклыклар
Соры зирек	Жимешләре	Август-октябрь	Елга буйларындагы утыртмалар
Гади гөлбадран	Чәчәкләре	Июль-сентябрь	Сирәкләнгән үләнсыман наратлыклар, ачыклыклар, болыннар
Зур көтүче яфрагы	Яфраклары	Июль-сентябрь	Юл буйлары, аланнар, болыннар
Ачы әрем	Чәчк атучы өске өлешләре, яфраклары	Июнь-август	Тик яткан урыннар, юллар, ташландык урыннар
Суқыр кычыткан	Үләне	Июнь-август	Юл, яр буйларында, ташландык урыннарда
Гади миләш	Жимешләре	Сентябрь-октябрь	Яфраклы һәм катнаш урманнар
Кара карлыган	Жимешләре, яфраклары	Май-август	Елга үзәннәре
Гади нарат	Бөреләре, ылыслары	Май-октябрь	Ылыслы диләнкеләр
Коры үлән	Үләне	Июнь-август	Аланнар, ачыклыклар, сазлы болыннар
Гади әнис	Жимешләре	Июль-август	Болыннар, елга буйлары
Гади турак уты	Яфраклары	Май-сентябрь	Коры наратлыклар
Гади меңьяфрак	Жир өстендәге өлеше (үләне)	Май-август	Киселгән урыннар, аланнар, ачыклыклар, печәнлекләр
Өч чәчәкле миләүшә	Жир өстендәге өлеше (үләне)	Май-август	Урман авызлары, аланнар, урман юллары
Кыр наратбашы	Үләне	Май-сентябрь	Үзәнлекләр, урман авызлары
Чага (каен гөмбәсе)	Өстенә үскән өлешләре	Гыйнвар-декабрь	Каен утыртмалары
Лобель аксыргагы	Тамырлары	Май-сентябрь	Үзәнлекләр, түбәнлектәге көтүлекләр һәм печәнлекләр
Өч өлешле эт тигәнәге	Үләне	Май-сентябрь	Елгаларның дымлы ярлары, печәнлекләр
Гади шомырт	Жимешләре	Июль-сентябрь	Елга үзәннәре
Зур канлы үлән	Үләне	Май-август	Диләнкеләр, чүп үләне үскән урыннар
Коңгырт гөлжимеш	Жимешләре	Август-сентябрь	Сирәкләнгән урманнар, киселгән урыннар

2.4.3. Агач сутлары өзәрләү

Каен суты эзерлэү өлгергән урман кишәрлекләрендә кисәренә 5 елдан да ким булмаган вакыт кала рөхсәт ителә.

Каен суты эзерлэү кисү өчен эзерләнгән агач үсентеләренә кисеп жибәрү юлы белән гамәлгә ашырыла.

Кисеп жибәрү өчен тулылығы 0,4 һәм бер гектарга кимендә 200 данә агачы булган, I-III бонитет класслы урманның сәламәт өлеше сайлап алына. Кисеп жибәргәндә күкрәк биеклегендә килеш агачның диаметры 20 см һәм аннан да күбрәк булырга тиеш.

Каналлар бораулауны агач тамыры башланган жиреннән 20-35 см биеклектә башкаралар. Агачта бер һәм аннан да күбрәк кисеп жибәрү ясалганда, сут бер кабул итү савытына агып төшәрлек итеп, алар кәүсәнең бер ягында 8-15 см аралыкта булырга тиеш.

Агач диаметрына карап, бораулана торган каналлар саны нормативлары 2.4.3 таблицада китерелә.

2.4.3 таблица

Агачларның кәүсә диаметрына карап бораулана торган каналлар саны нормативлары

Күкрәк биеклегендә агачның диаметры, см	Кирт салгандагы каналлар саны	Искәрмә
20-22	1	Түбәндәге йөкләнеш нормасы булганда 16 см диаметрлы агачларны кисеп жибәрү кисәргә бер ел кала рөхсәт ителә: 16-20 см - 1 канал 21-24 см - 2 канал 25 см һәм аннан артык - 3 канал
23-27	2	
28-32	3	
33 һәм аннан артык	3	

Кисеп жибәрү сезоны тәмамланганнан соң авыруларны булдырмый калу максатларында, тишекләр сагыз пастасы белән сылап куелырга яисә агач бөке белән ябылырга һәм вар, бакча замазкасы яисә известьлы балчык белән сылап куелырга тиеш.

Калган елларда каналлар беренче елгы кисеп жибәрү каналлары дәрәжәсендә 10 см интервал белән агач кәүсәсе әйләнәсенә теге яисә бу ягына таба бораулана.

Эзерлэү үзагачның техник сыйфатларын саклап калырылык итеп гамәлгә ашырылырга тиеш.

2.4.4. Абага-кара абага эзерлэү

Абаганың яшь ботакларын эзерлэү аларның үсентеләренә зыян китермәслек алымнар белән гамәлгә ашырылырга тиеш. Абаганы тамыры белән йолкып алу, яфракларына һәм тамыр үзәгенә зыян китерү тыела.

Кара абага абагасының очында өчтән артмаган, "өчәрләнгән" ачылмаган яфрагы булган китерелмәгән яшь ботагы ашарга яраклы дип санала.

Жыярга яраклы яшь ботакларының оптималь биекlege – эзерлэү районына һәм үсү шартларына карап, 20-25 см алып 30-40 см кадәр. Үрентеләрне нигез төбәндә ваклылар.

Урман абагасы чималын эзерләү бер үк кишәрлектә 3-4 ел буена алып барыла. Аннары үсентеләр торгызылсын өчен тәнәфес ясарга кирәк: чималны бер мәртәбә жыйганда (сезонга) – 2-3 ел, ике мәртәбә – 3-4 ел.

2.4.5. Азык-төлек урман ресурсларын эзерләгәндә һәм дару үләннәрен жыеп алганда урманнардан файдалану вакытлары

Дәүләт яисә муниципаль милектәге урман кишәрлеген арендау шартнамәсе урманнардан азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәре жыю өчен файдалану максатларында Россия Федерациясе Урман кодексының 72 статьясындагы 3 өлеше нигезендә ун елдан алып кырык тугыз елга кадәр төзелә.

2.5. Урманнардан аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен башкару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Аучылык хужалыгы урманнардан файдалану өлкәсенә кыргый хайваннарның популяцияләре белән рациональ идарә итү һәм, шул исәптән агачлыкларның яше товарлык үзагач эзерләү мөмкинлеген бирмәүче майданнардан ел саен продукция алу рәвешендә үз өлешен кертә.

Ау 2009 елның 24 июлендәге “Ау һәм аучылык ресурсларын саклау турында һәм Россия Федерациясенә аерым закон чыгару актларына үзгәрешләр кертү хакында” 209-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – №209-ФЗ Федераль закон) нигезендә башкарыла.

Урманнардан аучылык хужалыгы алып бару һәм аулау өчен файдалану РФ Урман кодексының 25, 36 статьялары белән регламентлана.

Аучылык жирләренә чикләренә хокукый режимы аучылык хужалыгы өлкәсендәге эшчәнлек төрләрен башкаруны рөхсәт итә торган жирләренә үз эченә ала.

2.5.1. Биотехник чаралар үткәрүнең исемлеге һәм нормалары

Биотехник чараларның еллык күләмнәре 2.5.1.1 таблицада китерелә.

2.5.1.1 таблица

Аучылык хужалыгын алып барганда урманнардан файдалану параметрлары

№ п/п	Чараларның төрләре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен мөмкин булган күләм
1	2	3	4
1.	Ашату майданнарын кору	данә	
2.	Поши өчен улак кору	данә	
3.	Тозлыклар урнаштыру	данә/т.	
4.	Усакны, талны каеп чыгу	кбм	
5.	Аучылык вышкаларын кору	данә	

№ п/п	Чараларның төрлөрө	Үлчәү берәмлеге	Ел саен мөмкин булган күләм
1	2	3	4
6.	Ашату өчен печән эзерләү	т	
7.	Чуер ташлык кору	данә	
8.	Кошлар өчен махсус урын кору	данә	
9.	Кабан дуңгызы өчен ашату кырлары булдыру	га	
10.	Ауны чикли һәм тыя торган аншлаглар, күрсәтмәләр урнаштыру	данә	

Урманчы 2.5.1.1 таблицада күрсәтелгән чараларны үтәү өчен башкаручылар билгели.

Урман хужалыгы һәм урманнардан файдалану чараларын проектлаганда саклау максатлары өчен өстәмә рәвештә түбәндәгеләр карала:

- махсус яклану кишәрлекләрен аеру өчен урман тавыгы гөлдәрәү урыннарын, сулыкларны, кондызлар күп яши торган урыннарны карталаштыру;
- көртлек һәм урман тавыгы гөлдәрәү урыннарында урман культуралары житештерүдән баш тарту;
- жәнлекләр оя кора торган урыннарда һәм жәйге чорда яшь кыргый хайваннар туплану урыннарында эшләрне чикләү;
- агулы химикатлар һәм минераль ашламалар куллануны чикләү;
- кисүләрдән соң усак һәм башка токымнар шытып чыккан урыннарда 5-10 ел урман культуралары житештерүдән баш тарту.

2.5.2. Аучылык инфраструктурасын урнаштыру буенча рөхсәт ителгән объектлар исемлеге

Аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдаланучы затлар түбәндәгеләргә хокуклы:

1) аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен бирелгән урман кишәрлегендә (алга таба – урман кишәрлеге) аучылык инфраструктурасы объектлары булдыру чараларын күрергә, шул исәптән:

а) законнардагы таләпләр нигезендә аучылык базасы, аучы йорты, егерьялар кордоннары һәм башка туктап торучу пунктлары булдырырга;

б) көймәләр пристаньянары корырга;

в) кыргый хайваннар өчен питомниклар, кинологик корылмалар һәм аучы токымнары этләре өчен питомниклар, ату вышкалары, тирлар, терлек азыгы саклау урыннары, өстәмә ашату корылмалары, печән чапкан урыннар, урман юллары, башка вакытлы корылмалар, төзелмәләр һәм аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен төзекләндерү объектлары булдырырга;

г) законнардагы таләпләр нигезендә урман юллары һәм аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен кирәкле башка линияле объектлар булдырырга, аларны ремонтларга һәм реконструкцияләргә, транспорт чаралары туктап торучу урыннарын билгеләргә һәм корырга;

2) агач-ботаклардан терлек азыгы (кайры, нэзек ботаклар, яшь ботаклар, кыйммәте аз булган агач һәм куак токымнары яфрактары) һәм аучылык ресурсларына кертелгән жәнлекләргә һәм кошларга ашату өчен печән эзерләргә;

3) гамәлгә ашыруы урман законнарына, аучылык һәм аучылык ресурсларын саклау өлкәсендәге законнарда һәм (яисә) урман кишәрлеген арендау шартнамәсе шартларына һәм аучылык хужалыгы килешүләренә каршы килмәсә, бүтән хокуклардан файдаланырга.

Кыргыз хайваннар өчен питомниклар, кинологик корылмалар һәм аучы токым этләре өчен питомниклар, ату вышкалары, тирлар, терлек азыгы саклау урыннары кору – урман аланнарында, урман авызларында, янгыннан соң калган урман утыртылмаган урыннарда, буш урыннарда һәм агачлар һәм куаклар үсми торган урыннарда, э өстәмә ашату урыннары асылда, түмәрләренә, жыл аударган агачларны һәм урман туфрагын кулланып, гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Вақытлы корылмалар урман кишәрлеген файдалану вақытыннан артмаган сурокка урман үсентеләре булмаган яисә агачларның һәм куакларның кыйммәте аз булган токымнары үсә торган урыннарда корылырга мөмкин һәм, объектның төрен һәм аның хужасының атамасын күрсәтеп, аншлактар белән билгеләнергә тиеш.

2.6. Урманнарда авыл хужалыгын алып бару өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм вақытлары

Авил хужалыгы алып бару өчен урманнарда файдалану алар урнашкан жирләренә билгеләнешенә бәйле рәвештә, урман фонды жирләрендә ул урман хужалыгы мәнфәгатләре туры килгәндә генә рөхсәт ителә һәм РФ УК 38 статьясы белән регламентлана, шул ук вақытта, авыл хужалыгы житештерүе дип авыл хужалыгы продукциясен, чималын һәм азык-төлек үстерү генә түгел, аны житештерү, эшкәртү буенча икътисади эшчәнлек төрләре жыелмасы да санала. (“Авил хужалыгын үстерү турында” 29.12.2006 ел, № 264-ФЗ 4 ст.).

Авил хужалыгы житештерүенә гадәттә авыл хужалыгы чималын беренчел эшкәртү генә кертелә. Сәнәгать эшкәртүе авыл хужалыгы житештерүе дип саналмый.

Шул максатта РФ УК 38 статьясындагы 2 өлеше белән авыл хужалыгы алып бару өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә бары тик вақытлы корылмалар (умарталыктар, киртәләр, әвеслекләр һ.б.ш.) төзү генә рөхсәт ителә.

Өлеге норма авыл хужалыгын алып бару өчен урманнарда файдалану кысаларында авыл хужалыгы продукциясен сәнәгать эшкәртүен гамәлгә ашырырга мөмкинлек бирми, еш кына хәтта беренчел эшкәртүгә дә.

Капиталь төзелеш объектларын төзүгә кирәк булганда авыл хужалыгы товар житештерүчесенә урманнарда авыл хужалыгы максатлары өчен файдалану гына түгел, урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану да таләп ителә (РФ УК 46 ст.).

Авил хужалыгын алып бару өчен урманнарда файдаланганда алынган продукция бер үк вақытта урман ресурсы булып та саналырга мөмкин.

Авыл хужалыгы алып бару өчен урманнардан файдалану урманчылык территориясендә түбәндәгеләр тарафыннан гамәлгә ашырыла:

- гражданныр, шул исәптән әйдәүче крестьян (фермер) хужалыклары, бакчачылык, яшелчәчелек, терлекчелек белән шөгыльләнүче шәхси ярдәмче хужалыклар;

- хужалык итүче ширкәتلәр һәм жәмгыятьләр, житештерү кооперативлары, дәүләт һәм муниципаль унитар предприятиеләр, бүтән коммерция оешмалары;

- коммерцияле булмаган оешмалар, шул исәптән кулланучылар кооперативлары, дини оешмалар.

Гражданныр, юридик затлар авыл хужалыгын алып бару өчен урманнардан файдалануны урман кишәрлекләрен арендау шартнамәләре нигезендә гамәлгә ашыра. Авыл хужалыгын алып бару өчен урманнардан файдалану кагыйдәләре 05.12.2011 ел, № 509 “Авыл хужалыгын алып бару өчен урманнардан файдалану кагыйдәләрен раслау турында” Рослесхоз боерыгы белән билгеләнә.

Әлеге Кагыйдәләрдә авыл хужалыгын алып бару өчен урманнардан файдалануның теләсә кайсы төренә кагыла торган гомуми нигезләмәләр һәм урманнарда алып барыла торган авыл хужалыгы эшчәнлегенә аерым төрләрен билгеләүче махсус таләпләр бар.

Авыл хужалыгын алып бару урман парклары зоналарында, тыюлык урман кишәрлекләрендә тыела.

Печән чабу һәм умартачылык белән шөгыльләнүдән гайре, су саклау зоналарында, яшел зоналарда, махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә авыл хужалыгын алып бару тыела.

2.6.1. Авыл хужалыгын алып бару өчен урманнардан файдалану параметрлары

2.6.1 таблица

Авыл хужалыгын алып бару өчен урманнардан рөхсәтле файдалану параметрлары

№ п/п	Файдалану төрләре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен мөмкин булган күләм
1	2	3	4
1.	Сөрүлекләр	га	51
2.	Печән чабу	га	413
3.	Көтү көтү		
	а) урманда	мең га/баш	27,9 / 5580
	н) утлавыкларда	га/ баш	142 / 570
4.	Умартачылык		
	а) бал бирүчеләр:		
	- юкә	га	9050
	- үләннәр	га	1277

б) бал продуктлылыгы, шул исәптән:		
- юкә	кг/га	300
- үләннәр	кг/га	100
в) умарта оялары күләмен тәэмин итү мөмкинлеге	күләме	480

2.6.2. Авыл хужалыгы, печән чабу, авыл хужалыгы терлеген көтү, умартачылык мөмкин булган авыл хужалыгы жирләренен майданнары турында белешмәләр

Печән чабу

Печәнлекләренә классификацияләгәндә түбәндәгеләр билгеләнә: печәнлекләренен тибы (су баса торган, коры жирдәге, сазланган), табигыймы ул яисә яхшыртылганмы, агач-куаклар басып китү дәрәжәсе, печән эзерләүне кыенлаштыра торган факторлар, үләннен төп төрләре, аның каплап кителеш дәрәжәсе, куелыгы, уңышы, сыйфаты. Печәнлекләр майданының 20%ын агач-куаклар басып алган булса, ул агач-куак басып киткән дип санала, 20%тан артыгын түмгәкләр каплаган булса – түмгәкле дип, яхшыртылган печәнлекләр дип – табигый һәм чәчелгән үләннәр каплап алган булса, анда механика кертеп була.

Печән уңышын бәяләү: 10 ц/га һәм аннан да күбрәк – яхшы, 6-9 ц/га – уртача, 1-5 ц/га – начар.

Печән чабу жирләрен бәяләү

Печәнлекләр өчен түбәндәгеләр кулланыла:

– урман утыртылмаган диләнкеләр, ачыклыктар һәм урман жире капламаган һәм урман культуралары утыртып, урманнарны торгызу мөмкин булмаган жирләр;

– яхшыртуга мохтаж, печән чабу өчен яраклы жирләр;

– реконструкция өчен билгеләнмәгән кыйммәте аз булган урман утыртмалары кишәрлекләре.

2.6.2.1 таблица

Печән чабу жирләренен сыйфатламасы

Печән чабу тибы	Урнашкан урыны	Үлән капламы	Печән чабу тибының сыйфаты
1	2	3	4
Вакытлыча дымы артып киткән коры жирләр	Сизелер-сизелмәс субүлү урыннары	Карчыга үләне, тубылгы, гравилат, тузгак кылган, башаклы үлән, түмәрлек, эт үләне, бөтнек	Уртача
Коры үзәнле. үзәнлекле - ерганаклы	Кече елга үзәннәре, үлән баскан тар яр сөзәкләре һәм төбе тигез булмаган уйсулыклар	Тимофеевка, солыча, кылчыклы үлән, төлке койрыгы, бөтнек	Яхшы
Түбән уртача-артык дымланган	Киң үзән булдыручы түбәнлекләр	Бөртекеләр, башаклы үлән, кузаклылар	Уртача
Сазланган иңкүлекләр	Грунт сулары якин булган сазланган түбәнлекләр	Дым яратучы бөртекеләр, эре башаклы үлән	Начар

Урманнарны авыл хужалыгы терлекләрен көтү өчен файдалану

Терлек көтү жирләрен исәпкә алу

Терлекләрен көтү, махсус сакланылучы табигать территорияләрендә, су саклау зоналарында, яшел зоналарда урнашкан урманнарда, эрозиягә каршы урманнарда һәм МСК тыш, барлык урманнарда да рөхсәт ителә.

Терлек көтү түбәндәге урыннарда рөхсәт ителми:

– очларына терлек буге житмәслек булганчы (1,5-2,0 м) урман культуралары кишәрлекләрендә;

– урман орлыкларын үстерү, чыршы, тал, тирәк һәм чикләвек плантацияләрендә;

– табигый торгызуга ярдәм итү чаралары уздырыла торган кишәрлекләрдә;

– очларына терлек буге житмәслек булганчы (1.5-2.0 м.) яшь урман утыртмаларында;

– ылыслы һәм каты яфраклы токымнарны табигый торгызу өчен билгеләнгән, урман утыртмалары белән капланмаган жирләрдә;

– су һәм жир эрозиясе белән зарарлаган жирләрдә.

Авыл хужалыгы терлекләренә хужалары түбәндәгеләрне тиешле:

– урман культураларын, питомникларны, үзе шытып чыккан яшь урман үсентеләрен һәм башка кыйммәтле урман кишәрлекләрен зарарламас өчен киртәләп алырга;

– авыл хужалыгы терлекләрен көтүче тарафыннан көттерергә (коймалы көтүлекләрдән һәм бәйләп куюдан гайре).

Кәжә көтү авыл хужалыгы терлекләре хужалары киртәләгән урман кишәрлекләрендә һәм бәйләгән килеш кенә рөхсәт ителә.

Көтүлекләренә категорияләре һәм аларның азык продуктлылыгы

Көтүлекләренә төрләргә бүлгәндә проект капланышын, үләннең төп төрләрен, аның куелыгын, асылда нинди үләннәрдән торышын, аларның сыйфатын региональ шкалалар кулланып күрсәтәләр. Алар булмаганда түбәндәгеләрне кулланырга мөмкин:

– яхшы жирләр – яхшыртылган һәм су баса торган, кузаклы-бөртекчеләр өстенлек итә торган (60% һәм аннан да күбрәк) кишәрлекләр; үләннең проект капламы – 60% һәм аннан да күбрәк);

– начар жирләр – табигый һәм каты үләннәр басып алган (60% аннан да күбрәк) (эре башаклы үлән, камышлык, ситник); башка үләннәрнең проект капламы 50%ка кадәр.

2.6.2.2 таблица

1 баш терлеккә якинча сезонлы көтү нормалары, га

0,5-0,6 тулылыктагы каен өстенлек итә торган яфраклы урманнар	2
0,5 тулылыктагы саф каенлыктар	1,5
Көтүлек өчен яраклы башка урман үсентеләре (1 башмөгезле эре терлеккә яисә 7 сарыкка)	4-5
Куаклардан һәм шытып чыккан урман үсентеләре булмаган киселгән урыннарда	0,75

Умартачылык

Бал бирүче бал кортлары өчен азык сыйфатында агачлары, куаклары яисә үләнле-куаклы ярусы составында бал бирә торган үләннәре булган урман кишәрлекләре кулланыла.

Умарта оялары һәм умарталыклар урнаштыру өчен беренче чиратта урман авызлары, ачыклыктар һәм урман үсентеләре капламаган башка жирләр бирелә.

1000 артык төре булган күпсанлы чәчәк үсемлекләреннән бал кортлары чәчәк нектары һәм серкәсе жыя. Шуларның берсе – беренче дәрәжәдә бал бирүчеләр, башкалары – икенче дәрәжәдә бал бирүчеләр. Алга таба аеруча киң таралган бал бирүче үсемлекләр тасвирламасы китерелә (2.6.2.3 таблица).

2.6.2.3 таблица

Бал бирүче үсемлекләрнең бал продуктлылыгы

Бал бирүчеләр	Чәчәк атуның уртача вакытлары		Бал продуктлылыгы, кг/га
	башы (дата)	продуктлылыгы (көн)	
1	2	3	4
Үги ана яфрагы	12.04	30-60	П*
Чикләвек куагы	20.04	6-9	П*
Йолдыз чәчәк	20.04	30	П*
Кызыл тал	22,04	5-30	150
Баллыкый (даруханә)	23.04	30	П*
Кәжә талы	28.04	10	150
Бүре жиләге	30.04	15	П*
Үрмәләк үлән	апрель	90	П*
Үткен яфраклы чаган	08,05	7-10	200
Мурт тал	10.05	5-10	150
Ак тал	11.05	15-20	150
Карлыган	20.05	10-20	50-140
Шомырт	21.05	12	П*
Суқыр кычыткан	24,05	45	100
Чия	23.05	10-12	30-40
Сары акация	25.05	10-14	350
Алмагач	26,05	10-12	20-30
Дүләнә	май	15	П*

Бал бирүчеләр	Чәчәк атуның уртача вакытлары		Бал продуктлылығы, кг/га
	башы (дата)	продуктлылығы (көн)	
1	2	3	4
Нарат жиләге	май	30	II*
Татар өрәңгесе	май	7-10	100
Миләш	май	10	30-40
Күгән	май	15	25
Зелпе	май	20	II*
Гади чамбыр	май-июнь	34	140
Кара жиләк	май-июнь	30	30
Кыр шалфейе	май-июнь	30-60	110
Мурт эт шомырты	06.06	14	35
Балан	11.06	30-45	II*
Урман курасы	15.06	25-40	60-100
Кырлыган	22.06	45-60	350-400
Киңяфраклы юкә	23.07	14	500-600
Ак ике еллык кандала үләне	25.06	30	200-300
Жир жиләге	июнь	20	10
Тычкан борчагы	июнь-июль	30-40	180-370
Дару шалфейе	июнь-июль	47	117-133
Сары кандала үләне	июнь-июль	30-40	150-200

Искәрмә. II* - табышны тотып торучы тип билгеләнгән.

2.6.2.4 таблица

**Юкә чәчәк атканда жыеп алырга мөмкин булган бал, кг/га
(гомуми бал продуктлылығыннан 30%)**

Яше, ел	I – II бонитет		III бонитет		IV – V бонитет	
	тулылығы					
	0,3 – 0,5	0,6 – 1,0	0,3 – 0,5	0,6 – 1,0	0,3 – 0,5	0,6 – 1,0
1	2	3	4	5	6	7
20	29	32	22	25	11	14
30	115	137	86	104	65	76
40	155	187	133	162	104	126
50	190	223	169	198	137	162

Яше, ел	I – II бонитет		III бонитет		IV – V бонитет	
	тулылығы					
	0,3 – 0,5	0,6 – 1,0	0,3 – 0,5	0,6 – 1,0	0,3 – 0,5	0,6 – 1,0
1	2	3	4	5	6	7
60	216	248	198	227	166	191
70	227	270	205	245	184	216
80	227	270	216	259	194	230
90	205	248	209	252	187	223
100	198	230	198	230	173	198
110	176	209	173	205	137	166
120	162	190	155	184	115	137
130	140	165	133	155	97	115
140	126	148	112	133	83	97
150	108	130	94	115	68	83

Башка токым утыртмаларындагы юкәлекләрнең һәм юкәнең бал продуктлылығы 2.6.2.5 таблицада китерелә.

2.6.2.5 таблица

Нормаль юкәлекләрнең продуктлылығы (Мурахтанов буенча)

Яше	Утыртмаларның тулылығы		
	1,0 – 0,8	0,7 – 0,6	0,5 – 0,3
1	2	3	4
20	6.45	6.24	5.04
30	28.12	27.73	22.87
40	43.35	42.49	35.32
50	53.09	52.04	42.98
60	61.52	60.25	49.93
70	66.44	65.14	54.03
80	59.04	67.25	56.05
90	67.29	65.96	54.50
100	62.11	60.65	50.57
110	55.49	54.24	45.13
120	48.72	47.71	39.57
130	41.30	40.43	33.67
140	35.18	34.47	28.63

Яше	Утыртмаларның тулылығы		
	1,0 – 0,8	0,7 – 0,6	0,5 – 0,3
1	2	3	4
150	30.08	29.34	24.46

Төрле утыртмалар составындагы юкәнең бал продуктлылығын хисаплау буенча түбәндәге формула тәкъдим ителә: $M = N \times 0.1K \times C \times S$, биредә
 M - кишәрлектә юкәнең бал продуктлылығы;
 N – 1 гектарга карата бал продуктлылығы (табл.);
 K – утыртма составындагы юкә коэффициенты;
 C – юкәнең чәчәк ату озынлыгы, көннәр (14 көнгә тигез кабул ителә);
 S – бүлемтек мәйданы.

Гомуми мөмкин булган нектар запасын билгеләгәндә бал кортлары нектарның 30%ын гына жыйганнарын исәпкә алырга кирәк.

Тагын шунысын да билгеләп үтәргә кирәк, районнардагы умарталыкларда нектар пробаларын алудан һәм үсемлекләренң һәм умартачылык жирләренң бал продуктлылығын билгеләүдән гыйбарәт булган бал продуктлылығын исәпләүләр – бик күп хезмәт таләп итә һәм бары тик фәнни хезмәткәрләр яисә шушы максатлар өчен әзерләнгән эзләнү экспедицияләре белгечләре тарафыннан гына башкарылырга тиеш.

Авыл хужалыгы культураларын үстерү

Авыл хужалыгы культураларын үстерү һәм башка төрле авыл хужалыгы эшчәнлеген алып бару өчен урманлык булмаган жирләр, шулай ук урман утыртылмаган диләнкеләр, ачыклыктар һәм урмансыз һәм аларда урманнарны торгызганчы билгеләнгән жирләр кулланыла.

Авыл хужалыгы культураларын үстерү һәм башка төрле авыл хужалыгы эшчәнлеген алып бару өчен кулланыла торган урман кишәрлекләрендә химик һәм биологик препаратлар “Пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турында” 19.07.1997 ел, №109-ФЗ Федераль закон нигезендә кулланыла.

Өлеге өлештә авыл хужалыгын алып бару өчен урманнардан файдалануның инде булган хокукый жайга салынышына авыл хужалыгы эшчәнлеген белән шөгылләнүче затларга түбәндәге бурычлар йөкләнү турындагы нормалар өстәлә:

– гражданның сәламәтлегенә, әйләнә-тирә мохиткә зарар китерүгә юл куймаска;

– урманнардан файдаланганда туфрак эрозиясен булдырмаска, урманнарның торышына һәм аларны торгызуга, һәм шулай ук су объектларына һәм башка табигый объектларга тискәре йогынтыны булдырмаска яисә чикләргә;

2.7. Урманнардан фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген башкару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Россия Федерациясе урман законнары нигезендә фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген башкару өчен урман кишәрлекләре дөүләт

учреждениеләренә, муниципаль учреждениеләргә – даими (вакыты чикләнмәгән) фэйдалануга, башка фәнни оешмаларга, белем бирү оешмаларына арендага бирелә.

Фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген башкару өчен урманнардан фэйдалануга урман кишәрлекләрендә урманнарны, табигатьнең бүтән компонентларын өйрәнү, алардан фэйдалану, аларны саклау, яклау торгызу өлкәсендә уку-гамәли базасы объектлары (урман табигатен өйрәнү, урманнарны исәпкә алу алымнарына, урман үсентеләрен кисүгә, урманнарны торгызуга өйрәтү һәм башка чаралар өчен полигоннар, тәжрибә мәйданчыклары), укучыларда махсус белемнәр һәм күнекмәләр булдыру өчен урман инфраструктурасының кирәкле объектларын булдыру һәм алардан фэйдалану керә.

Фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген башкару өчен урманнардан фэйдалану әлеге Урман хужалыгы регламенты һәм урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарны фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлегенә өчен фэйдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителә:

махсус тамгалар, мәгълүмат тамгалары һәм белем бирү эшчәнлегенә һәм фәнни-тикшеренү эшләре башкарыла торган территорияне чикли торган бүтән тамгалар урнаштырырга;

фәнни-тикшеренү максатларында урман утыртмаларын кисәргә;

урман инфраструктурасын булдырырга;

фәнни-тикшеренү эшләнмәләрен һәм тәжрибә-конструкторлык эшләре нәтижәләрен тәжрибә-житештерү һәм гамәлгә кертү максатларында, урманнарны саклау, яклау, торгызу һәм алардан фэйдалану буенча эксперимент эшчәнлеген гамәлгә ашырырга;

уку-гамәли база объектларын булдырырга һәм алардан фэйдаланырга;

урманнарны үзләштерү проекты белән каралган бүтән төр эшләр.

Урманнарны фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлегенә өчен фэйдаланганда түбәндәге очраklar булмаска тиеш:

бирелгән урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларын, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау;

бирелгән урман кишәрлеген һәм аның чикләрендәге территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыklar белән чүпләү;

бирелгән урман кишәрлегенә мәйданын һәм аның чикләрендәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;

транспорт чараларының һәм бүтән механизмнарның бирелгән урман кишәрлегенә читендәге юллардан гайре ирекле маршрут буенча узулары.

Фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген башкару өчен урманнардан фэйдаланучы затлар түбәндәгеләрне тиешле:

бирелгән урман кишәрлеген, аның янәшәсендәге урман аланнарын, ясалма һәм табигый су агып чыгу урыннарын төзелеш, урман кисү, көнкүреш һәм бүтән калдыklarдан, агулы матдәләрдән даими рәвештә чистартып торырга;

эшчәнлек барышында бозылган юлларны, киптерү канауларын, дренаж системаларын, шлюзларны, күперләрне, башка гидротехника корылмаларын, квартал баганаларын, квартал юлларын торгызырга;

элегә затлар гаебе белән барлыкка килгән һәлакәт очраklarын, урман янғыннарын булдырмый калу, шулай ук башка шундый хәлләрне бетерү буенча кирәкле чаралар күрергә.

Фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген башкару өчен урманнардан рөхсәтле файдалану вакытлары элегә Урман хужалыгы регламентының гамәлдә булу вакыты белән чикләнә.

2.8. Урманнардан рекреация эшчәнлегә башкару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

2.8.1. Рекреация эшчәнлегә башкару өчен урманнардан файдалану нормативлары

Рекреация эшчәнлегә РФ УК нигезендә кешеләрнең ялын, туризмны, физкультура-савыктыру һәм спорт эшчәнлеген оештыруга кагылышлы эшчәнлек буларак карала.

Урманнардан мондый файдалану (РФ УК 41 ст.) урман кишәрлекләре бирүне таләп итә, әмма урман ресурсларын жыймауны күз алдында тотып торган эшчәнлек төрөнә кертелә, бирелгән урман кишәрлекләрендә кирәкле урман инфраструктурасы, шул исәптән вакытлы корылмалар булдырыла, территория төзекләндерелә (РФ УК 41, 13 ст.).

Рекреация эшчәнлеген оештыру үзенчәлекләре 21.02.2012 ел, №62 Рослесхоз боерыгы белән расланган Рекреация эшчәнлегә башкару өчен урманнардан файдалану кагыйдәләрендә бәян ителә.

Урманчылык урманнары ландшафтлар төркемнәре һәм типлары буенча түбәндәгечә бүленә, күрсәткечләр 2.8.1.1 нче таблицادا китерелә.

2.8.1.1 таблица

Ландшафт төркемнәре һәм типлары

Төркемнәр	Типлар	Урман ябалдашының гомуми йомыклығы
1	2	3
Йомык	Горизонталь йомык агачлар	1,0-0,6
	1,5 метрдан артыграк биеклектә булган шытымнар һәм урманчык ярусын исәпкә алып, вертикаль йомылган агачлар	1,0-0,6
Ярымачык	Агачлар арасы тигез булган сирәкләнгән, 1,5 метрдан артыграк биеклектә булган сирәк шытымнарлы һәм урманчыклы яисә аларсыз урман	0,5-0,3
	Агачлар арасы тигез булган сирәкләнгән, 1,5 метрдан артыграк биеклектә булган сирәк шытымнарлы һәм урманчыклы яисә аларсыз урман	0,5-0,3 (төркемнәрдә - 0,7 - 0,6)
	1,5 метрдан артыграк биеклектә булган яшь агачлар	0,5-0,4
Ачык	Сирәклекләр, биеклегенә бәйсез рәвештә куаклар сирәк кенә шытып чыга башлаган берән-сәрән агачлары булган кишәрлекләр	0,2-0,1

Төркемнәр	Типлар	Урман ябалдашының гомуми йомыклығы
1	2	3
	Урман торгызылу яисә 1,5 метрга кадәр биеклектәге куаклары булган кишәрлекләр (куелыгы нинди булуга карамастан)	
	Агач-куаклары булмаган кишәрлекләр	

Урманда рекреация эшчәнлеген башкару түбәндәгеләрен санлы күрсәткечләренә карап бәяләнгән:

- рекреация ягыннан файдалану ешлыгына;
- рекреация басымына, мөмкин булган рекреация басымына;
- объектның рекреация сыешлыгына.

Рекреация басымы билгеле бер вакыт эчендә (сәгать, көн, ай, сезон, ел) урманнарның бер берәмлек мәйданында (1 гектарда) ял итүче кешеләр саны белән билгеләнә.

Аерым урман кишәрлекләренә рекреация басымы бик зур була, бигрәк тә автомобиль юллары, бакчачылык ширкәтләре, ял йортлары һәм башка савыктыру учреждениеләре буендагы нарат-каен урманнарына. Рекреация басымының һәм тулаем шәһәр урманнарындагы һәм алар янәшәсендәге территорияләрдәге антропоген йогынтының төп төрләре түбәндәгеләр:

- шәһәр халкының кышын һәм жәен урманнарда йөрүләре;
- спорт белән шөгыльләнүләр;
- урманнарда пикниклар;
- кыргый үсемлекләр (гөмбәләр һәм жиләкләр) әзерләү;
- кояшта кызынулар һәм су коенулар;
- турист походлары;
- пионер лагерьларында һәм ял йортларында сезонлы оештырылган ял;
- бакчачылык һәм яшелчәчелек белән шөгыльләнү;
- сәнәгать һәм көнкүреш калдыклары чүплекләре;
- шәхси транспортның оештырылмаган туктап торулары.

Мөмкин булган рекреация басымы – шактый вакыт буена мондый йогынты нәтижәсендә урман биогеоценозларының үзлегеннән торгызылу үзенчәлекләреннән артып китмәгән басым. Ул гадәттә бик аз бозылуларга китерә һәм биогеоценозларының аерым элементларына сизелер-сизелмәс үзгәрешләр кертә, аның структур һәм функциональ тотрыклылыгын үзгәртми. Антропоген йогынты нәтижәләрен бетерү өчен максатлы урманчылык катышуы таләп ителми.

Урман үсентеләренә иң зур рекреация басымы елның жылы вакытына туры килә, гәрчә кайбер спорт төрләре кышын да гамәлгә ашырыла.

Түбәндә урман кишәрлекләрен, урман утыртмаларына мөмкин булган рекреация басымын бәяләү шкалалары һәм рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен арендага бирелгән урман кишәрлекләрен әзерләгәндә файдаланырга кирәк булган территорияне төзекләндерүнең якинча нормалары китерелә.

Урман тирэлегенің рекреация деградациясен бэялэу шкаласы

Кишэрлекнең сыйфатламасы	Рекреация деградациясе стадияләре
1	2
Урман тирэлеге бозылу күренешләре юк, агачлар һәм куаклар үсеше нормаль, аларда механик бозылулар юк; шытып чыкканнары һәм куаклары (төрле яшьтәге) яшэрлек. Өлеге урман төренэ хас мүк һәм үлэн капламы; аяк асты урман япмасы (сыгылмалы) бозылмаган. Рекреацияне жайга салу талэп ителми.	1
Урман тирэлеге сизелер-сизелмэс үзгэргэн һәм агачлар һәм куаклар үсеше начарайган, аларда берэн-сэрэн механик бозылулар бар; шытып чыкканнары һәм куаклары (төрле яшьтәге) яшэрлек, уртача куелыкта, 20%ка кадэр зарарланган һәм кипкэн нөсхэлэр бар. Мүк белэн проект капланышы – 20%ка кадэр, үлэн капламы – 50%ка кадэр (шулардан 1/10 – болын үсемлекләре); аяк асты урман япмасы бераз бозылган, туфрак һәм аяк асты урман япмасы тыгызланган; агачларның аерым тамырлары шэрэлэнгэн, туфракның 5%ка кадэр майданы минераль өлешенэ кадэр тапталган. Рекреация эшчэнлеген жайга салу талэп ителэ.	2
Урман тирэлеге шактый үзгэргэн һәм агачлар һәм куаклар үсеше зэгыйфьлэнгэн, кэүсэлэр 10% ка кадэр механик зарарланган; шытып чыкканнары һәм куаклары (бер үкяшьтәге) зэгыйфьлэнгэн, уртача куелыкта яисэ сирэк, 21-50% зарарланган һәм зэгыйфьлэнгэн нөсхэлэр. Агач кэүсэлэре тирэсендэге мүклэр, аларның проект капламы 70-60% (шулардан 2/10 болын үсемлекләре, чүп үлэннэр калкый). Аяк асты урман япмасы тыгызланган, агачларның күп кенэ тамырлары шэрэлэнгэн, туфракның 6-40% майданы минераль өлешенэ кадэр тапталган. Рекреация эшчэнлеген актив жайга салу талэп ителэ.	3
Агач-болын тибындагы урман тирэлеге бик нык үзгэргэн, агачлар шактый зэгыйфьлэнгэн, кэүсэлэр 11-20% ка кадэр механик зарарланган; шытып чыкканнары һәм урманчык (төрле яшьтәге) яшэрлек түгел (башлыча яшеллэндерелгэн кишэрлекләрдэ), сирэк яисэ бөтенлэй юк, 50% артык зарарланган һәм зэгыйфьлэнгэн нөсхэлэр. Мүклэр бөтенлэй юк, проект үлэн капламы 59-40% (шул исэптэн 1/2 кадэр болын үсемлекләре һәм чүп үлэннэр). Агачларның күп тамырлары шэрэлэнгэн, ачык урыннарда аяк асты урман япмасы бөтенлэй юк, туфракның 41-60% майданы минераль өлешенэ кадэр тапталган. Рекреация эшчэнлеген каттый рэвештэ тыярга кирэк.	4
Урман тирэлеге деградациялэнгэн; агачлар бик сирэклэнгэн, болын тибында, агачлар бик зэгыйфьлэнгэн яисэ кибепп баралар, 20% артыгы механик зарарланган; шытып чыкканнары һәм урманчык, мүклэр, аяк асты урман япмасы юк, проект үлэн капламы 10% кадэр (шул исэптэн 3/4 кадэр болын үсемлекләре һәм чүп үлэннэр), күп агачларның тамырлары шэрэлэнгэн һәм зарарланган. Туфракның 60% майданы минераль өлешенэ кадэр тапталган. Рекреация рөхсэт ителми.	5

Кишэрлеккэ санитар-гигиена бэялэмэсе шкаласы

Кишэрлекнең (бүлемтекнең) сыфатламасы	Санитар-гигиена бэясенэң классы (балл)
1	2
Кишэрлек яхшы санитар хэлдэ, һава чиста, яхшы аэрация, техноген шау-шулар, кан өчкеч бөжэклэр, үтеп чыкмаслык куелыклар юк. Хуш ислэр, урман авазлары, матур төслэр бар.	1
Кишэрлек шактый яхшы санитар хэлдэ, бераз гыначүплэнгэн, берэн-сэрэн кипкэн агачлар бар, һава бераз пычрак, техноген шау-шулар вакыт-вакыт була яисэ бөтенлэй	2

Юк.	
Кишәрлек начар санитар хәлдә, черегән ұзагач белән чүпләнгән. Чүпләрне ташлау урыннары, карьерлар һәм аермалар бар, һава бик нык пычранган (шул исәптән начар исләр килә). Жилле, бик күләгә урын, техноген шау-шулар югары дәрәжәдә, кан эчкеч бөжәкләр бик күп, артык дымлы, үтеп чыкмаслык куелыклар бар.	3

Искәрмә. Бәя кишәрлекне даими санитар тикшереп торыу нәтижәсендә бирелә.

2.8.1.4 таблица

Үсентеләрнең биологик тотрыклылыгын бәяләү шкаласы

Тотрыклылык класслары	Агымдагы һәлак булу күләме һәм сыйфатламасы (кибеп баручы агачлар һәм яңа гына кипкәннәр)	Кибүнең гомуми күләме (2 һәм 3 төркем хәлендәге агачлар + чүпләнү)	Корткычлар һәм авырулар булу	Урман тирәлеге торышы
1	2	3	4	5
1 - тотрыклы	2%ка кадәр (1,3 м биеклектә диаметры уртачадан кимрәк булган агачлар хисабына)	5% кадәр	Юк яисә берән-сәрән	Жимерелмәгән
2 - тотрыклылыгы жимерелгән.	2 аннан да күбрәк мәртәбә табигый һәлак булудан артык булган (1,3 м биеклектә диаметры уртачага яқын булган агачлар хисабына)	6% - 40%	Киң таралган яисә саны күп булырга мөмкин	Кагыйдә буларак, бозылган, тулылыгы тигез түгел яисә түбән
Тотрыклылык класслары	Агымдагы һәлак булу күләме һәм сыйфатламасы (кибеп баручы агачлар һәм яңа гына кипкәннәр)	Кибүнең гомуми күләме (2 һәм 3 төркем хәлендәге агачлар + чүпләнү)	Корткычлар һәм авырулар булу	Урман тирәлеге торышы

Искәрмәләр:

Биологик тотрыклылыгы 2 нче класслы булган агачларга сайлап алып кисү уздыралар, 3 нчесендә – тоташ (башка хужалык күрсәтмәләре булмаганда).

2 нче һәм 3 нче класслы биологик тотрыклы урман үсентеләренең суммар мәйданы санитар хәле канәгәтләнәрлек булмаган урман үсентеләре мәйданнарын тәшкил итә.

Үтеп керүчәнлек;

- 1 - яхшы;
- 2 - уртача;
- 3 - начар.

Күрүчәнлек:

- 1 - яхшы;
- 2 - уртача;
- 3 - начар.

Кишәрлеккә эстетик бәяләмә шкаласы

Класс	утыртма буенча	Ачык урыннар
1	2	3
1	Озын һәм киң ябалдашлы, сәламәт һәм матур куаклары һәм уртача куелыкта шытымнары булган I-II бонитет класслы ылыслы һәм яфраклы утыртмалар. Яхшы үтеп керүчәнлекләе, чүпләнмәгән кишәрлек	1,0 га кадәр майданы (ачыклыктар, аланнар), яхшы дренажланган әйбәт һәм коры туфрак; катлаулы, борылмалы чикләре булган 1 до 3га кадәр майданлы, яхшы билгеләнгән рельефлы, декоратив урман авызлары булган кишәрлекләр, берән-сәрән декоратив агачлары яисә формалашкан агач-куак төркемнәре; декоратив үсемлекләр белән әйләндереп алынган, ярлары күренеп торган зур булмаган матур сулыклары бар
2	Ябалдашларның уртача киңлеге һәм зурлыгында, куе яки жәберләнгән яшь үсентеләр һәм куаклыктар булганда составтан 5 берәмлек зирек һәм усак катнашмалы III бонитет классы утыртмалары. Кишәрлек өлешчә чүпләнгән (5 м3/га кадәр)	Чикләре конфигурациясе гади булган зур күләмле ачык пространстволар; аз декоративлы үсемлекләр белән әйләндереп алынган су пространстволары; агач үсми торган, куак басып алган кишәрлекләр
3	Зирек һәм усак, шулай ук IV-V бонитет класслы ылыслылар өстенлек иткән үсентеләр. Агачларның ябалдашлары начар үсеш алган. Чүпләнгәнлек һәм коры-сары 5 м3/га һәм аннан да югары	Урман утыртылмаган киселгән урыннар, сөрүлекләр, электрүткәргеч линияләр, хужалыктар, сазлыктар һәм башка ачык майданнар, декоративлыгы түбән булган сулыктар

Искәрмәләр:

Ачык ландшафтларны эстетик бәяләү түбәндәге күрсәткечләргә исәпкә алып уздырыла:

- урындагы торышы, туфрактагы дымлылык, үтеп йөрүчәнлек;
- кишәрлекнең зурлыгы һәм конфигурациясе;
- урман авызларының һәм ачык киңлекләр янәшәсендәге урыннарның гүзәллегә;
- агачларның һәм куакларның берән-сәрән яисә зур булмаган төркемнәре булу һәм аларны урнаштыру характеры;
- үлән һәм мүк капламының сыйфаты;
- сулыкларның күләме һәм конфигурациясе, ярларының һәм әйләнә-тирәсендәге үсемлекләрнең характеры, ял итүчеләрнең суга керә алуы, сулыкның санитар хәле һәм аны ял итү һәм коену өчен куллану мөмкинлеге.

Агачлар торышы категорияләре шкаласы (һәр агач саен инвентарлаштыру өчен)

Агачларның категорияләре	Төп билгеләре	Өстәмә билгеләре
1	2	3
ЫЛЫСЛЫ ТОКЫМНАР		

Агачларның категорияләре	Төп билгеләре	Өстәмә билгеләре
1	2	3
1 - зәгыйфьләнү билгеләреннән башка	Ылыслары яшел, ялтырап тора, ябалдашы куге, әлеге токым, шушы яшьтәгеләр, үсү шартлары һәм ел фасылы өчен агымдагы елда шытып чыкканнары өчен нормаль	
2 - зәгыйфьләнгән	Ылыслары еш кына ачык яшел, ябалдашы бик челтәрле түгел, шытып чыкканнары нормаль белән чагыштырганда яртылаш кимегән	Кәүсәсендә һәм тамырларында, ботакларында урыны-урыны белән зараланулар булырга мөмкин
3 - бик каты зәгыйфьләнгән	Ылыслары ачык яшел яки сорырак тонык, челтәрле ябалдашлы, нормаль белән чагыштырганда шытып чыкканнары яртылаш кимегән	Кәүсәсендә, тамырларында һәм ябалдашында, ботакларында зараланулар булырга мөмкин, кәүсәләрендә яисә ботакларында корткычлар оялау сыйфатлары булырга мөмкин
4 - кибеп баручы	Ылыслары соры, сары яисә саргылт-яшел, ябалдашы шактый сирәкләнгән, агымдагы елда шытым юк диярлек яисә бөтенләй юк	Кәүсәсендә һәм башка өлешләрендә зараланулар алдагы категория белән чагыштырганда бик күп, кәүсәләрендә корткычлар оялау сыйфатлары (сагыз бүрәнкәләре, коңгырт он, кайрысында, кайры астында һәм үзагачында бөжәкләр) булырга мөмкин
5 - агымдагы елның коры-сарылары (яңа)	Агымдагы ел ылыслары, сары яисә коңгырт, ябалдашы бик нык сирәкләнгән, вак ботаклары бар әле, кайрысы сакланган яисә өлешчә коелган	Алдагы категория сыйфатлары; сезон азагында агачның бер өлешендә бөжәкләр очып чыга торган тишәкләр пәйда булу мөмкин
6 - алдагы еллардан калган коры-сары (иске)	Ылыслары коелган яисә өлешчә сакланып калган, вак ботаклары, кагыйдә буларак, сынып беткән, кайрысы коелган	Кәүсәсендә һәм ботакларында бөжәкләр очып чыга торган тишәкләр пәйда булган, кайрысы астында – бик күп коңгырт он һәм гөмбәчек
ЯФРАКЛЫ ТОКЫМНАР		
1 - зәгыйфьләнү билгеләреннән башка	Ылыслары яшел, ялтырап тора, ябалдашы куге, әлеге токым, шушы яшьтәгеләр, үсү шартлары һәм ел фасылы өчен агымдагы елда шытып чыкканнары өчен нормаль	
2 - зәгыйфьләнгән (коры ябалдашлы 1/4 кадәр)	Яфраклары яшел; ябалдашы аз күләмдә челтәрле, үсентесе нормаль белән чагыштырганда зәгыйфьрәк булырга мөмкин, корыган ботаклар 1/4 кимрәк	Кәүсәсендә һәм тамырларында, ботакларында урыны-урыны белән зараланулар, механик зараланулар, берән-сәрән сулы шытымнар булырга мөмкин
3 - каты зәгыйфьләнгән (коры ябалдашлы 1/2 кадәр)	Яфраклары гадәттәгедән ваграк яисә ачыграк төстә, вакытыннан алда коела, ябалдашы сирәкләнгән, кипкән ботаклары 1/4дән 1/2 гә кадәр	Алдагы категория сыйфатлары күбрәк чагылыш тапкан; кәүсәләрендә яисә ботакларында корткычлар оялау сыйфатлары булырга мөмкин, суты агу һәм сулы шытымнар булырга мөмкин
4 – кибеп баручы, ябалдашларының 1/2еннән артыграгы кипкән	Яфраклары гадәттәгедән ваграк, сарырак яисә ачыграк төстә, вакытыннан алда коела яки корый, ябалдашы сирәкләнгән, кипкән ботаклары 1/2дән 3/4 кә кадәр	Кәүсәләрендә һәм ботакларында корткычлар оялау сыйфатлары (керү тишәкләре, кисекләр, суты агу һәм агач вагы, коңгырт он, кайрысында, кайры астында һәм үзагачында бөжәкләр), бик күп сулы шытымнар, өлешчә кипкән һәм кибеп баручы ботаклар булырга

Агачларның категорияләре	Төп билгеләре	Өстәмә билгеләре
1	2	3
		мөмкин
5 - агымдагы елның коры-сарылары (яңа)	Яфраклары кипкән, шиңгән яисә вақытыннан алда коелган, кипкән ботаклары 3/4 артыграк, вак ботаклары һәм кайрысы сакланган	Кәүсәсендә һәм тамырларында, ботакларында бөжәкләр оялау һәм гөмбәчекләр белән зарарлану сыйфатлары булырга мөмкин
6 - алдагы еллардан калган коры-сары (иске)	Яфраклары һәм ботакларның бер өлеше коелган, кайрысы черегән яисә кәүсәсенә зур өлешеннән каерылган	Кәүсәсендә һәм ботакларында бөжәкләр очып чыга торган тишекләр пәйда булган, кайрысында һәм кайрысы астында – гөмбәчек һәм гөмбәләрнең үзләре була

Жил аударганны, буран аударганны, кар аударганны, алар барлыкка килү вақытын күрсәтеп, аерым исәпкә алалар.

Яңадан санап чыкканда төрле категориядәге агачларга кәүсә корткычлары оялау һәм, зарарлану ачык күренеп торса, авырулар белән зарарлану дәрәжәсе күрсәтелә. Ылыс һәм яфрак кимерүчеләр чыганакларында ылыслары һәм яфраклары торгызылганнан соңгы чорда агачлар яңадан санала, аңарчы кирәк чакта ылысны яисә яфракны ашау дәрәжәсе процентларда күрсәтелә (1 – зарарсыз, 2 – аз гына зарарланган – 25% ким, уртача – 25-50%, бик нык – 50-75%, тулысынча – 75% артык).

Ял итү өчен табигать ландшафтларын тәртипсез һәм системасыз файдалану төзекләндерү элементлары булмау туфрак өстендәге капламны бозуга, урман тирәлеген пычратуга һәм урман бергәлекләренең (урман фитоценозының) гомуми зәгыйфьләнүенә китерә. Территорияне тышкы төзекләндерү – кешенең табигатькә тискәре йогынтысын азайтырлык бердәнбер цивилизацияле алым.

Урман тирәлеге, алдан урман кишәрлекләре рекреация өчен эзерләнмәгән булса, 10 кеше/га басым булганда жиңерелә башлай. Шуңа күрә функциональ зоналар буенча урнаштырыла торган рекреация объектларының табигать тирәлеген бозмыйча гына ял итү мөмкинлеге тудыра торган мәйданчыклары булырга тиеш. Рекреация басымына карап, урман кишәрлекләреннән ял итү өчен файдалану режимы түбәндәгечә булырга мөмкин:

- ирекле – басым 5 кеше/га (тыныч ял итүнең аз төзекләндерелгән зонасы);
- уртача жайга салынучы – басым 6-20 кеше/га (актив ял итүнең житәрлек дәрәжәдә рекреацион объектлар белән төзекләндерелгән зонасы);
- катгый жайга салынучы – басым 20 кеше/га дан артык (актив ял итүнең аерым урман кишәрлекләре, алар максимум рәвештә төзекләндерелгән булырга тиеш).

Рекреация билгелэнешендәге урманнарда урманнан файдалануның төп хужалык чаралары һәм төрләр

№ п/п	Чараларның исеме	Функция зоналары		
		актив ялныкы	йөрөп керә торган	фауна тынычлыгыныкы
1	2	3	4	5
1. Урман хужалыгы чаралары				
1.	Урманнарны карап тотканда түбәндәге максатларда кисү:			
	Ландшафтларны формалаштыру	+	+	-
	Аз кыйммәтле үсемлекләрне алып ташлау	+	+	+
	Табигый торгызылуға ярдәм итү	+	+	+
	Үрентене карап тоту	+	+	+
	Бар булган һәм булдырылган урман ландшафтларын карап тоту	+	+	+
	Утыртмаларны үзгәртеп кору һәм яңарту	+	+	-
2.	Реконструкция кисүләре	+	+	-
3.	Башка кисүләр түбәндәге максатларда:			
	Ачык ландшафтлар булдыру, ерактан күренешләрне чистарту	+	-	-
	Күренекле нокталарда рекреация карамагыннан кимчелекле үсемлекләрне алып ату	+	-	-
	Ял һәм тышкы төзекләндерү объектлары буенча төзелеш майданчыкларын чистарту	+	+	-
	Ачык ландшафтларны һәм күренекле урыннарны карап тоту	+	+	-
4.	Агачларны һәм куакларны түбәндәге максатларда утырту:			
	Ландшафтларны формалаштыру	+	+	-
	Урманның санитар-гигиенасын һәм утыртмаларның тотрыклылыгын арттыру	+	+	-
	Урманны торгызулар	-	+	+
	Ремизалар булдыру	-	-	+
	Утыртмаларны реконструкцияләү	+	+	-
5.	Болынлы газоннар булдыру	+	-	-
6.	Ачык урыннардагы үлән катламнарын карап тоту	+	+	-
7.	Табигатьне саклау чаралары	+	+	+
8.	Санитар-саклык чаралары, ш.и. санкисүләр	+	+	+
9.	Янгынга каршы чаралар	+	+	+
10.	Урман бозуларны һәм ял итүчеләр тарафыннан урманга зыян салуларны кисәтү	+	+	+
II. Биотехник чаралар һәм фаунаны саклау				
1.	Хайваннар дөньясындагы шартларны яхшырту	-	-	+
2.	Ашатту майданнарын кору һәм жанварларны ашатту	-	+	+
3.	Кош ояларын кору һәм элөп чыгу	+	+	+
4.	Урман хужалыгы эшләрен регтаментлау һәм чикләү	-	-	+

№ п/п	Чараларның исеме	Функция зоналары		
		актив ялныкы	йөрөп керә торган	фауна тынычлыгыныкы
1	2	3	4	5
III. Территорияләрне тышкы төзекләндерү				
1.	Юл-сукмак челтәрләрен, автогукталышларны, ясалма корылмаларны булдыру	+	+	-
2.	Рекреация маршрутларын булдыру	+	+	-
3.	Күренекле урыннарны һәм карау мәйданнарын булдыру	+	+	-
4.	Ял мәйданнарын булдыру һәм жиһазлау	+	+	-
5.	Архитектураның вак формаларын һәм урман-парк жайланмаларын төзү һәм урнаштыру	+	+	-
6.	Визуаль мәгълүмат	+	+	+
7.	Ачык агитация	+	+	-
8.	Төн кунулы жәйге ял буенча стационар урыннарны кору һәм жиһазлау	+	-	-
9.	Тышкы төзекләндерү объектларын карап тоту, аларны төзекләндерү	+	+	+
IV. Урманнан файдалану				
1.	Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын кисү	-	-	-
2.	Урман торгызу буенча кисүләр	-	-	-
3.	Печән чабу	+	+	-
4.	Көтү көтү	-	-	-
5.	Жиләкләрне, гөмбәләрне, чикләвекләрне һәвәскәр жыю	+	+	-
6.	Дару чималын һәвәскәр жыю	+	+	-
7.	Умартачылык	-	-	-

Искәрмәләр: "+" тамгасы - файдалану рөхсәт ителә;

"-" тамгасы - файдалану рөхсәт ителми;

2.8.2. Рекреация эшчәнлегенә зонасын функция территорияләренә бүлгәләү

Функциональ бүлгәләнеше буенча рекреация зоналары түбәндәгеләргә бүленә:

- 1) интенсив кулланылышы;
- 2) чамалап кулланылышы;
- 3) оешкан төстә ял итү;
- 4) резерватлы;
- 5) тыюлык;
- 6) катгый режимлы;
- 7) хужалык итүле.

2.8.3. Урман кишәрлекләрендәге вакытлыча корылмалар исемлегенә һәм аларны тышкы төзекләндерү нормативлары

2.8.3 таблица

**Рекреация билгеләнешендәге урманнарда территорияне тышкы
төзекләнדרү нормалары (гомуми майданның 100 гектарында)**

№ п/п	Тышкы төзекләнדרү элементлары исеме	Яшел зона		Алар чикләрендә туристлык маршрутлары (1 чм маршрутка),
		актив ялныкы	йөрөп керә торган	
1	2	3	4	5
1.	Гравийлы килү юллары хәрәкәт итү өлеше 4,5 м (чм) киндәктә булган	0,15	0,02	-
2.	Массивлар эчендәге гравийлы юллар тасма киндәге 3 м (чм) булган	1,8	0,5	-
3.	15 машинага исәпләнгән автотукталышлар гравий һәм вак ташлы (данә)	0,25	0,03	-
4.	Йөрөп керү сукмаклары (чм)	-	0,04	-
5.	4 урынлы утыргычлар (данә)	18	3	1
6.	6 урынлы ашап алу өстәлләре (данә)	7	0,6	-
7.	Яңгырдан ышыклану урыннары (данә)	1,5	0,2	0,2
8.	Азык әзерләү учаклары (данә)	3,5	0,5	0,6
9.	Чүп савытлары (данә)	30	-	-
10.	Чүп жыйгычлар (данә)	3,5	-	-
11.	Бәдрәфләр (данә)	0,18	-	-
12.	Спорт һәм уен майданчыклары, м3.	37	-	5
13.	Елгалардагы һәм сулыклардагы кызыну урыннары, м2	90	15	-
14.	Кызыну урыннарындагы кабиналар (данә)	0,18	0,02	-
15.	Беседкалар (данә)	0,17	-	-
16.	Күрсәткечләр (данә)	1,5	0,2	0,4
17.	Күренекле нокталар (данә)	0,7	0,1	0,3
18.	Коелар һәм чишмәләр (данә)	0,02	0,01	0,1
19.	Туристларга палатка кору өчен майданнар, м2	50	-	20

2.8.4. Рекреация эшчәнлеген башкару өчен урманнарда файдалану параметрлары һәм вакытлары

Урманнарда рекреация эшчәнлеген урман законнарының хокукый норматив актлары нигезендә расланган Рекреация эшчәнлеген башкару буенча урманнарда файдалану кагыйдәләре белән регламентлана, аларда түбәндәгеләр каралган:

рекреация эшчәнлеген башкарганда аерып алынучы урман кишәрлекләренә зурлыгын билгеләгәндә, урман утыртмаларына зарар китермәү шартларын үтәп, урман экосистемаларына карата оптималь рекреация басымына таянырга кирәк;

ял, туризм, физкультура һәм спорт эшчәнлеген оештыру максатларында рекреация эшчәнлеген башкару буенча урманнарда файдаланучы затлар туристлык станцияләрен, туристлык сукмакларын һәм трассаларын оештыра, мәдәни-массакуләм чаралар үткәрә, жәяүләп, велосипедта һәм чаңгыда шуа, сынлы сәнгать белән шөгыйльләп, кызыксындыргыч һәм экологик экскурсияләр, аларның спецификасы ярышларны урманда үткәрүгә каршы килми торган аерым спорт төрләре буенча спорт ярышларын, физкультура-спорт фестивалләрен һәм

тренеровка жыелышларын, һәм шулай ук рекреация эшчәнлегенә башка төрләрэн оештыра ала;

рекреация эшчәнлеген башкаруга бирелгән урман кишәрлекләрендә табиғый ландшафтлар, хайваннар дөньясы объектлары, су объектлары сакланырга тиешле;

рекреация эшчәнлеген башкару буенча урманнар әйләнә-тирә мохиткә һәм кеше сәламәтлегенә зарар китерми торган ысуллар белән файдаланыла;

урманнарны рекреация эшчәнлеген башкару өчен файдалану гражданның урманнарда булу хокукын чикләргә тиеш түгел;

урманнарда рекреация эшчәнлеген башкаруда урман кишәрлекләрендә вакытлыча корылмалар (беседкалар, инвентарларны саклау пунктлары һ.б) торгызу һәм урман кишәрлекләрен тышкы төзекләндерүләр (юл-сукмак челтәрләрэн, мәгълүмати элмә такталарны һәм табиғатне саклау тематикасына бәйле аншлагларны, утыргычларны, яңгырдан әвеслекләренә, хәрәкәт итү юнәлеше күрсәткечләрен, чүп өчен әржәләр һәм тышкы төзекләндерүнең башка элементларын урнаштыру) рөхсәт ителә;

бирелгән урман кишәрлекләрен тышкы төзекләндерү максатларында урманнарда рекреация эшчәнлеген башкару буенча файдаланучы затлар урманнарны үзләштерү проекты нигезендә карап тоталар;

вакытлыча корылмаларны, физкультура-сәламәтләндерү, спорт һәм спорт-техник корылмаларны вакытлыча урнаштыру барыннан да элек агачлар һәм куаклар булмаган урыннарда, ә алар булмаганда - артык кыйммәтле булмаган урман утыртмалары булган урыннарда, урманнарны үзләштерү проектында билгеләнгән урыннарда рөхсәт ителә;

урманнарда рекреация эшчәнлеген башкару буенча объектларны төзү максатларында урман утыртмаларын урманнарны үзләштерү проекты нигезендә кисү рөхсәт ителә;

урманнарда рекреация эшчәнлеген башкаруда бирелгән урман кишәрлеге чикләрендә урман утыртмаларын, үсемлек капламын һәм туфрактарны зарарлау, бирелгән урман кишәрлеген һәм янәшә урнашкан территорияләренә көнкүреш калдыклары, башка төр калдыктар белән чүпләү, транспорт чаралары һәм башка төр механизмнар белән ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар белән керү рөхсәт ителми;

Халыкның массакүләм ялын кече архитектура формаларын урнаштыру һәм ял итү һәм тәмәке тарту урыннарын кору юлы белән уңайлы шартлар тудыру урман экосистемаларының экология шартларына тискәре рекреация йогынтысын киметергә мөмкинлек бирәчәк;

Халыкның культуралы ялы буенча шартлар тудыру һәм рекреация басымнарын жайга салу максатларында территорияләренә тышкы төзекләндерү буенча мөмкин булган чаралар тәкъдим ителә, алар урман кишәрлекләрен халыкның ялы өчен тагын да югарырак сыйфатлырак дәрәжәдә куллану мөмкинлеген бирәчәк:

- урман плакатларын һәм панно элү;
- автотукталышлар төзү һәм жиһазлау;
- гап-гади жайланмалар ярдәмендә тәмәке тарту урыннарын кору;

- юл-сукмак челтәрләрен төзү;
- урман жиһазларын урнаштыру (ашау өстәлләре, утыргычлар, урындыклар);
- яңгырдан һәм начар һава шартларында ышыклану урыннарын булдыру;
- туристлар өчен палаткалар кору майданнарын жиһазлау;
- учаклар өчен урыннар билгеләү һәм жиһазлау;
- азык эзерләү өчен учаклар кору;
- учаклар өчен утын эзерләү;
- чүп өчен савытлар кую һәм чүпжыйгычлар урнаштыру;
- кизләүләрдән эчәр су алу урыннарын кору;
- бәдрәфләр төзү;
- кошлар өчен ашату майданнарын һәм жимлекләр кору;
- тиеннәр, куяннар һәм тояклылар өчен катырлар кору;

Рекреация урманнарында туфрак-мелиоратив чаралар үткәрелергә мөмкин: ашлама кертергә, известьларга, мульчаларга, көпшәкләндерергә, киртәләргә;

Рекреация эшчәнлеген алып бару, урман сукмакларынан һәм гидротехника корылмаларынан гайре, капитал төзелеш объектларын төземичә генә, урманчылык территориясендә рөхсәт ителә;

Урманнар кешеләрнең ялын, туризмны, физкультура-савыктыру һәм спорт эшчәнлеген оештыру максатларында рекреация эшчәнлеген алып бару өчен файдаланылырга мөмкин;

Рекреация эшчәнлеген алып бару өчен урман кишәрлекләре дүлэт учреждениеләренә, муниципаль учреждениеләргә – даими (озак вакытка) файдалануга, башка затларга – арендага бирелергә мөмкин;

Рекреация эшчәнлеген алып бару өчен урманнарда файдаланганда Россия Федерациясе Хөкүмәте тарафыннан расланган Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләре һәм Урманнарда янғын куркынычсызлыгы таләпләрен үтәүне тәмин итү зарур;

Янғыннар сезоннда урманнар территориясендә рекреация эшчәнлеген алып барганда массакүләм чаралар уздыру, жирле үзидарә органнары белән килештереп, файдаланыла торган урман кишәрлекләрендә учак ягу һәм чүп жыю урыннары булдыру шарты белән генә рөхсәт ителә.

Рекреация эшчәнлеген алып бару өчен урман кишәрлекләре даими (вакыты чикләнмәгән) файдалануга яисә арендага бирелгән затлар аны уңай дүлэт экспертизасы бәяләмәсе алган урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашыра.

2.9. Урманнарда урман плантацияләре булдыру һәм аларны эксплуатацияләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Урман плантацияләрен булдыру һәм аларны эксплуатацияләү билгеле бер максатчан токым урман үсентеләрен үстерүгә бәйле эшкуарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт. Билгеле бер (максатчан) токым урман утыртмаларына, куелган сыйфатламалары булган үзагач алуны тәмин итә торган ясалма чыгышлы урман

утыртмалары кертелә. Урман плантацияләре урман фонды жирләрендә һәм башка категория жирләрендә (урман утыртмалары каплап алмаган жирләрдә һәм урманлыкы булмаган жирләрдә) булдырылырга мөмкин. Урман плантацияләрендә урман утыртмаларын кисү һәм урман утыртмаларына кирт салу чикләүләрсез рөхсәт ителә (РФ УК 42 ст.).

Гражданнарга, юридик затларга урман плантацияләре булдыру һәм аларны эксплуатацияләү өчен урман кишәрлекләре – РФ УК нигезендә, жир кишәрлекләре – жир законнары нигезендә арендага бирелә.

Дәүләт яисә муниципаль милектәге урман кишәрлеген арендага килешүе урманнардан азык-төлек урман ресурсларын эзәрләү һәм дару үләннәре жыю өчен файдалану максатларында РФ УК 72 ст. 3 ө. нигезендә ун елдан алып кырык тугыз елга кадәр төзелә.

Плантация булдыру максатларында түбәндәгеләрне файдалану рөхсәт ителми: су саклау зоналарында урнашкан урманнарны; табигый һәм башка объектларны яклау функциясен үтәүче урманнарны; кыйммәтле урманнарны; махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны.

2.10. Урманнардан жимешле, жыләкле, декоратив урман үсемлекләре һәм дару үләннәре үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Урман жимешләрен, жыләкләр, декоратив үсемлекләр һәм дару үләннәре үстерү (РФ УК 39 ст.) жимешләр, декоратив үсемлекләр, дару үләннәре һәм башка шундый урман ресурслары алуга бәйлә эшқуарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт. Аларны үстерү өчен файдаланыла торган урман кишәрлекләрендә вакытлы корылмалар урнаштыру рөхсәт ителә.

Жимешле, жыләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен, беренче чиратта, урман фонды жирләре составындагы урмансыз жирләр, һәм шулай ук урман булмаган диләнкеләр, аланнарны һәм аларга урман культураларын утыртканчы урманлыкы табигый торгызылуы мөмкин булмаган башка урман утыртмалары белән капланмаган жирләр; рекультивацияләнергә тиешле (эшләнелгән торфлыклар һ. б.) жирләр файдаланыла.

Жимешле, жыләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен реконструкцияләүгә билгеләнмәгән азкыйммәтле утыртма кишәрлекләре файдаланырга мөмкин;

Россия Федерациясенә Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән үсемлек төрләре очрый торган урман кишәрлекләрен жимешле, жыләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен куллану РФ УК 59 статьясы нигезендә тыела.

Жимешле, жыләкле, декоратив урман үсемлекләрен һәм дару үләннәрен үстерү өчен саклык урманнарыннан һәм урманнардагы махсус сакланучы кишәрлекләрдән файдалану тыела.

Азык-төлек урман продукциясен плантациядә үстерү перспективалары.

Кыргыз үсүче азык-төлек һәм дару үләннәре өлкәсендә шактый гына табигый запаслар булуга карамастан, соңгы 20-30 елда кайбер төр жыләкләрне,

жимеш бирэ торган үсемлеклэрне һәм гөмбэлэрне ясалма үстерү тенденциясе барлыкка килде. Моның сәбәбе – плантацияләрдә үстерелгән продукциянең үзкыйммәте халыктан жыелган шул ук төр кыргый үсүче үсемлеклэрне сатып алу бәялэрненә караганда кимрәк чыга.

Плантацияләрдә барлык төр эшлэрне дә бергә туплап һәм механикалаштырып була, шул исәптән эзерләүне дә, бер берәмлек майданнан уңышны арттырып, һава шартларына бәйлелекне бетереп, селекция өчен шартлар тудырып, продукциянең сыйфатын арттырып була.

Аз гына чыгымнар белән табигый шартларда иң продуктив үсемлеклэрне сайлап алырга һәм аларда жимеш бирү һәм эксплуатацияләү (ягъни культуралаштыру) өчен оптималь шартлар тудырырга мөмкин.

Культивацияләнергә мөмкин булган һәм культураны гамәлгә керткәндә үз сыйфатларын югалтмый торган үсемлек төрлөрә плантацияләрен булдыру максатка ярашлырак.

Өлкә шартлары түбәндәгеләр плантацияләрен булдыру өчен яраклы: кара миләш (арония), сырғанак, гөлжимеш, кара карлыган һәм башка азык-төлек үсемлекләре, дару үләннәре, гөмбэләрдән – шампиньон плантацияләре.

Хәзерге вакытта, сатып алу бәяләре бик югары булганда, акчаны плантацияләр булдыруга тотарга тәкъдим итәргә мөмкин.

Гөлжимеш плантацияләре өчен иң яхшы туфрак – озак су баса торган елгаларның үзәннәрендәге органик матдәләргә бай кара туфрак һәм куе соры урман туфрагы. Плантацияләр булдыру өчен сөргәннән, органик 100 т/га, фосфорлы 160 кг/га, калийлы 80 кг/га ашламалар керткәннән соң 3x1,5м чокырларга һәм буразналарга гөлжимеш утыртыла, уңыш бу вакытта 5,0 тонна/га житә.

Урманчылыктарда ясалма алым белән гади вешенка гөмбәсе үстерергә мөмкин. Бер тонна гөмбә житештерү өчен лабораторияләрдә үстерелә торган инокулянт йоктырырга һәм плантациягә 25-30 см озынлыктагы һәм 22 см диаметрлы 700 усак кисәгә утыртырга кирәк, өч ел эчендә бер тонна гөмбә алырга мөмкин булачак.

2.11. Урманнардан урман үсентеләренәң утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Урман үсентеләренәң утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү урманнарны торгызу һәм үрчетү максатында гамәлгә ашырыла торган эшкуарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт.

Урман үсентеләренәң утырту материалын (утыртмалар, чәчкеннәр) үстерү өчен урман кишәрлекләре дөүләт учреждениеләренә, муниципаль учреждениеләргә – даими (чикләнмәгән вакытка) файдалануга, башка затларга арендага бирелә.

Урман үсентеләренәң утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдалану урманчылыкның яисә урман паркының урман хужалыгы регламентлары нигезендә гамәлгә ашырыла.

Россия Федерациясе Урман кодексының 24 статьясындагы 2 өлеше нигезендә урманнардан файдаланучы гражданның, юридик затларның урман хужалыгы регламентын һәм урманнарны үзләштерү проектын үтәмәүләре урман кишәрлеген арендау килешүен вакытыннан алда туктату, шулай ук урман кишәрлегеннән даими (чикләнмәгән вакытка) файдалану хокукын мәжбүри туктату өчен нигез була.

Урманнардан файдаланучы гражданның, юридик затлар Россия Федерациясе Урман кодексының 25 статьясында каралган тәртиптә граждан законнары нигезендә үзагачка һәм башка алынган урман ресурсларына милекчелек хокукына ирешәләр.

Урман үсентеләренен утырту материалын (утыртмалар, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 27 статьясы нигезендә чикләнәргә мөмкин.

Урман үсентеләренен утырту материалын (утыртмалар, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдаланучы затларның хокуклары һәм бурычлары.

Урман үсентеләренен утырту материалын (утыртмалар, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдаланучы затлар түбәндәгеләргә хокуклы:

- урманнардан аренда килешүе шартлары нигезендә файдаланырга;
- Россия Федерациясе Урман кодексының 13 статьясындагы 1 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы (урман юллары, урман складлары һәм башкалар) булдырырга;
- бирелгән урман кишәрлекләрендә теплицалар, башка корылмалар һәм төзелмәләр урнаштырырга;
- аларны гамәлгә ашыру Россия Федерациясенен урман законнары таләпләренә каршы килмәгән башка хокукларга ия булырга.

Урман үсемлекләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдаланучы затлар түбәндәгеләргә хокуклы:

- урманнарны үзләштерү проектын төзәргә;
- урманнардан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә файдаланырга;
- урман кишәрлеге арендасы килешүе шартларын үтәргә;
- урман үсемлекләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен туфрак эрозиясе булдырмаучы, урманнарның торышына һәм аларны торгызуга, шулай ук су объектларына һәм башка табигать объектларына тискәре йогынтыны булдырмаучы яисә чикләүче алымнар белән урманнардан файдаланырга;
- урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен, урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен үтәргә;
- ел саен урман декларациясен тапшырырга;
- урманнардан файдалану турында хисап тапшырырга;
- урманнарны саклау һәм яклау турында хисап тапшырырга;
- дөүләт урман реестрына билгеләнгән тәртиптә документлаштырылган мәгълүмат тапшырырга;

-Россия Федерациясе законнары белән каралган башка йөкләмәләргә үтәргә.

Урман үсентеләренен утырту материалын (утыртмалар, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдалануга карата таләпләр

Урман үсемлекләренен утырту материалларын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен, иң беренче чиратта, урман фонды жирләре составындагы урман белән капланмаган жирләргә, һәм шулай ук урмансыз диләнкеләргә, аланнарны һәм башка, урман үсемлекләргә белән капланмаган, урманнар урнашкан бүтән категория жирләргә файдаланыла.

Урман үсемлекләренен утырту материалларын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман үсемлекләренен яхшыртылган һәм сортлы орлыклары, яки, әгәр андый орлыклар булмаса, урман үсемлекләренен нормаль орлыклары кулланыла.

Урман үсемлекләренен утырту материалларын (үрентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман үсемлекләренен районнарда бүленмәгән орлыкларын, һәм шулай ук сыйфаты тикшерелмәгән урман үсемлекләргә орлыкларын, чәчүлекләрен һәм башкаларын куллану тыела.

Россия Федерациясенен Кызыл китабына, Россия Федерациясе субъектларының кызыл китапларына кертелгән үсемлек төрләргә очрый торган урман кишәрлекләрен урман утыртмаларының утырту материалларын (үсентеләргә, чәчкеннәргә) үстерү өчен файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 59 статьясы нигезендә тыела.

2.12. Урманнарда жир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару буенча эшләр башкару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Урман кишәрлекләреннән жир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару буенча эшләр башкару өчен файдалану урманчылыкның урман хужалыгы регламенты (РФ УК 43 ст.) нигезендә гамәлгә ашырыла.

Жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен урманнарда файдаланганда урман фонды жирләрендә урман инфраструктурасы булдыруга бәйле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү Россия Федерациясе Урман кодексының 21 статьясы нигезендә рөхсәт ителә. Урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашырыла. Урманнар урнашкан башка категория жирләрендә жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкаруга, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгаруга бәйле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү башка федераль законнар белән билгеләнгән очрактарда шушы жирләргә максатчан билгеләнеше нигезендә рөхсәт ителә.

Барлык очрактарда кебек үк урман инфраструктурасы булдыруга бәйсез объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү жирләрдән файдалану эшләре тәмамланганнан соң рекультивацияләнергә тиеш (РФ УК 21 ст. 6 өлеш).

Урман үсентеләрен кисү урманнардан файдалануның әлеге төрөнә бер өлеш булган очрактарда жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару өчен аренда килешүләре нигезендә урман кишәрлекләре бирелә (РФ УК 43 ст. 2 өлеш).

Мондый эшләргә башкару урман үсентеләрен кисүгә китерсә, капитал төзелеш объектларын төзү өчен урманнар үз вәкаләтләре чикләрендә дәүләт хакимияте органнары һәм жирле үзидарә органнары рөхсәтләре буенча урман кишәрлекләре бирмичә генә файдаланыла (РФ УК 43 ст. 3 өлеш).

Жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен урманнардан файдалану өчен урман кишәрлеген арендау килешүе, аукцион уздыру таләп ителмәсә, ун елдан алып кырык тугыз елга кадәр төзелә (РФ УК 72 ст. 3 өлеш һәм 74 ст. 3 өлеш).

Урман кишәрлегә арендасының күрсәтелгән вакытлары жир асты турындагы законнарның таләпләрен исәпкә алып билгеләнә.

21.02.1992 елдан № 2395-1 РФ Законының 10 статьясында билгеләнгәнчә, жир асты кишәрлекләре файдалануга билгеле бер вакытка бирелә:

- геологик өйрәнү өчен – 5 елга кадәр вакытка;
- файдалы казылмалар чыгару өчен – файдалы казылма ятмаларын эшкәртү срогына, ул файдалы казылма ятмаларын эшкәртүнең жир асты байлыкларыннан нәтиҗәле файдалануны һәм аларны саклауны тәмин итә торган техник-икътисади нигезләүдән чыгып исәпләнә;
- жир асты суларын табу өчен – 25 елга кадәр вакытка;
- жир асты байлыкларыннан файдалану хокукын вакытыннан алда туктатканда жир асты байлыкларыннан кыска вакытта файдалану хокукы бирү нигезендә файдалы казылмалар чыгару өчен – бер елга кадәр вакытка.

Файдалы казылма ятмаларын эзләүләргә, бәяләүгә һәм эшкәртүгә тәмамлау яисә ликвидацион чаралар күрү кирәк булган очракта, әлеге жир асты байлыкларыннан файдаланучы тарафыннан лицензия шартларын бозулар булмаганда, жир асты байлыклары кишәрлегеннән файдалану срогы жир асты байлыкларыннан файдаланучы инициативасы буенча туктатылырга мөмкин.

РФ УК 20 статьясындагы 2 өлешендә жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшкәртү өчен урманнардан файдаланганда алынган урман материалына милекчелек хокукы урнаштырыла.

Жир асты байлыкларыннан файдаланучылар үзгач эзерләргә жыенган очрактарда, аны 23.07.2009 елдан № 604 Россия Федерациясә Хөкүмәте карары белән билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерергә тиеш. Моның өчен урман кишәрлегә бер үк вакытта төрле максатларда файдалану өчен бирелергә мөмкин (РФ УК 24 ст. 2 өлеш).

Жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшкәртү өчен урманнардан файдалану тәртибе Россия

Федерациясе Урман хужалыгы министрлыгының 27.12.2010 № 515 боерыгы белән расланган.

Әлеге норматив хокукий актта урман кишәрлеге бирмичә генә эшләр алып баруга рөхсәт бирү процедурасы билгеләнә.

Урман фонды жирләрендә урман кишәрлеге тапшырылмыйча гына жир асты байлыктарын геологик өйрәнү эшләрен башкару өчен жир асты байлыктарыннан файдаланучы (алга таба – Гаризачы) дәүләт хакимияте органнарына һәм жирле үзидарә органнарына әлеге Тәртипнең 3 пункттында күрсәтелүче язмача гаризаны тапшыра, анда түбәндәгеләр күрсәтелә:

1) Гаризачы турында белешмәләр:

тулы һәм кыскартылган исеме һәм оештыру-хокукий рәвеш, урнашкан жире, почта адресы, банк реквизитлары – юридик зат өчен;

фамилиясе, исеме, атасының исеме (соңгысы – булганда), яшәү урынының адресы, шәхесен раслаучы документ белешмәләре, - шәхси эшмәкәр булган граждандан өчен;

2) планлаштырыла торган эшләрне башкару өчен кирәкле урман фонды жирләренең урнашкан урыны һәм мәйданы, урманнардан файдалануны нигезләү һәм жир асты байлыктарын геологик өйрәнү эшләрен башкару вакыты.

Гаризага Гаризачы исемнән эш йөртүче затның вәкаләтләрен раслаучы документ кушып бирелә (кирәк булганда).

Дәүләт хакимияте органнары һәм жирле үзидарә органнары ведомствоара мөгълүмати хезмәттәшлек юлы белән түбәндәге документларны алалар:

юридик затка карата Юридик затларның бердәм дәүләт реестрыннан өземтә;
физик затка карата Шәхси эшмәкәрләрнең бердәм дәүләт реестрыннан өземтә;

салым органында исәпкә алынуы турында белешмәләр;

жир асты байлыктарыннан файдалануга лицензиясе яисә дәүләт ихтыяжлары өчен жир асты байлыктарын геологик өйрәнү эшләрен алып баруга дәүләт контракты булу турында белешмәләр.

Гариза 30 көн эчендә карала һәм әлеге эшләрне башкаруга рөхсәт бирү турында карар кабул ителә.

Жир асты байлыктарын геологик өйрәнү эшләрен башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләү буенча урманнардан файдалану тәртибе белән жир асты байлыктарын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләү буенча эшләр башкаруга бәйле объектлар урнаштыру максатларында, иң беренче чиратта, урманның булмаган жирләр, урман кишәрлегендә мондый жирләр булмаганда – башланып та дәвам ителмәгән урман кисүләр жирләре, янгыннан соң калган жирләр, бушлыклар, ачыклыклар, шулай ук тулылыгы һәм кыйммәте түбән булган урман үсентеләре үсә торган мәйданнарны файдалану карала. Әлеге максатлар өчен бүтән урман кишәрлекләреннән файдалану жир асты байлыктарын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшкәртү эшләрен башкаруга бәйле объектлар урнаштыруның башка вариантлары булмаган очракта рөхсәт ителә.

Жир асты байлыктарын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләү буенча эшләр башкаруга бәйле объектлар урнаштыру бирелгән урман

кишәрлеге һәм аның янәшәсендәге территориядә эрозия үсешен булдырмаска тиеш.

Тиешле объектларның сак һәм санитар-яклау зоналарында урман утыртмаларын кисү урман кишәрлеген биргән дәүләт хакимияте органнары яисә жирле үзидарә органнары белән килештереп гамәлгә ашырыла.

Урманнарны жир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләү буенча эшләр башкару максатларында файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми: агачларны аудару һәм урман кишәрлекләрен бульдозер ярдәмендә агач үсемлекләреннән чистарту; чиктәш полосаларны һәм урман авызларын агач материалы калдыклары белән чүпләү; урман авызы агачларының кәүсәләрен һәм үрелеп үскән тамырларын зарарлау, яңа киселгән агач материалын жәйге чорда махсус яклау чараларыннан башка саклау; урман утыртмаларын су бастыру һәм озак вакыт су астында тоту; урманнарны төзелеш, сәнәгать, агач материаллары, көнкүреш һәм бүтән калдыклар белән чүпләндерү; урманнарны химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату; транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда иреккә, билгеләнмәгән маршрутлар буенча узу.

Яшел зоналарда һәм урман-парк зоналарында, һәм шулай ук шәһәр урманнары территорияләрендә файдалы казылма ятмаларын эшләү тыела.

Урманнардан жир асты байлыкларын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләү буенча эшләр башкару максатларында файдаланучы затлар түбәндәгеләрне башкара:

- бирелгән урман кишәрлеген, аның янәшәсендәге урман аланнарын, ясалма һәм табигый су агып чыгу урыннарын төзелеш, урман кисү, көнкүреш һәм бүтән калдыклардан, агулы матдәләрдән даими рәвештә чистартып тора;

- житештерү эшчәнлеге барышында бозылган юлларны, киптерү канауларын, дренаж системаларын, күперләрне, башка гидротехника корылмаларын, квартал баганаларын, квартал юлларын, аншлагларны, урманнар территориясен төзекләндерү элементларын торгыза;

- әлеге затлар гаебе белән барлыкка килгән һәлакәт очракларын, урман янгыннарын булдырмый калу, шулай ук башка шундый хәлләрне бетерү буенча кирәкле чаралар күрә.

- сейсмик разведка эшләрен планлаштыру һәм башкару максатларында, квартал юллары, урман юллары биләгән һәм урман утыртмалары белән капланмаган башка жирләрдән максималь рәвештә файдалана, шул исәптән хәрәкәт составын һәм йөкләрне шуларда урнаштыра.

2.13. Урманнардан сусаклагычлар һәм башка ясалма су объектлары, һәм шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Сусаклагычлар һәм башка ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү буенча урманнардан файдалану РФ УК 44 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла.

Сусаклагычлар һәм башка ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсулаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү буенча урманнардан файдалану су законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.

РФ Су кодексының 1 статьясы су объекты дип табиғый яисә ясалма сулыкны, су агып төшү урынын йә суларның даими яисә вакытлыча жыелып торулары су режимының характерлы рәвешләренә һәм сыйфатларына ия булган бүтән су объекттын аңларга тәкъдим итә.

Россия Федерациясе Су кодексының 5 статьясы ясалма су объектлары дип, аерым алганда, сусаклагычларны, буаларны һәм каналларны игълан итә.

Урман хужалыгында сусаклагычлар һәм буалар асылда кече һәм уртача елгаларда, шулай ук инешләренң урман үткәрүчәнлеген көчәйтү өчен, урман эзерләүне һәм бүтән житештерүне су белән тәэмин итү өчен инешләрдә корыла һәм файдаланыла.

Урман хужалыгында каналлар асылда киптерү, сугару һәм суландыру һ.б. максатларында корыла һәм файдаланыла. Аерым очрактарда сал агызу каналлары булдырылырга һәм эксплуатацияләнергә мөмкин.

Мондый максатлар өчен гидротехника корылмалары корыла һәм файдаланыла, аларга “Гидротехника корылмаларының иминлеге турында” 21.07.1997 ел, №117-ФЗ Федераль законның 3 статьясы нигезендә плотиналар, гидроэлектростанцияләр биналары, су жыю, су жибәрү һәм су чыгару корылмалары, туннельләр, каналлар, насос станцияләре, суднолар йөрү шлюзлары, суднолар күтәргечләр; су басулардан саклагычлар һәм сусаклагычлар ярлары, елгалар ярлары һәм үзәннәре төпләре жимерелүдән яклау өчен билгеләнгән корылмалар; сәнәгать һәм авыл хужалыгы оешмаларының сыек калдыкларынан саклану өчен корылган корылмалар (дамбалар); каналларда су ишмәсен өчен билгеләнгән жайланмалар, шулай ук су ресурсларын файдалану һәм суларның һәм сыек калдыкларның зарарлы йогынтысын булдырмый калу өчен билгеләнгән башка корылмалар кертелә.

РФ УК шулай ук махсулаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалануны күз алдында тотта.

РФ Сәүдә өчен диңгездә йөзү кодексының 9 статьясынан чыгып, анда махсулаштырылган диңгез портларына билгеләмә бирелә, РФ УК 44 статьясында күрсәтелгән махсулаштырылган портлар дигәндә махсус бирелгән территориядә һәм акваториядә урнашкан һәм урман ресурсларын һәм урман хужалыгы һәм урман сәнәгате өчен кирәкле бүтән йөкләрне ташучы судноларга хезмәт күрсәтү өчен билгеләнгән корылмаларны аңларга кирәк.

Сусаклагычлар, бүтән ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары, махсулаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану РФ УК 21 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла яисә әлеге файдалану төре урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектлар төзүгә, реконструкцияләүгә һәм эксплуатацияләүгә бәйле булмау мөмкинлеге күрсәтелә.

РФ УК 21 статьясы 1 һәм 2 өлешләрендә күрсәтелгәнчә, урман фонды жирләрендә, шулай ук урманнар урнашкан башка категория жирләрдә сусаклагычлардан һәм бүтән ясалма су объектларынан, шулай ук гидротехника

корылымаларыннан һәм махсуслаштырылган портлардан файдалану өчен урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү рөхсәт ителә.

Әлеге максатларда урманнарда файдаланганда агачларны, куакларны, лианаларны кисү, шул исәптән гражданнарның иминлеген тәмин итү һәм тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен кирәкле шартлар тудыру өчен билгеләнгән саклау һәм санитар-яклау зоналарында да, рөхсәт ителә (РФ УК 21 ст. 5 өлеше).

РФ УК 21 ст. 6 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган гидротехника корылымалары төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен файдаланыла торган жирләр рекультивацияләнергә тиеш.

РФ УК 21 ст. 4 өлешендә күрсәтелгәнчә, гидротехника корылымалары су законнары нигезендә консервацияләнергә яисә ликвидацияләнергә тиеш, аны РФ УК 44 ст. өлеше таләпләрен гамәлгә ашыручы норма буларак карарга мөмкин, аның буенча су законнары нигезендә су объектлары, гидротехника корылымалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү өчен урман кишәрлекләре файдаланылырга мөмкин.

Әлеге урманнарда файдалану урман ресурсларын алмыйча гына, әмма урман кишәрлекләре бирмичә мөмкин булмаган урманнарда файдалану төрөнә кертелә (РФ УК 44 ст. 2 һәм 3 өлешләре).

Шуның белән бергә сусаклагычлар һәм бүтән ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылымалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү өчен урман кишәрлегеннән башка су объекты да таләп ителергә һәм файдалануга бирелергә мөмкин.

Россия Федерациясе Су кодексының 11 ст. нигезендә причалларны урнаштыру, шулай урман кишәрлекләре гидротехника корылымалары, шул исәптән мелиоратив системалар урнаштыру һәм төзү су объектларын файдалануга тапшыру турындагы карарлар нигезендә генә мөмкин.

Су объектларын файдалануга тапшыру турындагы карарны эзерләү һәм кабул итү кагыйдәләре 30.12.2006 ел, №844 РФ Хөкүмәте карары белән расланган.

Дәүләт һәм муниципаль милектәге урман кишәрлекләре сусаклагычлар һәм бүтән ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылымалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү өчен даими (чикләnmәгән вакытка) файдалануга, арендага яисә түләүсез сроклы файдалануга бирелергә мөмкин. Моннан тыш, мондый урман кишәрлекләренә сервитутлар йөкләнергә мөмкин.

РФ УК 72 ст. 3 өлеше һәм 74 ст. 3 өлеше нигезендә әлеге урман кишәрлекләре мондый максатлар өчен, дәүләт хакимияте органнары яисә жирле үзидарә органнары карарлары нигезендә аукционнар уздырмыйча гына, бер елдан алып кырык тугыз елга кадәр арендага бирелергә мөмкин.

Урман фонды жирләрендә урнашкан әлеге урманнарда файдаланудан алынган агач материалына милекчелек хокукы Россия Федерациясенекә була (РФ УК 20 ст. 2 өлеше).

2.14. Урманнардан линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Электрүткәргеч линияләр, элементә линияләре, бүлемтек юллары, торбаүткәргечләр һәм башка линияле объектлар (алга таба – линияле объектлар) төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану РФ УК 45 ст. белән регламентлана. Дәүләти яисә муниципаль милектәге урман кишәрлекләре гражданнарга һәм юридик затларга РФ УК 9 ст. нигезендә бирелә.

Урман фондындагы юллар урман юлларына һәм гомуми файдаланудагы юлларга бүленә. Урман юллары урман инфраструктурасы объектларына кертелә (кара: РФ УК 13 ст. һәм 1 бүлеге), ә гомуми файдаланудагы автомобиль юллары һәм тимер юллар – урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларга кертелә (кара: РФ УК 21 статьясы).

Электрүткәргеч линияләр, элементә линияләре, бүлемтек юллары, торбаүткәргечләр һәм башка линияле объектлар урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларга кертелә.

Урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү урман фонды жирләрендә генә түгел, федераль законнар белән билгеләнгән очрактарда, шул жирләренң максатчан билгеләнеше нигезендә урманнар урнашкан башка категория жирләрдә дә рөхсәт ителә (РФ УК 21 ст. 1 һәм 2 өлешләр).

Урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган линияле объектларны төзегәндә, реконструкцияләгәндә һәм эксплуатацияләгәндә агачларны, куакларны, лианаларны кисү, шул исәптән гражданнарның иминлеген тәэмин итү һәм тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен кирәкле шартлар тудыру өчен билгеләнгән саклау һәм санитар-яклау зоналарында да, рөхсәт ителә (РФ УК 21 ст. 5 өлеше).

Өлеге объектларны төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен файдаланыла торган жирләр рекультивацияләнергә тиеш (РФ УК 21 ст. 6 өлеше).

Урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган линияле объектларны төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен урманнардан файдаланганда агач материалы яисә бүтән урман ресурслары эзерләү таләп ителсә, урманнардан файдалану РФ УК 25 ст. 2 өлеше нигезендә бер үк вакытта берничә максат өчен гамәлгә ашырыла.

Өгәр урман фонды жирләрендә үзагач эзерләү РФ УК 29 статьясындагы кагыйдәләр буенча рәсмиләштерелмәгән булса, алынган агач материалына милекчелек хокукы Россия Федерациясенекә була (РФ УК 20 ст. 2 өлеше).

Дәүләти яисә муниципаль милектәге урман кишәрлекләрен гражданнарга һәм юридик затларга электрүткәргеч линияләр, элементә линияләре, бүлемтек юллары, торбаүткәргечләр һәм башка линияле объектлар төзү өчен биргәндә урман, шулай ук жир һәм граждан законнары кагыйдәләре кулланыла.

Урман законнары кагыйдәләре буенча урман кишәрлекләре арендага бирелә, ә жир һәм граждан законнары кагыйдәләре буенча урман кишәрлекләре даими (чикләnmәгән вакытка) файдалануга һәм түләүсез сроклы файдалануга

бирелә. РФ ЖК һәм РФ ГК нигезендә бу урман кишәрлекләренә гавами һәм хосусый сервитутлар билгеләнергә мөмкин.

РФ УК каралганча, дөүләти яисә муниципаль милектәге әлеге урман кишәрлекләренә бу хокуklar гражданнарға һәм юридик затларға бары тик линия объектларын төзү өчен генә бирелергә тиеш.

РФ УК электрүткәргеч линияләрне һәм бүтән линияле объектларны эксплуатацияләү өчен урман кишәрлекләрен бирү мөмкинлеген билгеләми, шул исәптән гражданнарның иминлеген тәмин итү һәм тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен кирәкле шартлар тудыру өчен билгеләнгән саклау һәм санитар-яклау зоналарын билгеләү максатларында да.

Тагын шунысын да аерым билгеләп үтәргә кирәк, әлеге саклау зоналарының хокукий режимы РФ УК белән генә түгел, РФ ЖК белән дә билгеләнә.

РФ ЖК саклау зоналары чикләрендә төрле милекчеләрнең, жирдән файдаланучыларның, жир биләүчеләрнең һәм арендаторларның жир кишәрлекләре урнашкан булырга мөмкин булуын рөхсәт итә (87 статьяның 3 пункты).

Жир законнарының бу таләпләре урманнарда урнашкан сак зоналарына да кагыла.

Мондый алым урманнардан файдалануның гамәленә дә туры килә. Мәсәлән, сак зоналары чикләрендә урман кишәрлекләре азык-төлек урман ресурслары жыю, дару үләннәре эзерләү, печән чабу, асыл хужалыгы терлекләре көтү һәм башкалар өчен арендага бирелергә мөмкин. Бу чакта урманнардан файдаланучы гражданнар һәм юридик затлар сак зоналарының хокукий режимын үтәргә тиеш.

Гомуми файдаланудагы автомобиль юллары һәм тимер юллар, шул исәптән аларның сак зоналары турындагы мәсьәлә РФ УК 105 ст. белән жентекләп регламентлана (бу юлларның яклау полосалары яклау урманнары дип санала).

Башка линияле объектлар өчен – төзелеш һәм реконструкцияләү өчен, кирәк чакта – эксплуатацияләү өчен дә коммуникацияләр трассалары бирелә.

Урман хужалыгында коммуникация трассалары дип урманда электр тапшыру линияләрен, телефон линияләрен, торбаүткәргечләрне һәм б. салу өчен киселүче полосаларны атыйлар. Әлеге полосаларны агач үсемлекләреннән чистарталар һәм аларның иминлеген булдыручы торышта карап тоталар.

Линияле объектларга кагылышлы мәсьәләләрне жайга салуның хокукий нигезе РФ ЖК, шулай ук федераль законнардан һәм РФ Хөкүмәтенен икътисадның тиешле тармаклары эшчәнлегенә үзенчәлекләрен билгеләүче карарларыннан гыйбарәт.

РФ ЖК 89 ст. белән каралганча, энергетика оешмалары һәм объектлары эшчәнлеген тәмин итү максатларында электр челтәре хужалыгы объектлары һәм электр энергетикасы объектлары турындагы Россия Федерациясе законнары белән билгеләнгән бүтән объектлар урнаштыру өчен жир кишәрлекләре бирелергә мөмкин.

Электр челтәре хужалыгы объектларының һәм электр энергетикасы объектлары турындагы Россия Федерациясе законнары белән билгеләнгән бүтән объектларның имин һәм аварияләрсез эшчәнлеген тәмин итү өчен, әлеге жирләр составына керә торган категорияләренә бәйсез рәвештә, жир кишәрлекләреннән

мондый сак зоналары билгеләнә. Әлеге сак зоналарын билгеләү һәм тиешле жир кишәрлекләреннән файдалану тәртибе РФ Хөкүмәте тарафыннан билгеләнә.

Үз чиратында, “Электр энергетикасы турында” 26.03.2003 ел, №35-ФЗ Федераль закон электрүткәргеч линияләрен электр челтәре хужалыгы объектларына кертә һәм теләсә кайсы зат бу линияләрне төзәргә хокуклы дип күрсәтә (3, 10 ст.).

Үткәргечләре жир һәм сулар өстеннән эленгән һава электрүткәргеч линияләре һәм көч кабель кулланыла торган кабельле электрүткәргеч линияләре (жир асты байлыктарыннан һәм сулар астыннан) бүленеше кабул ителгән.

Электрүткәргеч линияләре төзү өчен кирәкле жир кишәрлекләре күләме һава электрүткәргеч линияләре һәм электр челтәренә хезмәт күрсәтүче элемент линияләре баганаларын урнаштыру өчен жир кишәрлекләре күләмнәрен билгеләү кагыйдәләре (П.08.2003 ел, №486 РФ Хөкүмәтенәң карары белән расланган) нигезендә исәпләп чыгарыла.

Шушы Кагыйдәләренәң 6 пункты белән аларны урман фонды жирләренә карата да һәм энергетика жирләренә кертелмәгән, урманнар урнашкан бүтән категория жирләргә карата да куллану рөхсәт ителә.

10 КВ кадәр көчәнешле һава электрүткәргеч линияләре баганалары урнаштыру өчен (электр челтәренә хезмәт күрсәтүче элемент линияләре баганалары), контур мәйданы буларак, жир кишәрлегенәң, шул исәптән урман кишәрлегенәң дә минималь күләмен билгеләү рөхсәт ителә, ул жир өслеге дәрәжәсендә багананың аркылы киселешенә тигез була.

10 КВка кадәр көчәнешле һава электрүткәргеч линияләре баганалары урнаштыру өчен урман кишәрлегенәң минималь күләме түбәндәгеләр буларак билгеләнә:

– жир өслеге дәрәжәсендә багананың проекциясе контурыннан 1 метр торган контур мәйданы (тартып торучы җайланмалары булган баганалар өчен – тартып торучысын да кертәп) – тирәнлегә 0,8 метрдан да артмаган ригельләре булган баганалар урнаштыру өчен билгеләнгән, авыл хужалыгы жир кишәрлекләре белән чиктәш жир кишәрлекләреннән гайре, барлык категория жир кишәрлекләре белән чиктәш жир кишәрлекләре өчен;

– жир өслеге дәрәжәсендә багананың проекциясе контурыннан 1,5 метр торган контур мәйданы (тартып торучы җайланмалары булган баганалар өчен – тартып торучысын да кертәп) – тирәнлегә 0,8 метрдан да артмаган ригельләре булган баганалар урнаштыру өчен билгеләнгән, авыл хужалыгы жир кишәрлекләре белән чиктәш жир кишәрлекләре өчен.

330 КВ һәм аннан да күбрәк көчәнешле, конструкциясендә жиргә беркетелә торган таянычы (тартып торучы җайланмасы) кулланыла торган һава электрүткәргеч линияләре баганалары урнаштыру өчен жир кишәрлекләренәң минималь күләмнәрен барлык категория жирләр (авыл хужалыгы жирләреннән гайре) өчен һәр таянычының (тартып торучы җайланмасының) тышкы контурыннан 1 метр торган, авыл хужалыгы жирләре белән чиктәш жир кишәрлекләре өчен – 1,5 метр торган контурлары мәйданы буларак билгеләү рөхсәт ителә.

Һава электрүткәргеч линияләре баганалары электр челтәренә хезмәт күрсәтүче элементә линияләре баганаларын урнаштыру өчен жир кишәрлекләренен конкрет күләмнәре, баганаларны жиргә беркетү зарурлыгыннан, баганаларның күләмнән һәм типларыннан, грунтның күтәрү сәләтнән һәм багананың тотрыклылыгын һәм эксплуатацияләү иминлеген тәмин итү максатында багана майданчыгын инженер яктан төзекләндерү зарурлыгыннан чыгып билгеләнә.

РФ ЖК 91 ст. нигезендә элементә тәмин итү өчен (космик элементән гайре) тиешле инфраструктура объектларын урнаштыру максатларында жир кишәрлекләре бирелергә мөмкин, түбәндәгеләрне кертеп:

- кабельле, радиорелейлы һәм һава элементә линияләрен, кабельле һәм һава элементә һәм радиофикация линияләре трассаларындагы радиофикация һәм элементә линияләренен тиешле саклау зоналарын;

- жир асты кабельле һәм һава элементә һәм радиофикация линияләре һәм элементә линияләренен тиешле саклау зоналарын.

"Элементә турында" 07.07.2003 ел, №126-ФЗ Федераль закон элементә линияләрен тапшыру линияләре, физик чылбырлар һәм линия-кабель элементә корылмалары буларак билгели. Анда шулай ук күрсәтелгәнчә, элементә оешмаларына жир кишәрлекләре бирү мәсьәләләре, алардан файдалану тәртибе (режимы), шул исәптән элементә челтәрләренен һәм элементә корылмаларының саклау зоналарын урнаштыру һәм элементә челтәрләрен урнаштыру өчен бүлемтек юллары уздыру, шушы жир кишәрлекләрен тартып алу нигезләре, шартлары һәм тәртибе жир законнары белән билгеләнә. Мондый жир кишәрлекләренен, шул исәптән саклау зоналарын урнаштыру һәм бүлемтек юллары уздыру өчен бирелгән жир кишәрлекләренен күләмнәре тиешле эшчәнлек төрен, шәһәр төзелеше һәм проект документациясен гамәлгә ашыру өчен жирләр бүлеп бирү нормалары нигезендә билгеләнә.

Жирләрдә, шул исәптән урманнар урнашкан жирләрдә элементә максатларында файдалануга кагылышлы мәсьәләләр 09.06.1995 ел, №578 РФ Хөкүмәте карары белән расланган Россия Федерациясе Элементә линияләрен һәм корылмаларын саклау кагыйдәләрендә билгеләнгән.

Кабельле һәм һава элементә линияләре трассаларындагы урман массивларында һәм урман үсентеләрендә түбәндәгечә бүлемтек юллары уздырылырга тиеш:

- үсентеләр биекlege 4 метрдан кимрәк булганда – һава элементә линияләренен һәм радиофикация линияләренен кырый үткәргечләре арасыннан ким булмаган һәм плюс 4 м киңлектә (кырый үткәргечләрдән агач ботакларына кадәр һәрьяклап 2шәр метр);

- үсентеләр биекlege 4 метр булганда – һава элементә линияләренен һәм радиофикация линияләренен кырый үткәргечләре арасыннан ким булмаган һәм плюс 6 м киңлектә (кырый үткәргечләрдән агач ботакларына кадәр һәрьяклап 3шәр метр);

- трасса буйлап элементә кабеле – кимендә 6 м киңлектә (элементә кабеленнән һәрьяклап 3әр м).

Элементә линияләре трассалары агач-куаклардан даими рәвештә чистартып торылырга, яннын куркынычы кагыйдәләренә туры килерлек дәрәжәдә

тотылырга, юллар арасының билгелэнгән киндлеге үтәлергә тиеш. Үткәргечләргә һәм элемтә линияләре баганаларына куркыныч тудыручы агачлар киселергә тиеш.

Урман массивлары һәм урман үсентеләре аша уза торган кабельле һәм һава элемтә линияләре юллары элемтә линияләре үз карамагында булган предприятиеләр тарафыннан янгын куркынычы кагыйдәләренә туры килерлек дәрәжәдә тотылырга тиеш.

Гамәлдәге кабельле һәм һава элемтә линияләре трассалары яклаучы урманнар территорияләре аша узса, махсус сакланылучы кишәрлекләренң (сирәк һәм бетеп баручы хайваннар төрләрен ашату урыннары, балыкларның кыйммәтле токымнарының уылдык чәчү урыннары һәм башкалар) эшчәнлек әһәмияте кимемәгәндә генә бүлемтек юллары булдыру рөхсәт ителә.

Паркларда, бакчаларда, тыюлыкларда, шәһәрләр һәм торак пунктлары тирәсендәге яшел зоналарда, кыйммәтле урман массивларында, кыр саклагыч урман үсентеләрендә, автомобиль юллары һәм тимер юллар буендагы яклаучы урман полосаларында, елгалар һәм каналлар буендагы, күлләр һәм башка сулыклар тирәсендәге тыюлык урман полосаларында бүлемтек юллары уздыру үсентеләр торышына мөмкин кадәр аз зыян китерерлек һәм аларның яклау вазифалары югалмаслык итеп башкарылырга тиеш. Бүлемтек юлларында куаклыklar һәм яшь агачлар киселмәскә (кабельле элемтә линияләренң бүлемтек юлларыннан гайре), йомшак туфрактарда, текә урыннарда (15 градустан артык) һәм сулар белән юыла торган урыннарда түмәрләр казып алынмаса тиеш.

Элемтә линияләре үз карамагында булган оешмаларга урман массивлары аша узучы элемтә линияләрендә, шушы линияләр трассалары тирәсендәге урыннарда аварияләр булган очрактарда, саклау зоналарындагы аерым агачларны кисү рөхсәт ителә, әмма соңыннан кисү калдыклары жыеп алынырга тиеш.

РФ ЖК 90 статьясы билгеләгәнчә, оешмалар эшчәнлеген тәмин итү һәм торбаүткәргеч транспорт объектларын эксплуатацияләү максатларында, түбәндәгеләр өчен жир кишәрлекләре бирелергә мөмкин:

- нефть үткәргечләренә, газүткәргечләренә, бүтән торбаүткәргечләренә урнаштыру;
- жир кишәрлекләреннән файдалануның аерым шартлары белән сак зоналарын билгеләү.

Газ белән тәмин итү системасы объектлары урнаштырылган саклау зоналары чикләре төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре, магистраль торбаүткәргечләренә саклау кагыйдәләре, билгелэнгән тәртиптә расланган башка норматив документлар нигезендә билгеләнә. Күрсәтелгән жир кишәрлекләрендә аларны хужалык алып бару өчен файдаланганда газ белән тәмин итү объектларына кадәр билгелэнгән минималь ара чикләрендә нинди дә булса биналар, корымалар төзү рөхсәт ителми. Газ белән тәмин итү системасы оешмасына – милекчесенә яисә ул вәкаләт тапшырган оешмага газ белән тәмин итү системасы объектларына хезмәт күрсәтү, аларга ремонт ясау, аларда килеп чыккан аварияләр һәм һәлакәтләр зыяннарын бетерү эшләрен башкарганда каршылык күрсәтү рөхсәт ителми.

Хәзерге вакытта торбаүткәргечнең һәр төре өчен бүлөп бирелгән полосалар киңлегә һәм саклау зоналары чикләре еш кына төзелеш нормалары (СниП) белән билгеләнә.

Урманнар урнашкан һәм торбаүткәргечләр төзелә, реконструкцияләнә һәм эксплуатацияләнә торган жирләрдән файдалануның үзенчәлекләре законнар белән каралган.

Мәсәлән, “Россия Федерациясендә газ белән тәмин итү турында” 31.03.1999 ел, № 69-ФЗ Федераль законның 28 статьясы нигезендә газ белән тәмин итү системасының урманнарда урнашкан объектлары (аларга газүткәргечләр дә керә) үз карамагында булган оешмалар түбәндәгеләрне үтәргә тиеш:

- газ белән тәмин итү системасының сак зоналарын янгын куркынычсызлыгы халәтендә тотарга;

- газ белән тәмин итү системасының сак зоналарында һәм мондый зоналардан читтә Россия Федерациясе урман законнары белән билгеләнгән тәртиптә билгеләнгән эшләрне башкарырга, агачларны (куакларны) кисәргә.

Газ бүлү чөлтәрләрен саклау буенча 20.11.2000 ел, №878 РФ Хөкүмәте карары белән расланган кагыйдәләрендә, аерым алганда, торбаүткәргечләр төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалануның түбәндәге үзенчәлекләре билгеләнә.

Саклау зоналары урманнар аша уза торган поселокара газүткәргечләр трассалары буйларында, Ц 6 м киңлектәге, газүткәргечнең һәр ягынан 3 м киңлектәге бүлемтек юллары уздырыла. Газүткәргечләрнең жир өстендәге кишәрлекләре өчен агачлар белән газүткәргеч арасы газүткәргечне эксплуатацияләү вакытында агач биеклегеннән ким булмаска тиеш.

Газ бүлү чөлтәрләренең саклау зоналары урманнар буенча узганда газ бүлү чөлтәрләренең эксплуатацион оешмалары үз исәбеннән түбәндәгеләрне башкарырга тиеш:

- газ бүлү чөлтәрләренең сак зоналарын (урман юлларын) янгын куркынычсызлыгы халәтендә тотарга;

- урман юллары чикләре буйлап киңлегә кимендә 1,4 м булган минеральләштерелгән полосалар булдырырга;

- һәр 5-7 км саен янгынга каршы техника узып йөрерлек юл булдырырга.

Мондый сак зоналарында һәм аларның чикләрендә эшләр башкару Россия Федерациясе урман законнары белән билгеләнгән тәртиптә башкарылырга тиеш.

Авария очракларында эксплуатацион оешмага, соңыннан акт рәсмиләштерү шарты белән, техника һәм материаллар китерү өчен иң кыска маршрут буенча газ бүлү чөлтәрләренә килергә рөхсәт ителә. Урманнар аша узучы газүткәргечләрдә мондый эшләрне башкарганда, киселгән урыннарны калдыклардан чистарту шарты белән, агачларны кисү рөхсәт ителә.

Урман фонды жирләрендә газ бүлү чөлтәрләренә ремонт ясау, аларга хезмәт күрсәтү яисә аварияләре зыяннарын бетерү эшләрен башкарганнан соң эксплуатацион оешма бу жирләрне башлангыч хәленә китерергә (рекультивацияләргә) һәм аларны жир кишәрлеге милекчесенә, хужасына, аннан файдаланучыга яисә ул вәкаләт биргән затка акт буенча тапшырырга тиеш.

Газүткәргечләр урманнарны кисеп үткәндә саклау зоналарында аларны эксплуатацияләү тәртибе газ бүлү челтәрләренен эксплуатацион оешмалары, шулай ук жир кишәрлекләренен милекчеләре, хужалары, алардан файдаланучылар белән килештерелгә тиеш.

Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү, эксплуатацияләү өчен урманнан файдалануның 10.06.2011 ел, №223 Рослесхоз боерыгы белән расланган кагыйдәләрендә бу бурыч тулысынча хәл ителмәгән.

Электрүткәргеч линияләр, элемент линияләре, бүлемтек юллары, торбаүткәргечләр һәм башка линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен урманнан файдалану кагыйдәләре урманнан файдалануның әлеге төре өчен РФ УК белән билгеләнгән хокукый жайга салуга түбәндәге нормаларны өсти.

Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү максатларында иң беренче чиратта урманныкы булмаган жирләр файдаланыла, ә урман кишәрлегендә мондый жирләр булмаганда – башланып та дәвам ителмәгән урман кисүләр жирләре, янғыннан соң калган жирләр, бушлыклар, ачыктыклар, шулай ук тулылыгы һәм кыйммәте түбән булган урман үсентеләре үсә торган жирләр.

Әлеге максатлар өчен бүтән урман кишәрлекләреннән файдалану бары тик линияле объектлар урнаштыруның башка вариантлары булмаган очракта гына рөхсәт ителә

Автомобиль юллары һәм тимер юллар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен урманнан файдаланганда өске сулар һәм туфрак эченә сулар агып төшүне боза торган, юллар буендагы урман кишәрлекләрен су бастыра һәм сазландыра торган очраklar булмаска тиеш.

Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү биләнгән һәм шуның тирәсендәге территориядә эрозия процесслары арттырмаска тиеш.

Гражданнарның иминлеген тәмин итү һәм линияле объектларны эксплуатацияләү өчен кирәкле шартлар тудыру өчен билгеләнгән саклау һәм санитар-яклау зоналарында урман үсентеләрен кисү шушы зоналарның билгеләнгән режимы нигезендә урман кишәрлеген файдалануга тапшырган дәүләт хакимияте органнары яисә жирле үзидарә органнары белән килештереп гамәлгә ашырыла.

Электрүткәргечләр һәм элемент линияләре трассаларын 4 метрдан биегрәк агачлардан һәм куаклардан аларны кисү, химик яисә катыш алымнар белән бетерү юлы белән даими рәвештә чистарту рөхсәт ителә.

Бүлемтек юлыннан читтә үсүче һәм электрүткәргечләрнен һәм элемент линияләренен үткәргечләренә яисә баганаларына авырга мөмкин булган аерым агачлар яисә агачлар төркеме үз вакытында киселергә тиеш. Электрүткәргечләргә һәм элемент линияләренә (саклау зоналарына) якин булган урман авызларында комачаулаучы агачлар кичекмәстән киселә.

Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү урманнан файдаланганда түбәндәге очраklar булмаска тиеш:

– бирелгән урман кишәрлегеннән читтә урман үсентеләрен, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау;

- бирелгән урман кишәрлеген һәм бирелгән урман кишәрлеге чикләрендәге янәшә урнашкан территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;

- бирелгән урман кишәрлеге майданын һәм аның чикләрендәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;

- транспорт чараларының һәм бүтән механизмнарның бирелгән урман кишәрлеге читендәге юллардан гайре ирекле маршрут буенча узарга.

Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү максатларында урманнарда файдаланучы затлар түбәндәгеләрне тәмин итә:

- бирелгән урман кишәрлеген, аның янәшәсендәге урман аланнарын, ясалма һәм табигый су агып чыгу урыннарын төзелеш, урман кисү, көнкүреш һәм бүтән калдыклардан, агулы матдәләрдән даими рәвештә чистартып тора;

- эшчәнлек барышында бозылган юлларны, киптерү канауларын, дренаж системаларын, шлюзларны, күперләрне, башка гидротехника корылмаларын, квартал баганаларын, квартал юлларын торгыза;

- әлеге затлар гаебе белән барлыкка килгән һәлакәт очракларын, урман янғыннарын булдырмый калу, шулай ук башка шундый хәлләрне бетерү буенча кирәкле чаралар күрә.

Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен урманнарда файдаланганда бозылган яисә пычранган жирләр тиешле эшләр тәмамланганнан соң кимендә бер ел эчендә рекультивацияләнергә тиеш.

Электрүткәргечләр һәм элементә линияләре трассаларының туфрак катламы эрозияне арттырырлык итеп бозылган барлык кичкәге буенча үләннәр чәчү һәм (яисә) куаклар утырту юлы белән рекультивация уздырылырга тиеш.

2.15. Урманнарда үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Агач материалы һәм башка урман ресурслары эзерләү өчен урман кишәрлекләреннән файдалану РФ УК 46 ст. белән регламентлана, Татарстан Республикасының урман планы һәм урманчылыкның урман регламенты нигезендә гамәлгә ашырыла. Урман эшкәртү объектларын урнаштыруның бүтән вариантлары булмаганда бүтән урман кишәрлекләреннән файдалану рөхсәт ителә.

Агач материалы һәм бүтән урман ресурсларын эшкәртү өчен урман инфраструктурасына бәйле булмаган объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү РФ УК 21 ст. нигезендә рөхсәт ителә. Урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Үзагач һәм бүтән урман ресурсларын эшкәртү өчен арендага бирелгән урман кишәрлекләрендә урман эшкәртү инфраструктурасы булдырыла (эзерләнгән үзагачны эшкәртү объектлары, биоэнергетика объектлары һәм башкалар) (алга таба – урман эшкәртү инфраструктурасы объектлары)

Урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын урнаштыру максатларында иң беренче чиратта урманныкы булмаган жирләр файдаланыла, ә урман кишәрлегендә мондый жирләр булмаганда – башланып та дөвам ителмәгән урман

кисүләр жирләре, янгыннан соң калган жирләр, бушлыклар, ачыклыклар, шулай ук тулылыгы һәм кыйммәте түбән булган урман үсентеләре үсә торган жирләр.

Урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын яклаучы урманнарда һәм махсус якланучы урманнарда урнаштыру рөхсәт ителми.

Үзагач һәм бүтән урман ресурсларын эшкәртү өчен урманнардан файдалану кагыйдәләре “Үзагач һәм бүтән урман ресурсларын эшкәртү өчен урманнардан файдалану кагыйдәләрен раслау турында” 12.12.2011 ел, №517 Рослесхоз боерыгында билгеләнә.

2.16. Урманнардан дини эшчәнлек башкару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм вакытлары

Урманнар дини оешмалар тарафыннан РФ УК 47 ст. һәм 1997 елның 26 сентябрдәге “Вөждан иреге һәм дини берләшмәләр турында” №125-ФЗ Федераль закон нигезендә дини эшчәнлек башкару буенча файдаланылырга мөмкин.

Дини эшчәнлек алып бару өчен бирелгән урман кишәрлекләрендә дини һәм хәйрия билгеләнешендәге биналар, корымалар, төзелмәләр төзү рөхсәт ителә (РФ УК 47 ст. 2 өлеше).

Урманнардан әлеге файдалану, урман ресурсларын алмыйча гына, урман кишәрлекләрен биреп гамәлгә ашырыла.

Урман ресурсларын эзерләү һәм жыю, авыл хужалыгы һәм башка шундый эшчәнлек алып бару дини оешмалар тарафыннан бирелгән урман кишәрлекләрендә РФ УК бүтән статьялары нигезендә башкарылырга мөмкин.

Дини эшчәнлек алып бару өчен урманнардан файдалану субъектлары һәм тиешле урман кишәрлегенә мөлкәти хокуклары булган тиешле субъектлар дини оешмалар дип игълан ителә.

26.09.1997 ел, №125-ФЗ Федераль законның 8 статьясы нигезендә дини оешма дип Россия Федерациясе гражданның, Россия Федерациясе территориясендә даими һәм законлы нигезләрдә яшәүче бүтән затларның бергә гыйбадәт кылу һәм дин тарату максатларында төзелгән һәм юридик затлар буларак законда билгеләнгән тәртиптә теркәлгән ирекле берләшмәсе таныла.

Юридик зат статусына ия булмаган дини берләшмәләргә, шулай ук дини төркемнәргә һәм аларда катнашучыларга дини максатларда урманнарны файдалану өчен бирү каралмаган. Дини оешмалар 08.08.2001 ел, №129-ФЗ Федераль закон нигезендә дүләт теркәве узарга тиеш (дини оешмаларның вөждан иреге һәм дин тоту турындагы законнар белән билгеләнгән дүләт теркәвен узуга тәртибен исәпкә алып).

РФ УК 47 ст. 3 өлеше билгеләгәнчә, дүләт яисә муниципаль милектәге урман кишәрлекләре дини оешмаларга дини эшчәнлек башкару өчен түләүсез сроклы файдалануга бирелә.

2.17. Урманнарны саклау, яклау, янадан үстерүгә карата таләпләр

2.17.1. Урманнардагы янғын куркынычсызлыгы чараларына, урманнарны радиоактив матдэләрдән һәм бүтән тискәре йогынтыдан саклауга карата таләпләр

Урманнарны янғыннардан саклау РФ УК 51-53 статьялары, “Янғын куркынычсызлыгы турында” 21.12.1994 ел, №69-ФЗ Федераль закон, 30.06.2007 ел, №417 Россия Федерациясе Хөкүмәте карары белән расланган Россия Федерациясе урманнарында янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре (алга таба – Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре) нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре урманнарны саклаганда, яклаганда һәм торгызганда, урманнарда бүтән эшчәнлек башкарганда урманнарда янғын куркынычсызлыгын тәэмин итүгә карата бердәм таләпләр урнаштыра һәм дүүләт хакимияте органнары, жирле үзидарә органнары, шулай ук юридик затлар һәм гражданныр өчен үтәләше мәжбүр була.

Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре һәр урман районы өчен Россия Федерациясе Табигать ресурслары министрлыгы тарафыннан билгеләнә.

Урманнарда янғын куркынычсызлыгын тәэмин итү максатларында түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

а) урманнарны янғынга каршы төзекләндерү, шул исәптән янғынга каршы юлларны, урманнарны яклау һәм саклау буенча авиация эшләре башкару максатларында самолетлар һәм вертолетлар өчен очып төшү майданчыклары төзү, реконструкцияләү һәм тоту, бүлемтек юллары салу, янғынга каршы аермалар казу;

б) урман янғыннарын кисәтү һәм сүндерү системаларын, чараларын булдыру, шушы системаларны һәм чараларны тоту, шулай ук янғын куркынычсызлыгы югары булган чорда ягулык-майлау материаллары запасларын формалаштыру;

в) урманнарда янғын куркынычын мониторинглау;

г) урман янғыннарын сүндерү планнарын эшләү;

д) урман янғыннарын сүндерү;

е) урманнарда янғын куркынычсызлыгы буенча башка чаралар.

Лениногорск урманчылыгы буенча янғынга каршы планлаштырылган профилактика чаралары:

янғынга каршы юллар төзү;

янғынга каршы юлларны карап тоту;

янғынга каршы минеральләштерелгән полосалар, киртәләр кору;

янғынга каршы минеральләштерелгән полосаларны, киртәләрне карап тоту;

янучан материалларны профилактика өчен янғынга каршы контрольдә тотып яндыру;

урман янғыннарын кисәтү һәм сүндерү системаларын, чараларын төзү, әлеге системаларны (янғын-химия станцияләре) карап тоту, шулай ук ягулык-майлау материаллары запасын туплау;

янғын куркынычсызлыгы буенча бүтән чаралар: ш.и. янғынга каршы пропаганда, территорияләрне төзекләндерү.

Урманнарда янғын куркынычсызлыгының санап үтелгән чаралары дәүләт хакимияте органнары, жирле үзидарә органнары тарафыннан аларның вәкаләтләре чикләрендә Россия Федерациясе Урман кодексының 81-84 статьялары нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарны янғынга каршы төзекләндерү, шул исәптән янғынга каршы юллар, урманнарны яклау һәм саклау буенча авиация эшләре башкару максатларында самолетлар һәм вертолетлар өчен очып төшү майданчыклары төзү, реконструкцияләү һәм тоту, бүлемтек юллары салу, янғынга каршы аермалар казу, шулай ук янғыннарны булдырмый калу һәм сүндерү системаларын, чараларын тоту, шулай ук янғын куркынычсызлыгы югары булган чорда арендага бирелгән урман кишәрлекләрендә ягулык-майлау материаллары запасларын формалаштыру урманнарны үзләштерү проекты нигезендә шушы урман кишәрлекләренең арендаторлары тарафыннан гамәлгә ашырыла.

Урманнарда янғын куркынычсызлыгының гомуми таләпләре.

Кар катламы эреп беткәннән алып тотрыклы яңгырлы көзгә көннәр урнашканчы яисә кар катламы барлыкка килгәнче урманнарда түбәндәгеләр тыела:

а) ылыслы яшь урманнарда, янғыннан соң калган урыннарда, зарарланган урман кишәрлекләрендә, торфлыкларда, кисек калдыкларынан һәм эзерләнгән агач материалынан чистартылмаган урманнар кискән урыннарда (урман бүлемтекләрендә), кипкән үләннәр майданнарында, шулай ук агачлар ябалдашлары асларында учак ягарга. Ябалдашлары асларында учак ягарга. Башка урыннарда учак ягу кимендә 0,5 метр киңлектәге минеральләштерелгән полоса белән уратып алынган (ягъни туфракның минераль катламына кадәр чистартылган) майданчыкларда рөхсәт ителә. Кисек калдыкларын яндыру тәмамланганнан яисә учакны башка максатта файдаланганнан соң учак урынын әйбәтләп туфрак белән күмәргә яисә учак тәмам сүнгәнче су сибәргә кирәк;

б) янып торган шырпы, тәмәке төпчәкләре һәм тәмәке төрепкәсеннән көл, пыяла (пыяла шешәләр, банкалар һәм башкалар) ташларга;

в) ау вакытында ягулык яисә пыскып торучы материаллардан тыккычлар кулланырга;

г) бензин, керосин яисә башка ягулык матдәләре сөңгән материалларны (кәгазь, тукума, пәжи, мамык һәм башкалар) шуның өчен махсус каралмаган урыннарда калдырырга;

д) двигатель эшләп торганда эчке янулы двигательләр бакларына ягулык салырга, туклану системасы төзек булмаган двигательле машиналардан файдаланырга, шулай урман кишәрлекләре ягулык салына торган машиналар янәшәсендә тәмәке тартырга яисә ачык уттан файдаланырга.

Урманнарны көнкүреш, төзелеш һәм бүтән төрле калдыклар белән чүпләү тыела.

Торак пункттыннан чыгарылган чүпне яндыру урман янәшәсендә бары тик махсус билгеләнгән урыннарда гына түбәндәгә шартлар булганда рөхсәт ителә:

а) чүп яндыру урыннары (котлованнар яисә майданчыклар) кимендә түбәндәгә ераклыкта урнашырга тиеш:

– ылыслы урманнан яисә аерым үсеп утыручы ылыслы агачлардан һәм яшь агачлардан – 100 метр;

– яфраклы урманнан яисә аерым үсеп утыручы яфраклы агачлардан һәм яшь агачлардан – 50 метр;

б) чүп яндыру урыны тирәсендәге территория (котлованнар яисә майданчыклар) 25-30 метр радиуста корыган агачлардан, ауган агачлардан, кисек калдыкларыннан, башка ягулык материалларыннан чистартылган һәм һәрберсенен киңлегенә кимендә 1,4 метр булган ике катлы минеральләштерелгән полосалар белән әйләндереп алынган булырга, ә коры туфраклардагы ылыслы урман янәшәсендә һәрберсенен киңлегенә кимендә 2,6 метр, аралары 5 метр булган ике катлы минеральләштерелгән полосалар белән әйләндереп алынган булырга тиеш.

Урманнарда янғын куркынычы сезоннда чүп яндыру бары тик яраклы һава торышы булганда һәм жаваплы затлар контролендә генә рөхсәт ителә.

Урманнарда, яклаучы һәм яшелләндерү урман үсентеләренә якин жир кишәрлекләрендә даими күзәтүдән башка үлән яндыру тыела.

Лениногорск урманчылыгында янғын куркынычын күзәтүне һәм контрольдә тотуны оештыру буенча чаралар исемлеге

№	Чара төре	Үткәру вакыты
1	Янғын куркынычы янаган чорга карата урманнарда файдаланучыларның әзерлеген, аларның янғынга каршы жайланмалар, инвентарь белән тәмин ителешен контрольдә тоту	10 апрельгә кадәр
2	Урман диләкеләрен, юл бие полосаларын, электр тапшыру линияләрен барлык урманчылык территориясендә урман әзерләүдән калган калдыклардан һәм чүп-чардан чистарту	Янғын куркынычы янаган чор башланганчыга кадәр
3	Булган янғынга каршы чокырларны тиешле торышка китерү, чүп-чардан һәм корыган үсемлекләрдән чистарту, янғынга каршы юлларны ремонтлау һәм төзү	Апрель-сентябрь
4	Янғын сакчылары көче белән жир өсте патрульлеге маршрутларын һәм тәртибен билгеләү, аларны транспорт, янғын сүндерү һәм элемент чаралары белән тәмин итү	Янғын куркынычы янаган чорларда
5	Торак пунктларда ирекле янғын дружиналары оештыру, дружина әгъзаларына гади янғын сүндерү ысуллары белән белем бирү	Янғын куркынычы янаган чор башланганчыга кадәр
6	Урман фондына илтүче юлларда гражданнар тарафыннан урманда янғынга каршы чаралар үтәлеше турында хәбәр житкерү динамикалары белән тәмин ителгән автомобильләр ярдәмендә бәйрәм һәм ял көннәрендә кизү торуларны оештыру	Янғын куркынычы янаган чорда
7	Урман фондына автомобиль транспорты керүне чикли торган юл билгеләре урнаштыру	Бик көчле янғын куркынычы янаган чорларда
8	Урманнарда янғын иминлеге кагыйдәләре үтәлешен контрольдә тотуны көчәйтү	Янғын куркынычы янаган чорда
9	Урманнарда янғыннарда саклау һәм урманга карата сакчыл караш буенча пропаганданы көчәйтү	Апрель-сентябрь

10	Блыслы урманнан кимендә 100 метр ераклыкта һәм яфраклы утыртмалардан кимендә 50 метр ераклыкта печән, салам урнаштыруны тыю	Янгын куркынычы янаган чорда
11	Урман кварталларын (кушымта) авыл хужалыгы формироваиеләренә беркетү	Май
12	Урманда барлыкка килгән янгын турында хәбәр итүне оештыру	Янгын куркынычы янаган чорда
13	Урманнарда жир өсте һәм авиапатрульлекне оештыру	Янгын куркынычы янаган чорда

Янгын куркынычы класслары буенча урманчылык майданын бүлү 2.17.1.1 нче таблицада китерелә.

2.17.1.1 таблица

Янгын куркынычы класслары буенча урманчылык майданын бүлү

майданы, га

№ п/п	Кишәрлек урманчылыгы	Янгын куркынычы классы					Жәмгысе	Уртача класс
		1	2	3	4	5		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Түбән Чыршылы	-	37	10094	1457	-	11588	3,1
2.	Зәй-Каратай	-	1219	5105	2578	-	8902	3,2
3.	Иске Куак	-	1130	5693	2283	-	9106	3,1
4.	Шөгәр	-	1273	8911	132	-	10316	2,9
5.	Лениногорск	28	524	8390	3983	-	12925	3,3
Урманчылык буенча барлыгы		28	4183	38193	10433	-	52837	3,1

2011 елның 5 июлендәге “Урманнарның табигый янгын куркынычы классификациясен һәм һава шартларына бәйле рәвештә урманнарда янгын куркынычы классификациясен раслау турында” № 287 Рослесхоз боерыгы белән расланган урман янгыннары чыгу дәрәжәсе бәяләнде.

Шкала, токым составы үзенчәлекләрен, туфрак дымлылыгын, урман үсентеләренә яшен һәм торышын исәпкә алып, туфрак-типологик принцип буенча төзелде.

2.17.1.2 таблица

Урманнарның табигый янгын куркынычы классификациясе

Урманнарның табигый янгын куркынычы классификациясе	Янып китүчән объект (кисүләрдән соң урманнарның, урман утыртмаларының һәм урмансыз киңлекләренң характерлы типлары)	Янгыннарның иң күп мөмкин булган төрләре һәм алар чыгуының һәм таралуының мөмкин чоры
1	2	3
I (бик югары)	Блыслы яшь агачлар Тоташ кисү урыннары:	Янгын куркынычы югары булган чор

Урманнарның табиғый янғын куркынычы классификациясе	Янып китүчән объект (кисүләрдән соң урманнарның, урман утыртмаларының һәм урмансыз киңлекләرنең характерлы типлары)	Янғыннарның иң күп мөмкин булган төрләре һәм алар чыгуының һәм таралуының мөмкин чоры
1	2	3
табиғый янғын куркынычы)	мүкле, арчанлы, кылганлы һәм коры урыннар буенча кисүләр (бигрәк тә чүпләнгән). Мүкле һәм арчанлы наратлыклар. Зәгыйфьләнгән, корып баручы һәм бик зарарланган агачлыклар (корыган агачлар, жил-буран аударган урыннар, кисеп бетермәгән урыннар), аерым агачлар калдырып, тоташ кисү урыннары, югары һәм бик югары интенсивлыктагы сайлап алып кисүләр урыннары, чүпләнгән элек янган урыннар.	дәвамьнда – аскы өлештә, агачлар булган жирләрдә өске өлештә булырга мөмкин. Кылганлы һәм башка үләннәр үскән коры урыннардагы урман кисүләрдә янғын куркынычы – бигрәк тә яз көне, э кайбер районнарда көз көне дә югары була.
II (табиғый янғын куркынычы - югары)	Нарат жиләкле, нарат шытымнары яисә уртача куелыктагы артыш куаклыклары булган наратлыкларда. Кедрлы-стланниклы яфраклылар.	Янғын куркынычы югары булган чор дәвамьнда аскы өлештә; өске өлештә – янғыннар максимумнары чорында (янғын чыгу саны яисә янғын элөп алган мәйдан элөгө район өчен күпеллык күрсәткөчләрдән артып китә торган чор дәвамьнда).
III (табиғый янғын куркынычы - уртача)	Ачы жиләкле наратлыклар һәм кара жиләклекләр, нарат жиләкле яфраклылар, барлык типтагы кедрлыклар, сфагналы, нарат жиләкле чыршылыклар һәм ачы жиләклекләр.	Аскы һәм өске янғыннар жәйге максимум чорында булырга мөмкин, э кедрлыкларда, моннан тыш, язгы һәм бигрәк тә көзгө максимумнарда.
IV (табиғый янғын куркынычы - аз)	Тубылгылы һәм озын мүкле тоташ кисү урыннар (бигрәк тә чүпләнгән). Үләнле типтагы урманнарда наратлыклар, яфраклылар һәм яфраклы урман үсентеләре. Катлаулы наратлыклар һәм чыршылыклар, юкәлекләр, чикләвеклекләр, имәнлекләр, чыршылыклар-кара жиләклекләр, сфагналы һәм озын мүкле чыршылыклар һәм елга буйларындагы һәм сфагналы кедрлыклар, каенлыклар-мүк жиләклекләр, ачы жиләклекләр, кара жиләклекләр һәм сфагналы, усаклыклар-ачы жиләклекләр һәм кара жиләклекләр, мари.	Янғыннар чыгу (беренче чиратта аскы) үләнле типтагы урманнарда, тубылгылы һәм озын мүкле кисү урыннарында язгы һәм көзгө масимумнар чорында; башка тип урманнарда һәм озын мүкле кисүләрдә жәйге максимум чорында мөмкин.
V (табиғый янғын куркынычы - юк)	Чыршылыклар, каенлыклар һәм усаклыклар, озын мүклекләр, сфагнумлы һәм елга буйларындагы чыршылыклар. Барлык типтагы зиреклекләр.	Янғын бары тик аеруча начар шартларда (дәвамлы корылык) гына чыгарга мөмкин.

Искәрмәләр: Янғын куркынычы түбәндәге урманнар өчен бер класска югарырак билгеләнә:

– төзелеше яисә бүтән үзенчәлекләре аскы янғын кинәт кенә өске янғынга күчү мөмкинлегө булган ылыслы урман үсентеләре өчен (ылыслы агачларның биек куө шытымнары булган токымнары, агачларның һәм куакларның

ябалдашлары вертикаль рәвештә ябылган урман үсентеләре, шактый гына чүпләнү һәм башкалар);

– янғын куркынычы югары булган урман үсентеләре белән әйләндереп алынган коры урыннарда зур булмаган урман кишәрлекләрендә;

– гомуми файдаланудагы автомобиль юллары һәм тимер юллар янәшәсендәге урман кишәрлекләре өчен.

Күе шытымнары булган яисә ябалдашлары вертикаль рәвештә ябылган кедрлыклар II класслы янғын куркынычына кертелә.

Һава шартларына карап урманнардагы янғын куркынычы классификациясе

1. Һава торышына карап, урманнарда янғын куркынычын классификацияләү урманнарның янғын куркынычына йогынты ясый торган метеорологик шартларга карап, тиешле территориядә урман янғыннары чыгу (мөмкинлеге) дәрәжәсен билгели.

2. Классификацияләү (бәяләү) максатлары өчен метеорологик (һава торышы) шартларын характерлый торган комплекслы күрсәткеч кулланыла.

3. Комплекслы күрсәткеч зурлыгына карап, урманнарда һава торышына бәйле рәвештә янғын куркынычы классы билгеләнә.

Комплекслы күрсәткеч һәр көн саен 12 – 14 сәгатьләрдә билгеләнә.

Россия Федерациясе субъектларында һава торышына карап, урманнарда янғын куркынычының региональ класслары (алага таба – региональ класслар) түбәндәгеләрне билгели:

- комплекслы күрсәткечне исәпләп чыгару методикасын;

- янғын куркынычы классы чикләрен;

- явым-төшемнәрне исәпләп чыгару методикасын.

Региональ классларны куллану турындагы карар Федераль урман хужалыгы агентлыгы боерыгы буларак рәсмиләштерелә һәм төрле вакытлар өчен аерым-аерым билгеләнергә мөмкин.

5. Региональ класслар билгеләнмәгән регионнар өчен һава торышына карап урманнарда янғын куркынычының таблицада күрсәтелгән федераль класслары билгеләнә.

6. 6. Һава торышына карап урманнарда табигый янғын куркынычы классын исәпләп чыгару формуласы һава температурасын (t°) һава температураларының һәм яңгырсыз n көн эчендә чык ноктасының (эта) аермасына тапкырчыгышы суммасы рәвешендә билгеләнә (яңгырсыз чорда 3 мм дан артыграк явым-төшем төшкән көнне беренче көн дип санап):

$$КП = \sum_{N}^{1} [t^{\circ} (t^{\circ} - ул)]$$

Нава торышы буенча урманнардагы янгын куркынычы күрсәткечләренә карап, урманнарда янгын куркынычсызлыгы чаралары

Урманнарда янгын куркынычы классификациясе	Комплекслы күрсәткеч зурлыгы	Янгын куркынычы дәрәжәсе
1	2	3
I	0 ... 300	Юк
II	301 ... 1000	Аз
III	1001 ... 4000	Уртача
IV	4001 ... 10000	Югары
V	10000 артык	Гадәттән тыш

2012 елның 27 апрелдәге “Урманнарны янгынга каршы кору нормативларын раслау турында” №174 Рослесхоз боерыгына таянып, регламентта, табигый һәм икътисади шартларны, урманнарның янып китүчәнлеген сыйфатламаларын, потенциал ут чыганаclarын исәпкә алып, янгынга каршы чаралар комплексы билгеләнә.

Урманнарны янгынга каршы төзекләндерү чараларына түбәндәгеләр кертелә:

- урман юлларын чистарту, аларның янгынга каршы минеральләштерелгән полосаларын яңарту;

- янгынга каршы сулыкларны һәм су белән тәэмин итү чыганаclarына килү юлларын эксплуатацияләү;

- урманнарда гражданнар ял итә торган зоналарны төзекләндерү;

- шлагбаумнар кую һәм эксплуатацияләү, янгын куркынычсызлыгын тәэмин итү максатларында, урманнарда гражданнарның булуын чикләүне тәэмин итәрлек киртәләр кору;

- янгынга каршы киртәләр булдыру һәм тоту, яраклы урман авызларын төзекләндерү;

- урманнарда янгын куркынычсызлыгы чаралары турында мәгълүматы булган стендларны һәм башка тамгаларны урнаштыру.

Янгынга каршы кору чараларының ел саен булдырыла торган чаралар күләме 2.17.1.4 таблицада китерелгән.

Янгынга каршы корулар буенча ел саен булдырыла торган чаралар күләме

№ п/п	Чараларның исеме	Үлчәү берәмлеге	Таләп ителүче күләм
1	2	3	4
1. Кисәтү чаралары			
1.1	Даими күргәзмәләр һәм витриналар	данә	4
1.2	Даими элмә такталар	данә	4
1.3	Кисәткеч аншлаглар	данә	100
1.4	Авыл хужалыгы оешмалары вәкилләре белән киңәшмәләр	данә	Кирәк булган саен даими
1.5	Ял һәм тәмәке тарту урыннарын оештыру	данә	50

№ п/п	Чараларның исеме	Үлчәү берәмлеге	Таләп ителүче күләм
1	2	3	4
2. Янгыннар таралуны чикләү буенча чаралар			
2.1	Урман ызаннары буйлап минеральләштерелгән полосалар кору	чм	150
2.2	Минеральләштерелгән полосаларны карап тору	чм	219
3. Юл төзелеше			
3.1	Янгынга каршы билгеләнештәге юлларны төзекләндерү	чм	-
4. Янгыннарга каршы көрәш чаралары			
4.1	Янгын сүндерү инвертарьләре пунктларын оештыру	пункт	1
4.2	ИЯД булдыру	күләме	1
5. Янгыннарды каршы кораллар сатып алу			
5.1	Урман-янгын сүндерү автомашинасы	данә	1
5.2	Тракторлар	данә	1
5.3	Жайланмалы күчмә яки кечкенә габаритлы мотопомпалар	данә	3
5.4	Басымлы янгын жиңсәләре	пог.м	500
6.	Янгын куркынычы мониторингы	мең га	52,8

Урманнарны янгыннардан саклаганда эш урыннарын урнаштыру һәм планлаштыру нормативлары 2.17.1.5 таблицада китерелгән.

2.17.1.5 таблица

Урманнарны янгыннардан саклаганда эш урыннарын урнаштыру һәм планлаштыру нормативлары

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1	2	3
1	Гомуми нормативлар:	
1.1	Шәһәр урманнарын урман янгыннары районнарына бүлү:	
	жир өстендәге сак районнары	янгыннарны ачыклау һәм сүндерү жир өсте чаралары белән гамәлгә ашырыла
1.2	Янгын куркынычлылыгы дәрәжәсе буенча урман фонды кишәрлекләрен бәяләү:	
	югары уртача түбән	үсеп китү урыны шартлары буенча - 1 - 2 класслар, һава шартларына карап - 4 - 5 класслар, 3 класс
1.3	Урманнарның фактта яну чоры (янгын куркынычы тудыручы һава торышы чоры)	Һава торышы буенча янгын куркынычының 2 - 5 класслы көннәре
1.4	Урманчылык буенча янгын куркынычы сезонның факттагы озынлыгын билгеләү	Кар катламы кузгалу һәм барлыкка килү. 10 ел һәм аннан да күбрәк еллар эчендә урманнарның фактта яну чорының максималь һәм уртача чоры озынлыгы. Жирле шкалалар буенча һава торышының янгын куркынычы дәрәжәсе – һава торышының 2 класслы янгын куркынычы башлану һәм бетүнең

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1	2	3
		иң соңгы һәм уртача даталары
1.5	Урманнарның чагыштырмача янучанлыгы	Янгыннарның уртача еллык майданын урман фонды майданына бүлүдән килеп чыккан зурлык
1.6	Урман янгыннарының зурлыгы: эре исәпкә алып була торган	25 гектардан зуррак майдан теләсә нинди майданда урман фонды территориясә янып китү
1.7	Янгынның интенсивлыгы түбән уртача югары	ялкынның биеклегә 0,5 м һәм аннан да югары ялкынның биеклегә 0,6 - 1,0 метр 1,0 метрлан биегрәк
2	Жир өстендәге сак районнарында урманнарны янгынга каршы планлаштыру нормативлары:	
2.1	Ылыслы токимнарның янгын куркынычы булган эре массивларын планлаштыру	Ылыслы токимнарның янгын куркынычы булган эре массивларын планлаштыру 2 гектардан алып 12 мең гектарга кадәр майданда өске һәм аскы янгыннар таралуга каршы торырлык (янгын куркынычы дәрәжәсенә һәм урман хужалыгы интенсивлыгына бәйле рәвештә) янгынга каршы табигый яисә ясалма барьерлар яисә аермалар белән, шулай ук гамәлдәге янгыннарны локальләштергәндә таяныч линияләре белән эре йомык блоklarга бүлү. Аларда гомуми юллар челтәренә керерлек юллар салалар.
2.2	Урман массивлары территориясендә янгынга каршы табигый киртәләр сайлау	Су баса торган киң тугайлы күлләр һәм елгалар, яфраклылар өстенлек иткән урман кишәрлекләре (составы буенча кимендә 7 берәмлек), урманнар һәм янучан материаллар белән капламаган кишәрлекләр
2.3	Янгынга каршы ясалма киртәләр һәм чокырлар сайлау алу	Мөмкинлек булган саен һәр ягы буйлап 50 - 60 метр киңлектә яфраклы агачлыктардан полосалар булдырыла торган тимер һәм автомобиль юллары трассалары, электртрапшыру линияләре, торбаүткәргечләр һ.б.ш. Киртәнең гомуми киңлегә - 120 - 150 метр. Яфраклы полосаларның урманга карап торучы тышкы яклары буйлап 1,4 метр киңлектәге минеральләштерелгән полосалар, ә эгәр дә яфраклы полосалар янгын куркынычы буенча 1 һәм 2 классларга караган урыннарда тоташса, бер-берсеннән 5 - 10 метр ераклыкта ике минеральләштерелгән полоса булдырыла. Яфраклылар полосалары булдыру мөмкин булмаган ылыслы урман утыртмалары территориясә (урманчылык сәбәпле) чокырның һәр ягыннан киңлегә 120-150 м булган полосаларда янучан материаллардан (агач материалы чүбеннән, ылыслы шытымнардан, янгын куркынычы булган урманчыктардан, ылыслыларның 1,5-2,0 метрга кадәрле аскы ботакларыннан һәм башкалардан) даими рәвештә чистартылып торыла. Ылыслы урманның мондый полосаларын янәшәдәге урманнан чиклиләр һәм буеннан буена һәр 20 - 30 метр аша 1,4 метр киңлектәге минеральләштерелгән полосалар белән аерылар. Мондый төп каплавычларның гомуми киңлегә (чокырның яисә юлның киңлегә белән берлектә) - 260 - 320 метр.
2.4	Янгынга каршы өстәмә киртәләр һәм чокырлар булдыру	2.2 һәм 2.3 пунктларда күрсәтелгән киртәләр тиешле күләмдә булмаган очракта, блок буйлатып йомык божра булдыру өчен аларда юллар һәм һәр ике як буйлап яфраклы полосалар булдырып чокырлар казыйлар
2.5	Уртача интенсивтагы урман хужалыгы алып барыла торган	2-12 мең га (әлегә таблицаның 2.1 пункттын кар.) кадәр майданлы эре блоklarны һәм массивларны 2.2-2.4 пунктларда

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)										
1	2	3										
	зоналарда урнашкан, янып китүчәнлеге югары булган ылыслыларның кыйммәтле токымнары массивларында планлаштыру	каралган тәртиптә 400дән 1600 га кадәр майданлы уртача йомык блокларга (чокырларга, уттан каплавычларга) бүлөләр. Шулай ук вакытта киң кулланылыштагы (тимер юл, шоссе) юлларның һәр ягы буенча яфраклы полосаларны (хужалар көче белән) 30 - 50 метр киңлектә, ә башка чокырлар, шулай икәптән кварталлардагы урман юллары буйлап һәр ягынан 10 -15 метр киңлектә булдыралар. Ылыслы яшь агачлыктар булган чокырларга тоташучы аеруча кыйммәтле массивларда (яфраклы полосаларны булдыру мөмкинлеге булмаганда) һәр яктан 100 метр киңлектәге полосаларны янучан материаллардан чистарталар һәм, әлеге таблицаның 2.3 пункттында күрсәтелгәнчә, һәр 20-30 метр саен буйлы минеральләштерелгән полосалар ясылар. Мондый эчкә (өстәмә) яфраклы токым саклагычларының киңлеген 60 - 100 метр булырга тиеш, ылыслы токымнарныкы - 200 метр, урман юллары буенча (чокырларның һәм урман юлларының киңлеген исәпкә алмыйча) - 20 - 30 метр.										
2.6	Яшел зоналарда һәм I класслы ылыслы культураларның һәм яшь урман үсентеләренә эре кишәрлекләрен планлаштыру	Аларны 25 гектар майданлы блокларга минеральләштерелгән полосалар яисә юллар ярдәмендә бүлөләр, һәр тарафыннан яфраклы яшь агачлардан һәм куаклардан 10 метр киңлектәге полосалар булдыралар. Аның үзәгеннән гади юл белән каплавычның гомуми киңлеген - 30 метр. Яфраклы полосаларны булдыру мөмкин булмаганда, 100 метр киңлектәге полосалардагы ылыслылар чокырына якин урыннарда һәр яклап янучан материалны юк итәргә, шулай ук 20-30 метр саен аркылы минеральләштерелгән полосалар салырга кирәк (әлеге таблицаның 2.3 пункттын кар.)										
2.7	Поселоклар янәшәсендәге ылыслы урманнарны планлаштыру	Урман массивы тирәли янгынга чыдам булган кимендә 150 метр киңлектәге яфраклы кырпулар булдыралар. Мондый кырпуларның һәр тарафында кимендә 2,5 метр киңлектәге минеральләштерелгән полосалар булдыралар. Әгәр дә яфраклы кырпуларны булдыру мөмкин булмаса, ул очракта поселокка тоташучы ылыслы урман полосаларында 250 - 300 метрлы киңлектә янучан материалларны юк итәләр һәм алар буйлап һәр 50 метр саен буйлы минеральләштерелгән полосалар салалар (әлеге таблицаның 2,3 пункттын кар.)										
2.8	Минеральләштерелгән саклык полосаларын бульдозерлар, тракторлар, туфрак эшкәртүче һәм башка кораллар ярдәмендә туфрак өстендәге каплам төрөнә һәм куәтенә бәйле рәвештә салганда:	<table border="1" data-bbox="703 1469 1522 2078"> <tr> <td data-bbox="703 1469 1118 1809">куәтле үлән капламында һәм чүпләнгән урыннарда жиләкләрдән һәм арчаннан лишайниклардан һәм яшел мүкләрдән</td> <td data-bbox="1118 1469 1118 1809">1,0 дән 1,5 метрга кадәр 1,5 дән 2,5 метрга кадәр 2,5 дән 4,0 метрга кадәр 1,4 метр (ПКЛ-70 сукасы бер тапкыр уза)</td> <td data-bbox="1118 1469 1522 1809">полосаның киңлеген түбәнлектәге янгын ялкынының мөмкин булган биеклегеннән ике тапкыр артыграк булу хисабыннан чигереп тору сыйфатында хезмәт итәргә мөмкиннәр</td> </tr> <tr> <td data-bbox="703 1809 1118 2011">блокларның һәм ылыслы массивларның эчендә минималь киңлек (әлеге таблицаның 2.1, 2.5 - 2.7 пунктлары)</td> <td colspan="2" data-bbox="1118 1809 1522 2011">корылмалар, урман культуралары, табигый шытып чыккан урманнар булган майданнар тирәсендә, ылыслы, яфраклы урман үсентеләрендә уза торган агач ташу юллары буйларында, минеральләштерелгән полосаларның дэвамы буларак булдырылган янгынга каршы киртәләрдә һәм ылыслы утыртмаларда, шулай ук кирәк булган башка урыннарда</td> </tr> <tr> <td data-bbox="703 2011 1118 2078">янгын куркынычы булган сезонга калдырылган коры</td> <td colspan="2" data-bbox="1118 2011 1522 2078">урман эзерләүчеләр көче белән диләнкеләр минеральләштерелгән полосалар белән әйләндереп алына. 25</td> </tr> </table>		куәтле үлән капламында һәм чүпләнгән урыннарда жиләкләрдән һәм арчаннан лишайниклардан һәм яшел мүкләрдән	1,0 дән 1,5 метрга кадәр 1,5 дән 2,5 метрга кадәр 2,5 дән 4,0 метрга кадәр 1,4 метр (ПКЛ-70 сукасы бер тапкыр уза)	полосаның киңлеген түбәнлектәге янгын ялкынының мөмкин булган биеклегеннән ике тапкыр артыграк булу хисабыннан чигереп тору сыйфатында хезмәт итәргә мөмкиннәр	блокларның һәм ылыслы массивларның эчендә минималь киңлек (әлеге таблицаның 2.1, 2.5 - 2.7 пунктлары)	корылмалар, урман культуралары, табигый шытып чыккан урманнар булган майданнар тирәсендә, ылыслы, яфраклы урман үсентеләрендә уза торган агач ташу юллары буйларында, минеральләштерелгән полосаларның дэвамы буларак булдырылган янгынга каршы киртәләрдә һәм ылыслы утыртмаларда, шулай ук кирәк булган башка урыннарда		янгын куркынычы булган сезонга калдырылган коры	урман эзерләүчеләр көче белән диләнкеләр минеральләштерелгән полосалар белән әйләндереп алына. 25	
куәтле үлән капламында һәм чүпләнгән урыннарда жиләкләрдән һәм арчаннан лишайниклардан һәм яшел мүкләрдән	1,0 дән 1,5 метрга кадәр 1,5 дән 2,5 метрга кадәр 2,5 дән 4,0 метрга кадәр 1,4 метр (ПКЛ-70 сукасы бер тапкыр уза)	полосаның киңлеген түбәнлектәге янгын ялкынының мөмкин булган биеклегеннән ике тапкыр артыграк булу хисабыннан чигереп тору сыйфатында хезмәт итәргә мөмкиннәр										
блокларның һәм ылыслы массивларның эчендә минималь киңлек (әлеге таблицаның 2.1, 2.5 - 2.7 пунктлары)	корылмалар, урман культуралары, табигый шытып чыккан урманнар булган майданнар тирәсендә, ылыслы, яфраклы урман үсентеләрендә уза торган агач ташу юллары буйларында, минеральләштерелгән полосаларның дэвамы буларак булдырылган янгынга каршы киртәләрдә һәм ылыслы утыртмаларда, шулай ук кирәк булган башка урыннарда											
янгын куркынычы булган сезонга калдырылган коры	урман эзерләүчеләр көче белән диләнкеләр минеральләштерелгән полосалар белән әйләндереп алына. 25											

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)	
1	2	3	
	туфракларда урнашкан ылыслы тигез урманнардагы коры туфраклы диләнкеләрдә	гектардан артык майданлы диләнкеләргә аркылы минеральләштерелгән полосалар белән 25 гектардан артмаган кишәрлекләргә бүлеләр. Үзагачны саклыкка кую урыннары шулай ук аерым, йомык минеральләштерелгән полосалар белән әйләндереп алына, ә ылыслы урманнарны кисү урыннарында – бер-береннән 5-10 метр ераклыкта булган ике шундый полоса белән әйләндереп алына	
	тимер юлларда, шосселарда һәм агач ташу юлларында (үз карамакларындагы оешмалар көчләре белән)	алар буйларындагы полосалар (агач ташу өчен – һәр ягыннан 10 метр) янгын сезоны эчендә ауган агачлардан, агач чүпләреннән һәм башка тиз кабынып китүчән материаллардан чистартып торыла. Минеральләштерелгән полосаларны чигерелгән полосаларның тышкы ягы буйлап салалар, ылыслы утыртмаларда коры туфракта - бер-берсеннән 5 метр ераклыкта ике минеральләштерелгән полоса салына. Шушындый ук шартларда минполосалар белән юл буйларында яткан шпаллар өемнәрен һәм кар саклау щитларын, агач күперләргә, стационар платформаларны, торақ йортларны һәм юлларны карап йөрүчеләр будкаларын әйләндереп алалар, учак ягу рөхсәт ителгән урыннар, урманда ял итү һәм тәмәке тарту урыннары, урманнарда эшләр башкарганга ЯММ саклау урыннары тирәли, янгын куркынычы урман промыселлары майданчыклары тирәли (күмер ягу, сагыз, дегет эшкәртү һәм башкалар), арадаш һәм төп чәер складлары тирәли, авыл хужалыгы жирләре чикләре буйлап әйләндереп алалар	
2.9	Янгын куркынычы сезонында янгынга каршы аермалар кору:		
	урмандагы үзагач саклыкханәләре тирәли	саклыкханәләргә ачык урыннарда түбәндәге аралыкта урнаштыралар: яфраклы урман диварларынан складлаштыру урыннары майданы 8 га - 20 м кадәр, 8 га һәм аннан да күбрәк - 30 м, ылыслы һәм катнаш урман диварларынан складлаштыру урыннары майданы 8 га - 40 м, 8 га аннан да күбрәк - 60 м. саклыкка кую урыннары һәм күрсәтелгән янгынга каршы чокырлар янучан материаллардан чистартыла	
2.10	Янгынга каршы сулыклар кору: урман янгыннары чыгу мөмкин булган урыннан ерак урнашкан су чыганакларын урнаштыру:		
	утыртмаларның янгын куркынычы классификациясе	ераклыгы, чм	бер сулыктан су белән тәэмин ителүче утыртмалар майданы, га
	1	2-4	500
	2	2-8	2000-5000
	3-5	8-12	5000-10000
	янгын сүндерү өчен табигый су чыганакларын эзәрләү	аларга килү юлларын төзекләндерү, янгын автоцистерналары һәм мотопомпалар белән су алу өчен махсус майданчыклар жиһазландыру, ә кирәк очракларда сулыкларны тирәнәйтү һәм буалау	
	янгын сүндерү буенча ясалма сулыклар төзү	янгын куркынычы югары булган урман массивларында, аларда табигый су чыганаклары булмаганда, яхшыртылган автомобиль юллары янында, алардан сулыкларга кадәр килү юллары салына	
	янгынга каршы сулыкта нәтиҗәле су запасы	елның иң эссе чорында кимендә 100 кубометр	

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1	2	3
2.11	Урман юлларын кору:	
	юл челтәрләренең гомуми тыгызлыгы (куелыгы)	Кимендә 6 чакрым - 1000 гектар гомуми мәйданга, шул исәптән янғын куркынычы түбән булган һәм янғын тиз таралмый торган урман үсентеләре өстенлек иткән кварталларда юллар челтәре куелыгы 6 км/мең гектар рөхсәт ителә, янғын куркынычы югары булган урман үсентеләре өстенлек иткән кварталларда ул бу күрсәткечтән артык булырга тиеш
	урман хужалыгы юллары	урман янғыннары белән көрәш өчен түгел, урман хужалыгы ихтыяжлары өчен кирәкле юллары булган кишәрлекләрдә урман хужалыгы интенсив алып барыла торган үзләштерелгән урманнарда корыла. 5 категория гомуми файдаланудагы юлларга тиңләштерелә һәм 3 типка бүленә. 1 тип урман хужалыгы юллары: бер полосалы, полосаларның гомуми киңлеге - 8 метр, юл кырые киңлеге – 1,75 метр. Исәпләп чыгарылган хәрәкәт тизлеге - 60 чм/сәг, сикәлтәле урыннарда 40 чм/сәг кадәр кими
	янғынга каршы юллар	3 типлы урман хужалыгы юлларына керә, жир капламының киңлеге 4,5 метрга тигез, юл кырыйларының киңлеге - 0,5 шәр метр. Аларны бар булган урман юллары челтәрләренә өстәмә коралар, янғын куркынычы булган урыннарда һәм сулыкларга автотранспорт белән үтеп керүне тәэмин итәр өчен. Аларга шулай ук табигый грунт юллары, квартал урман юллары һәм төрле трассалар кертелә
2.12	Көчләрне һәм чараларны янғын сүндерү урынына илтеп житкерү вакыты	Янғын күренгәннән соң 3 сәгатътән дә артмаска тиеш. Ә янғын куркынычы югары булган кишәрлекләр өчен 0,5 – 1,0 сәгатътән дә артмаска тиеш
2.13	Янғын урынына бару юлына китә торган вакытны исәпләп чыгарганда юлларның, сукмакларның яисә жәяүлеләр узып йөрерлек урыннарның сикәлтәлеген һәм жир өсте рельефын исәпкә алу өчен аларны озынайту коэффициентлары	
	1 типлы урман хужалыгы юллары өчен 3 типлы (янғынга каршы) урман хужалыгы юллары өчен	тигез урыннарда - 1,1; калкулыклы - 1,25 тигез урыннарда - 1,15; калкулыклы - 1,65
2.14	Янғын сүндерүче эшченең хәрәкәт итү тизлеге	Гадәттә 1- 3 чм/сәг (автомобиль юлыннан коралларын күтәрәп янғын урынына килгәндә)
2.15	Жир өстендә патруль уздыру маршрутларын планлаштыру:	
2.15.1	Урнаштыру урыннары	Агач-куаклар аз булган урыннарда (15% һәм аннан да түбән) һәм территория буйлап вак урман кишәрлекләре урнашканда. Кырсаклагыч утыртмаларны, ерганак буйларындагы һәм балкалардагы, яшел зоналы урманнардагы, урман-далалардагы утыртмаларны саклаганда. Стационар күзәтү пунктларыннан күзәтүгә һәм авиапатрульгә өстәмә рәвештә – агач материалы эзерләү урыннарында, төрле объектлар төзү урыннарында һәм трассаларда, ял зоналарында, елгалар һәм күлләр ярлары буйлап, янғын куркынычы югары булган урыннарда
2.15.2	Патруль уздыру маршруты озынлыгы	Транспорт төренә, юллар торышына һәм саклана торган кишәрлекне карап чыгу санына бәйле рәвештә
2.15.3	Янғын куркынычы булган кишәрлекләрдә урман янғынына патруль уздыру хәрәкәте тизлеге	
	мотоцикллар, машиналар һәм башка транспорт чаралары	гомуми файдаланудагы шоссе юллары буйлап - 30 чм/сәг артык, урман юллары буйлап -15-20 чм/сәг. Урмансыз

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1	2	3
		киңлекләрдә юл хәрәкәте иминлеге кагыйдәләре нигезендә арттырылырга да мөмкин

Урман хужалыгын алып баручы урман фондын биләүчеләрне урман янгынарнын сүндерү жайланмалары һәм чаралары белән тәмин итү нормалары 2.17.1.6 таблицада күрсәтелгән.

2.17.1.6 таблица

Урман хужалыгын алып баручы урман фондын биләүчеләрне урман янгынарнын сүндерү жайланмалары һәм чаралары белән тәмин итү нормалары

№ п/п	Янғын сүндерү чараларының исемнәре	Үлч. берәмл	Урман чылык	Бер кишәрлек урманчылыгында үзгач әзерләүче структур бүлекчәнең урман-янғын сүндерү пункты (ПСПИ)	Искәрмә
1	2	3	4	5	6
1	Урман-янғын сүндерү модуль жайланмасы (алына торган цистерналар, шул исәптән шәхси житештерүдәге) яки су өчен 1500 литрлы резин сыешлыклар	данә	1	1	Махсус урман-янғын сүндерү автоцистерналары булганда алына торган цистерналарны булдыру мәжбүри түгел
2	Янғын сүндерү буенча урман-патруль машиналары	данә	1	1	Комплектта
3	Жайланмалы күкмә янғын сүндерү мотопомпалары, минутына 600-800 л житештерелешле	данә	1	1	
4	Су куа торган жиңсәләр (D=26,51, 66 мм)	п.м.	300	300	
5	Торфлы урман янғын сүндерү көпшәләре	к-г	1		Торф ятмалары булган урман кишәрлекләре өчен генә
6	100 л.с. югары булган трактордагы бульдозерлар	данә	1		
7	Сабанлы яки бүтән туфрак эшкәртә торган кораллы тракторлар	данә	1		
8	Үтеп керүчәнлеге югары булган бортлы автомобильләр яки вездеходлар	данә	1		Кешеләрне ташу өчен
9	Елга катерлары, кимендә	данә	1		Су юллары булган

№ п/п	Янгын сүндөрү чараларының исемнәре	Үлч. берәмл	Урман чылык	Бер кишәрлек урманчылыгында ұзагач әзерләүче структур бүлекчәнең урман-янгын сүндөрү пункты (ПСПИ)	Искәрмә
1	2	3	4	5	6
	2 тонна йөк күтәрелешле				районнар өчен генә
10	Уткабызгыч аппаратлар	данә	5	4	
11	Юешләткечләр, күбекясагычлар	кг		20	
12	Ранецлы ут сүндөргечләр	данә	10	2	
13	Һаваөрдөргечләр	данә	1	1	
14	Кул инструментлары: көрәкләр балталар китмәннәр тырмалар аркылы пычкылар	данә данә данә данә данә	30 10 10 10 3	50 5 5 5 5	
15	Эчәр сулар өчен билгеләнгән 20 литрлы чиләкләр һәм бүтән канистрлар	данә	5	2	
16	Эчәр сулар өчен билгеләнгән 20 литрлы бидоннар яисә канистрлар	данә	2	2	
17	Бензопычкылар	данә	2	1	
18	Электр-мегафоннар	данә	1		
19	Күтәрәп йөртә торган радиостанцияләр, йөртөлүче УКВ- яки КВ-диапазонлы	данә	2	2	янгын сүндөрү хезмәте һәм урманчылык белән радиоэлементә оештырылганда
20	Кизү тору өчен махсус киём (резин итек, чалбар, куртка, бияләйләр)	к-т			янгын сүндөрү буенча даими команда әгъзалары санына карап
21	Беренче ярдәм аптечкасы	к-т	2	1	
22	Индивидуаль яра бәйләү пакетлары	к-т			янгын сүндөрүдә катнашучылар санына карап
23	Саклагыч күзлекләр	данә			янгын сүндөрү буенча даими команда әгъзалары санына карап
24	Респираторлар	данә			янгын сүндөрү буенча даими команда әгъзалары санына карап
25	Су өчен кружкалар	данә			янгын сүндөрүдә катнашучылар санына карап

2.17.2. Урманнарны зарарлы организмнардан саклауга карата таләпләр

Урманнарны зарарлы организмнардан яклау Россия Федерациясе Урман кодексының 54-56 статьялары һәм “Үсемлекләр карантины турында” 15.07.2000 ел, №99-ФЗ Федераль закон, 29.06.2007 ел, №414 Россия Федерациясе Хөкүмәте карары белән расланган Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләре (алга таба – Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләре) нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарны яклау зарарлы организмнарны (үсемлекләренә, хайваннарны, билгеле бер шартларда урманнарда һәм урман ресурсларына зарар китерерлек авыру кузгатучы организмнарны) ачыклауга һәм алар таралуны булдырмауга юнәлдерелә, карантин объектларга кертелгән зарарлы организмнар чыганаклары барлыкка килгән очракта, аларны локальләштерүгә һәм бетерүгә.

Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләре урманнарны зарарлы организмнардан, шулай ук зарарлы йогынтыдан яклауның бердәм тәртибен һәм шартларын, шулай ук урманнарда санитар иминлек тәмин итүгә юнәлдерелгән урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен билгели.

Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләре һәр урман районы өчен Россия Федерациясе Табигать ресурслары министрлыгы тарафыннан билгеләнә.

Урманнарда санитар иминлекне тәмин итү максатларында түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

а) урманнарны яклау ягыннан районлаштыру (урман патологиясе яңый торган зәгыйфь, уртача һәм көчле зоналарны билгеләү);

б) урман патологиясе ягыннан тикшерү һәм урман патологиясе ягыннан мониторинглау;

в) зарарлы организмнар чыганакларын локальләштерү һәм бетерү буенча авиация һәм жир өсте эшләре;

г) санитар-савыктыру чаралары (корыган һәм зарарланган урман үсентеләрен кисү, урманнарны чүптән, пычранудан һәм башка тискәре йогынтыдан яклау);

д) урманнардан файдалануга карата санитар таләпләр урнаштыру.

Арендага бирелгән урман кишәрлекләрендә санитар-савыктыру чаралары шушы кишәрлекләрнең арендаторлары тарафыннан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарда санитар иминлек кагыйдәләре белән билгеләнгән таләпләр урманнарны үзләштерүне планлаштырганда исәпкә алына.

Урманнарда санитар иминлекне тәмин итү чараларын гамәлгә ашырганда алынган документлаштырылган мәгълүмат дәүләт урман реестрына кертү өчен билгеләнгән тәртиптә тапшырыла.

Урман патологиясе ягыннан тикшерү һәм урман патологиясе ягыннан мониторинг, зарарлы организмнар чыганакларын локальләштерү һәм бетерү, санитар-савыктыру чараларын билгеләү һәм уздыру эшләре Федераль урман хужалыгы агентлыгы тарафыннан расланган методик документлар нигезендә гамәлгә ашырыла.

2.17.2.1 таблица

Урманнарны яклау чараларының ел саен булган күләме

№ п/п	Чараларның исеме	Үлчәү берәмлеге	Проектланган	Искәрмә
1	2	3	4	5
1.	Урман патологиясе ягыннан тикшерү	га	4000	
2.	Туфрак казулар	чокырмлар	100	
3.	Яңа зарарланган агачларны сайланма кисү	кбм	100	
4.	Жир өстендәге юк итү чаралары	га	2014 – 1200; 2015 – 500; 2016 – 100; 2017 – 50	Зарарлану чыганаclarы барлыкка килүгә карап
5.	Питомникларга профилактик сиптерүләр (серкәлөндөрүләр)	га	5	Барлык чәчүлек майданында
6. Биологик көрәш чаралары				
6.1	Оялар эзерләү	данә	500	
6.2	Ояларны рәтләү	данә	250	
6.3	Парсыз ефәк күбәләгенә, яшел имән яфрак төргечләренә, дүләнә яфрак төргечләренә карата аттрактант тозақлар куллану.	данә	500	
6.4	Кырмыска ояларын киртәләү	данә	200	
6.5	Күкәй салу урыннарын нефть белән эшкәртү	га	500	
7. Оештыру-хужалык чаралары				
7.1	Корткыч һәм авыру чыганаclarы барлыкка килүне күзәтеп тору	га	48588	
7.2	Сак почмаclarын оештыру	данә	6	Урманчылык һәм киш. урманчылыclarы буенда
7.3	Урманнарны чүпләрдән чистарту	га	2014 – 400; 2015 – 450; 1016-2018 – 400	

Урманнардан файдаланганда түбөндәгеләр рөхсәт ителми:

а) пестицидлар һәм агрохимикатлар яисә кешеләр сәламәтлеге һәм әйләнә-тирә мохит өчен куркыныч булган бүтән матдәләр, житештерү һәм куллану калдыclarы белән эш итүгә карата Россия Федерациясе законнары белән билгеләнгән таләпләрне бозу нәтижәсендә туфракны пычрату;

б) урман бүлемтекләрен чистарту эшләрен, шулай ук гражданнырга яисә юридик затларга бирелгән урман кишәрлекләрен урман законнарында билгеләнгән тәртиптә шушы кишәрлекләренә максатчан файдалану өчен яраклы хәлгә китерү эшләрен яисә рекультивация эшләрен башкармау яисә вакытында башкармау;

в) авыл хужалыгы эшләрэн алып бару өчен бирелгән урман кишәрлекләрендә авыл хужалыгы терлекләрен киртәләмәгән урыннарда, көтүчесез яисә бәйләмичә көтү;

г) кырмыска ояларын, кош ояларын, хайван өннәрен яисә башка яшәу урыннарын юк итү (туздыру);

д) урманнарда урнашкан мелиоратив системаларны юк итү яисә аларга зыян салу;

е) урманнарны сәнәгать һәм көнкүреш калдыклары белән пычрату;

ж) урманнарда зарар китерерлек бүтән гамәлләр.

Урманнарда табигый экологик системаларга хас булмаган, шулай ук ясалма юл белән чыгарылган һәм үрчүләрен тикшереп торуның нәтижәле чаралары булмаган үсемлекләр, хайваннар һәм башка организмнар үрчетү һәм алардан файдалану тыела.

Сайланма кисүләр һәм урманнарны карап тоту барышында беренче чиратта корыган һәм зарарланган агачлар киселә.

Үзагачны зарарлы торган корткыч (зыян салгыч) организмнар чыганаclarында кисүләрдән калган калдыклар, урман законнары белән билгеләнгән тәртиптә расланган янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен үтәгән килеш, яндырылырга тиеш.

Диләнкеләрне эшләгәндә һәм линияле объект трассалары өчен корып куйганда кисүләрдән калган калдыкларны урман кырыена (урман диварына таба) этеп кую тыела.

Язгы-жәйге чорда эзерләнгән үзагачны урманнарда, кабыгын алмыйча (кабыксыз) яисә пестицидлар белән эшкәртмичә, 30 көннән дә артык саклау (калдыру) рөхсәт ителми.

Эзерләнгән агач материалын кабыгын алмыйча яисә пестицидлар белән эшкәртмичә урманнарда саклауны (калдыруны) тыя торган конкрет сроклар (даталар) урман үсентеләре зоналары һәм урман районнары буенча Федераль урман хужалыгы агентлыгы тарафыннан билгеләнә.

Агызу өчен билгеләнгән агач материалын химик эшкәртү тыела.

Кәүсә корткычлары оялаган эзерләнгән агач материалы алар очып чыкканчы инсектицидлар белән эшкәртелергә яисә кабыгыннан арындырылырга тиеш (кабык бетерелергә тиеш). Эзерләнгән агач материалына яклау чаралары аз нәтижә бирә торган яисә бетерүе мөмкин булмаган кәүсә корткычлары оялаган очракта, мондый агач материалын кичекмәстән урманнан чыгарырга яисә эшкәртергә кирәк.

Чәер эзерләү өчен зарарлы организмнар чыганаclarында урнашкан, шулай ук зәгыйфьләнгән урман үсентеләре бирелми.

Чәер эзерләү өчен бүлөп бирелгән урман үсентеләрендә аны эзерли башлаганчы корып баручы һәм корыган агачлар киселә.

Чәер эзерләүне, шулай ук агач булмаган урман ресурслары (агачлар һәм куаклар кайрылары, чыбык-чабык, ботаклардан терлек азыгы, чыршы, пихта, нарат һәм (яисә) башка ылыслы токымнарның ботаклары, яңа ел бәйрәмнәре өчен чыршылар һәм (яисә) башка ылыслы агачлар, мүк, урман туфрагындагы үсемлекләр жәймәсе, камыш, кыяклылар) һәм башка шундый урман ресурслары

эзерләү һәм жыюны зарарлы организмнар барлыкка килүне һәм агачлар коруны булдырмый торган алымнар белән башкару рөхсәт ителә.

Урманнарда авыл хужалыгы алып бару өчен пестицидлар һәм агрохимикатлар куллану “Пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турында” Федераль закон нигезендә гамәлгә ашырыла.

Рекреацион максатлар өчен урманнардан файдалану урманнарның санитар һәм урман патологиясе начараюга китермәскә тиеш.

Электрүткәргеч линияләр, элементә линияләре, бүлемтек юллары, торбаүткәргечләр һәм башка линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү, жир асты байлыкларын геологик өйрәнү һәм файдалы казылма ятмаларын эшкәртү, сусаклагычлар һәм башка ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү, агач материалын һәм башка урман ресурсларын эшкәртү, шулай ук башка максатлар өчен урманнардан файдалану гражданнарга һәм юридик затларга бирелгән урман кишәрлекләрендә һәм алар янәшәсендәге территорияләрдә урманнарның санитар торышы начараюга китермәскә тиеш.

Санитар-савыктыру чараларының нормативлары һәм параметрлары 2.17.2.2 таблицада китерелә.

2.17.2.2 таблица

Санитар-сәламәтләндерү чараларының нормативлары һәм параметрлары

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. берәмл. .	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Урманнар ны чүпләрдән чистарту	Жәмгысе
			Барлыгы	шул исәптән			
				тоташ	сайланма		
1	2	3	4	5	6	7	8
Урманнарның максатчан билгеләнеше – саклык урманнары							
Токым - нарат							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>75</u> 2,4		<u>75</u> 2,4		<u>75</u> 2,4
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- майданы	га	16		16		16
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,52		0,52		0,52
	- ликвидлы	мең. м3	0,44		0,44		0,44
	- эшлекле	мең. м3	0,28		0,28		0,28
Ылыслылар жәмгысе							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>75</u> 2,4		<u>75</u> 2,4		<u>75</u> 2,4
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. берәмл. .	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Урманнар ны чүпләрдән чистарту	Жәмгысе
			Барлығы	шул исәптән			
				тоташ	сайланма		
1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- майданы	га	16		16		16
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,52		0,52		0,52
	- ликвидлы	мең. м3	0,44		0,44		0,44
	- эшлекле	мең. м3	0,28		0,28		0,28
Токым - биек кәүсәле имән							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>8</u> 0,3		<u>8</u> 0,3		<u>8</u> 0,3
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- майданы	га	2		2		2
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,07		0,07		0,07
	- ликвидлы	мең. м3	0,04		0,04		0,04
	- эшлекле	мең. м3	0,02		0,02		0,02
Токым - түбән кәүсәле имән							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>103</u> 3,6		<u>103</u> 3,6		<u>103</u> 3,6
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- майданы	га	20		20		20
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,72		0,72		0,72
	- ликвидлы	мең. м3	0,44		0,44		0,44
	- эшлекле	мең. м3	0,22		0,22		0,22
Токым - өрәңге							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>4</u> 0,1		<u>4</u> 0,1		<u>4</u> 0,1
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. берәмл. .	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Урманнар ны чүпләрдән чистарту	Жәмгысе
			Барлығы	шул исәптән			
				тоташ	сайланма		
1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- мәйданы	га	1		1		1
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,02		0,02		0,02
	- ликвидлы	мең. м3	0,01		0,01		0,01
	- эшлекле	мең. м3	-		-		-
Каты яфраклылар жәмгысе							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>115</u> 4,0		<u>115</u> 4,0		<u>115</u> 4,0
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- мәйданы	га	23		23		23
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,81		0,81		0,81
	- ликвидлы	мең. м3	0,49		0,49		0,49
	- эшлекле	мең. м3	0,24		0,24		0,24
Токым - каен							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>1184</u> 50,7		<u>1184</u> 50,7		<u>1184</u> 50,7
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- мәйданы	га	248		248		248,0
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	11,72		11,72		11,72
	- ликвидлы	мең. м3	3,52		3,52		3,52
	- эшлекле	мең. м3	0,05		0,05		0,05
Токым - усак							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>102</u> 15,6	<u>75</u> 13,0	<u>27</u> 2,6		<u>102</u> 15,6
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел		3	5		

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. берәмл. .	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Урманнар ны чүпләрдән чистарту	Жәмгысе
			Барлығы	шул исәптән			
				тоташ	сайланма		
1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- мәйданы	га	31	25	6		31
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	5,38	4,75	0,63		5,38
	- ликвидлы	мең. м3	1,82	1,43	0,39		1,82
	- эшлекле	мең. м3					
Токым - нектарлы юкә							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>724</u> 36,2		<u>724</u> 36,2		<u>724</u> 36,2
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- мәйданы	га	147		147		147
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	7,12		7,12		7,12
	- ликвидлы	мең. м3	2,14		2,14		2,14
	- эшлекле	мең. м3	0,00		0,00		0,00
Йомшак яфраклылар жәмгысе							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>2009</u> 102,5	<u>75</u> 13,0	<u>1934</u> 89,5		<u>2009</u> 102,5
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- мәйданы	га	426	25	401		426
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	24,23	4,75	19,48		24,23
	- ликвидлы	мең. м3	7,47	1,43	6,04		7,47
	- эшлекле	мең. м3	0,05	0,00	0,05		0,05
Саклык урманнары буенча барлығы:							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>2199</u> 108,9	<u>75</u> 13,0	<u>2124</u> 95,9		<u>2199</u> 108,9
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. берәмл.	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Урманнарны чүпләрдән чистарту	Жәмгысе
			Барлығы	шул исәптән			
				тоташ	сайланма		
1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- майданы	га	465	25	440		465
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	25,56	4,75	20,81		25,56
	- ликвидлы	мең. м3	8,40	1,43	6,97		8,40
	- эшлекле	мең. м3	0,57	0,00	0,57		0,57
Урманнарның максатчан билгеләнеше – эксплуатация урманнары							
Токым - нарат							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>92</u> 4,4		<u>92</u> 4,4	= -	<u>92</u> 4,4
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- майданы	га	18		18		18
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,89		0,89		0,89
	- ликвидлы	мең. м3	0,71		0,71		0,71
	- эшлекле	мең. м3	0,48		0,48		0,48
Ылыслылар жәмгысе							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>92</u> 4,4		<u>92</u> 4,4	= -	<u>92</u> 4,4
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- майданы	га	18		18		18
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,89		0,89		0,89
	- ликвидлы	мең. м3	0,71		0,71		0,71
	- эшлекле	мең. м3	0,48		0,48		0,48
Токым - түбән кәүсәле имән							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>62</u> 1,8		<u>62</u> 1,8		<u>62</u> 1,8
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. берәмл. .	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Урманнар ны чүпләрдән чистарту	Жәмгысе
			Барлығы	шул исәптән			
				тоташ	сайланма		
1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- майданы	га	14		14		14
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,43		0,43		0,43
	- ликвидлы	мең. м3	0,27		0,27		0,27
	- эшлекле	мең. м3	0,13		0,13		0,13
Токым - өрәңге							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	$\frac{9}{0,2}$		$\frac{8}{0,2}$		$\frac{9}{0,2}$
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- майданы	га	2		2		2
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,04		0,04		0,04
	- ликвидлы	мең. м3	0,02		0,02		0,02
	- эшлекле	мең. м3	0,01		0,01		0,01
Каты яфраклылар жәмгысе							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	$\frac{71}{2,0}$		$\frac{71}{2,0}$		$\frac{71}{2,0}$
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- майданы	га	16		16		16
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,47		0,47		0,47
	- ликвидлы	мең. м3	0,29		0,29		0,29
	- эшлекле	мең. м3	0,14		0,14		0,14
Токым - каен							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	$\frac{14}{0,7}$		$\frac{14}{0,7}$		$\frac{14}{0,7}$
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. берәмл. .	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Урманнар ны чүпләрдән чистарту	Жәмгысе
			Барлығы	шул исәптән			
				тоташ	сайланма		
1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- мәйданы	га	3		3		3
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,14		0,14		0,14
	- ликвидлы	мең. м3	0,08		0,08		0,08
	- эшлекле	мең. м3	-		-		-
Токым - усак							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>17</u> 2,0		<u>17</u> 2,0		<u>17</u> 2,0
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- мәйданы	га	5		5		5
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	0,64		0,64		0,64
	- ликвидлы	мең. м3	0,39		0,39		0,39
	- эшлекле	мең. м3	-	-	-		-
Токым - нектарлы юкә							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>164</u> 12,4		<u>164</u> 12,4		<u>164</u> 12,4
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел			5		
3.	Ел саен файдаланылучы күләм:						
	- мәйданы	га	35		35		35
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	3,05		3,05		3,05
	- ликвидлы	мең. м3	1,84		1,84		1,84
	- эшлекле	мең. м3	-	-	-		-
Йомшак яфраклылар жәмгысе							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>195</u> 15,1		<u>195</u> 15,1		<u>195</u> 15,1
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. берәмл. .	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Урманнар ны чүпләрдән чистарту	Жәмгысе
			Барлығы	шул исәптән			
				тоташ	сайланма		
1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- мәйданы	га	43		43		43
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	3,83		3,83		3,83
	- ликвидлы	мең. м3	2,31		2,31		2,31
	- эшлекле	мең. м3	-	-	-		-
Эксплуатация урманнары буенча барлығы:							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>358</u> 21,5		<u>358</u> 21,5		<u>358</u> 21,5
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- мәйданы	га	77		77		77
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	5,19		5,19		5,19
	- ликвидлы	мең. м3	3,31		3,31		3,31
	- эшлекле	мең. м3	0,62		0,62		0,62
Урманчылык буенча барлығы							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>2557</u> 130,4	<u>75</u> 13,0	<u>2482</u> 117,4		<u>2557</u> 130,4
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- мәйданы	га	542	25	517		542
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	30,75	4,75	26,00		30,75
	- ликвидлы	мең. м3	11,71	1,43	10,28		11,71
	- эшлекле	мең. м3	1,19	0,00	1,19		1,19
алардан: ылыслы							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>167</u> 6,8		<u>167</u> 6,8		<u>167</u> 6,8
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. берәмл. .	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Урманнар ны чүпләрдән чистарту	Жәмгысе
			Барлығы	шул исәптән			
				тоташ	сайланма		
1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- майданы	га	34		34		34
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	1,41		1,41		1,41
	- ликвидлы	мең. м3	1,15		1,15		1,15
	- эшлекле	мең. м3	0,76		0,76		0,76
каты яфраклы							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>186</u> 6,0		<u>186</u> 6,0		<u>186</u> 6,0
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- майданы	га	39		39		39
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	1,28		1,28		1,28
	- ликвидлы	мең. м3	0,78		0,78		0,78
	- эшлекле	мең. м3	0,38		0,38		0,38
йомшак яфраклылар							
1.	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га мең. м3	<u>2204</u> 117,6	<u>75</u> 13,0	<u>2129</u> 104,6		<u>2204</u> 117,6
2.	Кисеп ташлау яки чистарту вакыты	ел					
3.	Ел саен файдаланылуы күләм:						
	- майданы	га	469	25	444		469
	Сайлана торган запас:						
	- тамыр	мең. м3	28,06	4,75	23,31		28,06
	- ликвидлы	мең. м3	9,78	1,43	8,35		9,78
	- эшлекле	мең. м3	0,05	0,00	0,05		0,05

2.17.3. Урманнарны яңадан үстерүгә карата таләпләр

Урманнарны торгызу Россия Федерациясе Урман кодексының 61, 62 статьялары, Россия Федерациясе Табигый ресурслар министрлыгының 16.07.2007

ел, №183 боерыгы белән расланган Урманнарны торгызу кагыйдәләре (алга таба – Урманнарны торгызу кагыйдәләре) белән гамәлгә ашырыла.

Урманнарны торгызу урман кисүләр жирләрендә, янгыннан соң калган жирләрдә, бушлыкларда, урман үсентеләре белән капланмаган башка ачыклыкларда яисә урман торгызу өчен яраклы жирләрдә киселгән, корыган, зарарланган урманнарны торгызу максатларында гамәлгә ашырыла. Урманнарны торгызу урман үсентеләрен торгызуны, урманнарның биологик күптөрлелеген, аларның файдалы функцияләрен саклап калуны тәмин итәргә тиеш.

Урман торгызулар түбәндәгеләр белән тәмин ителә:

– агач материалы эзерләү өчен арендага бирелгән урман кишәрлекләрендә - шушы урман кишәрлекләренең арендаторлары тарафыннан;

– урман кишәрлекләрендә, агач материалы эзерләү өчен арендага бирелгән урман кишәрлекләреннән гайре, – Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгы тарафыннан.

Урманнарны торгызу өчен билгеләнгән һәр урман кишәрлегендә урманнарны торгызу гамәлләре урманнарны торгызу проекты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарны табигый торгызуга ярдәм итү максатларында түбәндәге чаралар күрелә:

- урман үсентеләре ябалдашлары астында шытып чыккан урман үсентеләренең яшәргә сәләтле, әлеге табигый-климат шартларында яңа урман үсентеләре булдырырга сәләтле төп урман агач токимнары (алга таба – төп урман агач токимнары) буынын (яшь агачларны) саклап калу. Ике яшькә кадәрге агач үсентеләре (үзлегеннән үсеп чыккан) яшь агачларга кертелми;

- кыйммәтле урман токимлы урман утыртмаларын кискәндә яшәргә сәләтле, яхшы тамыр жибәргән, 2,5 метрдан артык биеклектәге төп урман агач токимнарын булдыруда катнашучы урман үсентеләрен (яшь агачларны) саклап калу;

- урман үсемлекләре белән капланмаган мәйданнарда кыйммәтле агач токимнарының урман үсентеләре шытымнарын карау;

- туфрак өслеген минеральләштерү;

- мәйданнарны киртәләү.

Кыйммәтле урман агач токимнарының урман утыртмалары шытымнарын саклау чаралары урман утыртмаларын кисү белән бер үк вакытта гамәлгә ашырыла. Мондый очракларда кисүләр башлыча кар өсли кыйммәтле урман агач токимнары шытымнары һәм яшь агачлары санын урман бүлемтеге биргәндә каралганнан күбрәк юк итүдән һәм зарарлаудан саклауны тәмин итәрлек технологияләр кулланып гамәлгә ашырыла. Кисүләр уздырганнан соң шытымнарны һәм яшь агач токимнарын кисек калдыкларынан, сынган һәм зарарланган урман утыртмаларынан арындыру юлы белән аларны карау уздырыла.

Кисүләр уздырганда урман үсентеләрен яшәргә сәләтле нарат, чыршы, пихта, имән, бук, корычагач һәм үзләренә туры килә торган табигый-климат шартларындагы кыйммәтле агач токимнарының бүтән урман үсентеләре шытымнары һәм яшь агачлары сакланып калырга тиеш.

Мәйданнарны киртэләү юлы белән урманнарны табигый торгызуга ярдәм күрсәтү яңа чыккан урман үсентеләренә һәм шытымнарына кыргый яисә йорт хайваннары зарар китерү куркынычы булган очракларда планлаштырыла һәм гамәлгә ашырыла.

Туфракны минеральләштерү юлы белән урманнарны табигый торгызуга ярдәм күрсәтү урман үсентеләренә кыйммәтле агач токымнары орлыклары чыганакалары (якындагы урман үсентеләре, аерым орлык агачлары яисә аларның төркемнәре, чәчәкләкләре, полосалары, тулылыгы 0,6 артык булмаган урман үсентеләре ябалдашлары астындагы кисәргә керешелә торганнары) булган мәйданнарда гамәлгә ашырыла.

Хужалык эшчәнлегә чикләнгән режимдагы урманнарда, шул исәптән милли парклардагы урманнарда, табигать тыюлыкларында урманнарны табигый торгызуга ярдәм итүнең башка чаралары, алар тиешле территорияләргә саклау режимын бозарлык булмаса гына, гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Урманнарны табигый торгызуга ярдәм итү буенча уздырылган чаралар нәтижеләре Урманнарны торгызу кагыйдәләре белән билгеләнгән шытымнарның куелык нормативларына туры килгәндә генә нәтижәле дип таныла. Урманнарны табигый торгызуга ярдәм итү чараларының нәтижеләлеген исәпкә алу эшләр башкарылганнан соң ике ел узгач гамәлгә ашырыла.

Агач токымнары белән урманнарны табигый торгызу уңышлы уздырылган мәйданнар урман үсемлекләре каплаган жирләргә кертелә.

Шытымнар саны Урманнарны торгызу кагыйдәләре белән билгеләнгәннән кимрәк булганда, урманнарны ясалма яисә катнаш торгызуның өстәмә чаралары карала.

Кыйммәтле урман агач токымнарын табигый торгызуга бәйле рәвештә урманнарны торгызу алымнары 2.17.3.1 таблицада китерелә.

2.17.3.1 таблица

Кыйммәтле урман агач токымнарының табигый торгызылуына карап, урманнарны торгызу алымнары

Урман торгызу ысуллары	Агач токымнары	Урманнар типлары төркеме, урман үсү шартлары типлары	Яшәргә яраклы үсенте һәм яшь агач күләме, 1 гектарга мең данә
1	2	3	4
Урман-дала зонасы			
Россия Федерациясенә Европа өлешендәге Урман-дала районы			
Шытымнарны саклау чаралары ярдәмендә урманнарны табигый торгызу	Нарат	Бик коры һәм коры наратлыклар, ярлы туфракта үсүче наратлыклар һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар	4,0 артык
	Имән	Бик коры һәм коры имәнлекләр, ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар	3,0 артык
		Яңа имәнлекләр һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар, дымлы һәм	2,0 артык

Урман торгызу ысуллары	Агач токымнары	Урманнар типлары төркеме, урман үсү шартлары типлары	Яшэргэ яраклы үсенте һәм яшь агач күләме, 1 гектарга мең данә
1	2	3	4
		тугайлыклы имәнлекләр	
Туфракны минеральләштерү юлы белән урманнарны табигый торгызу яисә урманнарны катнаш торгызу	Нарат	Бик коры һәм коры наратлыклар, ярлы туфракта үсүче наратлыклар һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар	1,5 - 4,0.
		Яңа наратлыклар, ярлы туфракта үсүче наратлыклар һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар	0,5 - 2,0.
		Дымлы наратлыклар, ярлы туфракта үсүче наратлыклар һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар	0,5 - 1,5.
	Имән	Бик коры һәм коры имәнлекләр, ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар	2 – 3,0
		Яңа имәнлекләр һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар, дымлы һәм тугайлыклы имәнлекләр	1 – 2,0
Ясалма урман торгызу	Нарат	Бик коры һәм коры наратлыклар, ярлы туфракта үсүче наратлыклар һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар	1,5 кимрәк
		Яңа наратлыклар, ярлы туфракта үсүче наратлыклар һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар, дымлы наратлыклар, ярлы туфракта үсүче наратлыклар һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар	0,5 кимрәк
	Имән	Бик коры һәм коры имәнлекләр, ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар	2,0 кимрәк
		Яңа имәнлекләр һәм ярлы туфракта үсүче катлаулы урманнар, дымлы һәм тугайлыклы имәнлекләр	1,0 кимрәк

Урманнарны ясалма торгызу хужалык өчен кыйммәтле урман агач токымнарын урманнарны табигый торгызуны тәмин итү мөмкин булмаганда яисә урманнарны катнаш торгызу максатка ярашсыз булганда, шулай ук урман культуралары һәлак булган урман кишәрлекләрендә гамәлгә ашырыла.

Урман культураларын булдыру өчен урман кишәрлеген эзерләгәндә шуннан соңгы барлык технологик гамәлләрне сыйфатлы үтәү өчен, шулай ук янғын куркынычын киметү һәм урман культураларының санитар торышын яхшырту өчен шартлар тудыру чаралары гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлеген әзерләүгә түбәндәгеләр керә:

- урман кишәрлеген тикшерү;
- урманнарны торгызуны проектлау;
- урман кишәрлеген бүлеп чыгару;

- урман культураларының яисә туфрак эшкәртү полосаларының булачак рәтләре линияләрен маркалау һәм техника эшләү өчен куркыныч булган урыннарны билгеләү;

- майданны ауган агачлардан, ташлардан, кирәксез агач үсемлекләреннән, вак түмәрләрдән, корыган агач кәүсәләреннән тоташ яисә полосалап чистарту;

- түмәрләргә казып алу яисә аларның биеклеген техника йөрешенә комачауламаслык дәрәжәдә киметү;

- урман кишәрлеге өслеген планлаштыру, мелиоратив эшләр алып бару, авышлыктарда террасалар кисү;

- зарарлы туфрак организмнары белән башлангыч көрәш.

Туфракны эшкәртү алымнары урманнарны ясалма торгызуны проектлаганда табигать-климат шартларына, туфрак типларына һәм бүтән факторларга бәйле рәвештә сайлап алына.

Туфракны эшкәртү барлык кишәрлекләрдә (тоташ эшкәртү) яисә аның бер өлешендә (өлешчә эшкәртү) механик, химик яисә термик алымнар белән гамәлгә ашырыла. Нигезе, техника кулланып, туфракны механик эшкәртү була.

Урман культуралары төп бер агач токымының урман үсентеләреннән (чиста токымнардан) яисә төп берничә агач токымыннан һәм юлдаш агач һәм куак токымнарыннан (катнаш культуралар) булдырылырга мөмкин.

Урман культуралары төп бер агач токымының урман үсентеләреннән (чиста токымнардан) яисә төп берничә агач токымыннан һәм юлдаш агач һәм куак токымнарыннан булдырылырга мөмкин.

Бар булган юлдаш агач токымы жирле урман агач токымнарыннан һәм куак токымнарыннан сайлап алганда аларның төп урман агач токымына йогынтысын исәпкә алырга кирәк.

Юлдаш агач һәм куак токымнары урман культураларына кертү башлыча аларның рәтләрен төп урман агач токымы рәтләре белән чиратлаштырып гамәлгә ашырыла.

Урман культураларын булдыруның төп ысулы утырту материалының төрле төрләре белән гамәлгә ашырыла торган утыртудан гыйбарәт. Су һәм җил эрозиясенә дучар булган туфракларда, артык дымлы туфракларда һәм утырту урыннарын чүп үләннәр бик тиз басып китә торган кишәрлекләрдә, шулай ук дымлылык булмаган районнарда гамәлгә ашырырга кирәк.

Зарарлы организмнар таралу чыганакларында утыртуның (чөчүнең) башлангыч куелыгы) һәм урман культуралары составы махсус тикшеренүләр нигезендә билгеләнә.

Урман культураларын утырту һәм чөчү туфракка ашламалар, үсемлекләргә яклау чаралары кертү, шулай ук туфракны яхшырта торган махсус үләннәр чөчү белән бергә алып барылырга мөмкин.

Күп очракларда урман культураларын утыртуның һәм чөчүнең иң яхшы срогы – яз башы, бөреләр уяна башлаганчы.

Туфрак өслеген чүп үләннәр һәм агач-куак үсемлекләре сырып алмасын, туфракта дым жыелсын өчен урман культураларын агротехник карау уздырыла.

Агротехник карауга түбэндәгеләр кертелә:

- үсемлекләренә үлән һәм туфрак өемнәреннән, ком өеменнән, туфракны су юып алып китүдән һәм жыл белән очыртудан, салкыннан кысылудан кул ярдәмендә төзәткәләү;

- культуралар рәтләрендә һәм рәт араларында үлән һәм агач үсемлекләрен юк итеп, туфракны көпшәкләндерү;

- үлән һәм кирәксез агач үсемлекләрен юк итү һәм чыгуларын булдырмый калу;

- урман культураларын өстәү, минераль ашламалар белән тукландыру һәм урман культураларына су сибү.

Урман зонасында агротехник карау башлыча төп урман агач токымының урман үсентеләрен чүп үләннәр һәм кирәксез тиз үсә торган урман агач токымнары йогынтысы аркасында начар үсүдән һәм һәлак булудан саклап калу максатларында уздырыла.

Агротехник карау алымнары, саны һәм озынлыгы табигать-климат шартларына, культивацияләнгән торган урман агач токымның биологик үзенчәлекләренә, туфрак эшкәртү алымына, урман культураларын булдыру ысулына, кулланыла торган утырту материалы зурлыгына бәйле була.

Чүп үләннәренә һәм кирәксез агач үсемлекләренә каршы көрәш өчен химик чаралар куллану, Россия Федерациясә урман законнары нигезендә әйләнә-тирә мохитне саклауны исәпкә алып, бик сирәк очракларда гына рөхсәт ителә.

Үсеп китү мөмкинлегә 25-85% булган урман культуралары (үсемлекләренә һәлак булган нөсхәләре урынына яңаларын утырту) өстәлгә тиеш. Тигез һәлак булмый торган урман культуралары кишәрлек мәйданы буйлап үсеп китүчәнлегенә карамастан өстәләр.

Урманнарны катнаш торгызу төп урман агач токымы урман үсентеләрен табигый торгызуның урман кишәрлекләрендә утырту һәм чәчү юлы белән гамәлгә ашырыла.

Урман культураларын утырту һәм чәчү юлы белән кертелгән төп урман агач токымы урман үсентеләре саны урман үсентеләре шытымнарына тигез яисә аннан да күбрәк булган урман кишәрлекләре мәйданнары урманнарны катнаш торгызу биләгән урман үсентеләрен саны ким булган мәйданнарга кертелә.

Урманнарны катнаш торгызганда урман культураларының куелыгы (бер мәйдан берәмлегендә утырту яисә чәчү урыннарының саны) төп урман агач токымы урман утыртмаларының бар булган шытымнары һәм яшь агачлар санына карап билгеләнә.

Урман утыртмаларының ябалдашлары астында урманнарны катнаш торгызу гадәттә санитар-гигиеник функцияләрен арттыру максатларында яшел зоналарда, эрозиягә каршы һәм башка яклаучы урманнарда уздырыла.

Урман үсентеләре ябалдашлары астында урманнарны катнаш торгызу урман культураларының башлангыч куелыгы тиешле табигать-климат шартларында урманнарны ясалма торгызу өчен билгеләнгән норманың кимендә 50%ын тәшкит итәргә тиеш.

Үсөп китүчөнлеге кимендә 25% булган урман культуралары һәлак булган дип санала.

Урман агач токымнарының утырту материалына һәм урманнарны ясалма һәм катнаш торгызганда булдырылган, майданнары урман үсемлекләре белән капланган жирләргә кертелә торган яшь агачлар сыйфатына карата таләпләр 2.17.3.2 таблицада китерелә.

2.17.3.2 таблица

Урман агач токымнарының утырту материалына һәм урманнарны ясалма һәм катнаш торгызганда булдырылган, майданнары урман үсемлекләре белән капланган жирләргә кертелә торган яшь агачлар сыйфатына карата таләпләр

Агач токымнары	Утырту материалына таләпләр			Майданнары урман үсемлекләре белән капланган жирләргә кертеләргә тиешле яшь агачлыкларга карата таләпләр			
	яше, кимендә, ел	тамыр башланган жирдә кәүсәсе диаметры, кимендә, мм	кәүсәсе биеклеген кимендә, см	урманнар типлары төркеме яисә урман үсентеләре шартлары типлары	яше, кимендә, ел	төп токымнар агачлары саны кимендә, 1 гектарга мең данә	төп токымнар агачларының уртача биеклеген кимендә, м
1	2	3	4	5	6	7	8
Урман-дала зонасы							
Россия Федерациясенә Европа өлешендәге Урман-дала районы							
Еламсар каен (сөялле)	1 - 2.	2,0	20	Яңа һәм дымлы имән катыш урман	5	2,0	1,3
Ботаклы-чатаклы имән	1 - 2.	4,0	15	Коры киң яфраклы токымлы уңдырышлы балчыксыл туфрактагы урманнар һәм күчеш холыклы урманнар	7	1,5	0,9
				Яңа киң яфраклы токымлы уңдырышлы балчыксыл туфрактагы урманнар һәм күчеш холыклы урманнар	7	1,5	1,1
Европа чыршысы (гади)	2 - 3.	2,0	12	Дымлы киң яфраклы токымлы уңдырышлы балчыксыл	7	1,5	1,3

Агач токымнары	Утырту материалына таләпләр			Мәйданнары урман үсемлекләре белән капланган жирләргә кертеләргә тиешле яшь агачлыкларга карата таләпләр			
	яше, кимендә, , ел	тамыр башланган жирдә кәүсәсе диаметры, кимендә, мм	кәүсәсе биеклеге кимендә, см	урманнар типлары төркеме яисә урман үсентеләре шартлары типлары	яше, кимендә, , ел	төп токымнар агачлары саны кимендә, 1 гектарга мең данә	төп токым-нар агачлары ның уртача биеклеге кимендә, м
1	2	3	4	5	6	7	8
				туфрактагы урманнар һәм күчеш холыклы урманнар			
				Яңа һәм дымлы киң яфраклы токымлы уңдырышлы балчыксыл туфрактагы урманнар һәм күчеш холыклы урманнар	7	1,5	0,7
Сукачев һәм Себер карагайлары	1 - 2.	2,5	15	Яңа киң яфраклы токымлы уңдырышлы балчыксыл туфрактагы урманнар һәм күчеш холыклы урманнар	5	1,5	1,4
Гади нарат Ак тирәк	2	3,0	10	Коры наратлык, киң яфраклы токымлы уңдырышлы балчыксыл туфрактагы урманнар һәм күчеш холыклы урманнар	6	2,2	1,1
	1	3,0	15	Яңа һәм дымлы наратлык, киң яфраклы токымлы уңдырышлы балчыксыл туфрактагы урманнар һәм күчеш холыклы урманнар	6	2,0	1,3
				Дымлы күчеш холыклы урманнар һәм киң яфраклы токымлы	4	0,8	2,5

Агач токымнары	Утырту материалына таләпләр			Мәйданнары урман үсемлекләре белән капланган жирләргә кертеләргә тиешле яшь агачлыкларга карата таләпләр			
	яше, кимендә, ел	тамыр башланган жирдә кәүсәсе диаметры, кимендә, мм	кәүсәсе биеклеген кимендә, см	урманнар типлары төркеме яисә урман үсентеләре шартлары типлары	яше, кимендә, ел	төп токымнар агачлары саны кимендә, 1 гектарга мең данә	төп токымнар агачларының уртача биеклеген кимендә, м
1	2	3	4	5	6	7	8
				уңдырышлы балчыксыл туфрактагы урманнар			
Гади корычагач һәм ланцентлы (яшел)	1	2,0	12	Яңа һәм дымлы имән катнаш урманнар һәм имәнлекләр	6	2,0	1,7
				Нарат жиләкле, кымызлыклы, кара жиләкле	7	2,0	1,2
				Озын мүкле һәм сфагнумлы	7	2,2	1,0
Гади корычагач	2	4,0	15	Яңа һәм дымлы имән катнаш урманнар һәм имәнлекләр	6	2,0	1,5

Урман үрчетү Россия Федерациясе Урман кодексының 63 статьясы, Россия Федерациясе Табигый ресурслар министрлыгының 08.06.2007 ел, №149 боекы белән расланган Урман үрчетү кагыйдәләре (алга таба – Урман үрчетү кагыйдәләре) нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урман үрчетү урман фонды жирләрендә һәм элегрәк су, жил һәм башка туфрак эрозиясен булдырмау, саклык урманнарын булдыру максатында һәм урманнарның потенциалын арттыруга бәйле башка максатларда урманнар үскән башка төр категория жирләрендә гамәлгә ашырыла.

Урман үрчетүгә түбәндәгеләр карый:

– урман фонды жирләре составындагы урман булмаган жирләргә урманлаштыру (сазларны киптерү, авыл хужалыгы куллануыннан чыгарылган жирләргә, чокырларны рекультивацияләү һ.б.);

– авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрдә, сәнәгать, транспорт жирләрендә, су фонды жирләрендә һәм башка категория жирләрендә саклык урман утыртмалары булдыру;

– сәнәгать эшчәнлегенә аркасында бозылган жирләргә рекультивацияләгәндә урман утыртмаларын булдыру;

– санатор-курорт зоналарда һәм башка объектларда урман утыртмалары булдыру.

Урман үрчетү куелган максатлар, жир кишәрлекләре туфракларының урман үсү үзлекләренә, агач һәм куак токымнарының урман хужалыгы-биологик

үзенчәлекләренә нигезләнеп гамәлгә ашырыла һәм түбәндәгеләрне тәмин итәргә тиешле:

- жирләренә һәм объектларны начар факторлардан сакларга;
- территориянең урманлы өлешен арттырырга һәм әйләнә-тирә мохиттәге шартларны яхшыртырга.

Урман үрчетү ясалма урман утыртмаларын үсентеләрне, чәчкечләренә, ботакларны утырту яки орлыкларны чәчү ысуллары белән башкарыла.

Урман үрчетү максатларында булдырылучы урман утыртмаларының төп төрләре кырсаклагыч һәм агынтыкөйләүче урман полосалары булып тора.

Көтүлекләрдә микроклиматны яхшырту, көтүлекләренә продуктлылыгын арттыру, хайваннарны начар климат шартларыннан саклау өчен урман-мелиоратив утыртмалар утыртыла.

Автомобиль һәм тимер юлларының читләрендә, һәм шулай ук аларның сак зоналарында урман утыртмалары юлларны кар һәм ком каплаудан саклау, якын-тирәдә урнашкан авыл хужалыгы биләмәләренә авыр металллар керүне булдырмый калу өчен утыртыла.

Рекультивацияләнергә тиешле жирләрдә урман үрчетү рекультивациянең техник этабын үткәргәннән соң элгә жирләренә биологик рекультивациясе (планлаштыру, уңдырышлы туфрак катламын салу, чокыр казылган жирләренә террасалау һ.б.) максатында урман утыртмалары утырту юлы белән гамәлгә ашырыла.

Су саклау зоналарында һәм су объектларының яр буе сак полосаларында урман үрчетү аларның ярлары ишелүдән, чүпләнүдән, ләм белән каплаудан һәм су ресурсларының арыклануыннан саклау максатында яр ныгыткыч һәм башка урман утыртмаларын утырту юлы белән гамәлгә ашырыла.

Торак пунктлар урнашкан жирләрдә урман үрчетү әйләнә-тирә мохитне яхшырту максатларында рекреация басымнарына, сәнэгать ташландыклары йогынтысына һәм башка начар факторларга карата тотрыклы булган урман утыртмаларын утырту юлы белән башкарыла.

Урман үрчетү буенча башкарылучы эшләрнең методлары һәм технологияләре урман үрчетү проектлары белән билгеләнә. Урман үрчетү проекты булдырылган урман үрчетү объектларының торышына карата урман үрчетү буенча эшләрне тәмамланган дип табу өчен конкрет бәяләмә критерийларын (урманмелиоратив утыртмаларның яше, агачларның уртача озынлыгы, ябалдашларның йомыклык күрсәткечләре, майдан берәмлегендә яшәргә яраклы булган агачларның һәм куакларның саны һ.б.) үз эченә алырга тиеш.

Урман утыртмалары иң әһәмиятле (төп) агач яки куак токымнарыннан яисә берничә әһәмиятле һәм тыгыз бәйләнешле агач һәм куак токымнарыннан булдырыла ала.

Иң әһәмиятле агач токымы жирле урман булдыру токымнарыннан сайлап алына, ә уңай тәҗрибә булган очракта – интродукцияләнгәннәрдән. Ул урман үрчетү максатларына туры килергә һәм жир кишәрлегендәге урман үсү үзенчәлекләренә ярашырга тиеш.

Тыгыз бэйләнешле агач токымнарын һәм куакларны сайлап алу аларның төп токымга карата йогынтысыннан чыгып башкарыла.

Урман үрчетү буенча урман утыртмаларын булдыруның төп методы утырту булып санала, ул төрле утырту материалларны белән башкарыла ала. Утырту өчен чәчкечләр һәм үсентеләр, һәм шулай ук ботаклар кулланыла.

Утырту материалы утырту алдыннан аны кибүдән һәм зыянлы организмнар белән зарарланудан саклау, һәм шулай ук яшәргә яраклылыгын һәм үсеш тизлеген арттыру өчен төрле матдэләр белән эшкәртелергә мөмкин.

Утыртылучы урман утыртмаларының башлангыч куелыгы һәм утырту урыннарының урнашуы агачларның һәм куакларның үсү дәрәжәсенә карап, начар факторларга карата тотрыклы булган, аеруча озын гомерле һәм урман үрчетү максатларына туры килүче урман утыртмаларының формалашуына ярдәм итәргә тиеш.

Утыртылучы урман утыртмаларының башлангыч куелыгы һәм утырту урыннарын сайлау төп агач токымының төренә, урман зонасына, урман үсү шартларының тибына, урман үрчетү методына һәм максатларына, файдаланылучы утырту материалының тибына карап билгеләнә.

Агач һәм куак токымнарын утырту туфракка ашлама, үсемлекләренә зыянлы организмнардан саклау чараларын кертәп, һәм шулай ук киләчәктә аларны ашлама буларак, печән эзерләү һәм башка максатларда куллану буенча үлән чөчү белән үрелдерелергә мөмкин.

Утыртылган урман үсемлекләрен карап тоту агротехник (агротехник карап тоту) һәм урманчылык (урманчылык карап тотуы) ысуллары белән башкарыла.

Агротехник карап тоту, кагыйдә буларак, агачларның һәм куакларның ябалдашлары йомылганчы башкарыла һәм түбәндәгечә тәэмин ителә:

– үсемлекләренә үлән һәм туфрак өемнәреннән, ком өеменнән, туфракны су юып алып китүдән һәм жыл белән очыртудан, салкыннан кысылудан кул ярдәмендә төзәткәләү;

– үлән үсемлекләрен механик юл аша бетерү белән берлектә туфракны көпшәкләндерү;

- үләнле үсемлекләренә химик чаралар белән юк итү;

– өстәмәләр (үлгән, тамырланмаган үсемлекләр урынына агачлар һәм куаклар утырту), минераль, органик ашламалар белән тукландыру һәм су сибү (планлаштырыла һәм махсус чаралар кебек үткәрелә).

Агротехник карап тотуның максаты - үләнле һәм кирәкле булмаган агач үсемлекләрен бетерү.

Карап тотуның ысуллары, алымнарының күләме, аларның кабатланучанлык вакытлары һәм агротехник карап тотуларны үткәрүнең озынлыгы (утыртканнан соң узган еллар саны) урман үсү шартларының типларынан, культивацияләнүче агач һәм куак токымнарының биологик үзенчәлекләреннән, туфракны эшкәртү ысулыннан, урман утыртмаларын утырту методынан, кулланылучы утырту материалының зурлыгыннан һәм башка үзенчәлекләреннән чыгып билгеләнә.

Чүп үләннәренә һәм агач үсемлекләренә каршы көрәш буенча химик чараларны куллану Россия Федерациясенә пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турындагы законнары нигезендә рөхсәт ителә.

Минераль һәм органик ашламалар, кагыйдә буларак, ярлы (комлы, су белән юылган, киптерелгән, рекультивацияләнгән һәм б.ш.), үлән үсемлекләренә үсеп китү мөмкинлеге булмаган туфрактарга кертелә.

25% алып 85% кадәр яшәп китүче урман утыртмалары (утыртылган яки чәчелгән күләм процентларыннан тере үсемлекләре яки шытымнар күләме белән) өстәлгә тиешле. Тере үсемлекләр яки шытымнар кишәрлек майданы буйлап тигез урнашмаган урман утыртмалары теләсә нинди жайлашып китүләрдә дә өстәлә.

Өстәгән вакытта утырту материалының яше культивацияләнгән үсемлекләргә яшенә яраклашырга тиеш.

Урман үрчетү максатларында утыртылган урман утыртмаларын урманчылык карап тотуы чүп булып саналган, зәгыйфьләнгән, һәлак булган агач үсемлекләрен һәм сәламәт агач һәм, калганнары яхшы үсеп китсен өчен, куакларның өлешен даими кисеп торудан, урман үрчетү максатларында файдалы функцияләргә башкаруын тәмин итүче утыртмаларны формалаштырудан гыйбарәт.

Урманчылык карап тотуы культивацияләнгән агач һәм куакларның ябалдашлары йомылганчы башкарыла.

Агачларның һәм куакларның ябалдашлары йомылганнан соң аларны карап тоту Россия Федерациясе урман законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.

Әгәр дә утыртылган урман утыртмалары урман үрчетү проектында куелган критерийларга туры килә икән, ул чакта урман үрчетү объектларын булдыру буенча эшләр төгәлләнгән дип санала.

Урманнарны карап тоту Россия Федерациясе Урман кодексының 64 статьясы, Россия Федерациясе Табигый ресурслар министрлыгының 16.07.2007 ел, №185 боекы белән расланган Урманнарны карап тоту кагыйдәләре (алга таба – Урманнарны карап тоту кагыйдәләре) белән гамәлгә ашырыла.

Урманнарны карап тоту Татарстан Республикасының урман планы, урманчылык буенча әлеге Регламент, һәм шулай ук урманнарны үзләштерү проекты нигезендә, агачларның һәм куакларның өлешләрен кисү, агроурманмелиоратив һәм башка төр чараларны үткәргү юыл белән урманнарның продуктивлыгын арттыру һәм аларның файдалы функцияләрен саклау максатларында гамәлгә ашырыла.

Урманнарны карап тотуны түбәндәгеләр башкара:

– урманнардан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә файдаланучы гражданнар һәм юридик затлар;

– Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгы.

Урманнарны карап тотканда урманнарның токым составын һәм сыйфатын яхшыртуга, аларның төре начар йогынтыларга тотрыклылыгын һәм экологик әһәмиятен арттыруга юнәлдерелгән төрле яшьле урман утыртмаларын кисү (алга таба – урманнарны карап тоту кисүләре) башкарыла.

Эксплуатация урманнарында урманнарны карап тоту буенча чаралар, урманнарның файдалы функцияләрен саклау, тотрыклы, максималь рәвештә нәтижәле итеп югары сыйфатлы үзгач һәм башка урман ресурслары, аларны эшкәртү продуктларын алу максатларына ирешүгә юнәлдерелгән.

Саклык урманнарында урманнарны карап тоту чаралары эйлэнэ-тирәлекне булдыручы, су саклаучы, сак, санитар-гигиена, сәламәтләндрү һәм урманнарның башка файдалы функцияләрен саклау максатларына ирешүгә юнәлдерелгән.

Урманнарны карап тоту кисүләре урман утыртмаларының токым составын яхшырту; урман утыртмаларының сыйфатын һәм тотрыклылыгын арттыру, урманнарның саклаучы, су саклаучы, санитар-гигиена һәм башка файдалы үзлекләрен саклау һәм көчәйтү; үзагачны техник яктан өлгертү вакытларын киметү; үзагач ресурсларыннан рациональ файдалану максатларында башкарыла.

Урман утыртмаларының яшенә һәм карап тоту максатларына карап, урманнарны карап тоту кисүләренә түбәндәге төрләре башкарыла:

- яшь агачларның табигый һәм сыйфат составын һәм төп агач токымнары агачларының үсеш шартларын яхшыртуга юнәлдерелгән тоныкландырулар;

- урман утыртмаларының куелыгын көйләүгә һәм төп агач токымы агачларының үсеш шартларын яхшыртуга, һәм шулай ук урман утыртмаларының токым һәм сыйфат составын формалаштыруны дөвам иттерүгә юнәлдерелгән тазартулар;

- агачларның кәүсәсе һәм ябалдашы дәрәс формалашуға уңайлы шартлар тудыруга юнәлдерелгән сирәкләүләр;

- агачларның үрчемән арттыруға уңайлы шартлар тудыруға юнәлдерелгән аркылы кисүләр;

- утыртмаларда булган яшь өметле агачларның үсеше өчен уңайлы шартлар тудыруға юнәлдерелгән өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган утыртмаларга карата үткәрелүче яңартулар;

- формалашкан урта һәм олы яшьтәге утыртмаларда аларның составын, структурасын, төзелешен жайга салу һәм максатчан токым агачлары, буыннары, яруслары үсеше өчен уңайлы шартлар тудыру юлы белән яңадан формалаштырулар;

- урман-парк ландшафтларының формалашуына һәм аларның эстетик, сәламәтләндрү кыйммәтләрен һәм тотрыклылыгын арттыруға юнәлдерелгән ландшафт формалаштырулар;

Тоныкландыру, тазарту, сирәкләү, аркылы кисү кисүләрен үткәрүнең яшь чорлары 2.17.3.3 таблицада күрсәтелгән.

Төрле урманны карап тоту кисүлөрөн үткэрү буенча яшь чорлары

Урманны карап тоту буенча кисүлөрөнчө төрлөрө	Урман утыртмаларының яше, ел				
	кисентенеч яше зур булганда үсенте бирүче агач токымыннан барлыкка килгән орлыклы һәм беренче генерацияле ылыслыларның һәм каты яфраклыларның		кисентенеч яше зур булганда башка агач токымнарының		
	100 яшьтән артык	100 яшьтән кимрәк	60 яшьтән артык	50 - 60 яшь	50 яшьтән кимрәк
1	2	3	4	5	6
Тонькландырулар	10 кадәр	10 кадәр	10 кадәр	10 кадәр	5 кадәр
Тазартулар	11-20	11-20	11-20	11-20	6-10
Сирәгәйтүләр	21-60	21-40	21-40	21-30	11-20
Аркылы кисүләр	60 артык	40 артык	40 артык	30 артык	20 артык

Урманнарны карап тоту кисүлөрөнчө үткэрүнең дүрт чират төркеме аерылып чыгарыла:

- беренче төркемгә яшь агачларны карап тоту кисүлөрө һәм катнаш урман утыртмаларындагы сирәкләүләр керә;
- икенче төркемгә куеланган саф утыртмаларны сирәкләү, катнаш утыртмаларда беренче тапкыр аркылы кисүләр керә;
- өченче төркемгә катнаш урман утыртмаларындагы ахыргы аркылы кисүләр, яңарту кисүлөрө, яңадан формалаштырулар керә;
- дүртенче төркемгә саф (шул исәптән, гомуми агач запасында йомшак яфраклы токымнарның өлеше 30 процентка кадәр булган ылыслы) урман утыртмаларындагы аркылы кисүләр керә.

Урманнарны карап тоту кисүлөрөнчө үткэрү вакытлары:

- тонькландыру һәм тазарту – агачлар яфраклы торышта булганда барлык вегетатив чор дәвамында;
- сирәкләүләр һәм аркылы кисүләр - ел дәвамында;
- аларны саклау максатында жиләкле урман утыртмаларын (мүк жиләге, кара жиләк һ.б.) карап тоту кисүлөрө - кар каплаган чорда.

Карап тоту кисүлөрө ылыслы һәм каты яфраклы орлык утыртмаларында өлгергән утыртмаларны кисү буенча билгеләнгән яшькә 20 ел кала, ә йомшак яфраклы һәм каты яфраклы яшь урман утыртмаларына карата 10 ел алдан тәмамлана.

Урманнар өчен агромелиоратив чаралар уздыру юлы белән урманнарны карау яклаучы урман үсентеләрөнчө булдырудан һәм торгызудан, аларны реконструкцияләүдән, кисү юлы белән урманнарны формалаштырудан һәм санитар кисүдән, куакларны яңартудан, шытымнарны караудан, урманнарны табигый торгызудан, хәрәкәтчән комлыкларны ныгытудан, көтүлекләрне яхшыртудан, деградацияләнгән жирләрне урманландырудан, жир кишәрлекләрөнчө тупрак эрозиясеннән зарар күргән жирләрне яклаудан,

урманнарны янгынардан һәм Россия Федерациясе законнары нигезендә бүтән афәтләрдән саклаудан гыйбарәт.

Азкыйммәтле урман утыртмаларын реконструкцияләү бер яшь классы чорында урман утыртмаларын тулысынча яки өлешчә алмаштыру юлы белән тамырдан үзгәртүгә юнәлдерелгән (реконструкция кисүләре, урман культураларын булдыру, башка чаралар) чаралар комплексыннан гыйбарәт.

Икътисади, экологик максатларга туры килмәүче һәм үзенең агачлары составында кыйммәтле утыртмаларны карап тоту кисүләрен формалаштыру өчен кирәкле күләмдә (ш.и. табигий урман торгызуга ярдәм итәрлек) хужалык-кыйммәтле утыртма токымнары булмаган, урман кишәрлегенең әлеге урман үсү шартларына һәм максатчан билгеләнешенә ярашмаган утыртмалар азкыйммәтле булып тора.

Эксплуатация урманнарында реконструкция азжитештерелешле һәм түбән сыйфатлы агачларны (түбән тукумалы, канәгатьләндерерлек булмаган составлы, түбән үләнле һ.б.ш.) хужалык-кыйммәтле токымнарга алмаштыру максаты белән гамәлгә ашырыла.

Саклык урманнарында реконструкция үзләренең әйләнә-тирәлекне булдыру, су саклау, санитар-гигиена, сәламәтләндерү һәм башка файдалы функцияләрен югалта баручы урман утыртмаларын саклык урманнарының максатчан билгеләнешен һәм алар тарафыннан башкарылучы файдалы функцияләрне саклауны тәмин итүче урман утыртмаларына алмаштыру максатында гамәлгә ашырыла.

Урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган азкыйммәтле урман утыртмаларына карата реконструкция кисүләренең нормативлары (диләнкеләрнең киңлеге һәм майданы, диләнкеләрнең тоташу вакыты) йомшак яфраклы урман токымнарының төп кулланылучы урман утыртмаларын тоташ кисү буенча үзагач эзерләү нормативлары нигезендә билгеләнә.

Яшь агачларга карата реконструкция кисүләрен үткәргәндә реконструкция кисүләре башкарылучы урман кишәрлекләренең майданнары чикләнми, урман торгызу чаралары реконструкция кисүләрен башкарганнан соң бер ел эчендә гамәлгә ашырылырга тиешле.

Саклык урманнарындагы азкыйммәтле урман утыртмаларын реконструкцияләгәндә бер тапкыр реконструкцияләү урыннарының чик зурлыклары 5 гектардан артып китәргә тиеш түгел, ике-өч тапкыр реконструкцияләгәндә – 10 гектардан.

Күрше кишәрлекләрдә һәр чираттагы реконструкцияне үткәру аңа орынып торучы кишәрлекләрдә урман торгызуга туры килүче йомылган кыйммәтле яшь агач алынганнан соң гына рөхсәт ителә.

Вак агачларны карап тоту мөмкинлек чыкканда урманны чираттагы карап тоту белән бергә башкарыла.

Химик карап тоту түбәндәгеләргә карата (шул исәптән фәнни максатларда) рөхсәт ителми:

- биосфера полигоннары территорияләреннән гайре, махсус сакланучы табигий территория жирләрендә урнашкан урманнарда;
- су саклау зоналарында урнашкан урманнар;

– яшел зоналарда һәм урман-паркларда.

Су саклау зоналарында урнашкан урманнарда карап тоту кисүләре тирән тамыр системалы токымлы агач һәм куак утыртмалары катнашындагы сәламәт, тотрыклы урман утыртмаларын үстерүгә юнәлдерелергә тиеш. Яфраклы токымнары 20-30 процент булган катнаш ылыслы-яфраклы урман үсентеләрен формалаштыру максатка ярашлы була.

Һәр кисү вакытында урман үсентеләре ябалдашларының ябык булу дәрәжәсе 0,6-0,7 кимемәскә тиеш.

Су кырые буйлап 30-50 м киңлектәге яр саклау урман кишәрлекләре калдырыла, алар буйлап тракторлар йөрмәскә тиеш. Урманнарны карау өчен кисүләр асылда кыш көне жир тунган вакытта гамәлгә ашырыла. Кисүләрдән калган калдыклар яндыру өчен яр саклау урман кишәрлекләреннән читкә чыгарыла.

Гомуми файдаланудагы тимер юллар, гомуми файдаланудагы федераль автомобиль юллары, Россия Федерациясе субъектлары милкендәге гомуми файдаланудагы автомобиль юллары буйлап урнашкан яклаучы урман полосаларында урманнарны карап тоту буенча кисүләр урман утыртмаларының кар тоту, жыл тизлеген киметү, туфракны ныгыту сыйфатларын арттыруга юнәлдерелә.

Кисүләрнең интенсивлыгы еш булмаска, тулылыгы 0,7 кимемәскә тиеш. Технологик коридорлар ярып чыгу юл янәшәсендәге 25-30 метр киңлектәге урман авызында башкарылмаска тиеш.

Чокырлар һәм яр буйларындагы урман полосаларында туфрак юылмасын һәм бу полосаларның кар тоту функцияләрен саклап калу өчен, урманнарны карау өчен кисү юлы белән куаклыклардан һәм икенче ярус агачларынан торган урман авызын саклап калган килеш, ябалдашларның йомыклыгы югары дәрәжәдә тотыла.

Чокырлар һәм ярларда урнашкан урман үсентеләрендә урманнарны карау өчен кисүләр башка урманнардагы кебек үк уздырыла.

Сәнэгать чыгарып ташлаулары белән зәгыйфьләнган урманнарны кискәндә иң тотрыклы агач һәм куак токымнарына өстенлек бирелә. Кисүләр интенсивлыгы аз яисә уртача булырга, тулылыгы 0,7 кимемәскә тиеш.

Реликт һәм эндемик урман үсентеләре булган махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә урманнарны карап тоту буенча кисүләрнең интенсивлыгы кыйммәтле үсемлекләр үсеше өчен шартларны яхшыртуны исәпкә алып билгеләнә.

Фәнни һәм тарихи әһәмияте булган урманнарда урманнарны карау өчен кисүләр интенсивлыгы түбән була, аларда урманнардан файдалану максатларына каршы килми торган очракларда гына берән-сәрән агачлар киселә.

Дәүләт яклаучы урман полосаларында урманнарны карау өчен кисүләр кимендә 50% сәламәт агачы булган очракта гына гамәлгә ашырыла. Калган очракларда реконструкцияләү кисүләре генә уздырыла.

Эрозиягә каршы табигый һәм ясалма барлыкка китерелгән урманнарда, эрозиягә каршы әһәмияте булган махсус яклаучы урман кишәрлекләрен дә кертеп, урманнарны карау өчен кисүләр белән югары тыгызлыгы булган (тулылыгы 0,7-

0,8), төрлө яшьтөгө һәм катлаулы (ике һәм күп яруслы) тамыр системалары куәтле агачлар өстенлек иткән урман үсентеләре формалаштырыла.

Махсус яклаучы урман кишәрлекләрендә көртлекләр гөлдери торган урыннарда, сирәк һәм бетеп бара торган кыргый хайваннар яши торган урыннарда, кондызлар яши торган елгалар буйларындагы урман полосаларында бары тик корыган һәм кибеп баручы агачлар гына киселә.

Махсус хужалык әһемияте булган урман кишәрлекләрендә (урман үсентеләре – бал бирүче, орлык бирүче урман плантацияләре, даими орлык бирүче урман үсентеләре һәм башкалар) урманнарны карау өчен кисүләр ярдәмендә хужалык максатларына мөмкин кадәр туры килә торган (шаулап чәчәк атучы һәм жимеш бирүче, тиешле формадагы һәм корылыштагы, шулай урман кишәрлекләре башка максатчан сыйфатларга һәм характеристикаларга ия булган) урман үсентеләре формалаштырыла.

Яклаучы урман полосалары бүлөп бирелгән тимер һәм автомобиль юллары янәшәсендәге 50-100 м урман авызларында урманнарны карау өчен кисүләр тотрыклы, асылда катнаш һәм төрлө яшьтөгө урман үсентеләрен, шулай ук, бертөрлелектән һәм ландшафт бертөрлелегеннән котылу өчен төрлө токымдагы, формадагы һәм корылыштагы урман үсентеләрен формалаштыруга юнәлдерелә.

Үзгач әзерләүгә бәйлә булмаган урманнарны карап тоту чаралары уздыру таләп ителә торган майданнар күләмнәре 2.17.3.4 таблицада китерелә.

2.17.3.4 таблица

Яшь агачларны карап тоту һәм урманнарны карап тоту буенча үзгач белән бәйлә булмаган бүтән чараларның нормативлары һәм параметрлары

Токымы:	Майданы, га	Сайлап алына торган запас, м3	Кабатланучанлык чоры ел	Ел саен була торган күләме		
				Майданы, га	киселә торган запас, м3	
					гомуми	1 гектардан
1	2	3	4	5	6	7
Урманнарның максатчан билгеләнеше – саклык урманнары						
Карап тоту төре - тоныкландыру						
Нарат	6	90	3-5	2	32	16
чыршы	7	60	4-6	2	18	9
Карагач	-	-	-	-	-	-
Блыслылар жәмгысе	13	150		4	48	12
Биек кәүсәле имән	2	30	3-5	1	12	12
Өрәнге	1	5	3-5	-	-	-
Каты яфраклылар жәмгысе	3	35		1	12	12
Усак	4	35	4-6	1	8	8
Йомшак яфраклылар жәмгысе	4	35		1	8	8
Жәмгысе тоныкландырулар						
	20	220		6	68	11
Карап тоту төре - тазартулар						
Нарат	3	50	8-12	1	19	19
чыршы	27	460	4-10	5	85	17

Токымы:	Майданы, га	Сайлап алына торган запас, м3	Кабатланучанлык чоры ел	Ел саен була торган күлөмө		
				Майданы, га	киселө торган запас, м3	
					гомуми	1 гектардан
1	2	3	4	5	6	7
Карагач	-		-	-	-	-
Ылыслылар жэмгысе	30	510		6	104	17
Биек кәүсәле имән	6	90	4-6	1	15	15
Өрәңге	5	80	4-6	1	17	17
Жэмгысе каты яфраклы	11	170		2	32	16
Каен	2	40	5-10	-	-	-
Усак	1	20	5-8	1	27	27
Нектарлы юкә	1	20	5-7	-	-	-
Жэмгысе йомшак яфраклылар	4	80		1	27	27
Жэмгысе тазартулар						
	45	760		9	163	18
Яшь агачлыкларны карап тоту, барлыгы						
	65	980		15	231	15
Шул исәптән: ылыслы	43	660		10	152	15
каты яфр.	14	205		3	44	13
йомшак яфраклы	8	115		2	35	15
Урманнарның максатчан билгеләнеше – эксплуатация урманнары						
Карап тоту төре - тоныкландыру						
Нарат	19	200	3-5	7	77	11
чыршы	41	320	4-6	14	112	8
Карагач	1	20	3-5	-	-	-
Ылыслылар жэмгысе	61	540		21	189	9
Биек кәүсәле имән	8	70	3-5	3	30	10
Каты яфраклылар жэмгысе	8	70		3	30	10
Каен	1	10	5	-	-	-
Усак	-	-	-	-	-	-
Йомшак яфраклылар жэмгысе	1	10		-	-	-
Жэмгысе тоныкландырулар						
	70	620		24	219	9
Карап тоту төре - тазартулар						
Нарат	14	230	8-12	3	51	17
чыршы	65	1150	4-10	13	234	18
Ылыслылар жэмгысе	79	1380		16	285	18
Биек кәүсәле имән	43	770	4-6	8	144	18
Өрәңге	4	60	4-6	1	14	14
Каты яфраклылар жэмгысе	47	830		9	158	18
Нектарлы юкә	3	90	5-7	1	25	25
Йомшак яфраклылар жэмгысе	3	90		1	25	25
Жэмгысе тазартулар						

Токымы:	Майданы, га	Сайлап алына торган запас, м3	Кабатланучанлык чоры ел	Ел саен була торган күлөмө		
				Майданы, га	киселө торган запас, м3	
					гомуми	1 гектардан
1	2	3	4	5	6	7
	129	2300		26	468	18
	199	2920		50	687	13
Шул исэптэн: ылыслы	140	1920		37	474	13
каты яфр.	55	900		12	188	16
йомшак яфраклы	4	100		1	25	25
Урманчылык буенча барлыгы						
	264	3900		65	918	14
Шул исэптэн: ылыслы	183	2580		47	626	13
каты яфр.	69	1105		15	232	15
йомшак яфраклы	12	215		3	60	17

16.07.2007 ел, №185 Россия ТРМ боерыгы белән расланган Урманнарны карап тоту кагыйдэләрендә билгеләнгән күпчелекне тәшкит итүче һәр токым буенча үсеп китүчәнлек шартларының типларын, карап тотканчыга кадәр составы буенча утыртмаларның төркемен, бонитет классларын күрсәтеп, карап тоту буенча кисү режимының нормативлары, караганнан соң чыбылдыкның минималь тоташлыгы, агачлар саны яисә массасы буенча сайлап алу проценты 2.17.3.5 таблицада китерелгән.

2.17.3.5 таблица

Токым һәм сыйфат составын яхшырту максатларында Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала районында урман типлары төркемнәре буенча төп урман булдыручы утыртмаларны карап тоту өчен кисү режимнарының нормативлары

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Тонькландыру		Тазарту		Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Нарат утыртмалары							
1.1. Чиста һәм яфраклылар кушылмасы 2 берәмлеккә кадәр булган нарат утыртмалары	мүкле (III-IV)	8-10	0,9 0,7	15-20 6-10	0,9 0,7	15-20 10-15	8С2 Б
	нарат жиләкле (II-I)	5-10	0,8 0,6	20-25 6-8	0,8 0,6	20-25 8-10	(8-9) С (1-2) Б
	катлаулы (I-Ia)	5-10	0,8 0,6	25-30 5-7	0,8 0,6	25-30 7-10	(9-10) С (1- +) Б

Урман утыртмаларынын кисууга кадэрге составы	Урман тибы төркемнэре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Тонукландыру		Тазарту		Кисенте нең яшенэ (өлгергэ нлегенэ) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадэр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадэр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
	кара жылэкле (I-II)	5-10	0,9 0,7	20-25 6-8	0,9 0,7	20-25 8-10	(8-9) С (1-2) Б
	озын мүкле (III)	8-10	0,9 0,7	20-25 6-10	0,9 0,7	15-25 8-10	8С2Б
1.2. Составыда нарат өстенлек итүче наратлы-яфраклы (5-7 нарат, 3-5 яфраклы)	мүкле (III-IV)	4-7	0,9 0,6	20-30 6-8	0,9 0,7	20-30 10-15	(7-8) С (2-3) Б
	нарат жылэкле (II-I)	3-6	0,7 0,5	30-50 4-6	0,7 0,5	30-50 8-12	(8-9) С (1-2) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,6 0,4	35-60 3-5	0,6 0,4	30-50 8-12	(8-10) С (0-2) Б
	кара жылэкле (I-II)	3-6	0,7 0,5	30-50 4-6	0,7 0,5	30-50 8-12	(7-9) С (1-3) Б
	озын мүкле (III)	4-7	0,8 0,6	30-40 5-7	0,8 0,6	25-35 8-12	(6-8) С (2-4) Б
1.2.1. Составыда 3-4 берэмлек нарат һәм 6-7 яфраклы булган нарат нарат-яфраклы	нарат жылэкле (II-I)	3-5	0,7 0,4	35-60 3-5	0,7 0,4	35-60 8-10	(6-8) С (2-4) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,6 0,3	40-70 3-5	0,6 0,4	40-60 8-10	(6-9) С (1-4) Б
	кара жылэкле (I-II)	3-5	0,6 0,3	40-70 3-5	0,6 0,4	40-50 8-10	(6-8) С (2-4) Б
	озын мүкле (III)	4-6	0,7 0,5	30-50 4-6	0,7 0,5	30-45 8-12	(5-7) С (3-5) Б
1.3. Яфраклы-наратлы (агачлар тиешле күләмдэ булган очракта яфраклылар 7 берэмлектән артык, наратлар 3 берэмлектән кимрэк)	нарат жылэкле	3-5	0,6 0,4	40-60 3-6	0,7 0,4	40-60 10-15	(5-8) С (2-5) Б
	катлаулы	3-5	0,5 0,3	40-70 3-5	0,6 0,4	40-60 10-15	(6-9) С (1-4) Б
	кара жылэкле	4-6	0,6 0,4	40-70 4-6	0,6 0,4	40-50 10-15	(5-8) С (2-5) Б
	озын мүкле	4-7	0,7 0,4	30-60 5-7	0,7 0,5	30-45 8-12	(4-7) С (3-6) Б
2. Чыршы утыртмалары							
2.1. Чыршы утыртмалары: чиста һәм яфраклылар кушылмасы 2 берэмлеккэ кадэр булган	катлаулы (Ia-I)	8-10	0,8 0,6	15-30 5-8	0,8 0,6	15-30 6-8	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара жылэкле (I-II)	8-10	0,8 0,5	20-35 6-8	0,8 0,6	15-25 6-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда урнашкан (II-III)	8-10	0,8 0,5	20-35 6-8	0,8 0,6	15-25 6-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2. Чыршылы-яфраклы, составында чыршылар күбрэк булган: 5-7 чыршы һәм 3-5 яфраклы	катлаулы (Ia-I)	6-8	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	30-40 8-10	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара жылэкле (I-II)	6-8	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	30-40 8-10	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда урнашкан (II-III)	6-8	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	30-40 8-10	(8-9) Е (1-2) Б

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Тонукландыру		Тазарту		Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
							(Ос)
2.2.1. Составыда 3-4 берәмлек чыршы һәм 6-7 яфраклы булган чыршылы-яфраклы	катлаулы (Ia-I)	4-6	0,6 0,3	50-60 4-6	0,6 0,4	50-60 4-8	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара жиләкле (I-II)	4-6	0,6 0,3	50-60 4-6	0,6 0,4	40-50 4-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда урнашкан (II-III)	4-6	0,6 0,3	50-60 4-6	0,6 0,4	40-50 4-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.3. Яфраклылар чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы булган яфраклы-чыршылы	катлаулы (Ia-I)	4-6	чикл. юк	чикл. юк 4-6	чикл. юк	чикл. юк 4-8	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара жиләкле (I-II)	4-6	чикл. юк	чикл. юк 4-6	чикл. юк	40- 50/100 4-8	(7-8) Е (2-3) Б (Ос)
	елга буенда урнашкан (II-III)	4-6	чикл. юк	чикл. юк 4-6	чикл. юк	40- 50/100 4-8	(>4) Е (<6) Б (Ос)
3. Имән утыртмалары							
3.1. Саф чиста һәм 2 берәмлеккә кадәр башка токым катнашындагы имән утыртмалары	Яңа юкәле-чикләвекле имәнлекләр (II-I)	-	-	0,8 0,7	20-35 5-10	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, башка ток.
	Яңа имәнлекләр (III-II; IV)	-	-	0,8 0,7	20-30 5-10	15-20 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, башка ток.
	Дымлы эре үләнле имәнлекләр	-	-	0,8 0,7	20-35 5-10	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, башка ток.
	Имәнлекләре дымлы юкәле (III-IV; II)	-	-	0,8 0,7	20-30 5-10	15-20 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, башка ток.
	Елга буендагы - эре үләнле имәнлекләр (II-III)		-	0,8 0,7	20-30 5-10	20-25 15-20	(8-9) Д 1-2 Кара зирек, башка ток.
3.2. 5-7 берәмлек составында имән күпчелек тәшкил иткән катнаш утыртмалар (йомшак яфраклы һәм каты яфраклы токымнар	Яңа юкәле-чикләвекле имәнлекләр (II-I)	0,7 0,5	30-45 3-5	0,7 0,5	35-40 4-6	20-35 15-20	(7-9) Д (1-3) Лп, Яс, Е
	Яңа имәнлекләр (III-II; IV)	0,7 0,6	25-35 3-5	0,7 0,6	25-35 4-6	20-25 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, башка ток.

Урман утыртмаларынын кисуьга кадэрге составы	Урман тибы тэркемнэре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Тоныкландыру		Тазарту		Кисенте нең яшенэ (өлгергэ нлегенэ) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадэр ябалдашны ң минималь тоташлыгы	кису ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадэр ябалдашны ң минималь тоташлыгы	кису ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	караганнан соң	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
белэн)	Дымлы эре үлэнле имэнлеклэр (II-III; I)	0,7 0,5	30-40 3-5	0,7 0,5	30-40 4-6	20-30 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, башка ток.
	Имэнлеклэре дымлы юкэле (III-IV; II)	0,7 0,5	30-35 3-5	0,7 0,5	30-35 4-6	20-25 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, башка ток.
	Елга буендагы - эре үлэнле имэнлеклэр (II-III)	0,7 0,5	30-40 3-5	0,7 0,6	30-40 4-6	20-30 15-20	(7-9) Д 1-3 Кара зирек, башка ток.
3.2.1. 3-4 берэмлек составында имэн катнашулы катнаш утыртмалар	Яңа юкэле-чиклэвекле имэнлеклэр (II-I)	0,7 0,4	40-60 3-5	0,7 0,4	40-60 4-6	25-40 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, башка ток.
	Яңа юкэле-күрэнле имэнлеклэр (III-II; IV)	0,7 0,5	30-50 3-4	0,7 0,5	30-50 4-6	25-30 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, башка ток.
	Дымлы эре үлэнле имэнлеклэр (II-III; I)	0,7 0,4	40-50 3-5	0,7 0,4	40-50 4-6	25-35 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, башка ток.
	Имэнлеклэре дымлы юкэле (III-IV; II)	0,7 0,5	40-50 3-5	0,7 0,5	40-50 4-6	25-35 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, башка ток.
	Елга буендагы - эре үлэнле имэнлеклэр (II-III)	0,7 0,5	40-60 3-5	0,7 0,5	40-60 4-6	25-40 10-15	(6-7) Д 3-4 Кара зирек, башка ток.
3.3. Йомшак яфраклылар күпчелек тэшкил иткэн һәм составында кимендэ 3 берэмлек имэн, эмма имэн өстенлек итүче агачлыкларны формалаштыру өчен житэрлек күлэмдэ агачлары булган катлаулы утыртмалар	Яңа юкэле-чиклэвекле имэнлеклэр (II-I)	0,6 0,3	50-80 3-5	0,6 0,3	50-70 4-6		(5-7) Д (3-5) башка ток.
	Яңа юкэле-күрэнле имэнлеклэр (III-II; IV)	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6		(4-7) Д (3-6) башка ток.
	Дымлы эре үлэнле имэнлеклэр	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6		(4-7) Д (3-6) башка ток.
	Имэнлеклэре дымлы юкэле (III-IV; II)	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6		(4-7) Д (3-6) башка ток.

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Тоныкландыру		Тазарту		Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
							ток.
	Елга буендагы - эре үләнле имәнлекләр (II-III)	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6		(4-7) Д (3-6) Кара зирек, башка ток.
4. Каен утыртмалары							
4.1. Каен утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токымнар катнашында	нарат-жиләкле-чәчбайлы (II-I)	-	-	>0,8 0,7	20-25 5-10	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С
	катлаулы вак үләнле (II-I)	-	-	>0,8 0,7	20-30 5-10	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	кара жиләкле - вак үләнле (II-III)	-	-	>0,8 0,7	20-25 5-10	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	озын мүкле (III-IV)	-	-	>0,8 0,7	15-20 5-10	20-25 10-15	(8-10) Б (0-2) С
	катлаулы киң яфраклы (Ia-I)	-	-	>0,8 0,7	25-35 5-10	25-35 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (С)
	кара жиләкле-киң яфраклы (I-II)	-	-	>0,8 0,7	20-30 5-10	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (С)
	Елга буендагы - эре үләнле (II-III)	-	-	>0,8 0,7	20-25 5-10	20-25 10-15	(8-10) Б (0-2) Е
4.2. Каенлы-усаклы утыртмалар, башка токымлы	катлаулы вак үләнле (II-I)	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) С (0-+) Ос
	кара жиләкле-вак үләнле (II-III)	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) С (0-+) Ос
	катлаулы киң яфраклы (Ia-I)	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) Е, С (0-+) Ос
	кара жиләкле-киң яфраклы (I-II)	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (0-+) Ос
	елга буендагы - эре яфраклы (II-III)	0,8 0,6	20-35 5	0,8 0,6	20-35 5-10	20-30 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (0-+) Ос
4.3. Каенлы-чыршылы (каен чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы - чыршының икенче ярусы яки яшь агачы	катлаулы киң яфраклы (Ia-I)	0,8 0,7	20-30 5	0,8 0,7	20-30 5-10	25-35 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
	кара жиләкле-киң	0,8	20-30	0,8	20-30	25-35	(7-10) Б

Урман утыртмаларынын кисуҗа кадэрге составы	Урман тибы тэркемнэре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Тоныкландыру		Тазарту		Кисенте неҗ яшенэ (өлгергэ нлегенэ) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадэр ябалдашны ң минималь тоташлыгы	кису ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадэр ябалдашны ң минималь тоташлыгы	кису ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соҗ	кабатлан учанлыгы (ел)	караганнан соҗ	кабатлан учанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
булган)	яфраклы (I-II)	0,7	5	0,7	5-10	10-15	(0-3) E II яр. (Пдр) 10 E
	Елга буендагы - эре үлэнле (II-III)	0,8 0,7	20-30 5	0,8 0,7	20-30 5-10	25-35 10-15	(7-10) B (0-3) E II яр. (Пдр) 10 E
5. Усак утыртмалары							
5.1. Усак утыртмалары: саф һәм өлешчэ башка токымнар катнашында	катлаулы вак үлэнле (II-I)	-	-	>0,8 0,6	30-40 5-7	30-35 10-15	(7-10) Oc (0-3) E, B
	кара жилэкле - вак үлэнле (III-II)	-	-	0,8 0,6	30-35 5-7	25-30 10-15	(7-10) Oc (0-3) E, B
	катлаулы киҗ яфраклы (Ia-I)	-	-	>0,8 0,6	30-40 5-7	30-35 10-15	(7-10) Oc (0-3) E, C, B
	кара жилэкле-киҗ яфраклы (I-II)	-	-	0,8 0,6	30-35 5-7	25-30 10-15	(7-10) Oc (0-3) E, C, B
	елга буендагы - эре яфраклы (II-I)	-	-	0,8 0,7	25-35 5-7	25-30 10-15	(7-10) Oc (0-3) E, B
5.2. Усаклы-чыршылы (усак чыбылдыгы астында кирэкле күлэмдэ чыршы - икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киҗ яфраклы (Ia-I)	0,8 0,5	30-45 4-6	0,8 0,5	35-45 5-8	30-40 10-15	(7-10) Oc (0-3) E, B II яр. (Пдр) 10E
	кара жилэкле-киҗ яфраклы (I-II)	0,8 0,6	30-40 4-6	0,8 0,6	30-40 5-8	25-35 10-15	(7-10) Oc (0-3) E, C, B II яр. (Пдр) 10E
	елга буендагы - эре яфраклы (II-I)	0,8 0,6	30-40 4-6	0,8 0,6	30-40 5-8	25-35 10-15	(7-10) Oc (0-3) E, B II яр. (Пдр) 10E
6. Юкэ утыртмалары							
6.1. Күпмаксатлы билгелэнелешле утыртмалар, шул исэнтэн үзагач алу өчен							
6.1.1. Саф чиста юкэ утыртмалары һәм күп булмаган күлэмдэ башка токымдагылар кушылмасы белэн (2 берэмлеккэ кадэр)	юкэлеклэр катлаулы вак үлэнле (II-III)	10-15	-	-	0,8 0,7	20-30 5-7	(8-10) Лп (0-2) C, E, башка ток.
	кара жилэкле - вак үлэнле (III-IV)	10-15	-	-	0,8 0,7	20-25 5-7	(8-10) Лп (0-2) C,

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Тоныкландыру		Тазарту		Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кисү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
							Е, башка ток.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	10-15	-	-	0,8 0,7	25-30 5-7	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, башка ток.
	кара жиләкле - киң үләнле (II-III)	10-15	-	-	0,8 0,7	20-30 5-7	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, башка ток.
6.1.2. Составында юкәләр күпчелек булган катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-35 4-6	0,8 0,6	25-35 5-7	(7-10) Лп (0-3) С, Е, башка ток.
	кара жиләкле - вак үләнле (III-IV)	6-8	0,8 0,6	20-30 4-6	0,8 0,6	25-30 5-7	(7-10) Лп (0-3) С, Е, башка ток.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	6-8	0,8 0,5	30-40 4-6	0,8 0,5	30-40 5-7	(7-10) Лп (0-3) Е, Д, башка ток.
	кара жиләкле - киң үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-35 4-6	0,8 0,6	25-35 5-7	(7-10) Лп (0-3) Е, Д, башка ток.
6.2. Умартачылык максатларында үстерелүче утыртмалар (нектарлы секция)							
6.2.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм күп булмаган күлөмдә башка токымдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	юкәлекләр катлаулы вак үләнле (II-III)	5-7	0,8 0,6	25-30 4-6	0,7 0,6	20-30 5-8	10 Лп башк. ток. бер..
	кара жиләкле - вак үләнле (III-IV)	6-8	0,8 0,6	25-30 4-6	0,7 0,6	20-30 5-7	10 Лп башк. ток. бер..
	катлаулы киң үләнле (I-II)	5-7	0,8 0,5	25-35 4-6	0,7 0,5	20-35 5-8	10 Лп башк. ток. бер..
	кара жиләкле - киң үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-35 4-6	0,7 0,5	20-30 5-8	10 Лп башк. ток. бер..
6.2.2. Составында юкәләр күпчелек булган катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	4-6	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	20-40 5-8	(9-10) Лп (0-1) б.т.
	кара жиләкле - вак үләнле (III-IV)	4-6	0,7 0,5	30-35 4-6	0,7 0,5	20-35 5-8	(9-10) Лп (0-1) б.т.
	катлаулы киң үләнле (I-II)	4-6	0,7 0,5	30-50 4-6	0,7 0,5	20-45 5-8	(9-10) Лп (0-1) б.т.

Урман утыртмаларының кесүгә кадәрге составы	Урман тибы төркемнәре (бонитет классы)	Карап тоту яше, ел	Тоныкландыру		Тазарту		Кисенте нең яшенә (өлгергә нлегенә) карата максатчан состав
			карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кесү ешлыгы, запас буенча %ы	карап тотканчыга кадәр ябалдашның минималь тоташлыгы	кесү ешлыгы, запас буенча %ы	
			караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
	кара жыләкле - киң үләнле (II-III)	4-6	0,7 0,5	30-35 4-6	0,7 0,5	20-40 5-8	(9-10) Лп (0-1) б.т.
7. Зирек утыртмалары							
7.1. Саф һәм составында башка йомшак яфраклы токимнар булган кара зирек утыртмалары	Елга буендагы - эре яфраклы кара зирек куаклары (II-I)	10-15	-	-	0,8 0,7	20-30 5-7	(7-10) Кара зирек (0-3) Е, Д
	Сазлыклы-эре-үләнле кара зирек куаклары (III-II)	10-15	-	-	0,8 0,7	20-25 5-7	10 К. зир., башка ток. берәм.
7.2. Составында кара зирек күпчелек булган һәм башка кыйммәтле токимнар булган катнаш утыртмалар	Елга буендагы - эре яфраклы кара зирек куаклары (II-I)	8-10	0,7 0,6	25-35 3-5	0,8 0,6	25-35 4-6	(6-8) К. зир., (2-4) Е. Д, башка ток.
8. Тирек утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токимнар катнашындагы тирек утыртмалары		2-4	0,8 0,7	20-30 3-4	0,8 0,7	20-30 4-5	
9. Өянке утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токимнар катнашындагы өянкеле утыртмалар		3-4	0,8 0,7	15-25 3-4	0,8 0,7	20-25 3-5	

Искәрмәләр:

Кисүләрнең максималь ешлык проценты тоташлыгы (тулылыгы) 1,0 тигез булган утыртмалар өчен китерелгән. Тоташлыкның (тулылыкның) түбәнрәк күрсәткечләрендә, тотрыклылыкның кисәк кимү куркынычы булганда һәм башка начар шартларда, һәм шулай ук техник коридор челтәрле кишәрлекләрен карауны үткәргәндә кисүләрнең ешлыгы, әлбәттә, кими.

Запас буенча техник коридорларны 5-7% кисеп чыкканда һәм кирәкмәгән агачларны күп күләмдә юк итәргә кирәк булганда ешлыкны арттыру рөхсәт ителергә мөмкин.

Урман торгызу һәм урман үрчетү буенча чаралар үткәру таләп ителгән майданнарның зурлыклары 2.1.7.3.6 таблицада күрсәтелгән.

**Урман торгызу һәм урман үрчетү чараларының
нормативлары һәм параметрлары**

мәйданы, га

Күрсәткечләр	Урман үсемлекләре белән капланмаган урманнар				Реконструкция фонды	Тоташ кисү диләнкеләр, күзалланган чорныкы*	Тоташ санитар кисүләр*	Барлыгы
	Көекләр һәм һәлак булган утыртмалар	Кисеп ташланганнар	Аланнар бушлыклар	Жәмгысе				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Урман торгызуга мохтаж жирләр - Барлыгы:	-	180	124	304	-	3902	43	3945
шул исәптән:								
- ылыслы		-	-	-		-	-	
- каты яфраклы						502	-	502
- йомшак яфраклы		23	124	147		3400	43	3443
Ясалма (урман культураларын булдыру) - барлыгы:		-	-		-	-	-	-
алардан:								
- ылыслылар белән		-	-	-		-	-	
каты яфраклылар белән		-	-	-		-	-	
йомшак яфраклылар белән		-	-	-		-		
Катнаш - барлыгы:		-	-	-		-	-	
алардан:								
ылыслы								
каты яфраклы								
йомшак яфраклылар								
Табигый урман торгызу, барлыгы:		23	124	147		3902	43	3945
алардан:								
ылыслы		-	-	-		-	-	
каты яфраклы		-	-	-		502	-	502
йомшак яфраклылар		23	124	147		3400	43	3443

* 10 елга карата күрсәткеч хисабында тоташ кисүләрнең мәйданы 8,5кә тапкырлана, чөнки соңгы ел алдыннан килүче алда һәм соңгы елдагы диләнкеләрнең яртысы күрсәтелгән вакытка кисүдә тора һәм урман торгызу чараларына жәлеп ителә алмый. Калган 1,5 диләнкеләр киләсе елдагы чор хисабында исәпкә алынырга мөмкин.

Урман торгызу ысулын билгеләү өчен урман белән капланмаган жирләрдә һәм өлгергән һәм өлгереп килүче утыртмаларның ябалдашлары астында табигый яңартылуны (башлангыч яңартылу) тикшереп тору нәтижәләре нигез булды.

Урман культураларын булдыру технологиясе туфрақ-типологик шартларга бәйле. Технологиялар нигезе сыйфатында Урманчылык һәм урман хужалыгын механикалаштыру буенча Бөтенроссия фәнни-тикшеренү институты тарафыннан эшләнгән урман торгызу буенча хисап-технологик карталар киңәш ителә.

Урман культураларын булдыруның иң ышанычлы ысулы утырту булып санала.

Урман торгызу эшләрендә эш урыннарын сайлап алу, урнаштыру һәм планлаштыру 2.17.3.7 таблицада китерелгән.

2.17.3.7 таблица

Урман торгызу эшләрендә эш урыннарын сайлап алу, урнаштыру һәм планлаштыру

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1	2
1. Эш урыннарын рациональ сайлап алу билгеләре	
1.1. Яраклаша алырдай яшь агач булганга карап	
Торгызылган дип түбәндәге кишәрлекләргә санарга:	
Йомшак яфраклы хужалыкта	1 гектарга кимендә 5 мең данә шытымнары яисә орлык нөсхәләре майдан буенча чагыштырмача тигез урнашканда
Каты яфраклы тәбәнәк кәүсәле хужалыкта	1 гектарга каты яфраклары токымнарының шытымнары белән 400-600 данә түмәр булганда (400 данәдән ким булса – торгызу канәгатьләнәрлек түгел)
Вак шытым	1,5 м биекләктәгә нөсхәләре гомуми саныннан 2/3 артык булганда
Эре шытым	1,5 м биекләктәгә нөсхәләре гомуми саныннан 1/3 артык булганда
1.2. Урман культуралары майданнары категориясе буенча:	
Тоташ сөрү рөхсәт ителә торган	Бушлыклар, ачыклыклар, аланнар һәм авыл хужалыгы әйләнешеннән төшөп калган майданнар, киселгән урыннар һәм черегән яисә казып алынмаган түмәрләре булган иске яңгың урыннары
Туфракны полосалар һәм буразналар рәвешендә өлешчә эшкәртү рөхсәт ителә торган	Киселгән урыннар, төп һәм икенчел токымнар белән торгызылмаган яңгың урыннар, 1 гектарга артык дымлы 500 түмәргә кадәр, 600 түмәргә кадәр – яна һәм коры туфракларда
Туфракны буразналар яисә майданчыклар рәвешендә эшкәртү рөхсәт ителә торган	Шул ук майданнар, әмма аларда тиешенчә 500дән артык һәм 600 түмәр
Туфракны өлешчә эшкәртүне таләп итә торган	Киселгән урыннар, төп токым белән канәгатьләнмәслек дәрәжәдә торгызылган яисә йомшак яфраклары белән (соры зирек, фаут усагы һәм башкалар) яисә сирәкләнгән үсентеләр
1.3. Кишәрлек урнашу рельефы буенча:	
Оптималь	Дингез өслегеннән 500 метрга кадәр биекләктәгә һәм 5 градуска кадәр тигезлек шартлары
Тракторлар кереп йөри ала торган (иминлек күзлегеннән)	6-12 градус авышлыгы (гомуми билгеләнештәгә тракторлар базасында агрегатлар белән эшкәртү: көпчәкле - 8 градустан да артмаган авышлыкларда, башмакы - 12 градустан да артмаган)
1.4. Гидрологик шартлар буенча (дым күп яратмый торган агач токымнары өчен)	

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1	2
Оптималь	Туфрак-грунт сулары кимендә 30 см тирәнлектә яткан дренажланган туфраклар (мөмкин булса – туфракны эшкәртмичә, ә кирәк чакта – полосаларны фреза яисә сука белән йомшарту, буразналар яру)
Мөмкин булган	Дымы вакытлыча артып киткән туфраклар (түтәлләр һәм катламнар рәвешендә микрокалькуляклар эзерләгәннән соң) Дымы артып киткән туфраклар (дренаж каналлары ярып яисә киптергәннән соң туфракны катламнар белән эзерләү)
Мөмкин булмаган	Йомык котлованнар кишәрлекләре (киптерү юлы белән артык дымны чыгару кыенлашкан)
1.5. Урман культуралары эшләре башкарылырга тиешле кисүләргә планлаштыруга таләпләр	
Кисү калдыклары	Яндырылырга яисә 3 м киңлектәге тыгыз параллель валларга куелырга тиеш. Кисек калдыклары гомуми мәйданның 20%тан артмаган өлешен биләргә тиеш (вариант: кисек калдыклары бик күп булмаганда, ягъни 1 гектарга 15 скл. куб. м булганда, кисү бүлемтекләре буйлап тигез урнаштырылырга мөмкин)
Агачсыман	Барлык агач материалы урман культуралары эшләре башланганчы тулысынча алып бетерелергә тиеш.
Агач материалының өске складлары һәм йөк төяү мәйданнары били торган мәйдан	10 гектардан кимрәк булган диләнкеләрдә ул гомуми мәйданның 10%тан артмаган өлешен биләргә тиеш. Барлык кисү урыннарында ул урманнар торгызу эшләрен уздырырга яраклы хәлгә ктерелергә тиеш (агач материалын тулысынча жыеп алу, шул исәптән аска салынганнарын, кисек калдыкларын, бульдозер белән микрорельефны тигезләү һәм башкалар)
Урман бүлемтекләрен машина белән эшкәртү барышында минеральләштерелгән туфрак өслеге күләме:	
а) урман культуралары булдырылырга тиешле	Көлсу авыр балчык һәм суглин дымлы туфракларда (кара жиләкле, озын мүкле наратлыклар һәм чыршылыклар) – урман бүлемтекләре мәйданының 20%ы. Коры комлы туфракларда (лишайниклы наратлыклар) - урман бүлемтекләре мәйданының 15%тан артмаган өлеше.
б) табигый яңартылырга тиешле	Көлсу комлы яхшы дренажланган туфраклардагы тигезлек урманнарында (нарат жиләкле наратлыкларда) 15-20% өлешен минеральләштерү рөхсәт ителә (үзлегеннән орлыкларын чәчүне тәэмин итеп). Табигый яңартылуга ярдәм итү өчен бүлеп бирелгән кисү урыннарында туфракны минеральләштерү гомуми мәйданның кимендә 20-30%ында уздырылырга тиеш (шытымнарны саклап калу шарты белән).
Түмәrlәрнең биеклеге	Диаметрының 1/3ыннан артмаган, диаметры 30 сантиметрдан нечкәрәк, 10 сантиметрдан артмаган
1 гектарга түмәrlәр саны - 600 данәдән артык	Жир белән тигез өлештә алдан түмәrlәрне казып чыгармыйча, чистартмыйча, кисеп алмыйча сукалар, фрезалар, урман утырту машиналары, культиваторлар белән эшләү рөхсәт ителми. Эре утырту материалларын механикалаштырылган утырту алдыннан полосалап казып алу юлдаш һәм куак токымнары үсентеләре белән капланган кисүләp урыннарында аеруча нәтижәле була (полосаларның киңлеге 2 м.).
1.6. Кишәрлекләргә урман культуралары фондына кертүнең рөхсәт ителмәгән үзенчәлекләре	
Урманчылык алып баруындагы	Хужалык өчен кыйммәтле токымнар белән табигый рәвештә канәгатьләнелерлек яңара торган мәйданчыклар
Техник-икътисади	Су бастырылырга яисә корылмалар куелырга тиешле жирләр. Хужалык йогынтысы өчен мөмкин булмаган, күләме һәм әһәмияте буенча зур булмаган, аерым урнашкан, ерак урнашкан, урман культуралары булдыру

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1	2
туфракның тамырлар үтеп керерлек тыгыз катламы тирәнлеге буенча	Шуннан артык түгел: катнаш урманнарда – чыршы өчен 50 см һәм нарат өчен 80 см; киң яфраклы урманнарда – чыршы өчен 60 см һәм нарат өчен 120 см киң яфраклы урманнарда – чыршы өчен 60 см һәм нарат өчен 120 см
2. Кишәрлекләр конфигурациясе һәм күләме	Туры почмаклы яисә трапеция сыман, агрегатлар эшләү өчен уңайлы. Эре массивлар рәвешендә, мөмкин кадәр тигез яклы
3. Кишәрлекне жирлектә беркетү	<p>Урман культуралары эшләрэн алып бару өчен бүлөп бирелгән барлык майданнар почмак үлчәү рәвешендә фотога төшерелгәннән соң, сызыклары кисешкәш жирләрдә (кишәрлек яклары) баганалар утырту юлы белән шушы урында беркетелә.</p> <p>Баганалар озынлыгы 2 м, диаметры 12-16 см булырга һәм багананың өске очында төргә белән ике мәртәбә ышкып алып ясалган чокырда (янагында) тиешле язучы ясалырга тиеш.</p> <p>Барлык кишәрлекләр сызымда квартал челтәрэнә бәйләп, ачык визирлар яисә табигый чикләр белән чикләнгән булырга тиеш. Урман культуралары проектына кушып бирелүче сызымнарда шулай ук утырту материалын казып кую чокырларның кайда урнашуы, техника туктап торучы урыннары, буразналар, борылып китүче полосалар юнәлеше һәм эшкәртелми торган майданнар (юллар һәм башкалар) ачык итеп билгеләнергә тиеш.</p> <p>Сызымнар 1:10000 масштабында төзелә, кишәрлек майданы 0,1 гектарга кадәр төгәллек белән исәпләнә.</p> <p>Фотога төшерү белән бергә (урман культураларын булдыру буенча билгеләнгән алымнарга бәйле рәвештә) майданны урында һәм сызымда үсү шартлары буенча бер үк төрле кишәрлекләргә, шулай ук блокларга (әгәр яңгынга каршы чокырлар казу зарур булса) кишәрлекләргә алдан бүлгәләү гамәлгә ашырыла.</p>
4. Урманчылык территориясендә урман культураларын, предприятиеләр урнаштыру	Кишәрлекләр урман культуралары эшләрэн төрләре һәм аларны башкару вакытлары буенча мөмкин кадәр бер урында, ахыр чиктә якындагы кварталларда (блокларда) тупланган булырга тиеш. Моның өчен мондый блоклар жыелмасын алдан эзерләп куялар, алар өчен (туфрак өлгерү срокларын исәпкә алып) эшләрне башкару графикларын һәм техника (эш урыннары) хәрәкәте өчен барлык урманнар торгызу эшләре буенча уртак итеп тә, иң мөһимнәре өчен аерым да рациональ маршрутлар эзерлиләр (агачлар утырту, туфракны эзерләү, урман культураларын карау, питомник кору һәм утырту материалларын казып алу һәм башкалар).
5. Техника өчен туктап торучы урыннарын һәм тиешле эшләр башкару сезонна эшчеләрне яшәү өчен урнаштыру	Эшкәртелгә тиешле кишәрлекләр (блоклар, кварталлар) мөмкин кадәр территория үзәгендә иң ерак урнашканыннан 10 километрдан ла артык булмаган жирдә урнашырга тиеш. Эшләр күп булып та, эшчеләрне һәр көн саен эш урыннарына илтү мөмкин булмаганда яисә моны нинди дә булса сәбәпләр аркасында башкару мөмкин булмаганда, аларның техник туктап тора торган урыннар янәшәсендә күчмә йортларда, кыр лагерларында яисә торак пунктта вакытлыча яшәүләрен оештыралар.
6. Кишәрлектә утырту материалы өчен казып кую чокырларын урнаштыру (чәчкәннәре алмаштырыла торган запасы булган тракторлар)	Чәчкәннәренә утыртканда аларны китерүнең максималь аралары 50 метрдан артмаска тиеш. Казып кую өчен калкулыктагы, су басмый торган, жыл һәм кояш тими торган, туфрагы жиңел булган урыннар сайлап алына.
7. Урман культуралары кишәрлекләрендә эш урыннарын урнаштыру:	
Туфрак кулдан эшкәртелеп	Бер-берсенә 3 м якин түгел
Киселгән агачларны һәм	Куак кискечләр эшли торган урыннан 30 метрдан якин түгел

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1	2
куакларны кулдан жыю	
2 куак кискечнең берьюлы эшләве	Бер-берсенә 60 м якин түгел
Ике һәм аннан да күбрәк агрегат бер үк вакытта туфрақ эшкәрткәндә	Сөзәклек буенча - бер-береннән 60 метрдан да якин түгел (бер үк вертикаль буенча техника һәм кешеләр эшләү рөхсәт ителми). Горизонталь буенча - 30 метрдан якин түгел
Тамырлары казып алына торган теләсә нинди эшләр башкару барышында	Тамырказыгычтан 50 метрдан да якин түгел
Урманнарны механикалаштырылган утыртуда	Агрегат артыннан төзәтеп йөрүче эшчеләр аңардан 10 метрдан да якин түгел. Агрегат борылып киткәндә, башка жиргә күчкәндә, каршылыкларга тап булганда үсентеләр утыртучылар трактор туктаганнан соң тракторчы сигналы буенча эш урыннарыннан китәргә тиеш. Агрегат хәрәкәттә вакытта аларга аннан тушәргә, аңа утырырга яисә утырту материалын тутырырга рөхсәт ителми. Берничә агач утырту агрегаты бер үк кишәрлектә берьюлы эшләгәндә бер-берләреннән 20 метрдан да якин булмаска тиеш.
8. Кишәрлекләрдә эшләү урыннарын (чокырлар, буразналар, полосалар) урнаштыру:	Мөмкин кадәр туры сызык буйлап бер-беренә параллель урнашкан кишәрлекнең озын ягы буенча
Чокыр-чакырлы рельефлы урында	Чокырлар авышлыкта аркылы урнашырга тиеш
Дымлы туфрақларда (кара жиләкле урманнарда) һәм дымлы (озын мүкле) туфрақларда	Туфрақны киптерү максатларында сулар агып төшү юнәлеше буенча (сөзәклек буенча), аларны табигый су агып төшү чокырларына яисә гамәлдәге мелиоратив чөлтәләргә кушып, буразналар яралар
9. Полосалар үзәкләре арасындагы ераклык (буразналар, культуралар рәтләре):	
Туфрақны өлешчә эшкәрткәндә	Төп токымны утыртуның әлеге урман үсү районы өчен билгеләнгән санын тәэмин итәргә һәм кирәк булганда агрегаталар (катоклар һәм башкалар) өчен булачак культуралар рәтләре арасында (киңлеге кимендә 3 метрлык) узып йөрү урыннары салынырга тиеш.
Рәтләр арасындагы ераклык	Нарат культуралары өчен - 3-4 м, чыршы өчен - 4 м, карагай өчен - 5 метрга якин, кедр өчен - 6 метрга якин (тамырларын казып алганда нарат һәм чыршы өчен 5 метрга кадәр арттырылырга мөмкин)
10. Культуралар рәтләрендә утырту материаллары арасындагы ераклык:	
Чәккеннәр	0,50-0,75 м кадәр
Эре утырту материалы (үсентеләр)	0,75-1,50 м (күләменә һәм токымына карап)
11. Урман культураларының 1 гектарына башлангыч куелык (урман утыртканда):	
Уңайлы үсү шартларындагы кисүләрдә	4 мең данәдән азрак булмаган
Аеруча коры урыннарда	7-8 мең данәгә кадәр
12. 1 гектарга карата нарат культураларының куелыгы:	
Туфрақны өлешчә	8 мең данәгә кадәр

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1	2
әзерләгәндә	
Тоташ булганда	10-20 мең данәгә кадәр
Хрущевланган майданчыкларда һәм кайры асты кандаласы чыганакларында	15-20 мең данә
Азкыйммәте утыртмаларны өлешчә реконструкцияләгәндә	Урман культураларының оптималь куелыгыннан кимендә 50%
13. Урман культуралары өстәмәләре	Чәчкәннәр һәм утыртмалар шактый корыганда (10%тан артыграк)
14. Урман культуралары исәптән төшереп калдырылырга тиеш	Үсеп китүләре 25%тан ким булганда (комнарны беркетә торган токымнардан тыш)
15. Урманнарның табигый яңару чоры	3-5 ел (һәрбер урман хужалыгы районы өчен аерым билгеләнә)

Урманнарны торгызу эшләрәнә исәпләү-технология карталары сыйфатламасы
№ 2 хисап-технологик карта

Урман культураларын житештерү өчен иске янгыннан калган урыннардагы урман кисүләрдән соң калган коңгыз ияләшкән комлы һәм комлы кәсле туфракларда май коңгызының тотрыклы чыганаclarында стандарт чәчкеннәр утырту өчен (лишайниклы, кылганлы, арчанлы, болынлы, кырлыганлы-паллы, кисүләренң төрле үләнле типлары).

Урман үсү районнары 2-5.

1 гектарга чыгымнар

№ п/п	Житештерү операцияләре комплексы	Хисап агрегаты һәм эшләр күләме	Механизмнарның һәм эшчеләрнең эше	
			маш./ смен	кеше/көн
1	2	3	4	5
1.	Төпләрне чыгару һәм иске түмәрле майданнарны чистарту	С-100, К-2А, 100 түмәр	0,20 / 0,20	0,20
2.	Тунга сөрер алдыннан тоташ бөркүле гексохлоран кертү	ДТ-20, сук. с-ка. 10 мең кв. м.	0,10 / 0,10	0,10 / 0,10
3.	20-25 см дан кимрәк булмаган тирәнлеккә туфракны тоташ тунга сөрү	ТДТ-40М, ПКЛ-70, 10 МЕҢ КВ. М	0,67 / 0,67	0,67
4.	Утырту алдыннан үләннәре бетерү белән катламнарны тәлинкәле тырма белән эшкәртү	ТДТ-40М, БДТ-25	0,10 / 0,10	0,10
5.	0,5x1,5 м итеп урнаштырып, параллель рәтләр белән 2 еллык чәчкеннәр утырту	ТДТ-40М, СБН-ЛМД, 10 МЕҢ ДАНӘ	0,73 / 0,73	0,73 / 2,55
6.	2-2-2=6 карау еллары буенча рәтләр арасындгы үләннәрне юк итеп, туфрак йомшарту	ДТ-20, ДЛХН-6, 46 КВ	3,26 / 3,26	3,26/ -
7.	0,5 м киңлектәге полоса буйлап үләннәрне юк итеп һәм еллар буенча туфрак йомшарту: 2+1=3 карап тоту	Китмән, 11,5 мең кв. м	-	11,50
	Жәмгысе		5,06	19,21

Түмәрсез майданнарда 1 операция үткәрелми. Кара пар буенча туфракны әзерләгәндә ГХЦГ кертү нормасы ике мәртәбә кими. Ачык киңлекләрдә сөрү яклаучы аралар калдыру юлы белән башкарыла, соңыннан аларны культуралар утырткач 3-4 елдан соң культивациялиләр.

№ 3 хисап-технологик карта

Сукалаган буразналар төбөнә орлыктан үрчетелгән чәчкеннәрне урман кисүләрдә утыртып, нарат культуралары булдыру

Урман үстерү шартларының тибы: яңа наратлыклар һәм коры наратлыклар А2, В2 (нарат жыләкле һәм урман ландышы-нарат жыләкле наратлыклар).

Туфраклар: көлсу, кәсле-көлсу, комлы һәм комсыл.

Кисеп атулар: 1 гектарга түмәрләре 900 данәгә кадәр булган яңа гына, кисекләрдән яхшы чистартылган, болынлы, кылганлы һәм кылган-паллы типлар.

1 гектарга чыгымнар

№ п/п	Эшләрнең исеме	Машиналарның маркалары	Үлчәү берәм.	Чыгымнар күләме
1	2	3	4	5
1.	Туфракны 10 -15 см тирәнлектәге буразналар ясап эшкәртү, буразналарның үзәкләре арасында ара 3,0 м - 3,33 км	ЛХТ-55, (ТДТ-40М, СУН-3) ПКЛ-70	маш/см. маш/см.	0,33 0,33
2.	4,44 мең данә чәчкенне вакытлыча казып кую	-	кеше/сәг	4,48
3.	Рәттә 0,5 м саен буразна төбөнә механикалаштырылган утырту – 3,33 км. Ике еллык нарат чәчкеннәре	ЛХТ-55, (ТДТ-40М) СУН-3 (СБН-1а)	маш/см. маш/см.	0,40 0,40
4.	Рәтләр арасындагы шытымнарны юк итеп, туфракны йомшарту юлы белән культураларны дүрт мәртәбә (1-2-1) карау (3,33 x 4 = 13,32 км)	ЛХТ-55, (ТДТ-40М, СУН-3) КЛБ-1,7	маш/см.	1,20 / 1,20
Чыгымнар сводкасы				
Исеме			Үлч. берәмл.	Чыгымнар
Трактор ЛХТ-55, (ТДТ-40М, СУН-3)			маш/см.	1,93
Сабан ПКЛ-70			-//-	0,33
Көлтә КЛБ-1,7			-//-	1,20
Урман утырту машинасы СБН - 1А			-//-	0,40
Урманчылык эшләре			кеше/сәг	11,74
Ике еллык нарат чәчкеннәре			мең данә	6,66

№ 5 хисап-технологик карта
Чэчкеннэрне урман кисүлэрдэ буразна төбөнэ утыртып, ылыслы культуралар булдыру

Урман үстөрү шартларының тибы: яңа коры наратлыклар В3-2 һәм яңа, дымлы урманлыклар - С2, С2-3, С2-Д2 (куаклы ачы жиләк, катлаулы, кара жиләкле-ачы жиләкле, нарат жиләкле-кара жиләкле).

Туфраклар - көлсу һәм кәсле-көлсу, кәсле, соры урман, начар көлсу комлы, ярым балчыклы.

Киселгән урыннар – 1 гектарга түмэрлэре 900 данэгә кадэр булган, агач кисеклэреннэн чистартылган яңа, кылганлы, паллы, болынлы, кура жиләкле, эре үләнле типлары.

Төп токымнар: нарат, чыршы, чиста рэтлэр белән карагай.

Нарат культуралары коры наратлыкларда проектлана, чыршы һәм карагай – коры урманчыкларда һәм коры наратлыкларда.

1 гектарга чыгымнар

№ п/п	Эшлэрнең исеме	Машиналарның һәм коралларның маркалары	Үлч. берәм.	Чыгымнар күләме		
				Туфракларның категориясе		
				жиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
1.	Туфракны 10-12 см тирәнлектәге буразналар ясап, үзәкләре арасын 3,5 м – 2,86 чм ара калдырып эшкәртү а) I районда б) II - IV районнарда	ЛХТ-55, (ТДТ-40М	м/см	0,29	0,29	0,29
		СУН-3) ПКЛ 70	м/см	0,29	0,29	0,29
		ЛХТ-55, (ТДТ-40М	м/см	0,34	0,34	0,34
		СУН-3) ПКЛ-70	м/см	0,34	0,34	0,34
2.	Буразналарны һәм катламнарны утырту алдыннан ике мәртәбә эшкәртү – 2,86x2= 5,72 км	ЛХТ-55	м/см	0,51	0,51	0,51
		(ТДТ-40М, СУН-3) КЛБ-1,7	м/см	0,51	0,51	0,51
3.	3,82 мең данэ чэчкеннэрне вакытлыча казып кую һәм утыртуга әзерләү		кеше/сәг	3,86	3,86	3,86
4.	Рэтгә 0,75 м саен буразна төбөнэ чэчкеннэрне механикалаштырылган утырту – 2,86 чм. а) I районда Ике еллык чэчкечлэр б) II - IV районнарда	ЛХТ-55	м/см	0,34	0,34	0,34
		(ТДТ-40М, СУН-3)	м/см	0,34	0,34	0,34
		СБН-1А	м/сәг	6,23	6,23	6,23
			т.данэ	3,82	3,82	3,82
		ЛХТ-55	м/см	0,40	0,40	0,40
		(ТДТ-40М, СУН-3) СБН-1А	м/см м/сәг	0,40 7,21	0,40 7,21	0,40 7,21

культураларны өч мәртәбә (1 – 1 – 1) кулдан карау (2000 кв. м х 2 = 4000 кв. м)		кеше/сәг	49,6	49,6
Чыгымнар сводкасы				
Исеме		Үлч. берәмл.	Чыгымнар	
			Туфракның категориясе	
			жиңел	уртача
Трактор ЛХТ-55, МТЗ-80		маш/см.	0,89 / 1,44	0,59 / 1,44
Көлтә КЛБ-1,7		-//-	1,44	1,44
Тырма БДНТ - 2,2		-//-	0,19	0,19
Урман утырту машинасы СБН - 1М		-//-	0,40	0,40
Урманчылык эшләре		кеше/сәг	12,74	12,74
Ике-өч еллык нарат чөчкөчләре		мең данә	5,33	5,33

№ 9 хисап-технологик карта

Урман кисүлөрдө имән чиклөвөгөн чэчеп яисэ ПКЛ-70 сукасы ярдөмөндө эзерлэнгэн буразна төбөнө чэчкеннэр утыртып, имән культуралары булдыру

Урман үстөрү шартларының тибы: яңа һәм дымлы урманчыклар – Д2-3 һәм С2 – Д3

Кэсле-көлсу балчыклы туфрак, соры урман туфрагы (кайвакыт юылган), көрән, селтеле көл кертелгэн кара туфрак, болын-кара туфраклы, балчыклы һәм балчык катламы булган комнан торган туфрак, черемэле-карбонатлы балчыклы туфрак.

Киселгэн урыннар – 1 гектарга түмэрлэре 600 данэгэ кадэр булган агач кисеклэрэннэн яхшы чистартылган (юкэ, очлы яфраклы чаган һәм башка токымнарны яңарту мөмкин булганда).

1 гектарга чыгымнар

№ п/п	Эшлэрнең исеме	Машиналарның һәм жиһазларның маркалары	Үлч. берәм.	Чыгымнар күләме	
				Туфракның категориясе	
				уртача	жиңел
1	2	3	4	5	6
1.	Туфракны 10-12 см тирәнлектөгө буразналар ясап, үзәкләре арасын 5 м – 2 чм ара калдырып эшкәртү	ЛХТ-55, (ТДТ-40М СУН-3) ПКЛ-70	м/см м/см	0,24	0,24
				0,24	0,24
2.	Утыртыр алдыннан буразналарны һәм катламнарны 2 мәртәбә эшкәртү – 2 км x 2 = 4 км	ЛХТ-55, (ТДТ-40М СУН-3) КЛБ-1,7	м/см м/см	0,36	0,36
				0,36	0,36
3.	1 м - 2 чм буразна төбөнә 4 - 19 данэ имән чиклөвөгөн механика ысулы белән буй-буй чэчү Имән чиклөвөклэре	ЛХТ-55, (ТДТ-40М СУН-3)	м/см кг	0,22 48	0,22 48
3д	Вариант 2,67 мең данэ чэчкеннэрне вакытлыча казып кую һәм утыртуга эзерләү	ЛХТ-55, (ТДТ-40М СУН-3) СБН-1М, МЛУ-1	м/сэг м/см м/см т.данэ	2,7 0,22 0,22 4,00	2,7 0,22 0,22 4,00
3б	0,5 м саен буразна төбөнә үсентелэрне механикалаштырылган чэчү Рэтгэ - 2 чм.				
	Ике еллык имән чэчкечлэре				
4.	Рэтлэр янында (2 км x 10 = 20 чм) туфракны йомшартып һәм үләннэрне юк итү юлы белән культураларны	ЛХТ-55, (ТДТ-40М СУН-3)	м/см	1,8	1,8

№ п/п	Эшләрнең исеме	Машиналарның һәм жиһазларның маркалары	Үлч. берәм.	Чыгымнар күләме	
				Туфракның категориясе	
				уртача	жиңел
1	2 механикалаштырылган сигез мәртәбә карау (2 – 3 – 2 – 1)	3 КЛБ-1,7	4 м/см	5 1,8	6 1,8
5.	40 см полосалары булган рәтләрдә туфракны йомшартып һәм чүп үләннәрне юк итеп, культураларны дүрт мәртәбә (2 – 1 – 1) кулдан карау (800 кв. м x 5 = 4000 кв. м)		м/сәг	49,6	49,6
Чыгымнар сводкасы					
Исеме			Үлч. берәмл.	Чыгымнар	
				Туфракның категориясе	
				уртача	Авыр
Трактор ЛХТ-55, (ТДТ-40М, СУН-3)			маш/см.	2,62	2,62
Сабан ПКЛ-70			маш/см.	0,24	0,24
Көлтә КЛБ-1,7			-//-	2,16	2,16
Чәчкеч СЛН 1			-//-	0,22	0,22
Имән чикләвекләре			кг	48	48
Урманчылык эшләре			кеше/сәг	50,68	81,08
Вариант					
Трактор ЛХТ-55, (ТДТ-40М, СУН-3)			маш/см.	2,62	2,62
Сабан ПКЛ-70			маш/см.	0,24	0,24
Көлтә КЛБ-1,7			-//-	2,16	2,16
Урман утырту машинасы			-//-	0,22	0,22
Бер еллык имән чәчкечләре			мен данә	4,00	4,00
Урманчылык эшләре			кеше/сәг	50,52	86,92

№ 13 хисап-технологик карта

Туфракны алдан эзерлэмичә үсентеләр утыртып, ылыслы культуралар булдыру

Урман үстерү шартларының тибы: яңа коры наратлыклар – ВЗ-2 һәм юеш ылыслылар урманчыклары һәм катнаш урманчыклар – С2, С2-3, Д2, Д3 (куаксыман ачы жиләклекләр, катлаулы, яңа кара жиләклекләр, кара жиләкле-ачы жиләкле)

Туфраклар – көлсу, кәсле-көлсу, кәсле, соры урман туфрагы, көлсу-комлы, балчык катыш.

Киселгән урыннар - кылганлы, паллы, болынлы, кура жиләкле, озын үләнле кисекләрдән чистартылган типлар.

Түмәрләре саны 1 гектарга 900 данә

Төп токым: чыршы

1 гектарга чыгымнар

№ п/п	Эшләрнең исеме	Машиналарның маркалары	Үлч. берәм.	Чыгымнар күләме
1.	2,5 мең данә үсентеләрне вакытлыча казып кую һәм утыртуга эзерләү		м/сәг	44,75
2.	Үсентеләрне, рәтләр арасын 4 м ясап, механикаштырылган утырту, рәттә 1 м саен – 2,5 км 4-5 еллык чыршы үсентеләре	ЛХТ-55, (ТДТ-40М СУН-3)	м/см т.данә ч/ч	0,30 2,5 5,28
3.	Рәтләр янында (2 км х 10 = 20 км) туфракны йомшартып һәм үләннәрне юк итү юлы белән культураларны механикаштырылган икенче мәртәбә (1 – 1) карау (2,5 х 2 = 5 км)	ЛХТ-55, (ТДТ-40М СУН-3)	м/см	0,45
4.	Культураларны 1 – 2 мәртәбә кулдан карау – 1,5 м киңлектәге һәм 2500 м озынлыктагы полоса белән утырту урыннары тирәли үләннәрне һәм шытымнарны чабып чыгу (2500 х 2 = 5000 м)		м/сәг	45,0
Чыгымнар сводкасы				
Исеме		Үлч. берәмл.	Чыгымнар	
Трактор ЛХТ - 55		маш/см.	0,75	
Урман утырту машинасы СКЛ - 1А		маш/см.	0,30	
Көлтә КЛБ-1,7		-//-	0,45	
Урман утырту машинасы		-//-		
Дүрт-биш еллык чыршы үсентеләре		мең данә	2,5	
Урманчылык эшләре		кеше/сәг	95,03	

№ 16 хисап-технологик карта

Камылдан яңарту юлы белән кисүләр урыннарында майданчыкларга чәчкеннәр утырту юлы белән ылыслы токымнар майданнары булдыру

Урман үстерү шартларының тибы: яңа һәм дымлы нарат урманнары, нарат катыш урманнар һәм башка ылыслылар катыш урманнар – А2-3, В3, С2-3 (нарат жыләкле, яңа кара жыләкле, ачы жыләкле).

Туфраклар: кәсле-көлсу, комлы, ярим комлы һәм ярим балчыклы.

Төп токым: нарат, чыршы, карагай.

1 гектарга чыгымнар

№ п/п	Эшләрнең исеме	Машиналар һәм жиһазлар маркалары	Үлч. берәм.	Чыгымнар күләме	
				Туфракның категориясе	
				жиңел	уртача
1	2	3	4	5	6
А. Яңа наратлыklar һәм нарат катыш урманнар А2, В2 (нарат жыләкле)					
1.	Көрәк штыгы тирәнлегендә, 0,5 х 0,5 м күләмендәге 2200 майданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан әзерләү – 550 кв. м		м/сәг	46,86	64,90
2.	2,2 мең данә чәчкеннәрне вакытлыча казып кую һәм утыртуга әзерләү		м/сәг	2,22	2,22
3.	2200 чәчкенне майданчыкта берәм-берәм кулдан утырту Ике еллык нарат чәчкеннәре		м/сәг мең данә	14,10 2,20	19,21 2,20
4.	Культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау – 550 кв. м майданда чәчкеннәр тирәсендә үлән һәм шытымнарны чабу (550 х 4 = 2200 кв. м)		м/сәг	8,80	8,80
Вариант					
4а	Майданчыкларда туфрак йомшартып, катнаш урманнар зонасында культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау (2200 х 4 = 8800 данә)		м/сәг	72,16	102,08
Б. Дымлы наратлыklar һәм нарат катыш урманнар (яңа ярдәмче типлар) А3-2, В3-2 (яңа кара жыләкле)					
1.	1 х 1 м зурлыгындагы 1500 майданчыкны көрәк штыгы тирәнлегендә туфрагын йомшартып әзерләү – 1500 кв. м		м/сәг	127,80	177,00
2.	Вакытлыча казып кую һәм утыртуга әзерләү – 3000 данә		м/сәг	3,03	3,03

3.	3000 чәчкенне майданчыкта икешәрләп кулдан утырту Ике еллык нарат чәчкеннәре		м/сәг мең данә	19,23 3,00	26,19 3,00
4.	Чәчкеннәр тирәли үләнән һәм шытымнарын чабып һәм жиргә аударып, 1500 кв. м майданда культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау (1500 х 4 = 6000 кв. м)		м/сәг	24,0	24,0
Вариант					
4а	Майданчыкларда туфрак йомшартып, катнаш урманнар зонасында культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау (1500х4=6000 данә)		м/сәг	81,60	106,20
В. Яңа һәм дымлы ылыслылар катыш урманнар С2-3 (ачы жыләкле, катлаулы типлар)					
1.	Көрәк штыгы тирәнлегендә, 1 х 1 м күләмендәге 880 майданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан эзерләү		м/сәг	68,16	94,40
2.	Вакытлыча казып кую һәм утыртуга эзерләү – 2400 данә		м/сәг	2,42	2,42
3.	2400 чәчкенне майданчыкта 3 данәләп кулдан утырту Ике еллык чыршы чәчкеннәре		м/сәг мең данә	15,38 2,4	20,95 2,4
4.	Культураларны алты мәртәбә (1 – 2 – 2 – 1) кулдан карау – 800 кв. м майданда чәчкеннәр тирәсендә үлән һәм шытымнарны чабу (800 х 6 = 4800 кв. м)		м/сәг	19,20	19,20
Вариант					
4б	Майданчыкларда туфрак йомшартып, катнаш урманнар зонасында культураларны алты мәртәбә (1 – 2 – 2 – 1) кулдан карау (800 х 6 = 4800 данә)		м/сәг	65,28	84,96
Чыгымнар сводкасы					
Исеме			Үлч. берәмл.	Чыгымнар	
				Туфракның категориясе	
				жиңел	уртача
А. Яңа наратлыктар һәм нарат катыш урманнар А2, В2 (нарат жыләкле)					
Урманчылык эшләре			к/сәг	71,98	95,13
Ике еллык нарат чәчкеннәре			мең данә	2,20	2,20
Вариант					
Урманчылык эшләре			к/сәг	135,34	188,41

Ике еллык нарат чэчкеннэре	мең данэ	2,20	2,20
Б. Дымлы наратлыклар һәм нарат катыш урманнар (яңа ярдәмче типлар)			
Урманчылык эшлэре	к/сэг	174,06	230,22
Ике еллык нарат чэчкеннэре	мең данэ	3,00	3,00
Вариант			
Урманчылык эшлэре	к/сэг	231,66	312,42
Ике еллык нарат чэчкеннэре	мең данэ	3,00	3,00
В. Яңа һәм дымлы ылыслылар катыш урманнар С2-3 (ачы жиләкле, катлаулы типлар)			
Урманчылык эшлэре	к/сэг	105,16	136,97
Ике еллык нарат чэчкеннэре	мең данэ	2,40	2,40
Вариант			
Урманчылык эшлэре	к/сэг	151,24	202,73
Ике еллык нарат чэчкеннэре	мең данэ	2,40	2,40

№ 17 хисап-технологик карта

Камылдан яңарту юлы белән кисүләр урыннарында майданчыкларга чәчкеннәр утырту һәм имән чикләвекләре чәчү юлы белән культуралар булдыру

Урман үстерү шартларының тибы: яңа һәм дымлы наратлыклар, нарат катыш урманнар һәм ылыслылар катыш урманнар – А2-3, В2-3, коры, яңа, дымлы ылыслылар катыш урманнар һәм бер генә токым ылыслылар урманнары – С1-2, С3, Д1, Д2, Д3.

Туфраклар: кәсле- кәсле-көлсу, комлы, ком катыш һәм ярым балчыклы, соры урман һәм кәсле-комлы һәм ярым балчыклы, селтеле кара туфраклар һәм көлле ком катыш һәм ярым балчыклы, болын-кара туфраклы ком катыш ярым балчыклы һәм ярым балчык катыш комлы, черемәле-карбонатлы ярым балчыклы.

Төп токымнар: нарат, чыршы, карагай, имән (киң яфраклы урманнар зонасында).

Нарат культуралары наратлыкларда, нарат катыш урманнарда һәм ылыслылар катыш урманнарда проектлана, чыршы һәм карагай – ылыслылар катыш урманнарда, имән – бер токым ылыслы урманнарда.

1 гектарга хисап

Эшләрнең исеме	Үлч. берәмл.	Чыгымнар күләме		
		Туфракның категориясе		
		жиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5
А. Яңа наратлыклар һәм нарат катыш урманнар А2, А3, В2, В3				
1. Көрәк штыгы тирәнлегендә, 1 х 1 м күләмендәге 1400 майданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан эзерләү – 1400 кв. м	к/сәг	119,28	165,20	-
2. 2860 мең данә чәчкеннәрне вакытлыча казып кую һәм утыртуга эзерләү	м/сәг	2,83	2,83	-
3. 2800 чәчкенне майданчыкта 2 данәләп кулдан утырту	м/сәг	17,95	24,44	-
4. Үләннәрне юк итеп, майданчыкларда туфракны алты мәртәбә (2- 2- 2) кулдан йомшарту (1400 х 6 = 8400 данә)	к/сәг	114,24	148,68	-
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	2,8	2,8	-
Б. Коры, яңа һәм дымлы ылыслылар катыш урманнар һәм бер генә токым ылыслылар урманнары – С1,С2,С3,Д1,Д2,Д3				
1. Көрәк штыгы тирәнлегендә, 1 х 1 м күләмендәге 1000 майданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан эзерләү– 1000 кв. м	к/сәг	85,20	118,0	178,0
2. 3000 мең данә чәчкеннәрне вакытлыча казып кую һәм утыртуга эзерләү	м/сәг	3,03	3,03	3,03
3. 3000 чәчкенне майданчыкта 3 данәләп кулдан утырту	м/сәг	19,23	26,19	26,19

Эшләрнең исеме	Үлч. берәмл.	Чыгымнар күләме		
		Туфракның категориясе		
		жиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5
Ике еллык чыршы чәчкеннәре	мең данә	3,00	3,00	3,00
Вариант				
За 1000 майданчыкта (Зәр чокыр) чокырларга Зәр данә имән чикләвеге утырткан өчен – 3000 утырту урыны Имән чикләвекләре	м/сәг	-	15,15	18,00
	кг мең данә	-	27	27
Үләннәрне юк итеп, майданчыкларда туфракны 4-8 мәртәбә (2- 2- 2-2) кулдан йомшарту (1000 x 8 = 8000 данә)	м/сәг	108,80	141,60	196,80
Чыгымнар сводкасы				
А. Яңа наратлыклар һәм нарат катыш урманнар – А2, А3, В2, В3				
Урманчылык эшләре	м/сәг	254,30	341,15	-
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	2,8	2,8	
Б. Кору, яңа һәм дымлы ылыслылар катыш урманнар һәм бер генә токым ылыслылар урманнары – С1, С2, С3, Д1, Д2, Д3				
Урманчылык эшләре	м/сәг	216,26	288,82	404,02
Ике еллык чыршы чәчкеннәре	мең данә	3,00	3,00	3,00
Вариант				
Урманчылык эшләре	м/сәг	-	274,75	392,80
Имән чикләвекләре	кг	-	27,0	27,0

Төп өстенлек итүче токым	Урман типлары төркеме																				
	С бел.	С бр.	С чер	С пр.	С сф.д.	С тр.лп	С к.ч.	С слж.	С т.ос	Е бр.	Е ө.	Е пр.	Е сф.д.	Е слж.	Е к.	Д слж.	Д пм.	Б ос	Б т.ос.	Зир.	Тал
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
3. Шытымны саклау																					
С, Л	-	+	+	-	-	+	+	-	-												
Е, П									-	+	-	-	+	-							
Д, Я, Кл Элмә															-	-					
Б		-	+	-		+	+	-	-	+	-	-	-		-	-					
Ос, Т			+	-		+	+	-	-	+	-	-	-		-	-					
Лп						-	-	-						-	-	-					
К. зирек.																				-	
Тал др.																					
4. Урман культуралары																					
С, Л	+	+	+	-	-	+	+	+	+												
Е, П										+	+	-	-	+	+						
Д, Я, Кл Элмә																+	-				
Б		+	+	-	-	+	+	+	+	+	+			+	+	+					
Ос, Т			+	-	-	+	+	+	+	+	+			+	+	+					
Лп								+		+						+					
К. зирек.																				-	
Тал др.																					-

Искәрмәләр: +- киңәш ителүче чара;

-- киңәш ителми торган чара;

буш графа - әлеге токым бу урманнар типларының төркемнәренә хас түгел.

2.18. Урман үсү зоналары һәм урманлы районнар буенча урманнардан файдалануга карата таләпләрнең үзенчәлекләре

"Россия Федерациясендә урман үсү зоналары һәм урманлы районнар исемлеген раслау турында" 09.03.2011 ел, №61 Рослесхоз боерыгы нигезендә Урманчылыкның барча территориясе Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала районында урнашкан.

Бүлектә китерелгән нормативлар Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала зонасының урман-дала районына туры килә.

3 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДАГЫ ЧИКЛӘҮЛӘР

3.1. Урманнарның максатчан билгеләнеше төрләрә буенча чикләүләр

Урманнарны максатчан билгеләнеше төрләрә һәм яклаучы урманнар категорияләре буенча чикләүләр 3.1 таблицада китерелә.

3.1 таблица

Урманнарның максатчан билгеләнеше төрләрә буенча чикләүләр

№ п/п	Урманнарның максатчан билгеләнеше	Урманнарны файдалану буенча чикләүләр
1	2	3
1.	Су саклау зоналарында урнашкан урманнар	Тыела: 1) урман утыртмаларын тоташ кисү; 2) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратларын куллану; 3) авыл хужалыгын алып бару, умартачылык һәм печән чабудан гайре; 4) урман плантацияләре булдыру һәм эксплуатацияләү, урман эшкәртү инфраструктурасын булдыру; 5) линияле объектлардан һәм гидротехника корылмаларыннан гайре, капитал төзелеш объектларын урнаштыру.
2.	<p>Табигый һәм башка төр объектларны саклау функциясен үтәүче урманнар:</p> <p>Россия Федерациясе субъектлары милкендә булган, гомуми кулланылыштагы тимер юл, гомуми кулланылыштагы федераль автомобиль юллары, гомуми кулланылыштагы автомобиль юллары буйларындагы саклык урманнары полосалары</p> <p>а) урман-парк зоналары</p>	<p>Урман утыртмаларын тоташ кисү тыела.</p> <p>Тыела: 1) техник регламент белән каралган киңлектән киңрәк итеп линия корылмаларны кисү; 2) урманда аяк асты жәймәсен һәм мүк жыю и эзерләү.</p> <p>Тыела: 1) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратларын куллану; 2) эшчәнлек төрләрен аучылык хужалыгы</p>

№ п/п	Урманнарның максатчан билгеләнеше	Урманнарны файдалану буенча чикләүләр
1	2	3
	б) яшел зоналар	<p>өлкәсендә башкару; 3) авыл хужалыгын алып бару; 4) файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару; 5) гидротехника корылмаларыннан гайре, капитал төзелеш объектларын урнаштыру. 6) урман плантацияләре булдыру һәм эксплуатацияләү, урман эшкәртү инфраструктурасын булдыру.</p> <p>Тыела: 1) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратларын куллану; 2) эшчәнлек төрләрән аучылык хужалыгы өлкәсендә башкару; 3) авыл хужалыгы алып бару, печән чабу һәм умартачылыктан гайре, шулай ук авыл хужалыгы алып бару, печән чабу һәм умартачылык максатларында койма кою; 4) файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару; 5) капитал төзелеш объектларын урнаштыру, гидротехника корылмаларыннан, элемент линияләреннән, электрүткәргеч линияләрдән, жир асты торбаүткәргечләреннән гайре; 6) урман плантацияләрен булдыру һәм эксплуатацияләү, урман эшкәртү инфраструктурасын булдыру.</p>
3.	Кыйммәтле урманнар	<p>Урман үсентеләрен тоташ кисүләр, әгәр сайлап алып кисүләр яклаучы урманнарның максатчан билгеләнешен саклап калуны тәмин итә торган үз функцияләрен югалта барган урман үсентеләрен алмаштыруны тәмин итми торган очраклардан гайре.</p> <p>Тыела: 1) линияле объектлардан һәм гидротехника корылмаларыннан гайре, капитал төзелеш объектларын урнаштыру; 2) урман плантацияләре булдыру һәм эксплуатацияләү, урман эшкәртү инфраструктурасын булдыру.</p>
4.	Эксплуатация урманнары	Урманнарны файдалануның барлык төрләре рөхсәт ителә.

3.2. Махсус сакланучы урман кишэрлеклэре буенча төрлэрне чиклэү

Махсус сакланучы урман кишэрлеклэренә карата хокукый режим Россия Федерациясе Урман кодексының 102, 107 статьялары, Россия Федерациясе Табигый ресурслар министрлыгының 14.12.2010 ел, №485 "Су саклау зоналарында урнашкан урманнарны, табигый һәм башка объектларны яклау функциясен үтәүче урманнарны, кыйммәтле урманнарны, һәм шулай ук махсус яклана торган урман кишэрлеклэрендә урнашкан урманнарны файдалану, саклау, яклау, яңадан үстерү үзенчәлеклэрен раслау турында" (алга таба 0 Үзенчәлеклэр) боерыгы белән регламентлана.

Махсус сакланучы урман кишэрлеклэрендә максатчан билгеләнеше һәм файдалы функцияләре ярашмаган эшчәнлек башкару тыела.

Махсус сакланучы урман кишэрлеклэре төрлэре буенча чиклэү 3.2 таблицада күрсәтелгән.

3.2 таблица

Махсус сакланучы урман кишэрлеклэре төрлэре буенча чиклэүлэр

№ п/п	Махсус сакланучы кишэрлек төрлэре (МСК)	Урманнарны файдаланудагы чиклэүлэр
1	2	3
1.	<p>Су объектлары, чокыр сөзәклеклэрендә урнашкан ярсаклагыч, туфраксаклагыч урман кишэрлеклэре.</p> <p>Киңлеклэре түбәндәгечә булган ярсаклагыч полосаларның чиклэрендәге урман кишэрлеклэре: кире яки нульле авышлыкка ия булган су яры өчен - 30 м; өч градуска кадәр авышлыкка ия булган су яры өчен - 40 м; өч һәм аннан да югарырак градуска кадәр авышлыкка ия булган су яры өчен - 50 м;</p> <p>агар сазлыклар һәм агынты күллэрнең һәм тиешле су агымнары чиклэрендә урнашканнар өчен - 50 м;</p> <p>Чокыр сөзәклегендә урнашкан, чокыр кырыена тоташучы урманнар һәм 50 метрга кадэрге киңлектэге урман полосалары.</p>	<p>Тыела:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Россия Федерациясе Урман кодексының 17 статьясының 4 өлешендә, 21 статьясының 5,1 өлешендә каралган очраклардан гайре, тоташ кисүлэрне үткэрергә; - урман эшкэртү инфраструктурасын булдыру; - урман плантациялэрен булдыру; - авыл хужалыгын алып бару, умартачылык һәм печән чабудан гайре; - линияле объектлардан һәм гидротехника корылмаларыннан гайре, капитал төзелеш объектларын урнаштыру; - элеге урман районында табигый шартларда үсеп китэ алмаган агачлар, куаклар, лаианалар, башка урман үсемлеклэре төрлэренә (токимнарының) интродукциясе. <p>Сайланма кисүлэрне бары тик һэлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларына карата гына</p>
2.	Урмансыз киңлеклэр белән чиктэш	

№ п/п	Махсус сакланучы кишәрлек төрләре (МСК)	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
	урман авызлары. Урмансыз киңлекләр чикләреннән 100 м киңлектә урнашкан, урман кырыеннан кимендә 1,5-2,0 км ераклыктагы урман авызлары.	башкарырга ярый. Даими урманорлык кишәрлекләрендә агач токымнарының жимеш жирүен карап тоту тәртибендә сайланма кисүләрне башкару рөхсәт ителә.
3.	Даими урманорлык кишәрлекләре Табигий югары сыйфатлы урманнарның һәм урман культураларының озак вакытлы чор дәвамында кыйммәтле чөчүлекле сыйфатлары булган агач токымнары орлыкларын алу һәм даими эзерләү өчен формалаштырылган югары житештерүчәнлекле кишәрлекләре.	
4.	Халыкара Кызыл китапка, РФ Кызыл китабына һәм РФ субъектларының Кызыл китапларына кертелгән реликтив һәм эндемик үсемлекләре булган урман кишәрлекләре.	
5.	Сирәк һәм югалу куркынычы янаган кыргый жәнлекләрнең яшәү уриннары. Халыкара Кызыл китапка, РФ Кызыл китабына һәм РФ субъектларының Кызыл китапларына кертелгән сирәк һәм югалу куркынычы янаган кыргый жәнлекләрнең яшәү урыннары булган урман кишәрлекләре.	
6.	Тыюлыклы урман кишәрлекләре. Озак вакытлы чор дәвамында табигий формалашкан, хужалык эшчәнлегә һәм рекреация белән аз жимерелгән 100-150 гектар мәйданлы, дәүләт табигий тыюлыгы һәм милли паркларның тыюлык зоналары чикләренә кермәүче урман кишәрлекләре.	Тыюлыклы урман кишәрлекләрендә түбәндәгеләр рөхсәт ителми: 1) урман утыртмаларын кисү; 2) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратларын куллану; 3) авыл хужалыгын алып бару; 4) файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару; 5) капитал төзелеш объектларын урнаштыру. 6) урман эшкәртү инфраструктурасын

№ п/п	Махсус сакланучы кишәрлек төрләрә (МСК)	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
		булдыру; 7) урман плантацияләре булдыру.
7.	<p>Башка махсус сакланучы урман кишәрлекләре:</p> <p>Тау районнарында урмансыз киңлекләр белән чиктәш жирдә аның өске чиге буйлап 200 м киңлектәге урман киңлекләре.</p> <p>Урмансыз киңлекләрләр арасында урнашкан 100 га урман кишәрлекләре.</p> <p>Тау районнарында 100-200 м киңлектәге полосалар, жирле шартларга бәйлә рәвештә, 2,5 мең га артык майданда су жыю чикләре буенча дулкыннар һәм субүләрләр буенда урнашкан, 20°тан артык дулкыннар һәм субүләрләр барлыкка китерә торган.</p> <p>Сөзәклек экспозициясенә бәйсез рәвештә 30° текә урыннар авышлыктагы урман кишәрлекләре.</p> <p>Дәүләт табигать заказниклары һәм башка махсус сакланучы табигать территорияләре чикләрендәге, майданнары аларны барлыкка китергәндә билгеләнә торган урман кишәрлекләре (МСТТ аерым урман кишәрлекләрендә файдалану режимы башка территориягә караганда катгый урнаштырылганда).</p> <p>Майданнары аларны барлыкка китергәндә билгеләнә торган, эмма федераль әһәмияттәге махсус сакланылучы табигать территорияләре чикләре буйлап кимендә 1000 м киңлектәге полосалы саклау зоналары чикләрендәге урман кишәрлекләре.</p>	<p>Тыела:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Россия Федерациясе Урман кодексының 17 статьясының 4 өлешендә, 21 статьясының 5,1 өлешендә каралган очрактардан гайре, тоташ кисүләргә үткәргә; - урман эшкәртү инфраструктурасын булдыру; - урман плантацияләрен булдыру; - авыл хужалыгын алып бару, умартачылык һәм печән чабудан гайре; - линияле объектлардан һәм гидротехника корымаларынан гайре, капитал төзелеш объектларын урнаштыру; - әлеге урман районында табигый шартларда үсеп китә алмаган агачлар, куаклар, лаианалар, башка урман үсемлекләре төрләренә (токимнарының) интродукциясе. <p>Сайланма кисүләргә бары тик һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларына карата гына башкарырга ярыш. Даими урманорлык кишәрлекләрендә агач токимнарының жимеш жирүен карап тоту тәртибендә сайланма кисүләргә башкару рөхсәт ителә.</p>

№ п/п	Махсус сакланучы кишәрлек төрлөрө (МСК)	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
	<p>Көртлекләрнең гөлдөрәү урыннары тирәли 300 м радиустагы урман кишәрлекләре, 10 мең га урманга 3 тән артык шундый урман кишәрлеге исәбеннән.</p>	
	<p>Елганың яисә кондызлар яши торган бүтән су объектының һәр яры буйлап 100 м киңлектәге урман полосалары.</p>	
	<p>Бал бирә торган кишәрлекләр (өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган урман үсентеләре, даими умартачылыклар тирәли 3 км радиуста юкә һәм ак сәрби өстенлек итә торган урманнар).</p>	
	<p>Агачларны даими рәвештә жентекләп үлчәү һәм озак чорда агач-куак үсентеләре белән капланган урында урман корылышы яисә урман хужалыгы тамгалары белән төзекләндерелгән һәм урман корылышы планшетларына кертелгән үсентеләрне төгәл чагылдыру өчен билгеләнгән даими сынау майданнары.</p>	
	<p>Шифаханәләр, балалар лагерьлары, ял йортлары, пансионатлар, туристик базалар һәм башка дөвалау һәм савыктыру учреждениеләре тирәли 1 километрдан артык булмаган радиуста (дөвалау-савыктыру урыннарын шифаханә (тау шифаханәсе) саклау округларының беренче, икенче һәм өченче зоналарында яисә урман хужалыгын алып баруның һәм урманнардан файдалануның шундый ук режимы булган яклаучы урманнарның бүтән категорияләре урманнарында урнашмаган булсалар, алар бүленәләр.</p>	

№ п/п	Махсус сакланучы кишәрлек төрлөре (МСК)	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
	100 до 250 м киңлектәге урман полосалары, жирле шартларга карап, федераль яисә региональ туристик маршрутның ике ягына таба да.	
	Авыл торак пунктлары һәм бакчачылык ширкәтләре тирәли 1 км киңлектәге урман кишәрлекләре.	

Искәрмә. Махсус якланучы урман кишәрлекләре урнашкан жир һәм аларның майданы урманнар коруны проектлаганда күрсәтелә.

3.3. Урманнарны файдалану төрләре буенча чикләүләр

Урманнарны файдалану төрләре буенча чикләүләр 3.3 таблицада күрсәтелгән.

3.3 таблица

Урманнарны файдалану төрләре буенча чикләүләр

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
1.	Үзагач әзерләү	Диләнке хисабын узып китүче (үзагач алу өчен мөмкин булган күләм) күләмдәге, һәм шулай ук кисентеләрнең яшен бозып үзагач әзерләү тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 29 статьясындагы 4 өлеше). 01.08.2011 ел, №337 Рослесхоз боерыгы белән расланган Үзагач әзерләү кагыйдәләре нигезендә: а) елга һәм чишмә үзәннәрен сөйрәмә жир трассалары һәм урман юллары сыйфатында куллану рөхсәт ителми; б) диләнке чикләрендә урман утыртмаларын, үсемчелек катлавын һәм туфракларны зарарлау, урманнарны сәнәгать һәм башка калдыклар белән чүпләү рөхсәт ителми; в) юлларны, күперләрне һәм агач кисеп салынган юлларны, һәм шулай ук киптерүче челтәрне, юл, гидромелиоратив һәм башка корылмаларны, су агымнарын, чишмәләрне, елгаларны саклау

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
		<p>мөһим;</p> <p>г) өемнәрне (кисеп ташланган һәм диләнкедә калдырылган агачларны исәпкә алып) һәм кисеп ташланган асылынып төшкән агачларны калдыру, саклап калынырга тиешле яшь агачны зарарлау яисә бетерү тыела.</p> <p>д) чик, квартал, диләнке һәм башка баганаларны һәм агачлардагы һәм агач төпләрендәге билгеләрне, ярлыкларны һәм номерларны бетерү яисә зарарлау тыела;</p> <p>е) кисүгә тиешле булмаган һәм Россия Федерациясенәң Үзагач эзерләү кагыйдәләре һәм урман законнары нигезендә сакланырга тиешле агачларны, шул исәптән орлык бирүче һәм полюс агачларын кисү һәм зарарлау тыела;</p> <p>ж) рөхсәт ителгән вакыты (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) тәмамланганнан соң үзагач эзерләү, һәм шулай ук файдалану хокукы туктатылганнан соң яисә тәмамланганнан соң үзагач эзерләү рөхсәт ителми;</p> <p>з) билгеләнгән вакытка (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) үзагачны алып чыкмыйча диләнкедә калдыру рөхсәт ителми;</p> <p>и) диләнке эшләп чыгаруның технологик картасында каралмаган урыннарда үзагач чыгару, тарттыру рөхсәт ителми;</p> <p>к) диләнке чистарту буенча эшләрне үтәмәү яисә үз вакытында үтәмәү рөхсәт ителми;</p> <p>л) сөйрәмә жирләрдән һәм төяү майданнарыннан кала туфракның өске уңдырышлы катламын юк итү рөхсәт ителми.</p> <p>Диләнкеләрдә үзагач эзерләгәндә яшәргә яраклы, аларның табигый ареалы чикләрендә үсеп китүче (әгәр дә тиешле агач токымының урманнар составындагы майданы өлеше урманчылык майданының 1 процентыннан артып китмәсә) кыйммәтле агач токымнарын (имән, бук, корычагач, эрбет, юкә, күг, элмә, кара зирек, чәчә торган каштан) кисү рөхсәт ителми.</p> <p>Россия Федерациясә Кызыл китабына, Татарстан</p>

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
		<p>Республикасы Кызыл китабына кертелгән зат төрләре сакланырга тиешле.</p> <p>Үзагач эзерләгәндә урман утыртмалары агачлары составында өч һәм аннан да күбрәк берәмлектә эрбет булган өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисү рөхсәт ителми.</p>
2.	Чәер эзерләү	<p>Түбәндәгеләргә кирт салу тыела:</p> <p>а) аларны бетергәнчегә хәтле зарарлы организмнар чыганакларындагы урман утыртмаларына;</p> <p>б) урман янгыннары, зарарлы организмнар һәм башка тискәре факторлар нәтижәсендә зарарланган һәм зәгыйфьләнгән урман утыртмаларына;</p> <p>в) Россия Федерациясе законнары нигезендә үзагач эзерләү максатында өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын тоташ яки сайланма кисүләр рөхсәт ителмәгән урманнардагы урман утыртмаларына;</p> <p>г) даими урман-орлыкчылык кишәрлекләрендә, урман-орлыкчылык плантацияләрендә, генетик резервацияләрдә урнашкан урман утыртмаларына, һәм шулай ук плюс агачларына, орлыкчыкларга, орлык чәчәклекләренә һәм полосаларына (24.01.2012 елдан № 23 Рослесхоз боерыгы белән расланган Чәер эзерләү кагыйдәләренең 7 пункты).</p>
3.	Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу	<p>Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу өчен үсемлекләренең түбәндәге төрләрен куллану тыела:</p> <ul style="list-style-type: none"> - РФ Кызыл китабына һәм Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгәннәрне; - наркотик чара дип табылганнарны; - аларның үзагачын эзерләү рөхсәт ителмәгән агачларның һәм куакларның төрләре (токымнары) исемлегенә кертелгәннәрне. <p>Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу чикләнергә яки радиоактив матдәләр белән пычранган районнарда билгеләнгән тәртиптә тыелырга мөмкин. 05.12.2011 ел, № 512 Рослесхоз боерыгы белән расланган Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп</p>

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
		<p>алу кагыйдәләре нигезендә:</p> <ul style="list-style-type: none"> - эрозиягә каршы урманнарда; су объектлары, чокыр авышлыклары буйларында урнашкан ярсаклагыч һәм туфраксаклагыч урман кишәрлекләрендә, һәм шулай ук тулылыгы 0,8-1,0 булган яшь агачларда һәм йомылмаган урман культураларында түмәр сагызын эзерләү рөхсәт ителми (13 пункт); - агачларны туз эзерләү өчен кисү тыела (14 пункт); - урманнардагы табигый һәм башка объектларны саклау функциясен башкаручы катламнарны жыеп алу тыела (20 пункт).
4.	Азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу	<p>Аларның төрләре Кызыл китапка, Татарстан Республикасы кызыл китабына кертелгән яки наркотик матдәләр булып саналган гөмбәләрне һәм кыргый үсүче үсемлекләрне эзерләү һәм жыеп алу рөхсәт ителми.</p> <p>Азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу радиоактив матдәләр белән пычранган районнарда билгеләнгән тәртиптә чикләнергә мөмкин.</p> <p>05.12.2011 ел, № 511 Рослесхоз боерыгы белән расланган Азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу кагыйдәләре нигезендә:</p> <ul style="list-style-type: none"> - жимеш бирә торган агачларны кисү һәм жимешләрне эзерләү өчен ботакларны кискәләү тыела; - чикләвекләрне эзерләгәндә агачларны һәм куакларны кисү, һәм шулай ук агачларны һәм куакларны зарарлы торган ысулларны куллану тыела (15 пункт); - гөмбәләрне эзерләү аларның ресурсларын саклауны тәмин итүче ысуллар белән башкарылырга тиеш (16 пункт); - каен согын эзерләү өлгергән урман кишәрлекләрендә кисәренә 5 елдан да ким булмаган вакыт кала рөхсәт ителә (17 пункт); - башка азык-төлек ресурсларын эзерләү аларның куаклыклары торышын начарлатмый торган ысуллар белән башкарылырга тиеш;

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләрe	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
		үсемлекләрне тамырлары белән өзеп алырга, яфракларын (вайдаларын) һәм тамырларын зарарларга тыела (18 пункт).
5.	Аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрeн башкару	Яшел зоналарда һәм урман-парк зоналарында, һәм шулай ук шәһәр урманнары территорияләрендә аучылык хужалыгы өлкәсендәге эшчәнлек төрләрeн башкару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 3 өлешендәге 2 пункт).
6.	Авыл хужалыгын алып бару.	<p>Су саклау зоналарында урнашкан урманнарда, речән чабу һәм умартачылыктан гайре, авыл хужалыгын алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 104 статьясының 1 өлешендәге 3 пункт).</p> <p>Саклык урманнарының яр бue чикләрендә жирләрне сөрү, авыл хужалыгы хайваннарын көтү һәм алар өчен жәйге лагерьлар, ванналар оештыру тыела (Россия Федерациясе Су кодексының 65 статьясындагы 17 өлешнең 1, 3 пунктлары).</p> <p>Урман-парк зоналарында авыл хужалыгын алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 3 өлешендәге 3 пункт).</p> <p>Яшел зоналарда, печән чабу һәм умартачылыктан, һәм шулай ук печән чабу һәм умартачылык максатларында киртәләп алулардан гайре, авыл хужалыгын алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 5 өлешендәге 2 пункт).</p> <p>Шәһәр урманнарында авыл хужалыгын алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 5.1 өлеше).</p> <p>Тыюлыклы урман кишәрлекләрендә авыл хужалыгын алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 107 статьясының 2 өлеше).</p> <p>Махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә, тыюлыклы урман кишәрлекләреннән гайре, печән чабу һәм умартачылыктан кала, авыл хужалыгын алып бару тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 107</p>

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләрe	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
		статьясының 2.1 өлеше).
7.	Фәнни-тикшеренү эшчәнлегe, мәгариф эшчәнлегe башкару.	<p>Урманнарны фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлегe өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:</p> <p>а) бирелгән урман кишәрлегеннән читтә урман үсентеләрен, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау;</p> <p>б) бирелгән урман кишәрлеген һәм аның чикләрендәге территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;</p> <p>в) бирелгән урман кишәрлегe һәм аның чикләрендәге майданнарны химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату (23.12.2011 ел, №548 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнарны фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлегe өчен файдалану кагыйдәләренең 9 пункты).</p> <p>Агулы химик препаратларны куллану тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 103 статьясындагы 5 өлеше, 104 статьясындагы 1 өлеше, 105 статьясындагы 3 өлешенең 1 пункты).</p>
8.	Рекреация эшчәнлеген башкару	<p>Рекреация эшчәнлеген башкаруга бирелгән урман кишәрлекләрендә табигый ландшафтлар, хайваннар дөнъясы объектлары, су объектлары сакланьрга тиешле (Россия Федерациясе Урман кодексының 41 статьясындагы 3 өлеше). 21.02.2012 ел, № 62 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнарны рекреация эшчәнлеген башкару өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә:</p> <ul style="list-style-type: none"> - рекреация эшчәнлеген башкару буенча урманнар эйләнә-тирә мохиткә һәм кеше сәламәтлегенә зарар китерми торган ысуллар белән файдаланыла (6 пункт); - вакытлыча корылмаларны, физкультура-сәламәтләндрү, спорт һәм спорт-техник корылмаларны вакытлыча урнаштыру барыннан да элек агачлар һәм куаклар булмаган урыннарда, ә алар булмаганда - артык кыйммәтле булмаган урман утыртмалары булган урыннарда, урманнарны үзләштерү проектында билгеләнгән урыннарда рөхсәт ителә (8 пункт);

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
9.	Урман плантацияләре булдыру һәм аларны эксплуатацияләү	<p>Плантация булдыру максатларында түбәндәгеләрне файдалану рөхсәт ителми:</p> <p>а) су саклау зоналарында урнашкан урманнарны;</p> <p>б) табигый һәм башка төр объектларны саклау функциясен үтәүче урманнарны;</p> <p>в) кыйммәтле урманнарны;</p> <p>г) махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны (14.12.2010 ел, №485 Рослесхоз боерыгы белән расланган Су саклау зоналарында урнашкан урманнарны, табигый һәм башка объектларны яклау функциясен үтәүче урманнарны, кыйммәтле урманнарны, һәм шулай ук махсус яклана торган урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны файдалану, саклау, яклау, яңадан үстерү үзенчәлекләрененң 30 пункты).</p>
10.	Жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үсемлекләрен үстерү.	<p>05.12.2011 ел, № 510 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнарны жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә:</p> <p>- жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен, беренче чиратта, урман фонды жирләре составындагы урмансыз жирләре, һәм шулай ук урман булмаган диләнкеләрне, аланнарны һәм аларга урман культураларын утыртканчы урманның табигый торгызылуы мөмкин булмаган башка урман үсемлекләре белән капланмаган жирләр; рекультивацияләнергә тиешле (эшләнелгән торфлыклар һәм б.) (11 пункт) жирләр файдаланыла.</p> <p>- жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен реконструкцияләүгә билгеләнмәгән азкыйммәтле утыртма кишәрлекләре файдаланырга мөмкин (12 пункт);</p> <p>- Россия Федерациясененң Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән үсемлек төрләре очрый торган урман кишәрлекләрен жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен куллану Россия Федерациясе Урман кодексының 59 статьясы (13 пункт) нигезендә тыела.</p>

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
11.	Урман үсемлекләренең утырту материалларын (үсентеләрне, чәчкечләрне) үстерү	<p>19.07.2011 ел, № 308 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнарны урман үсемлекләренең утырту материалларын үстерү өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә:</p> <ul style="list-style-type: none"> - урман үсемлекләренең утырту материалларын (үрентеләр, чәчкечләр) үстерү өчен, иң беренче чиратта, урман фонды жирләре составындагы урман белән капланмаган жирләрне, һәм шулай ук урмансыз диләнкеләрне, аланнарны һәм башка, урман үсемлекләре белән капланмаган, урманнар урнашкан бүтән категория жирләре файдаланыла (11 пункт); - урман үсемлекләренең утырту материалларын (үрентеләр, чәчкечләр) үстерү өчен урман үсемлекләренең яхшыртылган һәм сортлы орлыклары, яки, әгәр андый орлыклар булмаса, урман үсемлекләренең нормаль орлыклары кулланыла (12 пункт); - урман үсемлекләренең утырту материалларын (үсентеләр, чәчкечләр) үстерү өчен урман үсемлекләренең районнарга бүленмәгән орлыкларын, һәм шулай ук сыйфаты тикшерелмәгән урман үсемлекләре орлыкларын, чәчүлекләрен һәм башкаларын куллану тыела (13 пункт); - Россия Федерациясенең Кызыл китабына, Россия Федерациясе субъектларының кызыл китапларына кертелгән үсемлек төрләре очрый торган урман кишәрлекләрен урман утыртмаларының утырту материалларын (үсентеләрне, чәчкеннәрне) үстерү өчен файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 59 статьясы (14 пункт) нигезендә тыела.
12.	Жир асты байлыklarын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару буенча эшләрне башкару	<p>Яшел зоналарда һәм урман-парк зоналарында, һәм шулай ук шәһәр урманнары территорияләрендә файдалы казылма чыганакларын эшләү тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 3 өлешендәге 4 пункт).</p> <p>Урманнарны жир асты байлыklarын геологик өйрәнү, файдалы казылма чыганакларын эшләү</p>

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрлэре	Урманнарны файдаланудагы чиклүүләр
1	2	3
		<p>буенча эшләр башкару максатларында файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:</p> <p>а) бульдозер ярдәмендә агачларны аудару һәм урман кишәрлекләрен агач үсемлекләреннән чистарту, чик буе полосаларын һәм урман авызларын агач калдыклары белән чүпләү, урман авызындагы агачларның кәүсәләрен һәм скелет тамырларын зарарлау, жәйге чорда яңа киселгән үзагачларны махсус чараларсыз гына урманда саклау;</p> <p>б) урман утыртмаларын суга батыру һәм озак итеп су бастыру;</p> <p>в) бирелгән урман кишәрлеге чигендәге урман үсентеләрен, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау;</p> <p>г) урманнарны төзелеш, сәнәгать, агач, көнкүреш һәм бүтән калдыклар, чүпләр белән чүпләү;</p> <p>в) бирелгән урман кишәрлеге мәйданын һәм аның чикләрендәге территорияләре химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;</p> <p>г) ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буйлап, шул исәптән урман кишәрлеше чикләрендә транспорт чараларында һәм бүтән механизмдарда йөрергә (27.12.2010 ел, № 515 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләренең 18 пункты).</p>
13.	Сусаклагычлар һәм башка ясалма су объектларын, һәм шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсулаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү	Тыюлыклы урман кишәрлекләрендә сусаклагычлар һәм башка су объектлары, һәм шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсулаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 107 статьясының 2 өлешендәге 5 пункт).
14.	Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү	Урманнарны линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми: <p>а) бирелгән урман кишәрлегеннән читтә урман үсентеләрен, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау;</p> <p>б) бирелгән урман кишәрлеген һәм бирелгән</p>

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләрe	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
		<p>урман кишәрлеге чикләрендәге янәшә урнашкан территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;</p> <p>в) бирелгән урман кишәрлеге мәйданын һәм аның чикләрендәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;</p> <p>г) бирелгән урман кишәрлеге һәм тиешле сак зоналары чикләрендәге ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буйлап транспорт чараларында һәм бүтән механизмдарда йөрергә (10.06.2011 ел, №223 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләренен 15 пункты).</p> <p>Урманнарны урман-парк зоналарында линияле объектлар төзү, реконструкцияләү һәм эксплуатацияләү өчен файдалану тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 105 статьясының 3 өлешендәге 5 пункт).</p>
15.	<p>Үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү</p>	<p>Сак урманнарында, һәм шулай ук махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә урман эшкәртү инфраструктурасын булдыру тыела (Россия Федерациясе Урман кодексының 14 статьясындагы 2 өлеше).</p> <p>Урманнарны үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:</p> <p>а) жир өсте һәм туфрак эчендәге су агынтыларын бозарлык, урман кишәрлекләрен су бастырырлык яисә сазландырырлык итеп эшләр башкару һәм корылмалар төзү;</p> <p>б) бирелгән урман кишәрлеген һәм бирелгән урман кишәрлеге чикләрендәге янәшә урнашкан территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;</p> <p>в) бирелгән урман кишәрлеге мәйданын һәм аның чикләрендәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;</p> <p>г) бирелгән урман кишәрлеге чикләрендәге ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буйлап</p>

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрлэре	Урманнарны файдаланудагы чикләүләр
1	2	3
		транспорт чараларында һәм бүтән механизмдарда йөрергә (12.12.2011 ел, № 517 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан үзагач һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану кагыйдэләренен 6 пункты).
16.	Дини эшчәнлек башкару	<p>Дини эшчәнлек башкарганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:</p> <p>а) бирелгән урман кишәрлегеннән читтә урман үсентеләрен, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау;</p> <p>б) бирелгән урман кишәрлегеннән читтә өске сулар һәм туфрак эченә сулар агып төшүне бозарлык, урман кишәрлекләрен су бастырырлык яисә сазландырырлык итеп эшләр башкару һәм корылмалар төзү;</p> <p>в) бирелгән урман кишәрлеген һәм аның янындагы территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;</p> <p>в) ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буенча транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда үтеп керү.</p>